

KRÁLOVSTVÍ ČESKÉ

KRÁLOVSTVÍ ČESKÉ

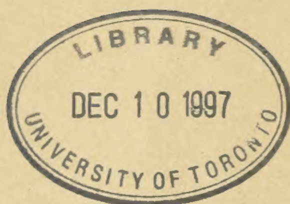
I.

STŘEDNÍ ČECHY

ZA REDAKCE Dra J. V. PRÁŠKA NAPSALI:
FRANTIŠEK BROD, ANTONÍN CTIBOR, ADOLF HEYDUK,
LUDVÍK KOPÁČEK, FR. MELICHAR, ANT. MOHL,
Dr. VINCENC OEHM, Dr. J. V. PRÁŠEK,
ANT. TRÝB, OTOKAR ZACHAR.

1907.
NAKLADATELSTVÍ PAVLA KÖRBRA V PRAZE.

Vlasti! Vlasti! Země reků, země bohatýrů, země Žižkova, země Prokopů; země otců nadšením vyrostších a žel, svárem povalených, země posvátných zjevů, země netušených tajemných sil a stále klíčící vůle, země slávy a síly! Myslím-li na Tebe, vyrůstá v duši slunce života a záře, až nebe se náhle zakalí a déšť, lijavec slz krvavých zalije oči.

Země mučenníků, země svatých ostatků reků za svobodu padlých, země, z jejíž prsti kdekoli nabrané a kdekoli v hrsti smáčknuté prýští se purpur srdcí nadšených a odhodlaných, násilně ubitých; země světců, země svatá! Kdo by nejásal při pohledu na Tebe, kdo nejásal by nad tvou krásou a vznešeností, kdo neplakal by nad tvým úpadkem, tvým pokořením a tvým povržením?

Jaké to požehnané nivy a hvozdy, jaká velebná krása lesnatých skvostně safírových vrchů a usměvavých údolí! Vznešený je stolec tvůj královský, na němž trůníš! Kolem

tebe stráž tvá odvěká: hora hoře ruce podává a pralesů věnec tě skrývá před závistivými zraky odvěkých nepřátel.

Zelená říza, utkaná z paprsků smaragdů sluncem prozářených, zdobí tvé stepilé tělo, pás domorodné zlaté Vltavy ovíjí nádherně tvé plné boky a drobné řeky, jež k ní družně míří, jsou tvými náramky; jezera, plesa a rybníky jsou nádherné akvamariny, jimiž zdobíš svou lahodně květovanou řízu!

Oddycháš-li, kloní stoleté kmeny nízko své hlavy před velebou tvou a bohaté štěpnice a sady zasypávají klín tvůj libovonným květem.

Za noci luna jako obrovský diamant ve hvozdnatou kadeř tvou se vetkává a drobné hvězdy třepotně oči své bystří, aby tě uviděly sníti sny jasné budoucnosti! A když procitneš, smějí se v slunci tvé nivy a háje a radují se ze zpěvu ptactva a plaché srny udiveně pohlížejí z pokraje houštin na skvostně operlený zelený háv tvůj, než zlatým jej zaměníš!

Vše hledí na tebe s údivem! Tu rozbořená pradávná obydlí reků a bohatýrů, jejichž zříceniny trhlinami svými z hluboka vzdychají, v nichž za noci bouře naříká a kvílí a při luně semo tamo nepokojně černé stíny pobíhají; avšak z tesaných kamenů dávných obydlí těch, zbudoval si na blízku chuďas skrovný útulek svůj, kolem něhož vzdělává namáhavě píď krví zmrvené půdy pro sebe a otužilé, jaré své potomky, již však, žel bohu, krev svou z přinucení vylévají v bojích, ne za své blaho, ale za blaho cizí, často za blaho svých úhlavních nepřátel a škůdců! Tam blízko řek a zřídel tvých rozložila se města a sídla boháčů, v nichž práce ruch a mravenčí píle neustává, ba ve dne v noci roste. Tu život prchá v kvapu a chvatu, aby, až ubude sil, nahrazeny byly z úspor, na nichž často lpí mnohá slza těch, již pomáhali je hromaditi! A tam přitulila se k oběma stranám krásného pásu Vltavina,

zrovna k srdci, město měst, kněžna měst ostatních, stověžatá Praha, to srdce země, jež bije v každém zvlášť a ve všech najednou, kdo na ni myslí, Praha, ta klenotnice duchů, Praha, kypící myšlenkami, nadšením práce, životem života! Praha, již ondy oloupili a utratili, jíž zabili její obrance a strážce tam, kde týnské věže štíhlýma rukama do nebe ukazují; Praha, dlouho spící, již probudilo jen nadšení týraných věštců, Praha, jež žije zas a roste k nové síle velkosti a slávě, zvolna sice, ale jistě a krásně jako ten její velechrám tam na královském Hradšínu!

A kol do kola Prahy rozběhly se kolem štíhlé věže kostelní, k nimž lahodou zvonů zváben pospíchá z blízka i z dáli zbožný, důvěřivý lid s hlaholem dumných písní. Ty klidné vesnické domky, jež kolem kostela jako bílé ovce okolo bdělého pastýře se druží! Hle ty vsi, dědiny a samoty, jež v bílých řízách vybíhají z temných dalekých hvozdů, i ta polou chvojí zakrytá osamělá obydlí lesních strážců, jež v kypré luhy zdaleka se usmívají! Ach ty milé české dědiny plné ruchu života, na nichž práce neustává, na jejichž polích hvízdá si z jara pluh a přes hroudy poskakují rozsochaté brány, na jejichž lukách a nivách sviští hbitý srp a zpívá ženců kosa; kde zlaté svazují se klasy a v mandele rovnají statné snopy, z nichž poslední veselý lid ověnčené při jásavém veselí do stodol sváží!

O vlasti, země pokladů netušených, země tajemně klíčící síly a dozrávající vůle, jejíž až omlazená odnož vzroste na silné kmeny, seřadí se ve vojska duchů, jež ty vyzbrojíš, země rodná, aby dobyla meči ducha pod korouhví nadšení všem starých práv lidskosti, bratrství, síly a slávy! Ó jistě, jistě věřím, že z kostí otců tvých vstanou mstitelé páchaných na tobě ústrků a křivd; že oději zlatohlavem činů bedra tvá a korunou slávy hlavu tvou nyní ukloněnou, že synové tvoji

jásati budou tobě vstříc, i ti, již nyní bloudí, a že hlaholný bude hřmíti zpěv do dálek dalekých, do končin tvých všech i do srdcí mladších sester tvých: Moravy a Slezska, z nichž zazní jako ohlasem na hlahol tvůj:

Svatý Václave, nedej zahynouti nám i budoucím!

Adolf Heyduk.

STŘEDNÍ ČECHY.

V přírodě i v dějinách vymezeny jsou střední Čechy určitě na rozdíl krajuv okolních. Území, na němž za prvých záblesků dějinných v pevných sídlech vyskytuje se kmen Čechu jako jádro a střed všech slovanských kmenů v zemi, jest přirozeným středem vlasti naší. Sem přitékají, sloučeni s Vltavou a níže s Labem hledajíce, od pomezí zemského nejpřednější řeky, Sázava, Berounka, Jizera, sem zabíhají v nejzazších svých výstřelcích od Šumavy Brda rozložitá, od Českého Lesa Džbán se svým Podlesím, od Krkonoš vrchy na pravém břehu Labe od moravských hranic nejdále k severozápadu posunuté stupně vysočiny Českomoravské. Podél Labe, zvláště při pravém břehu, šíří se písečná nížina, pokrytá podnes ještě mohutnými lesy, avšak i pečlivě za našich dnů vzdělávaná. Tu odívají se výslunné stráně révou v okolí mělnickém a na místech, kde ještě v XVIII st. bývaly rozsáhlé vinice, mezi Mělníkem a Boleslaví Starou, za dnů našich utěšeně vzkvétá pěstování rozmanitých zelin. Od Labe na západ a jih, až ke prahům vysočiny Českomoravské i ke Džbánu, rozléhá se planina po výtce rovná, ne vysoká, ale úrodou oplývající, na níž píle rolníkova hledí si pěstování všeho druhu obilí, cukrovky, čekanky. Část planiny této za Prahou, již položená v oblasti silurského útvaru, oplývá uhlím kamenným a vápnem, k čemuž na úpadech Brd přidružuje se ruda železná i stříbro. A všechen tento kraj zelená se tu lesy, tu stromy ovocnými, které hojnost chutných plodů vydávají a po Vltavě i Labi vyvážejí, v severozápadní části i chmelnicemi, kdežto břehy potokuv i řek vroubí smavé vonné lučiny.

Kraj tento od nejstarších dob byl dějištěm hlučných styku. Tu odehrávaly se vážné události dějinné, tudy braly se živé stezky obchodní, zde potýkaly se kulturní směry západní a jižní s východním. Kolébka

českého království stála v přirozeném středu tohoto území, k němuž spěly v údolích hlubokých přední řeky, kdež nejpohodlnější byl přechod přes mocné proudy vltavské. Tu za šerých dob, jež světlo dějin ještě neozářilo, vznikla Praha, máti měst, hlava království. A čím více Praha mohutněla, tím mocnější byly i styky, které k ní od hraničních hor se soustřeďovaly. Za dnů našich netoliko po silnicích a přirozených vodních cestách, nýbrž i četnými železnicemi razí si osvětné a hospodářské styky dráhy nové, nepoměrně živější, a podél nich rychle mění se ráz krajiny, jednotlivých sídel i lidu. Mizejí příznačné vlastnosti, jimiž rozlišovaly se ještě před dvojím pokolením okresy i krajiny, prchá z nich všechen puvab, který propůjčuje rázovitost lidová, a nové stejnoměrné způsoby rozhosťují se na místě dřevní idylly. Ovšem všestranný rozmach hospodářský, tržebný i průmyslový zveličuje zámožnost, rozmnožuje prostředky výživné a spůsobuje rychlé soustřeďování se obyvatelstva v místech, která poskytují ve větší míře možnost uhájení potřeb životních.

Proto za dnů našich více ještě než řeky splavné jsou hlavním vodítkem pro poznání krajiny dráhy železné. Hlavní jejich směry podobají se významem mohutným tokům vodním minulých dob, podružné pak směry menším přítokům, hlavní toky zesilujícím.

Na popraží dějin vlasti naší byly Střední Čechy sídlem mohutného slovanského kmene, který domáhal se prvenství nad všemi sourodými kmeny v zemi, přirozenou hranicí od ciziny odloučené. Kmen tento, Čechové v užším pojmu slova, šířil se sídly svými hlavně po levém Povltaví a ještě hrad Krakovec u nynějšího Rakovníka počítal se k jeho území. Na severu památný Říp patřil ještě ke vlasti kmene Čechů, na jihu ukazuje jádro pověsti o Horymírovi, sprostěno jsouc smyšlených přídavků XVI st., že hranice české byly až za Příbramí. Užší byl rozsah vlasti Čechů na pravém Povltaví, kde šlo rozhraní po potoku Žiřině, nepochybně nynějším potoku Chudomelu u Mochova a Úvalu. Když vznikly po Čechách kraje, tu střední Čechy v přírodním i historickém vymezení svém byly obvodem popravy nebo soudu hradu Pražského. Počínajíc XIII stoletím dělilo se někdejší úkrají Čechů, kromě Pražských měst, jež nebývala později k žádnému kraji počítána, na kraje Slánský, Rakovnický, Podbrdský a Kouřimský. Slánský splynul s Rakovnickým, Podbrdský tvořil později část kraje Berounského a toliko Kouřimský uchoval význam svůj až do pronikavých změn r. 1848. Nové rozdělení zeměpanské i samosprávné vytvořilo celky menší, které již nenabudou nikdy významu někdejších krajů. Proto přirozeným dělidlem, které by usnadnilo zevrubné poznávání vlasti naší, zustávají v naší době poměry zeměpisné, založené na útvaru půdy ve shodě s hlavními směry vod.

Fot. Brunner-Dvořák.

ŘIP.

I. OKRES ROUDNICKÝ.

Ctihodná starobylá pověst praví, že praotec Čech, přišed s lidem slovanským ze země chorvátské, na sever Karpat položené, přes tři řeky do vlasti naší, s temene hory *Řipu* obzíral okolí a shledav kraj k obývání spůsobilý, na úpatí hory se usadil a také ve vsi **Ctiněvsi** pohřben byl, a sice na místě, jež pověst stále ještě v paměti udržuje a blíže označuje. A co praví pověst, stvrzuje v podstatné části i šetření starožitnické, zjisťujíc od východu široké stopy mladší jakési větve slovanské, která rozšířila se ve středu Čech podél středního Labe až za Řip. Právem tudíž lze shledávati v okolí malebné zvonovité hory, nevysoké sice (459 *m* n. m.), ale volně z okolní vápencové planiny vyrůstající, kolébku našeho národa. Dojmy, jež poskytuje rozkošná vyhlídka s temene, od románského kostelíčka sv. Jiří, založeného za prvých již dob křesťanství, v nynější pak podobě zbudovaného r. 1126, na paměť slavného vítězství knížete Soběslava I nad německým králem Lotharem III u Chlumce, skrze slavného biskupa Olomouckého Jindřicha Zdíka, poznání tato utvrzují, neboť jest to jediné místo, odkudž lze zříti největší české řeky Labe, Vltavu a Ohři, any spějí k spojení svému v jeden mohutný proud.

Řip jest nejmalebněji vytvářen mezi českými homolemi vyvřelého původu a počítá se k větší jejich skupině, od Mostu a Chomútova až k Pardubicům rozptýlené. Vyrůstá z vápencové planiny ve známé po-

době zvonovité, zvláště z jihu a jihovýchodu vzhledné, která vyplňuje jádro prostoru mezi dolním tokem Vltavy i Ohře a nutí Labe u Roudnice k velikému oblouku, a má jako každý vyvřelý útvar čedičový velmi srázné boky, nyní doubím porostlé. Od kostelíka na vrchole rozestírá se vyhlídka ve vlasti naší z nejkrásnějších, zahrnující ohromný prostor od Brd ke Krkonošum a Zvičině, od homolí u Teplice až po Vysokou u Hory Kutné. Až do r. 1577 držel Říp klášter Strahovský, který ke kostelíku sv. Jiří podával faráře. Značný počet okolních far skládal obvod děkana, jenž ještě r. 1510 zval se děkanem Podřipským. Když klášter prodal Říp k Roudnici, zašla fara, ale lidu zustává posvátná hora stále středem okolní krajiny a v neděli po sv. Jiří shromažďují se tisícové na vrchole jeho o pouti k prvé slavnosti jarní. S národním a politickým probuzením lidu českého vzrůstal i význam Řipu. Širý český kraj na jeho úpatí spatřuje v něm opět svůj střed, zve se hrdě P o d ř i p s k e m bez ohledu na umělé rozhraničení novodobých správních útvarův a přímětem „p o d ř i p s k ý" označuje společné své kulturní i hospodářské podniky. Mnohá hesla důležitá v národním našem boji vyšla z Podřipska a 10 května r. 1868 na úpatí posvátné hory užil lid český poprvé práva svobodného projevu svého mínění, jakéž uděluje moderní zásada práva shromažďovacího.

Zastupitelský okres Roudnický na ploše 252 *km*² skládá se ze 47 obcí a 7 osad s 29.500 ob. většinou českými. K německému jazyku obcovacímu přihlásilo se r. 1900 147 osob, z nichž 86 v Horních Beřkovicích a 37 v Roudnici. Mohutný tok labský, obraceje se u Záluží

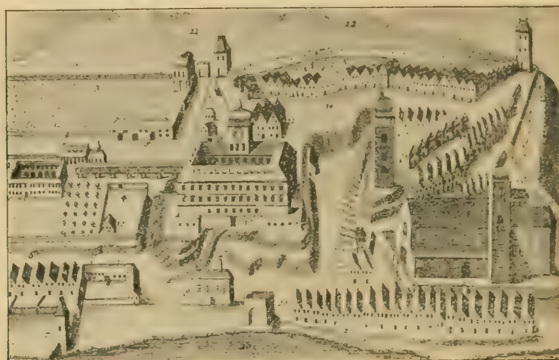
Fot. Č. Baumann.

KOSTELÍČEK SV. JIŘÍ NA ŘIPU.

k jihozápadu, napíná veliký oblouk a dělí okres ve dvě nestejné částky. Na pravém břehu jest částka Roudnického okresu podobna poloostrovu na východě, jihu a západě Labem obklopenému, jenž na severu končí v mělkém údolí potoka Hoštského, jsoucího za našich dnů spolu hranicí národnostní. Většinou šíří se část tato v rovině od Lounek podle řeky k Chodounům, Černěvsi, Vědomicům a Kyškovicům. Ze severu do ní vbíhá jazykovitě táhlá a osamělá výšina Sovice (277 *m*), způsobu a složení, s jakýmiž se na pravém středním Polabí častěji setkáváme. Na levém břehu mezi Polabskou nížinou u Dolních Beřkovic a kotlinou Budyňskou, Ohří protékanou, vypíná se rozsáhlá pláň Řipská, zabíhající na severozápadě až za mělký úval potoka Čepela, k Labi pak spadající srázným břehem. Potok Čepel, prýštící u Mnetěše na jižním úpatí Řipu, rozděluje ji, zatékaje na sever a od Roudnice na severozápad k Ohři, kteráž tu v krátké trati dotýká se Roudnického okresu, v západní nižší a severní vyšší část. Na jihovýchodě svažuje se pláň tato táhlými stráněmi do nížiny Polabské, na jihu a na jihozápadě neznatelně téměř přechází do rovin velvarských a slánských. Půda celkem jest velice úrodná účinkem vrstev křídových, okres vyplňujících. Daří se cukrovka a všeho druhu obilí; méně jest luk a lesu, které nikde neskládají celek souvislý. V severozápadním cípu okresu a na pravém Polabí pěstují se ve větší míře švestky, rovněž chmelnice, jichž jest v okrese asi 200 *ha*. Vinice rozsáhlejší jsou na hoře Sovici, pak u Brzánek, Kyškovic a Bechlína; zelinářství provozuje se nejvíce u Vědomic na pravém břehu labském. Značný jest výkrm a prodej žírného dobytka. Vedle splavné vodní dráhy labské — od r. 1887 děje se doprava vlečným řetězem z Hamburku až do Mělníka — probíhá okresem státní dráha Rakousko-Uherská, přidržující se těsně levého břehu labského, od níž z Roudnice k jihu odchyluje se místní dráha Roudnicko-Hospozínsko-Zlonická. Západní části okresu prochází aerární silnice od Prahy k Terezínu. Okresní silnice prostupují okres nejrozmanitějšími směry (r. 1901 bylo ve 33 tratech 132.843 *m* okresních silnic). Mostů přes Labe není; jakousi náhradou jest šestero převozu pouze pro osoby, ale nejnovější dobou vznikl úmysl upraviti mostní přechod na zdýmadle v Roudnici navrženém. Dle náboženství jest obyvatelstvo převahou katolické; evangeliku vyznání reformovaného i augšpurského bylo r. 1900 3.227 duší, z nichž v Roudnici 567, v Bechlíně 226, v Bříze 166, ve Ctiněvsi 142, v Kostomlatech 144, v Krabčicích 292, v Ledčicích 127, v Lipkovicích 377, v Mnetěši 143, v Račicích 123, v Rovném 278. Evangelíci reformovaní soustřeďují se ve sborech Ledčickém a Krabčickém, evangelíci augšburšti ve sboru Lipkovickém. Malá část evangelíků hlásí se k učení Baptistů. Sídlem židovské náboženské obce jest Roudnice. V okrese veškerém bylo r. 1900 416 židů, z nichž 326 v Roudnici.

ROUDNICE, 831 domův a 7.985 obyv., starobylé město, rozložené malebně na levém břehu mohutného Labe, na několika pahorcích, odkudž nerovná jeho náměstí a ulice namnoze do vrchu stoupající, s předměstími Hracholusky v jihu při potoku Čepele, jenž však teprvé po delším toku u Doksan do Ohře se vlévá, Bezděkovem Starým i Novým na východě a Židovským městem (nyní Havlíčkova ulice) při Labi na západě. Roudnice jest sídlem okr. hejtmanství a okresní školní rady pro okresy Roudnický a Libochovický, okr. soudu, hl. berního úřadu, státního realního a vyššího gymnasia v nové budově na výšině s okrouhlým kostelíkem sv. Josefa z roku 1777, na rozhraní města

ROUDNICE R. 1712. Dle rytiny Voytovy

1 Říp, 2 letohrádek, 3 knížecí park, 4 dvůr panský, 5 hosp. budova panská, 6 předměstí, 7 zámek, 8 pivovar, 9 chrám u mostu, 10 neznámého určení, 11 klášter, 12 nové město, 13 (na rytině omylem 17) koňský trh, 14 veliké náměstí, 15 městská věž, 16 proboštský chrám, 17 zámek, 18 zvonice, 19 židovské město, 20 Labe, 21 vchod k mostu, 22 okoli.

a Hracholusk, zemské střední školy hospodářské v nádherné nové budově v Hracholuskách, chlapecké i dívčí školy měšťanské, zimní školy rolnické, školy hospodyňské, spolu středem rozsáhlého panství, (v celkové výměře 2.861·52 *ha* pozemků, z nichž 92·22 *ha* zahrad, vinic i chmelnic a 690·98 *ha* lesů), někdy arcibiskupského, od počátku XVII st. majetku nejslavnějšího staročeského rodu pánův a od r. 1623 knížat z Lobkovic, kteří zovou se od r. 1786 vévody Roudnickými. Z doby arcibiskupské i novější zachovala si Roudnice úpravnou výstavnost, skládá pak se kromě předměstí ze tří částí, Starého města při zámku i řece Labi a z Nového města, r. 1378 založeného na jižních výšinách. Poslední biskup Pražský Jan z Dražic zbudoval zde r. 1333 a v létech potomních kamenný most přes Labe, zničený r. 1639 švédským voje-

Fot Brunner-Dvořak

ROUDNICE, (POHLED VÝCHODNÍ)

vůdcem Bannerem, z něhož toliko pilíř pobřežní zbývá. Na skalnatém pahorku opodál Labe zdvihá se imposantní zámek knížecí, zbudovaný po r. 1652 na místě starého hradu arcibiskupského skrze mistra Antonína de Porta slohem vlašským, s velikolepou knihovnou (více než 64.000 sv., 1200 prvotiskův a 500 rukopisů, mezi nimiž slavný roudnický kodex Platonův), sbírkou hudebnin i hudebních nástrojův a obrazárnou. Vedle zámku klášter Kapucínu, r. 1614 založený s chrámem sv. Václava na místě chrámu staršího, s hrobkou knížecí. Na Karlovu (dříve Velkém) náměstí, s nímž souvisí náměstí Poděbradovo (dříve Koňský trh), jest radnice z r. 1664, přestavěná r. 1868, okrouhlý

Fot. Č. Baumann.

ZÁMEK ROUDNICKÝ.

Fot. V. Soběslavský.

RADNICE V ROUDNICI.

chrámek sv. Viléma na počátku Hracholusk z r. 1726 a rozsáhlá budova hospodářské záložny s Podřipským museem i tělocvičnou „Sokola“. Mezi obojím náměstím, na pahorku hustě domy pokrytém, zdvihá se vysoko městská věž hlásná z doby gothické, později opravovaná, a na sousedním, poněkud nižším pahorku rozkládá se proboštský chrám Narození Matky Boží o dvou věžích, založený na místě staršího chrámu r. 1334 biskupem Janem IV z Dražic a r. 1340 dostavěný, jako veliká třílodní gothická budova, která znešvařena po ohni r. 1676. Při něm zřídil týž biskup klášter Augustiánů výlučně pro syny naroda českého po otci i po matce, shledávaje, že národu českému jiní národové nepřejí a poněvadž dvě protivy pospolu býti nemohou, tak i národovům protivným není pospolu býti; klášter byl rozptýlen Žižkou r. 1421, důstojenství proboštské podrželi ale duchovní správcové městští. Někdejší nádherné budovy klášterní přestavěny po ohni r. 1676; v původní kráse zachovaly se velikolepá chodba křížová, se tří stran obklopující nádvoří někdejšího kláštera se skvostnou klenbou, zvaná „rajský dvůr“, gothická kaple v I patře, založená r. 1294 biskupem Tomášem z Bechyně, a kapitulní síň rovněž s nádhernou gothickou klenbou.

Roudnice jest osada starého původu. Již ve XII st. byla dvorcem biskupským v sousedství vsi Rváčova, kteráž podnes činí ulici městskou. Později vznikl tu hrad pevný a rozsáhlý; až do r. 1427 byl hrad roudnický s rozsáhlým zbožím okolním majetkem biskupův a od r. 1344 arcibiskupů pražských, kteří zde častěji i pobývali. Sem zejména utíkal se arcibiskup Jan z Jenštejna před hněvem krále Václava IV. Na hradě zdejším chovány byly ve vazbě osoby, kacířstvím aneb i jinak proti církevním řádům prohřešilé. Tak r. 1350 z rozkazu Karla IV vězen byl zde Cola di Rienzi, tribun a vudce lidu římského v boji s papeži. Když r. 1421 arcibiskup Konrád z Vechty přestoupil k učení pražskému, zůstal sice hrad roudnický jemu až do smrti (r. 1431) sidlem.

odkudž řídil správu české církve a kdež i žáky její světil, ale zboží biskupské i klášterní rozchváceno do rukou světských. V XVI st. hospodařili zde polští velmoži Jan Krištof hrabě Tarnovský (1544—1567) a svat Jeho Janoš kníže Ostrovský (1567—1575). Tehdy byla Roudnice hlučným městem obchodním, kdež dle slov Bartoloměje Paprockého bývali „sjezdové pro kupectví všelijaké na obilí, na víno, na ryby čerstvé, tunné i suché, na koně, na ovce, svině, na dobytek hovězí, na železo, summou na všeliké handle." S rukou vdovy po předposledním členu a vladaři rodu rožmberského Vilémovi, paní Polyxeny, rodilé z Pernštejna, dostalo se Roudnice r. 1603 Zdeňku Vojtěchu z Lobkovic.

Fot. Ad. Körber.

OCHOZ KLÁŠTERA ROUDNICKÉHO.

pověstnému nejvyššímu kancléři Ferdinanda II a odpůrci stavův evangelických, který s chotí svou ještě za platnosti Rudolfova majestátu násilně v Roudnici uváděl katolictví. Tehdy i proboštství, dosud v rukou církve pod obojí, osazeno knězem katolickým. Primátor Jan Kochovec, který hájil volnosti náboženské, ztrestán po bitvě Bělohorské vězením doživotním. Od r. 1642 vládl zde znamenitý státník Václav Eusebius, kníže z Lobkovic, ministr Ferdinanda III i Leopolda I, za něhož Roudnice utrpěla velice od Švédů: tehdy zbořen byl nepřítelem i most labský. Kníže Václav Eusebius radil, aby císařská politika přestala hájiti nesvorného i v sobě rozpadlého Německa a hleděla si přátelství s Francií, ale r. 1674 náhle svržen a odsouzen k po-

bytu v Roudnici do své smrti. Kníže tento uvedl do Čech hedvábnictví, jemuž v roudnickém okolí dal sázeti moruše. Potomci jeho sídlíce v Roudnici, pečovali všemožně o povznesení města obchodem s chr., lem, dřívím i obilím, který přilákal značný počet osadníků židovských, a průmyslem, kterému kníže Ferdinad Filip r. 1766 založil v Roudnici přádelnu. Knížata z Lobkovic přála i umění a poskytovala v Roudnici útulek jazyku českému: tak ještě r. 1806 provozováno Haydnovo „Stvoření světa“ česky v divadle zámeckém.

Od r. 1850 projíždí Roudnicí Rak.-Uh. státní dráha, která spolu s paroplavbou labskou mocně působí v hospodářský rozvoj města, nyní sídla velkoobchodu s obilím, chmelem, ovocem, dřívím, prkny,

Pavel Körber

RAJSKÝ DVŮR V BÝV. KLÁŠTEŘE ROUDNICKÉM,
STRANA JIŽNÍ A VÝCHODNÍ.

latmi, šindelem. Dříví plaví se do Roudnice po Vltavě, Orlici a Labi. Znamenitě zkvétá i vývoz obilí, který děje se po lodích z Vltavy přišlých. Na větší lodi, pro Magdeburk a Hamburk určené, nakládá se zboží všeliké, po dráze dopravené. Proti vodě k Mělníku a Praze obstarávají dopravu parolodi vlečné, již pak zahájeno i jednání potřebné za zřízením překladiště v Roudnici. Duševní snahy soustřeďují se hlavně v podřipském musei, jež od r. 1904 vydává vlastní sborník svůj. Průmysl zastoupen jest knížecím pivovárem, spolkovým cukrovarem Podřipským, Podřipskou sladovnou spolkovou, lihovárem, parní pilou, továrnami na pluhy, na secí stroje, na stroje hospodářské, olejnou, továrnou na výrobu koleček k dětským vozíkům, dvěma továrnami

Fot. Brunner-Dvořák.

ROUDNICE, (POHLED SEVEROVÝCHODNÍ).

na zátky, parní pilou, třemi cihelnami a knihtiskárnou. Obchod podporují: městská spořitelna, občanská záložna, rolnická záložna Podřipská a okresní hospodářská záložna.

Velikostí a počtem duší jest Roudnice z prostředních měst českých, úpravou však a pokročilostí vyrovnává se i nejpřednějším. Chloubou její jsou čítárna časopisů v besedě „Řipu“, kdež nejpřednější české listy různého druhu jsou vyloženy a hojně čteny, Podřipské museum, vydávající pravidelně „Podřipský Musejník“, a závod tiskařský a vydavatelský.

Malebný jest pohled na Roudnici zvláště se strany zálabské, odkudž v harmonickém souladu vidí se sloučeny i zajímavá poloha po mírně pnoucích se pahorcích i obrazy památných budov městských.

Záhy probudilo se obyvatelstvo roudnické po stránce vlastenecké, nalézajíc následovníky v širém okolí. Proto Roudnice a okres její, chvalně známé Podřipsko, stanuly po r. 1848 v popředí ruchu českého a vypjaly se na stupeň nejpokročilejší vlastenectvím krajiny české. Této okolnosti sluší především děkovati, že nepřestává české Podřipsko na levém břehu labském, nýbrž že uchoval se jazyk český doposud v sedmi osadách pravého břehu, rozprostřených podél Labe a na úpatí táhlé výšiny Sovice. Osady tyto územím svým podobají se jazykovému poloostrovu, o nějž zadržel se příboj germanisace, od Litoměřic a Lipé postupující. Z nich Lounky proti Libotenicům položené hledí si chmelařství. V poříčné nížině leží Černěves a Vědomice s pokročilým

hospodářstvím. Ve Velké jest farní chrám sv. Jakuba Větš., připomínaný již v době předhusitské a celkem v původní podobě zachovaný, s památnou románskou věží.

Jádro Podřipska prostírá se však na levém břehu Labe, na planině s povrchem mírně rozvlněným. Obyvatelstvo jeho, bodré, uvědomělé, hledí si především zemědělství s rozšířeným pěstováním chmele a cukrovky. Všechny osady podřipské překvapují výstavností i spořádaností, svědčícími o vzdělání obyvatelstva, kterémuž napomáhají i četné rolnické besídky. Mnozí jsou přívrženci vyznání reformovaného, jež v Krabčicích, na severovýchodním úpatí Řipu, zřídilo si chvalně známý dívčí ústav vychovávací, mnozí i vyznání augšburského. Opodál Krabčic veliká ves Bechlín (162 d. a 943 ob.) s farním chrámem sv. Václava. Horní Beřkovice, původiště vymřelé rytířské rodiny Beřkovců z Beřkovic, jsou nyní statek kolleg. kapituly Vyšehradské (ve výměře 689 *ha*). Krásný zámek v poloze okolí vévodící jest od r. 1890 sídlem král. čes. ústavu pro choromyslné ženy. Z průmyslových závodův uvádějí se pivovár a octárna. Dle Jeňovsi (Jeviněves, Jeněves) slove fideikomissní panství hrabat Chotků z Vojnína se sídlem ve Veltrusích (ve výměře 1981 *ha*). Ledčice (170 d. 959 ob.) s katol. filialním chrámem sv. Václava z XVIII st. V úlehli potoka, který z jižního sklonu Řipu k Čepelu odtéká, jsou prastaré osady Ctiněves, prý pohřebiště praotce Čecha, a Mnetěš, jejíž jméno odvozeno jest od staročeského osobního jména Mnata. Farní ves Račíněves připomíná se již r. 1261. Původně gothický chrám sv. Havla byl r. 1870 rozšířen. V nedaleké Břízе vyskytují se hojné nálezy archaeologické. Při potoce Čepele Podlusky a Dvory Nové, blíže kterýchž na ostrově v řece Ohři bývalo prastaré městečko Mury, r. 1342 povodní zničené, z něhož zbyl toliko chrámec sv. Klimenta, nyní odsvěcený.

Fot. Ad. Korber.

VCHOD DO BÝV. KLÁŠTERA DOKSANSKÉHO.

Na pravém břehu Ohře v žírné nížině opodál ústí potoka Čepele rozkládají se staroslavné

DOKSANY, někdy bohatý královský klášter panenský, nyní městečko se 77 domy

a 769 ob. Zde v krajině Ohří zatápěné založila Gertruda Rakouská, choť knížete Vladislava, r. 1142 panenský klášter Praemonstrátský a bohatě jej nadala. Přízeň mocných obmýšlela tou měrou klášter doksanský, jehož převořišemi byly dcery královské i z nejvzácnějších rodin panských, který byl nejvzácnější dívčí vychovatelnou v zemi, že záhy vyšinul se mezi panenskými kláštery českými na místo prvé a honosil se nádherným chrámem, zbudovaným vším umem slohu románského. V čele pannám stála převořiše, správu statků klášterních i bohoslužbu obstarávali kněži kláštera Strahovského s převorem, který od r. 1628 byl praelátem království českého a ozdoben odznaky pontifikálními. Jakkoli r. 1200 a 1278

Fot. Ad. Körber.

BÝV. KLÁŠTER V DOKSANECH.

Fot. Ad. Körber.

KRYPTA POD CHRÁMEM V DOKSANECH.

Fot. Ad. Körber

EPITAFIUM KRÁLOVNY GERTRUDY V DOKSANECH.

chrám i klášter vyhořely, přece udrželo se duchovenstvi doksanské na výši své. Za husitských válek byl sice i klášter doksanský za okolností již neznámých vypálen a statky jeho rozchváceny, ale úsilím rázných proboštů osazen opět pannami rozprchlými, spolu s chrámem obnoven a znenáhla nabýval i statků ztracených. Koncem XVI st. počal se klášter doksanský poněmčovati a když jej r. 1782 Josef II zrušil, měl již ráz zúplna německý. Při zrušování kláštera vedl si krajský hejtman Rakovnický Filip hrabě z Kolovrat tak nešetrně k praelátu Josefu z Winkelburka i k pannám, že vzbuzeno bylo z toho pohoršení obecné. Klášter v nynější nádherné podobě z r. 1697 proměněn v zámek a s krásným panstvím (ve výměře 1390 *ha*) prodán r. 1806 rodině Leksů, která povýšena byvši do stavu svob. pánů, počala se psáti z Aehrentálu. Bývalý konventní a nyní farní chrám Narození Matky Boží zachoval si z původní románské své stavby toliko kryptu pod kněžištěm, r. 1889 v původním slohu obnovenou, klenbu v lodích a absidy příčné lodi. V nynější nádherné barokní úpravě jest dílem mladšího Dienzenhofra z l. 1709—1733. Dojem budí tři krásné věže a ústřední kopule. Vzácná jest i výzdoba malířská, zvláště oltářní obrazy od Skréty i Brandla a fresky klenbové; velmi cenné jsou i sochy a skvostně řezané části nábytkového zařízení. Zámek jest upraven z bývalé praelatury, zbudované r. 1692. V bývalém refektáři ze druhé polovice XVIII jest nyní panská jídelna. Rozsáhlá budova někdejšího konventu oddána podřízeným úkolům. Na hřbitově jest chrám sv. Petra a Pavla, původně farní, r. 1726 barokovým slohem přestavěný, s krásnými varhanami.

Libotenice s farním chrámem sv. Kateřiny, zbudovaným r. 1708 v barokním slohu na místě starší svatyně z r. 1591, na levém břehu labském.

v nejzázší severní části okresu Židovnice s knížecím lobkovským cukrovárem a se žárovými hroby z doby císařství římského.

Při levém břehu labském rozkládají se Počáply, stanice parolodní, níže Hněvice. Z českých osad na pravém břehu Vetlá bývala zbožím Augustiniánů roudnických a pěstuje ještě dnes révu.

Fot. Jar. Synek.

MĚLNÍK (STRANA ZÁPADNÍ).

II. OKRES MĚLNICKÝ.

Choť prvého křesťanského knížete českého z rodu Přemyslova Bořivoje I. Ludmila Svatá, byla dcerou lecha Slavibora, který vládl nad kmenem Pšovanů, rozsedlým od soutoku Labe s Vltavou po pravém Pojizeří až k pomeznímu lesu v tak zvaném Záhvozdí. Středem Pšovanův a sídlem Slaviborovým byl staroslovanský hrad Pšov, polohy dosud neurčené, ale bezpečně shledávané v úvodí potoka vodného i bystrého, který zřídka zamrzá a v tůních svých i pstruhy živil, podnes pak Pšovkou slove. O čest býti dědicem Pšova závodí ves Šopka a město Mělník.

Zástupitelský okres mělnický, tvoře spolu i okres politický, má na 413·44 *km*² a v 63 obcích 45.579 obyv., mezi nimiž 65 Němců. Labem jest rozdělen ve dvě části, západní nížinatou a velice úrodnou, která však

trpívá značně zátopami labskými i vltavskými a na severozápadě ohraničena jest mírně se pnoucím svahem planiny Řipem korunované. Mezi Vltavou a Labem jsou místy husté listnaté lesy. Na pravém břehu z luzné nížiny pořičné zvolna zdvihá se planina Bělská, rozrytá širokými údolími vodných potoků Klokoče, Pšovky a Liběchovského, na povrchu svém plasovitá, se statnými osadami, ale trpící nedostatkem vody. U Mšena na severovýchodě počínají vrchy táhlé a malebné, jimiž u Stránky na svém nejvyšším místě vypíná se okres Mělnický do výše 357 *m* n. m. Podél levého břehu vltavského a labského vedena jest Rakousko-Uherská státní dráha s místní tratí z Jenšovic do Lužce. Jižní částí okresu prochází Česká Severní dráha se spojením z Neratovic do Kralup, po pravém břehu labském jde Polabská trať Rakouské dráhy Severozápadní, od níž z Mělníka uchyluje se ke Mšenu dráha místní. Obyvatelé pěstují obilí, zvláště pšenici, révu, ovoce, chmel, v pořičných polohách i zeliny. Úhel Labem a Vltavou sevřený a protilehlý pravý břeh labský, pokud pronikají zátopy jarní, porůstají mohutnými listnatými lesy anebo pokrývají se luhy a lučinami; větší lesy jsou i ve východní části okresu. Vltava a od ústí její i Labe oživeny jsou parníky, loďmi a vory všeho druhu, Labe nad Mělníkem vory, jakkoli r. 1846 učiněn pokus s paroplavbou již od Obříství. Od Vraňan zřízen již laterální průplav, vedený kolem Hořina, kdež upraveno zdýmadlo. Pod Mělníkem upraveno překladiště i přístaviště parolodí. Překladiště dodělává se znamenitých výsledků, vyvážejíc hlavně ječmen a cukr. Průmysl zkvétá hospodářský, hlavně cukrovarský. Obchod a úvěr podporují: na Mělnice městská spořitelna, okresní hospodářská záložna, občanská záložna a rolnické úvěrní družstvo, v okrese občanské záložny v Šopce a v Mělnickém Vtelně, pak 18 záložen Raiffeisenových. Právě vydány úkazy vládní, aby přikročilo se ihned k regulačním pracím na Labi od Mělníka do Neratovic, jsou však obavy, že záslužné a pro veškeru krajinu na výsost důležité dílo zmaří se aneb alespoň zdrží odporem majitelů sousedních pozemků, namnoze velkostatkářských. Splavnost Vltavy velice podporována laterálním průplavem Hořínským. U knížecího lobkovského dvora

Fot. Jos. Tachecí

SOUTOK LABE S VLTAVOU.

Přeplatila provozuje se na potoce chov pstruhů. Z obyvatelstva jest 36.665 katolíků, 4.505 evangelíků (v Byškovicích 200, v Březince 76, v Chodči 128, v Chorušicích 80, v Cítově 58, ve Velkém Újezdě 268, v Hostíně 73, v Jelenicích 51, v Jenichově 196, v Kaníně 175, ve Klích 90, v Kokoříně 52, v Krpích 74, ve Lhotce 156, v Libiši 117, na Mělníce 219, ve Mšeně 99, v Nebuželi 106, v Řepíně 97, v Šemanovicích 63, na Stránce 114, ve Strážnici 186, ve Střednici 77, ve Vehlovicích 71, ve Vrutici 72, ve Vtelně Mělnickém 168, na Vysoké 235 a v Záboři 106), 398 židů (na Mělníce 148, ve Mšeně 24, v Obříství 19) a 11 stoupenců jiných vyznání.

Fot. Jan Kaftan ml.

ZDÝMADLO NA LATERÁLNÍM PRŮPLAVĚ HOŘÍNSKO-VRAŇANSKÉM.

Královské věnné město **MĚLNÍK,** na ostrohu položené, jímž planina Bělská k Labi spadá, původem svým odnáší se až do X st. a jest s největší pravděpodobností dědicem Pšova Slaviborova. Za Boleslavů byl zde knížecí hrad, na němž trávila vdovství Emma, choť Boleslava II. Odtud byl hrad mělnický vdovím sídlem kněžen a královen českých až do dob královny Johanny z Rožmitála, choti krále Jiří z Poděbrad. Již v XI st. vzkvétala na hradě kollegiátní kapitula, nadaná hojnými statky v okolí, jejímiž probošty bývali též členové rodu panovnického. Mnozí z proboštů mělnických zaujali i biskupský stolec pražský. Z předhradí vyvinulo se ve XIII st. královské město, jež Karel IV učinil věnným městem českých královen a stal se i jeho dobrodincem, vštípiv na výslunných stráních okolí mělnického ušlechtilou révu, dle

podání burgundskou, přestavěv hrad českých královen a nepochybně i starobylý proboštský chrám do dnešní podoby. Čtvrtá choť Karlova, Eliška Pomořanská, skončila zde ve vdovském ústraní dny své. Za husitských válek zašla kapitula, z jejíchž statků vznikla léna hradu mělnického, ale ještě Barbora Celská, vdova Zikmundova († 1448), a Johanna z Rožmitála († 1475) zde dvorem až do smrti pobývaly. Následovala doba zápisných držitelů, mezi nimiž v XVII st. jmenují se hrabata Černínové z Chuděnic. R. 1753 provdala se hraběnka Marie Ludmila Černínová za Augusta Antonína knížete z Lobkovic, jehož potomkem jest nynější držitel a spolu prvý uživatel druhého knížecího

Fot. Jos. Tacheci

MĚLNICKÝ ZÁMEK

svěřenství (ve výměře 3.466 *ha*) Jiří Kristián kníže z Lobkovic, vlastenecký nejvyšší maršálek království českého.

Mělník skládá se dnes z hradu, vnitřního města, dvou předměstí, Pražského i Labského, a z širokého pásu osad, v polokruhu k východu rozepjatém město a předměstí obklopujících, z Rybář, Záduší, Okrouhlíka, Podola a Blat, k nimž přidružují se ještě ve vinohradech rozptýlené villy a domky Chlomka a Malého Borka. Město s Pražským předměstím čítá domuv 273 a 2.762 obyv., s osadami venkovskými ale r. 1906 již 625 domuv a 5.300 obyv. (r. 1900 4.927). Osady venkovské rozkládají se v údolí a podél břehu potoka Pšovky, město a dvě předměstí jsou na výšině, středním Čechám

daleko vévodící. Vnitřní město bylo před r. 1274 opevněno, čehož zbytky jsou brána Pražská, věž vodárny, částky hradeb a čtyři bašty. Dnes jest Mělník sídlem okresního hejtmanství, okr. školní rady, okr. soudu, hl. bern. úřadu, školy vinařské, ovocnické, školy obchodní, státní školy košíkářské, chlapčí i dívčí školy měšťanské, katolického proboštství (obnoveného r. 1896), fary evangelicko-reformované, domu sester sv. Karla Borom. Průmyslu slouží cukrovár na pr. břehu labském, právovárečný pivovár, olejna, knihtiskárna a dva mlýny. Nejnověji tvoří se společnost pro zužitkování ovoce. Velmi čilý jest obchod, podporovaný městskou spořitelnou, občanskou a okresní hospodářskou záložnou. Na týdenních trzích kupčí se hojně obilím, ovocem a zelinami z úrodného okolí; z proslavených vinic při městě a z okolí po pravém břehu od Záboře a Tuhaně až za Mlazice, které dnes pokrývají plochu 284 *ha* 97 *a*, z nich 75 *ha* 80 *a* v katastru mělnickém, těží se znamenité víno.

Prvým z nákladníků jest Jiří kníže z Lobkovic vinicemi Mečířskou, Turbovkou a Šternberkou jihovýchodně města, Sviní na hradním úpatí a některými vinicemi na Chlomku a u Mlazic (celkem 49 *ha*). R. 1905 sebráno na knížecích vinicích 2.005 *q* hroznů, z nichž vylisováno 1.405 *hl* vína. Hojní jsou nákladníci měšťanští. Téměř v každém domě jsou sklepy veliké, mnohdy troj- ba i čtyřpatrové, svědčící o mnohem rozsáhlejším pěstění vína v minulosti. Za našich dnů vývoz se vzmáhá a také již těží se vína značně více, 6.500 až

Fot. Brunner-Dvořák

ZÁMEK MĚLNICKÝ S CHRÁMOVOU VĚŽÍ A PROBOŠTSTVÍM
(OD JIHOZÁPADU).

9.000 hektolitrů ročně, ježto zakládají se vinice nové. Knížecí hospodářství vinné provozuje se nyní v zámku mělnickém, kdež jsou v přízemí staré kvasírny s hydraulickým železným lisem, lisujícím tlakem 250 atmosfér a nová kvasírna na víno šampaňské. Hlavní sklepy jsou o trojím poschodí. Hlavně se pěstuje víno „rouči“ (modré burgundské), bílé a šedé burgundské, bílý a červený „tramín“, ryzlink a j. Vinobraní počíná v polou září a trvá někdy až do polou října. Sbírky konají se za úředního dohledu a za bedlivého třídění hroznů. Z výběru modrých hroznů burgundských lisuje se víno „karet“, z něhož nyní připravuje se šampaňské. Vedle knížecího vinařství světoznámé jsou závody Viktorinův a Šimůnkův, nejmoderněji zařízené.

Mělník jest město úpravné s pěknou výstavností, výborným dlážděním, krásnými sady a příjemnými letohrádky po okolních viničných stráních. Přední památkou města jsou býv. hrad ovdovělých královen a proboštský chrám sv. Petra a Pavla. Hrad tvoří nepravidelný čtverhran a pochází na své nejstarší západní straně z XV st., nejvyšší jest strana východní. Jižní i severní strana honosí se uvnitř dvojím patrem arkád nad sebou jdoucích. V prvém patře severního křídla jest gothická kaple sv. Ludmily ze XIV st., prý na místě rodné komnaty svaté kněžny. Ve druhém patře umístěno jest museum vinařské. Pod hradem jest vinný sklep o dvou patrech, v němž bývá pravidelně až 3.000 věder vína uloženo. Po jižní straně hradu zdvíhá se proboštský chrám sv. Petra, přistavěný ve XIV st. ke staršímu románskému chrámu, nynější sakristii, ale dovršený teprvé v XV stol. způsobem gothiky Vladislavské, s krásnou věží, 60 *m* vysokou, s níž naskytuje se překrásná vyhlídka po středních Čechách. Nejskvělejší částkou stavby chrámové jest vzácná klenba hvězdová. V sakristii rukopisný evangeliář ze XII st. Na nepravidelném náměstí, někdy podsíněmi obklopeném, jest staro

Fot. K. Polívka.

ARKÁDY ZÁMECKÉ NA MĚLNÍCE.

Fot. Jar. Synek.

RADNICE NA MĚLNÍCE.

bylá radnice s krásnou gothickou kaplí sv. Barbory z r. 1395 a drahocennými památkami zlatnického umění ze XIV st., nyní soustředěnými v městském musei. Vedle radnice jest Kapucínský klášter s prostým chrámem sv. Čtrnácti pomocníkův, obojí z r. 1750 až 1753. Pražská brána pod vysokou věží vede na soujmenné předměstí, kdež jest prostý renaissanční chrám sv. Ludmily ze XVII st., opodál v městském sadu Maxův pomník Karla IV. Při nové silnici, která vine se po jižní straně městského pahorku k novému železnému mostu labskému, r. 1888 zbudovanému, zdvihá se nová nákladná budova školní. Na předměstí Labském vynikají letohrádek Viktorinův se slavným vinným i ovocným hospodářstvím (moderně zařízené sklepy na 6.000 *hl* vína) a octárnou, pak nemocnice korunního prince Rudolfa. Opodál nádraží zdvihá se uprostřed vinic poutnický chrám sv. Trojice na Chlomku z XV st., častěji přestavovaný; na výšině jest daleko viditelný chrám sv. Jana Nep. z XVIII st., r. 1898 vyhořelý.

Na levém břehu vltavském jest ves Lužec, se 144 domy a 948 obyv., s farním chrámem sv. Jiljí, původu dávného, r. 1762 sličným barokem přestavěným, s nejstarším akcijným cukrovarem českým,

Fot. Jar. Synek

PRAŽSKÁ BRÁNA V MĚLNÍCE.

Fot. Jan Kaftan ml.

ŽELEZNÝ MOST POD MĚLNÍKEM.

s parním mlýnem, v němž vyrábějí se „české sušenky", cihelnou a rozšířeným košíkářstvím. — Níže Vrbno, ves s farním chrámem Povýšení sv. Kříže, původně gothickým, ale později přestavovaným. — Při ústí vltavském jest Hořín, ves na ostrově mohutným stromovím zarostlém, se zámkem knížete Jiří z Lobkovic z XVIII st. S počátku XV st. byl tu dvůr královnin, později v tvrz přeměněný, na jejímž

Fot. Jan Kaftan ml.

RŮŽOVÉ STROMY V PARKU HOŘÍNSKÉM (1200 KVĚTŮ).

Fot. Jan Kaftan ml.

KNÍŽECÍ PARK SE ZÁMKEM V HOŘÍNĚ.

místě r. 1747 Isabella markraběnka z Westerloo, vdova po Františku Antonínu hraběti Černínu z Chuděnic, zbudovati dala krásný zámek, ukrytý ve stínu košatých stromův, a při něm chrám sv. Jana Nep., kterýž jest od r. 1787 chrámem farním. R. 1823 založila zde kněžna Marie Zdeňka z Lobkovic sirotčinec pro 16 sirotkův obého pohlaví, který r. 1848 přestěhován do Rožďálovic. Při zámku jest rozlehlý park s vodárnou i bažantnicí. Někdy zde bývaly rozsáhlé chmelnice, po nichž ještě zbývají zůstatky. Níže při Labi Vlněves, úpravná osada s farním chrámem sv. Jana Křtitele, znovu zbudovaným r. 1866 na místě památného chrámu románského tehdy zboře-

Fot. Jan Kaftan ml.

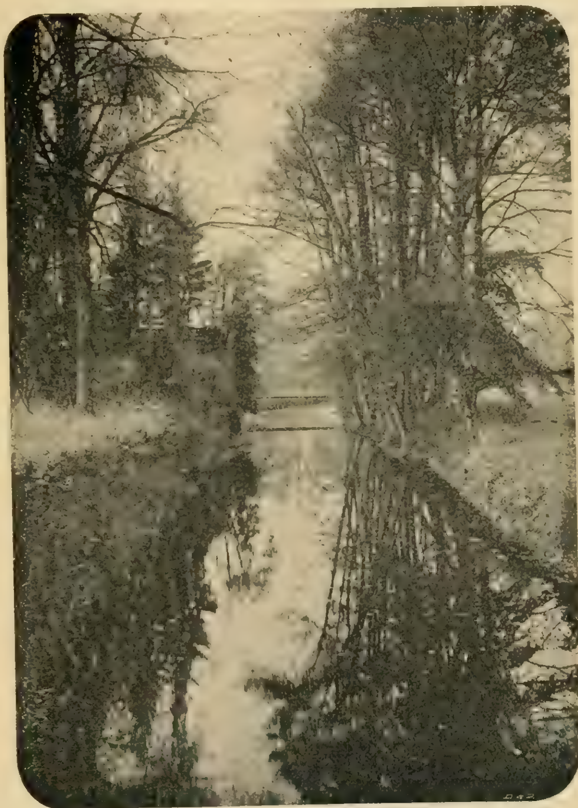
KNÍŽECÍ HÁJOVNA V HOŘÍNĚ.

Fot. Jan Kaftan ml.

ZIMNÍ PARTIE V HOŘÍNSKÉM PARKU.

Fot. Jan Kaftan ml.

PARTIE NA HOŘÍNSKÉM POTOCE V KNÍŽ. PARKU.

Fot. Jan Kaftan ml

NA HOŘÍNSKÉM POTOCE.

ného, který byl zbudován na způsob kostelce. V nížině při Labi, vroubené svahy planiny Řipské, uprostřed rozsáhlých štěpnic a vinohradů položeny jsou Beřkovice Dolní, úpravná osada se 112 domy a 1.018 obyv., původiště vyhaslého rytířského rodu Beřkovských z Šebířova, od r. 1627 v držení mladší větve knížat z Lobkovic, s krásným zámkem, zbudovaným r. 1606 na místě bývalé tvrze do podoby čtvercové a r. 1853 úplně zmodernisovaným; původně byl zámek tento na čtyřech svých rozích zdoben šestihrannými vížkami. Velkostatek Dolní Beřkovice má výměry 2.184 *ha*, z nichž 34 *ha* vinic, a proslaven jest vzorným vinným hospodářstvím i vinnými sklepy, v nichž uchovává se vzácné víno z okolních knížecích vinic, zejména ze Zdeňčiny. Ve vsi jest veliký cukrovár a pivovár. Jihozápadně odtud v rovině polabské položen Cítov, veliká ves s 219 domy a 1344 obyv., s farním chrámem sv. Linharta, původně gothickým.

Fot. Pavel Körber.

ZÁMEK V DOL. BEŘKOVICÍCH.

Na levém břehu labském, uprostřed smavých luhů, jest ves Libiš s památným kostelíkem sv. Jakuba, zbudovaným ve XIV st. slohem gothickým, s věží s počátku XVI st., se vzácnou gothickou ornamentikou, starobylými malbami nástěnnými, kamennou gothickou křtitelnicí a skládacím oltářem. Jest tu fara evangelicko-reformovaná se zborem, r. 1789 vystavěným. Níže přepíná Labe silnice z Prahy do Lipé vedoucí na Štěpánském přívoze, blíže něhož jest ves Obříství, původně

Fot. Jos. Fiedler.

VNITŘEK KOSTELA SV. JAKUBA V LIBIŠI.

Bříst, se 153 domy a 1117 obyv., původu prastarého, s hroby z doby římského císařství, s farním chrámem sv. Jana Křt. způsobu prostého, po obou stranách s obdélníkovými přístavky, se zámkem Ferdinanda hraběte Trautmannsdorfa, zbudovaným r. 1824—1826 ve střízlivém způsobě na místě výborně zachovalé statné tvrze, s kollejí Redemptoristův i s opatrovnou školních sester, s mlýnem a pilou; v okolí jsou některé vinice. Velkostatek Obříství má výměry 1313·5 *ha*. Jihozápadně odtud Chlumín, též Chlomín, v obecné mluvě Klomín, starobylé

městečko se 115 domy a 671 obyv., s 8 trhy výročními, dříve samostatný statek, od r. 1763 část hraběcího Chotkovského fideikommissu Jeňovsi. Farní chrám sv. Maří Magdalské byl již farním a dekanátním za dob předhusitských; v nynější ozdobné podobě rokokové pochází z r. 1732. V býv. zámku architektonicky bezvýznamném umístěna fara. Dříve, dokud tady procházela hlučná silnice Lipsko-Vídeňská, býval Chlumín důležitější. Nákladní vozy po této silnici jedoucí přepravovaly se přes Vltavu na převoze v Kozárovicích. Opodál Zálezlice s filiálním kostelíkem sv. Mikuláše. V úhlu mezi Labem a Vltavou, veleúrodném od častých zátop obou řek, avšak i každoročně téměř povodněmi ohrožovaném, jest knížecí lobkovský dvůr Oupor s pozemky v království českém z nejúrodnějších. Jižně Libiše Byškovice, ves častěji jmenovaná v podání svatovojtěšském, s kaplí téhož světce z konce XVII st.

Na pravém břehu labském, v pořičné nížině, Tuhaň, ves s vinicemi a rozsáhlým pěstěním zelenin. — Severněji, na úpatí výšiny soujmenné, Záboř s farním chrámem Narození Matky Boží, r. 1884 na místě starobylého gothického chrámu znova zbudovaným, s hojnými již vinicemi, zvláště u zámečku Turbovic, kdež jsou i veliké knížecí vinné sklepy. — Pod Mělníkem v pořičné nížině Pšovka, v obecné mluvě Šopka, ves se 166 domy a 1305 obyv., vzniklá při ústí Pšovky do Labe, snad přesídlením slovanského obyvatelstva, když z předhradí mělnického bylo vysazeno město, nyní sídlo knížecí lobkovské hospodářské zprávy panství mělnického s pivovarem a mlýnem. R. 1263 založen tu byl „pod Mělníkem" klášter Augustiniánský, který ač ve stavu zpustošeném přetrval bouře husitské a zrušen byl r. 1789. Bývalý klášterní a odtud farní chrám sv. Vavřince skládá se ze zajímavého, neobyčejně dlouhého kněžiště gothického, k němuž později přistavěna prostá loď. Bývalý konvent s ambity obklíčeným dvorem hostí nyní knížecí úřady. V obci působí občanská záložna. U vsi jest zařízeno mělnické překladiště, v okolí pak jsou četné vinice na výslunných stráních, mezi nimiž rozptýlena jest malebně ves Mlazice s 267 domy a 1360 obyv.; obyvatelé hledí si košíkářství. Nejvzácnější víno rodí Trojslav, položená na soumezí tří starobylých krajů českých. Pod Trojslavou šíří se vinice u Vehlovic až k Labi, mezi nimiž knížecí lobkovská vinice Koráb s kaplí sv. Jana Nep. z r. 1728. Za Vehlovici jest hranice národnostní, nejblíže ke Praze posunutá.

Nejvýchodnější osadou okresu Mělnického jest Vtelno Mělnické, úpravná a zámožná ves s výstavností a důležitostí městskou pro rozsáhlé okolí, se 144 domy a 969 obyv., položená na planině při silnici od Mladé Boleslavě na Mělník vedoucí a po věžích obou svých chrámů daleko viditelná. Farní katolický chrám sv. Michala, při němž přisluhuje pravidelně děkan z Chorušic, jest ozdobná rokoková stavba

z XVIII st. s pěknou průčelní věží. Farní chrám evangelicko-reformovaný zbudován ve známé spůsobě tolerančních zborův a uprostřed předešlého století přistavěna k němu průčelní věž se štíhlou stanovou střechou. Ve Vtelně jest záložna občanská. Zámožností vynikají též Chorušice a Chorouška. K děkanskému chrámu Nanebevzetí Matky Boží konávají se pouti. V poloze vévodící, uprostřed téměř Bělské planiny, rozkládá se daleko viditelný Řepín, ves s 226 domy a 1282 obyv., sídlo velkostatku o výměře 1383·5 *ha*, jehož majitelem jest nyní St. Ed. Berger. Před válkami husitskými měli zde kommendu němečtí rytíři, kteří ve XIII st. zbudovali i farní chrám sv. Ondřeje, na jehož místě r. 1846—1850 zdvižen nový gothický chrám Matky Boží

Fot. Brunner-Dvořák.

ZÁMEK HR. VALDŠTEJNA V LIBLICÍCH.

Vítězné s dvěma věžema v průčelí. V pozadí jest zámek, původem starobylý, ale zmodernisovaný. V Řepíně jest záložna Reiffeisenská. Nejvyšším bodem planiny Bělské jest Libeň Vysoká (299 *m*) s pivovárem a záložnou Reiffeisenskou. S ní téměř sousedí Radouň s gothickým kostelíkem sv. Havla. Po vysoké stráni, která lemuje pravý břeh vodného potoka Klokoče, rozloženy jsou Krpy se zajímavým, původně gothickým filiálním chrámem sv. Jana Štětí, se zvonem dle nápisu z r. 1479 a památnou kazatelnou. V Krpích jest záložna Reiffeisenská, při Klokoči větší mlýn. Podél pravého břehu potoka Klokoče a po mírně pnoucí se stráni rozloženy jsou

BYŠICE, městečko starobylé se 191 domy a 1128 obyv., soustřeďující se v nevelikém náměstí a čtyřech ulicích, v různé úhly světa se rozbíhajících. Na severní straně náměstí, jímž protéká Klokoč, jest na

místě renaissanční radnice s podloubím a dvěma štíty nová z r. 1872, proti ní, na levém břehu Klokoče, zámek knížete Jiří z Lobkovic, ze XVI stol., někdy úpravně vyzdobený, dosud budovou svou obklopující čtverhranné nádvoří; krásný někdy park proměněn v štěpnici. Nad městečkem na výšině filiální chrám sv. Jana Křtitele z konce XVII stol. Až do r. 1719 byly Byšice zvláštním panstvím s majiteli často se střídajícími. V Byšicích jsou knížecí cukrovár, tři mlýny a záložna Reiffeisenská.

Opodál, při silnici Mladoboleslavsko-Mělnické, jsou Liblice. Kněžiště farního chrámu sv. Václava jest gothické, loď a věž ze XVII stol. Krásný zámek hraběte z Valdštejna zbudován ve slohu barokovém r. 1699. Velkostatek liblický má výměry 1988 *ha*. K Liblicum popisuje se veliký mlýn Lejkov. — Nevysokým přívrším odděleny jsou od Byšic Čečelice, rozložené v úvale, na jihozápadě porostlým Cecemínem zavřeném, ves se zbytky středověké tvrze a s farním chrámem sv. Havla, původně románským kostelcem, z něhož zachovala se ještě památná věž až do hrotu vyzděná. Chrám přestavěn ze základů nepochybně r. 1721. V Čečelicích jest záložna Reiffeisenská. Přívory Hořejší a Dolejší, se dvěma mlýny, položeny jsou již na pokraji zelinářského úkrají staroboleslavského.

Fot. V. Jindra.

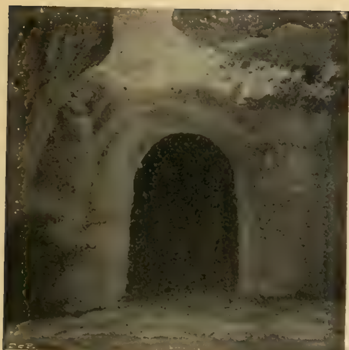

RADNICE VE MŠENĚ.

Opodál pramenů Pšovky, v horním toku i Vrutici zvané, položeno jest ve vysoké poloze (353 *m*) na úpatí hory Vrátenské, v krajině pověstné nedostatkem vody, město

MŠENO, až do r. 1874 příslušné k zástupitelskému okresu Bělskému. Mšeno s osadami Skramouší nebo Vaňatovem, Romanovem a Šibencem čítá ve 344 domech 2167 obyv., jest sídlem měšťanské školy chlapecké i dívčí, spořitelního i úvěrního ústavu a občanské záložny. Na náměstí Karlově jest farní chrám sv. Martina.

Fot. Ant. Rázek.

PREDVĚKÉ SKALNÍ OBYDLÍ ZV. „NEDÁMY“

po velikém požáru r. 1867 v románském slohu přestavěný, na místě bývalé gothické kaple sv. Václava, s věží 53 *m* vysokou. Bývalý husitský chrám sv. Jana r. 1785 zrušen a r. 1901 na školu přestavěn. Radnice s průčelní hodinovou věží po požáru r. 1867 ze základů znovu zbudována. Ve staré, ale potřebám doby přispůsobené budově školní umístěno museum. Mšeno vzniklo na království a připadlo ve XIII stol. klášteru Svatojirskému v Praze. R. 1306 nabyli ho páni Berkové z Dubé a nepochybně založili tvrz, jež ještě r. 1528 byla obývána. Karel IV Mšeno obdařil městským právem a rozsáhlými lesy. V XVI stol. držena část Mšena ke hradu Bezdězi. R. 1642 nabyl Mšena a Lobče rytířský rod Věžníků z Věžník. Národní probuzení záhy ve Mšeně podporováno, zvláště českým ochotnickým divadlem, r. 1804 založeným. R. 1867 z největší části zničeno požárem, ježto pro nedostatek vody stíženo bylo hasení. Obyvatelé hledí si vedle městských živností zvláště ovocnictví a v prvé řadě pěstování třešní, pak chmelařství. Nedaleko města na severní straně bývala tvrz a později zámek Romanov, r. 1724 zbořený, s kaplí sv. Maří Magdalské.

Na silnici a při místní dráze, jež spojují Mšeno s Mělníkem,

Fot. Brunner-Dvořák.

HRAD KOKOŘÍN.

jsou Nebužely, obecně Nebužel, ves dávného původu, s katolickým farním chrámem sv. Jiljí, připomínaným již za dob předhusitských, v nynějším neúhledném baroku z r. 1735, s farním chrámem evangelicko-reformovaným, s dvěma mlýny a cihelnou. Někdejší vinařství a chmelařství ustoupilo pěstování cukrovky. V okolí objeveny hroby žárové. Mezi Nebuželí a Mšenem na planině leží Kaniná s okolím archaeologicky i historicky velezajímavým. U vsi jsou podnes zřejmy stopy staroslovanského hradiště, Hrázskem zvané, ve kterémž spatřuje se hrad Kanburg německých letopisů, marně r. 805 vojskem

Fot. V. Jindra.

SKALNÍ ÚTVAR „POKLIČKY“ V ÚDOLÍ KOKOŘÍNSKÉM.

Fot. V. Jindra.

SKALNÍ ÚTVAR „HRAD“ V PASTUŠÍ ROKLI U MŠENA.

Karla Vel. obléhaný. Odtud severozápadně na skalnaté stráni, která lemuje pravý břeh Pšovky, jsou rozsáhlé zbytky předvěkých skalních staveb, zvané nyní Nedámy, a blíže nich zbytky středověkému hradu podobné, jimž lid dal jméno Krvomlýna. Na strmé skalině malebné trosky hradu Kokořína, krajinný skvost v překrásném, divoce romantickém údolí potoka Pšovky, dosud se zřením ke krásám svým ani nedoceněného ani dosti známého. Trosek jádrem jest vysoká kulatá hláska. Hrad vzniklý ve XIV stol. drželi páni

Fot. Jos. Tachecí.

KOKOŘÍNSKÉ ÚDOLÍ.

Berkové z Dubé, ale již v XVI stol. byl hrad opouštěn, r. 1623 dokonce pustý. Okolí jest památné geologicky malebnými křidovými skalami vrstev jizerských, které na mnohých místech mají po-

Fot. Jos. Tacheci.

SKALNÍ BYTY „V KOČIČINĚ“ U MŠENA.

dobu štíhlých i vysokých věží. Opodál ve vysoké poloze Vysoká s farním chrámem katolickým sv. Václava z r. 1754 a s farním chrámem evangelicko-reformovaným. Severně odtud Šemanovice s jednoduchým chrámem sv. Jana Nep. z r. 1803, od r. 1891 farním, a Truskavná.

Fot. V. Jindra.

SKALNÍ ÚTVAR „MEDVĚD" V PASTUŠÍ ROKLI U MŠENA.

III. OKRES BRANDEJSKÝ.

Jizera v dolním toku svém plyne již nížinou, toliko na pravém břehu nízkými výslunnými stráněmi vroubenou, mezi lučinami po výtce na někdejších půdách rybničných. Širokým pásem vkládají se lučiny tyto do mohutného zhluku lesů po obou stranách, zvolna na jihu k Labi spadajících, s nímž proti Toušeni Jizera na vždy splývá. Na východě lesy tyto, příslušenství panství Brandejského, přecházejí v lesy Lyské, na západě šíří se po velikém trojúhelníkovém prostoru, Severozápadní drahou a širokými průhony silnic i cest v různých směrech rozděleném, Brandejský les, někdy Borem zvaný, až k Labskému Kostelci. Les přestává tam, kde písečná prst, příhodná k vývoji všelikých stromů lesních, ustupuje těžké černé půdě, na vlhkých vrstvách spočívající. Orba na této půdě potkává se s překážkami, ale za to daří se výborně zelinám, zvláště okurkám, cibuli, vodnici, zeli, které dnes jsou hlavní plodinou krajiny. Od povýšené písečné návěje Hlavenecké šíří se zelinný kraj podél obou Hlaven, Konětop, Dřís až k Nedomicům, Tišicům a Všetatům, Polabskou pak tratí Severozápadní dráhy získán jemu hojný vývoz do severního Německa. Líně ploužÍ

se krajem tímto bahnitý potok, ve mnohé luční struhy rozdělený, který u Chřeníka (lidově Křenek) do Labe vpadá. Na hranici okresu Mělnického přichází potok Klokoč, jehož levý břeh vroubí a úvodí od pořičí Jizerského odděluje křídová planina, nejjižnější část planiny Bělské, nad Hlavny i Konětopy. Osaměle od Klokoče směrem jihovýchodním zabíhá přívrší Čečemín (234 *m*), na severním svahu porostlé hustým doubím, kdežto na jižním a západním prostíraly se

BRANDEJSKÝ ZÁMEK R. 1800 (dle staré rytiny Bergrovy).

u Všetat a Nedomic až do XVIII st. rozsáhlé vinice. Někdy šířil se hvozd až k Labi, do písečné nížiny, řekou nanesené, po jejíž činnosti svědectvím jsou podnes četné tůně a opuštěná ramena. Pravý břeh Labský vroubí mírně pnoucí se stráně, za nimiž zdvihá se jihozápadním směrem planina na Korycanských vrstvách spočívající, veleúrodná, mělkými úlehlemi potoků a struh místy vymletá, jež nejvýše dopíná se vsí Mstětici (249 *m*) a Kuchynkou u Starého Brázdíma (241 *m*). Labe činí mnohé zátočiny a obtéká u Čelákovic, Brandejsa i Kostelce některé ostrovy.

Největší část okresu Brandejského jest příslušenstvím soujmenného panství (ve výměře 7055 *ha*, z nichž 5574 *ha* lesů), nyní majetku arcikněžete Ludvíka Salvátora, do r. 1468 rodu pánů z Michalovic; až do r. 1860 bylo zbožím korunním, pro příležitou polohu blízko Prahy k lovecké kratochvíli králů českých určeným. Toť byl slavný královský

„fořt“, za Rudolfa II po vší hranici oplocený. Vysoká i černá zvěř v něm u velikém množství chována, podle obou řek i bobři loveni a na hojných záspích v polohách vhodných obilí a seno zvěři kladeny. Zle trpěl lid ve vesnicích zálabských zvěří, která pustošila setbu, aniž by rolník směl odvážiti se obrany; ani psa, dle přísného rozkazu prstů na předních nohou zbaveného, do svého pole vésti nesměl. Pro pohodlí krále a jeho družiny zařízeny v lesích „zelené boudy“, jichž jedna, v myslivnu proměněná, u Otradovic našich dnů se dochovala. V Hlavenci na výšině vinohrady pokryté a při dolní Jizeře v Opočni byly lovecké zámečky, opočeňský, v XVII st. zaniklý, při krytem mostě toliko pro krále určeném, hlavenecký, v jádře svém podnes zachovaný, ale zpustlý. Pro zvěř na místech hojných stáje pořizovány, do nichž krmě kladena. Nejskvělejší doby „fořtu“ byly za Rudolfa II, ještě však Leopold I, Karel VI a arcikníže Karel s počátku XIX st. horlivě oddávali se zde myslivosti.

Okres Brandejský čítá ve 4 městech, 5 městečkách a 45 obcích 36.520 obyv., mezi nimiž 237 Němců, 402 evangelíků, 572 židův. Labe dělí jej ve dvě polovice, z nichž levobřehá slyne velikou úrodností; někdejší dvory královské v Toušeni, Dřevčicích, Ostrově a Brázdímě pokládány za nejvýnosnější české dvory komorní. Část pravobřehá, kde nezarůstá lesem, jest sídlem pokročilého zelinářství. V Zápech, Nehvizdech a Toušeni vzkvétalo a podnes ještě se provozuje kamenické obrábění pískovce, jakkoli nazelenalé jemnozrné druhy, z nichž mimo jiné budován byl chrám sv. Víta v Praze, již jsou vyčerpány. Veškera levobřehá část okresu jest nyní sídlem pokročilého zemědělství, provozovaného na větších usedlostech sedlských, zvláště v Záluží, Mstěticích, Svémyslicích, Dřevčicích, Poleradech, s čímž souvisí i hospodářský průmysl, po výtce cukrovárský. Chloubou okresu jsou statné živnosti hospodářské, namnoze zachované ve velikosti původní, mnohé za dnů našich přikupy zvětšené. Ve Mstěticích bývaly dva svobodné dvory, jeden pod ochranou kapituly Staroboleslavské o výměře 172 *ha*, druhý pod ochranou panství Brandejského ve výměře 111 *ha*, jež nynější majitel Max Passer přikupy scelil v jediný rustikální velkostatek (č. 1, 2, 9, 13—16, 18—19) ve výměře 334 *ha*. Vedle něho jsou ve Mstěticích ještě statky dědicu Karla Kratochvíla o 52 *ha* a Jana Zalabáka o 56 *ha*. Ve Svémyslicích statek Antonína Peyra má výměry 81 *ha*, Jana Svobody 72 *ha*, Jaroslava Hybši 64 *ha*. V Jenštejně drží Josef Stára 112 *ha*, Josef Strach 32 *ha*, Josef Žert a Jindřich Žert po 33 *ha*, v Hlavenci Antonín Prášek 43 *ha*, v Toušeni Anna Svobodová 75 *ha*, Došek Bedřich 65 *ha*, Došek Čeněk 45 *ha*, v Zápech Alois Kuklík 51 *ha*, ve Dřevčicích Jan Záruba 97 *ha*, Jaroslav Hybša 68 *ha*, v Poleradech Norbert Srb 44 *ha*, v Čelákovicích Alois Kellner 97 *ha*, Václav Knittl 44 *ha*, v Popovicích Jan Vít 42 *ha*. Ode dávna procházela okresem hlučná silnice Pražsko-

Liberecká, v části jihovýchodní i Královéhradecká, ale od r. 1871 probíhají jím i železné dráhy, a sice Česká severní, jež u Neratovic přepíná Labe mostem, r. 1865 výpadem terezínské posádky zkaženým, a od r. 1873 Severozápadní dráha tratí Polabskou, arciknížecí lesy protínající, jež u Otradovic přechází železným mostem Jizeru, a křídlem Lysko-Pražským. Z Čelákovic vede místní dráha do Brandejsa, jiná z Brandejsa do Neratovic. Žádoucí spojení z Peček Poblatných do Dolních Beřkovic, které by nahradilo někdejší slavnou silnici Lipsko-Vídeňskou, nepodařilo se dosud poříditi. Veliké naděje skládají se do bohdá nedalekého již usplavnění Labe. Místní doprava děje se přes Labe mosty v Brandejse i v Kostelci a převozy v Toušeni i Zárybech, přes Jizeru pak převozem v Sojovicích. Labský most v Toušeni zanikl r. 1821, ve Skorkově jizerský s počátku XVII st.

Král. komorní město **BRANDEJS NAD LABEM** vzniklo mezi r. 1290 až 1304. Páni z Michalovic, zápisní držitelé zboží k hradu královskému ve Staré Boleslavi někdy příslušného, vysadili tou dobou na pozemcích zaniklé vsi Liv, nedaleko odtud na jihozápadě rozložené, právem německým trhovou ves při silnici od Prahy do Lužice vedoucí a nazvali ji Brandejsem. Ve XIV st. stal se Brandejs městečkem. R. 1317 opevnili protivníci krále Jana na Brandejském břehu konec mostu hrádkem nebo tvrzí, podřízenou purkrabí na hradě Toušeni. S Brandejsem téměř souvisela ves Hrádek, rozložená na pahorcích při řece Labi, jíž nabyli probošt a kapitula v Sadské, po r. 1364 při chrámě sv. Apollináře na Novém městě Pražském sídlící. Za husitských válek osadil pan Jan z Michalovic i Hrádek, který r. 1454 přiřčen ku statkům královským a spravován nejvyššími purkrabími Pražskými. Paní Johanka z Krajku a bratr její Konrád, počínajíc r. 1508, obdarovali Brandejské mnohými výsadami. Za podpory jejich stal se Brandejs i z hlavních sídel jednoty bratrské, kteráž pořídila si záhy vlastní zbor a budovu pro správce duchovního. Naproti tomu chrám podobojí sv. Vavřince i farní chrám na Hrádku zůstávaly bez farářů. Když r. 1547 Brandejs panu Arnoštu Krajířovi v plen vzat a ke statkům komorním připojen, vypověděl Ferdinand I z Brandejsa bratří české, pokud nepřestoupili, a zbor jejich, r. 1541 až 1542 panem Arnoštem nákladně ze základů skrze mistra Matěje Borgorelli zbudovaný, i s domem správcovým daroval obci, která k němu přenesla zpustlou faru od sv. Vavřince. R. 1559 na žádost Brandejských a pro mnohé spory, které byly mezi oběma sídly, arcikníže Ferdinand jakožto místodržitel nařídil, aby Hrádek byl spojen s městečkem; současně asi byla přeložena silnice Pražská, tak že procházela náměstím k mostu labskému, a tu vznikly nové ulice, Hrádek s městečkem spojující. Rozšířené městečko vzmáhalo se, když Ferdinand I a Maximillián častěji na zámku za myslivostí meškávali.

zvláště pak za Rudolfa II, který nejraději v Brandejse sídlil. Panovník tento r. 1581 povýšil Brandejs na královské komorní město a dařil jej hojně milostí svou. Město ozdobovalo se novými stavbami, soukromými i veřejnými, z těchto novou radnicí, založenou r. 1579 v Nové ulici, která otevřena byla z náměstí ke chrámu sv. Pavla, jež nebyla však nikdy dostavěna. R. 1590 odevzdal císař podací právo na komorních statcích arcibiskupovi, který nedbaje odporu konšelův i měšťanstva, i do Brandejsa sázel kněží pod jednou. Jakkoli častěji, zvláště r. 1551, 1556 a 1615 zuřily v městě požáry, přece dobré bydlo se rozmáhalo. Četní úředníci císařští, namnoze cizinci, zakupovali se v městě a vedle nich osoby šlechtické nabývaly majetek v městě i na Dolním Hrádku, který nabýval rázu zámožného předměstí, struhou od města odděleného. Dobrý stav utvrzován hlučným průvozem po silnici Lipské, pro niž obec r. 1576 zřídila a skrze stavitele Benedikta Vlacha zbudovati dala kamenný mostek přes potok ke konci ulice Stříbrné. Na Nižším Hrádku vznikla četná obec židovská, která si uprostřed XVI století zbudovala vlastní synagogu. Po bitvě Bělohorské mnozí obyvatelé ode statečku svých pro náboženství odběhli, zbývající pak přinutil hejtman zámecký Jan Cellar z Rozntálu k přestoupení. V městě počaly se zakupovati osoby z vyšších stavů, na náměstí hraběnka Lucie Otilie Slavatová a hrabě Adam z Valdštejna, v Nové ulici jdoucí ke sv. Pavlu hrabě Pappenheim a na Nižším Hrádku spojeno v jedné ruce patero usedlostí s mlýnem potočním, jež od r. 1651 skládaly hraběcí dvůr Morzinovský. Město úzce souvisíc s pevným zámkem a bez hradeb zůstávajíc, trpělo strašně vpády saskými i švédskými. R. 1639 švédský vojevůdce Jan Banner porazil císařské mezi Brandejsem a Lobkovici, načež aby císařským od Prahy útok na zámek znesnadil, město r. 1639 zapálil. Tehdy shořela i radnice s originály privilegií a chrám sv. Petra na mnohá léta zůstal sříceninou. Zámek na všech stranách znovu opevněn a v někdejší „kratochvilné" zahradě Rudolfově, která s Hradčanskou kdysi závodila, zničeny nádherné stavby Rudolfem II pořízené, zejména skvostný pavillon. Také most zbořen a na Boleslavské straně zřízeno mocné opevnění. Až do r. 1642 bylo město téměř zúplna pusto. Když r. 1641 Banner Brandejs opouštěl, chtěl zničiti i zámek, od čehož teprvé na prosby svých důstojníkův upustil. Obyvatelstvo židovské, obviňované, že se se Švédy přátelilo, opustilo město, domy jeho pak namnoze až do základů zkaženy. Zámek dali Ferdinand III a Leopold I poněkud opraviti, ale město po dlouhá léta zůstávalo v sříceninách, zejména domy šlechtické. Do města vložena stálá jízdní posádka, která tu zůstala až po naše dny. Valná část městské půdy dostala se do rukou panských, zejména pozemky zkoupené ke dvorům Morzinskému, Pappenheimskému, později Černínskému, a Valdštejnskému. Roku 1701 usilovali Jesuité o získání dvora Morzinského, chtějíce tu kollej zbudovati, ale úmysl ten

ztroskotal se o odpor vlády, načež obec dvůr r. 1715 pro sebe zakoupila. Za války sedmileté Brandejs utrpěl opět. V den bitvy u Štěrbohol, 6 května 1757, strhla se bitka mezi Chorváty a Prusy za St. Boleslaví. Prusové hnáni jsouce k Brandejsu, způsobili požár, jímž část města mezi Labem, zámkem a náměstím zničena. Za válek francouzských byl Brandejs r. 1813 po delší dobu sídlem císaře Františka I a generálního štábu knížete Schwarzenberka. S počátku XIX st. trpěl velice ohni, zvláště 29 srpna 1827, kterého dne stráveno 45 domův a 18 stodol; starožitný ráz města změněn, zejména podloubí na náměstí následkem požárův odstraněna. Když rozdělen byl někdejší Morzinský dvůr a rozprodány i druhé dvory šlechtické v malé dílce, zchudl a zpustl zvláště

Fot. V. Prachenský.

ZÁMEK V BRANDEJSE N. L.

zámožný dříve Nižší Hrádek. R. 1759 zřízena z nadání měštky Magdaleny Budínské residence Piaristů blíže zámku s kaplí sv. Josefa Kal., kteříž vyučovali žáky ve školách latinských. Ale r. 1774 latinské školy ustoupily škole hlavní, kteráž r. 1785 přestěhovala se i s residencí blíže k chrámu sv. Petra. Při přečíslování domů r. 1828 dostalo se poprvé zámku s příslušenstvím zvláštního číslování a zřízení se jménem okresu zámeckého, načež při nové organisaci roku 1850 proti všemu právu, z pouhé úřední libovůle, staroslavný zámek s okresem svým ze staletého příslušenství k Brandejsu vytržen a ke Staré Boleslavi připojen, rovněž i ves Královice východně zámku, vzniklá emfyteutisováním někdejší zámecké obory. V duchovní i školské správě, jakož i ve zvyklostech lidu počítají se k Brandejsu stále netoliko zámek a Králo-

více, nýbrž i zámostí až ke starobylé kapli sv. Rocha. Pozemky pusté vsi Leblovic na severozápadní straně města při levém břehu Labském, někdy příslušenství kapituly Boleslavské, byly darovány Konrádem z Krajku obci: r. 1795 byly však zemfyteutisovány, čímž vznikla nynější část města Martinov.

Brandejs nad Labem čítal r. 1900 s Martinovem a s částmi svými ke Staré Boleslavi inkatastrovanými 429 domuv a 4498 obyv., v nichž 220 mužů vojska (politická obec Brandejs s Martinovem 343 domuv a 4144 obyv.), jest sídlem okr. soudu, berního úřadu, arciknížecí správy velkostatku, měšťanské školy chlapecké, zimní školy rolnické a štábu dragonského pluku č. 7 (s okresními kasárnami a nemocnicí vojenskou) Z památností jeho na prvém místě jmenovati jest zámek, zdvihající se na srázném levém břehu Labském, v části severní a východní z XV st., v jižní a západní z l. 1548—1572, dílo vlašského mistra Matěje Borgorelli z Milána († 1572). Věž hodinová jest z r. 1590. V XVI a XVII st. býval zámek silně opevněn valy, příkopy a zdmi, jichž značné zbytky spatřují se podnes na severní a východní straně. Na východě zachována podnes vysoká zděná a krytá chodba („Josefova chodba"), spojující zámek se zahradou a vysokými oblouky, val i obojí příkop přepínajícími, pocházející z doby Maximiliána II. Nynější majitel, arcikníže Ludvík Salvátor, shromažďuje v zámku ze svých dalekých plaveb vzácné sbírky archaeologické, přírodopisné a námořnické. Děkanský chrám sv. Pavla Obrácení zbudoval r. 1541 až 1542 pan Arnošt Krajíř skrze mistra Matěje Borgorelli jako zbor bratrský. Po r. 1547 dán podobojím a přenesena k němu fara od sv. Vavřince. Jest to trilodní stavba prostého vlašského způsobu. Opodál stojící zvonice pochází z roku 1753. Býv. farní chrám sv. Petra na Hrádku byl v nynější podobě restaurován kol r. 1660 a od r. 1785 náleží Piaristům, kteří mají opodál residenci, na školách však již nevyučují. — Bývalý městský farní chrám sv. Vavřince zbudován byl ke konci XIII st. na Nižším Hrádku v podobě kostelce na levém břehu potočním. Od r. 1547 až

Fot. uč. Veselý.

BÝV. CHRÁM SV. VAVŘINCE
V BRANDEJSE N. L.

Fot. Ad. Körber.

NÁDVOŘÍ ZÁMKU V BRANDEJSE N. L.

1785 byl chrámem hřbitovním, načež zrušen a zprofanován. V podstatě své zachoval starogothický ráz; změny renaissanční pocházejí z r. 1638. Na stěnách lodi objeveny pod omítkou vzácné fresky s počátku XIV stol. Na hřbitově jest kaple sv. Rosálie, založená r. 1887 na místě starší již chatrné z r. 1680. Radnice na náměstí v nynější podobě pochází z r. 1740. R. 1905 zbudována nákladná budova školní. R. 1906 náměstí a ulice označeny tabulkami, na nichž jsou namnoze původní názvy oživeny. Lidumilným úkolům napomáhají městský špitál, nadaný r. 1603 Rudolfem II, a sirotčinec založený r. 1905 filanthropickou družinou.

Dříve býval Brandejs hlučný průvozem, neboť křižovaly se v něm silnice Pražsko-Lužická a Lipsko-Vídeňská. Za novějších dob obchod i živnosti poklesly, poněvadž bylo město hlavními směry drah opomíjeno. Z průmyslových závodů vynikají Melicharova továrna na secí stroje, veliké labské dva mlýny, mlýn potoční, dva pivováry, dílna na čerpadla, mydlárna, veliká olejna a lihovár za mostem. V Královicích jest pomologický ústav Letná. Od r. 1876 český ráz opanoval všechny stránky městského života.

Fot. Ad. Körber.

STARÝ MOST V BRANDEJSE N. L.

Fot. Ad. Körber.

RADNICE V BRANDEJSE N. L.

Fot. Ad. Körber.

NEJSTARŠÍ ČÁST ZÁMKU S ARKÝŘEM NA SEV. STR. ZÁMKU.

Opodál pravého brehu labského, na povýšeném břehu zašlého říčného ramene, kteréž přeměnilo se v hlubokou bahnitou tůň, leží

STARÁ BOLESLAV,

město a nejslavnější poutnické místo české, čítající se vsí Pískem, zvanou ještě s počátku XIX st. Draholínem, 391 domuv a 3675 obyv., z nichž 288 mužů vojska, s inkatastrovanými částmi města Brandejsa n. L. 477 domův a 4121 obyv. Jest sídlem slavné kollegiátní kapituly, založené r. 1046 Břetislavem I a skládající se podnes z proboště, z děkana, ze čtyř kanovníků sídelních, dvou sídelních nepraebendovaných a z šesti čestných, má mě-

šťanskou dívčí školu, kongregaci školních sester, jízdnou posádku dragonův, umístěnou v bývalé residenci Jesuitův, a státní stanici hřebčinskou č. 3. Skládá se z bývalého hradu, dosud částečně opevněného, se zdmi a východní branou z doby Karla IV, a z někdejšího podhradí.

Boleslav Stará jest z nejpamátnějších míst království českého, dávné sídlo knížat i králů, kteří zde oddávali se lovecké zábavě, sem pokládali sněmy a zde i míru duše své vyhledávali. Boleslav Stará zvěčněna i smrtí slavného knížete Václava Svatého, velikého činy státnickými i horlivého podporovatele osvěty křesťannstvím podmíněné.

Fot. V. Prachenský.

STARÁ BOLESLAV (OD JIHU)

28 září 935 svatý kníže zavražděn úkladně, s vědomím mladšího bratra Boleslava, ve dveřích původního chrámu sv. Kosmy a Damiána, jež doposud znalé jsou martyriem jeho, v XVIII st. umělecky provedeným, a po třech létech tělo jeho přeneseno na hrad Pražský. Ihned lid český jal se v něm ctíti světce a dědice své země, hrob jeho stal se svátostí národní, místo vraždy na něm spáchané po mnohá století jediným a nejpřednějším místem poutnickým, a krásná píseň, k poctě knížecího světce složená, jest odtud hymnem národním v dobách nejvážnějších a zavznívá podnes ve chrámích českých za chvil radostných i trudných. Určitá historická paměť, s níž shoduje se jméno, klade, že byla Boleslav Stará založena Boleslavem I, dokud ještě byl údělným knížetem, mezi r. 929 a 935, a sice jako hrad, zbudovaný od kamene „spůsobem římským“ na jižní straně nynějšího opevnění a při řečišti Labském, nyní tůní. Když Boleslav stal se knížetem zemským, přestala

sice býti sídlem knížecím, ale na hradě častěji přebývali Přemyslovci za mysliveckou kratochvílí v okolních lesích, a hrad sám jmín za tvrdou pevnost, již r. 950 obléhal Otto I („Nivunburch") a r. 1041 Jindřich III. Vedle hradu připomíná se již za Boleslava chrám sv. Kosmy a Damiána, starší než hrad. Břetislav I založil na hradě kapitulu, jíž dostalo se domů na severní straně. Tu vzniklo hned při břehu Labském proboštství, mnohem dále k východu děkanství a mezi nimi nepochybně na prostoře dosud kapitule náležité domy kanovnické. Kapitula nadána mnohými lidmi v podhradí a hojnými vsemi i platy v okolí a po Čechách i po Moravě. Probošt její zasedal na sněmu zemském. Velikým nákladem kázal kníže zbudovati kapitule velikolepý chrám sv. Václava, při němž dle pozdějšího udání r. 1099, ve skutečnosti ale mnohem dříve, vznikl kostelík sv. Klimenta. Ve XIII st. počali panovníci zapisovati příslušenství hradní v okolí různým pánům. S počátku XIV st. založen dlouhý most přes řečiště Labská i ostrovy mezi nimi, jímž přecházela silnice z Prahy do Lužice vedoucí. Na předměstí vznikl za dob neznámých farní chrám Matky Boží. Za husitských válek osadil Boleslav odpovědník stran pod obojí pan Jan st. z Michalovic, ale Pražané ji vzali v prosinci r. 1420; tehdy zničeny byly i chrám kapitulní, který odtud po 150 téměř let zůstával v ssutinách, i hrad, ježto o něm již paměti není, a veškero jeho příslušenství i s podacím chrámu Matky Boží odtud náleželo k Brandejsu. Kapitula pozbyla větší díl svých statkuv a až do konce války pobývala vyhnanstvím v Žitavě. Když se poněkud poměry uklidnily, vrátila se některá část kapituly ke příbytkum nuzně opraveným a snažila se uchrániti rozptýlené zbytky církve pod jednou v krajině. Poněvadž chrám Matky Boží měl od r. 1468 až do r. 1547 kollátory pány pod obojí a posléze bratrské, není pochybnosti, že bylo v něm pod obojí přisluhováno. Rázem změnily se poměry, když r. 1547 Boleslav Stará s Brandejsem připadla královské komoře. Kapitule dostalo se vážnosti i podpory, takže prospívala v statcích i vážnosti a s ní učení katolické. Starý farní chrám Matky Boží na podhradí byl jí odevzdán, načež k zázračnému obrazu Mariánskému, jejž dle podání rolník ze země vyoral, počala docházeti z blízka i z dáli processí, hlavně působením pražských Jesuitů. Lhostejností některých prealátů, zejména probošta Václava Hájka z Libočan, známého kronikáře, který sídlo své při chrámě kapitulním opouštěl, utrpěla kapitula některé ztráty v obvodu hradním, když na půdě její budovány příležitosti pro královskou myslivost brandejskou. Než obecná horlivost katolické strany, zřejmá ke konci XVI st., nahradila ztráty ty a takové na jiných stranách. Horlivostí obou bratří Pěšínů z Horšova Týna, Petra a Ondřeje, kteří po sobě spravovali důstojenství děkanské, počaly se Stará Boleslav i kapitula všestranně zvelebovati. Chrám sv. Václava, k němuž byla asi tou dobou přenesena i fara od Matky

Boží, nákladně přestavěn ve slohu pozdně gothickém, a r. 1613 přikročeno ke stavbě nového velikolepého chrámu Mariánského na místě starého nedostatečného kostelíka. Po bitvě na Bílé hoře stala se Boleslav Stará z hlavních středisk katolické protireformace, projevující se hlavně zobecněním mariánských poutí. Než právě tento význam byl příčinou, že Stará Boleslav více než kterékoli jiné místo české vytrpěla za války třidcetileté. Již r. 1631 pobyli zde Sasové. R. 1639 usadil se zde a v Brandejse Banner pevným táborem a dal upraviti v širokém poloukruhu náspy, jichž zbytky jsou na pokraji velikého lesa podnes znalé. Někdejší

Fot. Ad. Körber

BRÁNA V ST. BOLESLAVI.

podhradí zcela se zemí srovnáno. Mariánský chrám vydán zlovůli zdivočilého vojska, kapitulní chrám oloupen o severní svou věž. 20 ledna 1640 opouštěli Švédové před císařskými Boleslav a zapálili stany své kol chrámu kapitulního, který i s budovami okolními do základů shořel. Trvalo dlouho, než se spuštěné městečko ze ssutin svých pozdvihlo. Kapitula přestávala pouze na děkanu, jehož příbytek byl obnoven; ale kanovnické domy trvaly v ssutinách, proboštství pak postoupeno panství Brandejskému, kteréž z něho zřídilo forštmistrovi příbytek. Ale lesk poutí vzrůstal každým rokem a přispěl k obnově Boleslavě i významu jejího, čehož mají zásluhu i někteří praeláti. Kapitula sice zápasila i dále s nesnázemi, nemajíc sídelních kanovníků, kdežto proboštství s děkanstvím bylo namnoze spojováno, za to však zřídili si Jesuité residenci blíže Mariánského chrámu, z níž podnikali missie po širém okolí. Teprvé uprostřed XVIII st. obnoveno dvojí sídelní kanov-

nictví a poblíž někdejšího hradu zbudovány příslušné residence. Zvolna dokončena i stavba Mariánského chrámu. Za novějších dob dodělala se nového lesku kapitula, když navrácen jí požitek zbývajících ještě statků, a upraveny trvale poměry jednotlivých členů. R. 1854 povýšena Stará Boleslav na město.

Jádro Staré Boleslavě činí dosud někdejší hrad ve svém opevnění, těsně přiléhající k pravobřehému konci labského mostu. Na severní straně zachovala se ještě v celosti hradba Karlova, o niž opírá se arciknížecí villa na místě starého proboštství a opodál budova kapitulního děkanství s důležitým archivem, uchovávajícím i některé dopisy Husovy, a tak zvanou Svatováclavskou knihovnu (přes 2000 sv.). Východní brána jest podnes zachována. Na jižní straně, na místě někdejšího královského hradu, jsou residence pro tři kanovníky z XVIII st. Uprostřed takořka hradního prostoru zdvihá se kapitulní a farní chrám sv. Václava, trojlodní původně románská basilika s kněžištěm nad kryptou, spočívající na 32 sloupích, největší toho druhu v Čechách. Z původního souvěží v průčelí zachovala se jižní věž se štíhlou báňovou střechou. Levá loď zakončena původním chrámem sv. Kosmy a Damiána, s velikým chrámem spojeným, jehož někdejší vchod ke hradu obrácený proměněn v oblouk do krypty vedoucí. Nynější podoba pochází z opravy probošta Rudolfa Rodra z Polerad po r. 1650 a byla provedena ve střízlivém slohu barokovém, s hrubým porušením původního rázu. Při východní straně někdejší hřbitovní zdi hrubě pracovaný kamenný lev značí místo, jež dle domnění předků našich bylo středem země české. V jižní ohradní zdi jest památný románský kostelíček sv. Klimenta, prý z r. 1099, pravděpodobně ale starší chrámu kapitulního, s nejstaršími freskami

Fot. V. Pelunka.

CHRÁM SV. VÁCLAVA VE ST. BOLESLAVI.

českými, před krátkou dobou objevenými. Na někdejším předhradí jest nyní náměstí, oživené v době letní trhem poutnickým, v jeho pak pozadí, na místě poněkud vyvýšeném, poutnický chrám Matky Boží, dokončený v XVIII st., nejznamenitější barokní chrámová stavba česká, s dvěma krásnýma věžema, ovládajícíma v šíř i dál nížinu Polabskou, imposantní svými ušlechtilými rozměry i tvary. Vnitřní skvostné zařízení nepřekročuje nikde míru barokním slohem ustanovenou. Zázračný obraz, cíl četných poutníků, umístěn na hl. oltáři. Jest to relief z měděného plechu vytepaný a pozlacený, shodující se v podstatě se staročeskými obrazy Madonn a původem hlásící se do XV st. Na třech stranách obklopují chrám zděné ambity z XVIII st. Opodál na jižní straně stojí palác proboštský, zbudovaný zhruba s počátku XVIII st. za probošta kardinála hr. Althána, r. 1867 dokončený. Na býv. hřbitově kostelík sv. Benedikta, na konci města rokoková kaple blahosl. Podivena z XVIII st., r. 1886 obnovená. Někdejší residence jesuitská jest přeměněna v kasárna.

Fot. F. Friedrich.

VNITRO KAPIT. CHRÁMU VE ST. BOLESLAVI.

Charakteristika Staré Boleslavě podmíněna jest kollegiatní kapitulou, která pečuje též o lesk proslavených poutí. Probošt kapitulní požívá hodnosti praeláta království českého, děkan kapitulní jest praelátem církevním, oba pak hodnostáři ozdobeni jsou odznaky pontifikálními. Kanovníci vedle obvyklých vnějších znaku nosí kol hrdla na prsou numismata. Kapitule náleží panství Stará Boleslav, ve dskách zemských zapsané, ve výměře 772·4 *ha.* Pouti počínají v květnu a trvají nepřetržitě až do slavnosti sv. Václava. Processí přicházívají z blízka i z dáli v neděli anebo ve svátek zasvěcený, nejvíce o čtyřech Mariánských

svátcích, na léto připadajících. V tyto dny a ve dny bezprostředně předcházející odívá se Boleslav Stará v háv sváteční. Obě hlavní prostranství naplňují se krámy, v nichž nabízejí se různé zboží poutnické a potraviny, ulicemi pak, po mostě a luhem Hluchovem proudí tisícové. Příchod a odchod processí dodává hlučnému životu uličnímu rázu slavnostního.

Z průmyslových závodův uvedeny buďtež parní pila s velkoobchodem dřevním, kapitulní pivovár a továrna na stroje hospodářské. O obchod pečuje občanská záložna a družstvo košíkářů. Stanice soujmenná dráhy severozápadní jest položena opodál města v lese.

Fot. Ed. Šittler

KRYPTA KAPIT. CHRÁMU VE ST. BOLESLAVI.

K osadě Písku, jakož nyní slove někdejší ves Draholín, ve II. pol. XVIII. st. založená, připojuje se uprostřed mohutného listnatého lesa lázeňské místo Houška, původně luh Hošť, odkud správný lidový tvar Hoštka, založené r. 1818. Nynější budovy lázeňské nákladně byly zřízeny r. 1867. V lese jest pomník, zvěčňující paměť na návštěvu císaře Františka I. r. 1824. V nedělních a svátečních dnech letních, když shromažďují se v Houštce jak četní poutníci a lid z bližšího i vzdálenějšího okolí, tak i výletníci velkoměstští, proudí zde bujný rej života lidového.

Na levém břehu Labském, opodál mostu, jímž severozápadní dráha přechází řeku, rozkládá se na táhlém přívrší, srázně k Labi spadajícím, král. kom. město

ČELÁKOVICE s 358 d. a 2197 obyv. (i se sídlem Jiřinou), s chlapeckou školou měšťanskou, též se stanicí Severozápadní dráhy, z níž rozvětvují se dvě trati drah místních, k Mochovu a k Brandejsu n. L. Město toto bylo vysazeno ke konci XIII st. na místě dřívější slovanské osady. Nad Labem vznikla tvrz s farním chrámem a mlýnem, k níž jižně připojovalo se městečko, založené pravidelně s dvěma rovnoběžnýma ulicema k tvrzi spějícíma, z nichž západní ústila v nerovném náměstí, z tohoto pak vedly ulice na západ k bráně Toušeňské, na východ ke Kolínské; městečko bylo oplaňkováno. Východně městečka, u nynější vsi Byšiček, býval most přes Labe, ve starobylých zbytcích ještě patrný. Byvše původně zbožím královským, přecházely Čelákovice ve XIV a XV století do rukou různých majitelů, z nichž současník válek husitských pan Aleš Škopek z Dubé horlivě stranil králi Sigmundovi, čímž zavinil nepochybně zkázu tvrze, mlýna i městečka. Od r. 1451 měly Čelákovice, psané tehdy Šelákovici, s Brandejsem společné majitele a byly pány z Krajku, zejména paní Johankou, hojně výsadami obdarovány. Za války třicítileté trpěly Čelákovice velice, později stihány byly požáry, zejména r. 1719, 1820 a 1850. V XVIII st. vzniklo zde košíkářství, jehož původně hlavně dobou zimní po domácku obyvatelé si hleděli, za novějších však dob vyšinulo se na živnost moderním spusobem provozovanou, jejíž výrobky daleko do světa se vyvážejí.

Fot. Ad. Körber.

BÝV. HŘBITOV MEZI CHRÁMY SV. VÁCLAVA A SV. KLIMENTA V ST. BOLESLAVI.

Veliký labský mlýn zdejší již od XV st. požíval mnohých výsad a hospodařili na něm i lidé rytířští. V XVI st. držela jej zemanská ro-

dina Koutských z Kostelce, jíž byl i svobodně vysazen, načež vystavěna r. 1579 na místě zašlé tvrze nová tvrz **Hradištko** v podstatě své podnes zachovaná. V XVII st. zboží mlýnské s tvrzí a dvěma dvory připadlo komoře, načež příslušná část města samostatně popisována se jménem **Hrádku Čelákova**, správněji **Hrádku Čelákovského**.

Na skále nad Labem stojí starobylý děkanský chrám Na nebe vzetí Matky boží, původně románský, ale s počátku XVIII st. rokokovým spůsobem rozšířený. Na náměstí jest radnice se vzácným archivem, jehož nejstarší zachované částky pocházejí ze XIV st. U nádraží povstává za dnů našich nová čtvrt. Průmysl zastoupen velikou továrnou na železné zboží, roku 1906 budovanou, pivovárem, továrnou na lihoviny, strojírnou a velikým mlýnem labským. Košíkářství provozuje se v 5 velikých dílnách. Obchod podporuje občanská záložna.

Fot. Ad. Körber.

CHRÁM MATKY BOŽÍ V ST. BOLESLAVI.

Níže na levém břehu Labském proti ústí Jizerskému jest starobylé městečko

TOUŠEŇ, nyní oblíbené místo lázeňské s hojně navštěvovanými lázněmi železitými a slatinnými, osvědčenými zvláště proti tuberkulose kostí, a cukrovárem, se 113 domy a 868 obyvateli. Na východní straně městečka výběžek, „na Hradišti“ zvaný a na dvou stranách někdy močály obklopený, jest městištěm staroslovanského hradiště, jehož místo zaujal ve XIII st. pevný hrad na východní straně městečka, na pobřežní skále položený. Městečko oživovaly dvě silnice, prastará Lipsko-Vídeňská a Polská, jež ke konci XIII st. přecházela Labe převozem, od r. 1562 mostem. Hrad založili nepochybně páni z Michalovic, jimž r. 1421 odňat Pražany, ale opět dostal se v jejich držení. R. 1536 koupil jej pan Konrád

z Krajku a spojil s Brandejsem. Hrad sám r. 1556 již byl pustý, dnes pak po něm zbývají toliko nevelikė zůstatky. Mlýn někdy panský, později vysazený, zanikl s počátku XVII st., ale budova jeho zachovala se a shledána na ní za našich dnů pěkná sgraffita. S někdejší budovou mlýnskou spojena jest jediná zachovaná část hradu. Úpravný gothický kostelík sv. Floriána zbudován r. 1889.

Fot. Pavel Körber.

TVRZ HRADIŠTKO
S MLÝNEM A CHRÁMEM
V ČELÁKOVICÍCH.

Pod Brandejsem rozkládá se

KOSTELEC NA LABI, král. kom. město s 391 domy a 2602 obyv., s cukrovárem, školou měšťanskou chlapeckou i dívčí, lékárnou a dělostřeleckou posádkou (divise polní houfnicové batterie). Kostelec skládá se nyní z vnitřního města na Labském ostrově, někdy opevněného, do něhož vedly kdysi dvě brány, Přední i Zadní, a z Pražského a Brandejského předměstí na levém břehu řeky. Původištěm města jest chrám

Fot. Ad. Körber

NOVÝ CHRÁM A ŠKOLA V TOUŠENI.

sv. Martina na výšině nad Brandejským předměstím a při něm kostelec středověkého spusobu, k nejnutnější obraně kdysi určený. S počátku XIV st. byl již Kostelec městem, v němž opodál levého ramene Labského založen hrad a při něm rozsáhlé konírny k chovu koňstva. Za husitských válek náležel Kostelec Sigmundovu stranníku Alši Škopkovi z Dubé i byl dobře opevněn. R. 1424 obléhali v Kostelci Pražané Žižku, ten však unikl jim za pomoci páně Bočka z Poděbrad na pravý břeh Labe. R. 1586 připojen Kostelec k Brandejsu. Za novějších dob trpělo město velikými požáry (r. 1718 a 1820). Hrad zanikl ve st. XVII. Nejpěknější památkou města jest nynější hřbitovní chrám sv. Martina, trojlodní gothická stavba ze XIV stol. se zachovanou skvostnou kružbou okenní. Ke konci XV st. přenesena od něho fara k nově založenému chrámu sv. Víta uprostřed náměstí, nyní děkanskému.

Fot. Ad. Körber.

NĚKDEJŠÍ HRADNÍ MLÝN V TOUŠENI.

Fot. Ad. Körber.

ZBYTEK NĚKDEJŠÍHO HRADU V TOUŠENI.

jenž přes četné přestavby zachoval původní podobu třílodního gothického chrámu z doby Vladislavské. Naproti jest radnice s nízkou věží, přestavěná po ohni r. 1820, s bohatým archivem. Vedle cukrováru a raffinerie zastoupen jest průmysl velikým uměleckým mlýnem labským, pivovárem a koželužnou. Od r. 1895 počíná se pěstovati rozsáhlou měrou zelinářství. Obchodu prospívají občanská záložna ve vlastním domě a družstva hospodářské i košíkářské.

Níže opodál Labe ves Jiřice při někdejší silnici Lipsko-Vídeňské, s rozsáhlou někdy tvrzí, která zanikla beze stopy. Lobkovice s gothickým farním chrámem Nanebevzetí Matky Boží daly původ slavnému rodu knížecímu, který jich opět za dnů našich získal (výměra 289 *ha*). Od r. 1827 až do své smrti meškával letní dobou v zámečku zdejším František Palacký, který též odpočívá na hřbitově zdejším. V místě jest továrna na karbid, v okolí jsou lomy buližníkové. Blízké Neratovice rozkvétají utěšeně, jsouce křižovatkou železniční a oblíbeným letním sídlem Pražanů. R. 1869 skládaly se ze 40 čísel, r. 1906 již však se čítá 148 domů, mezi nimi chemická továrna, továrna na tukovou směs (degras) i mýdla a pletárna na zdělání rákosu i pletiv ku stavbám potřebných.

Na planině, zdvihající se po levém břehu Labském, rozkládá se městečko Nehvizdy se 102 domy a 793 obyv. při silnici Pražsko-Brněnské, starobylé sídlo výroby kamenické, o jejímž stáří

Fot. V. Pelunka.

CHRÁM SV. MARTINA V KOSTELCI N. L.

Fot. V. Pelunka.

LOBKOVICE

Fot. V. Pelunka.

HROB FR. PALACKÉHO
V LOBKOVICÍCH.

a rozsahu svědčí veliké lomy zdejší, se starobylým dvouvěžatým chrámem sv. Václava. Jižněji Jirna, veliká osada se 177 domy a 1194 obyv., se zámkem, v němž obrazárna, a parkem na pokraji listnatého lesa Vidrholce, někdy pověstného lupičstvím. Velkostatek ve výměře 508 *ha* jest majetkem Františka Zvěřiny. Jirna Nová jsou známým letním sídlem. Nedaleko odtud veliká ves Šestajovice se 136 domy a 871 obyv. a novožitná osada Klánovice s četnými letními sídly Pražanů. Záluží, Mstětice a Svémyslice jsou zámožné vsi, Svémyslice s farním chrámem sv. Prokopa z XVIII st. Na stráních, jež vroubí hluboký výmol potůčka Kabelínského, rozkládá se starobylé městečko Zápy se 65 domy a 505 obyv., připomínané již r. 1052 jako zboží

kapituly Boleslavské. Později zde seděl vladycký rod Zápských ze Záp na okrouhlé tvrzi, při levém břehu potočním. Na pravém vysokém břehu jest chrám sv. Jakuba, pěkná rokoková stavba z XVIII st. Nedaleká Stránka jest rodištěm slavného českého exulanta, učeného Pavla Stránského ze Zápské Stránky († v Toruni 1651). V Ostrově bývala až do XVIII st. tvrz, nyní jsou zde lázně železité a výroba strojů hospodářských. V Zípcích byla tvrz, pustá již v XVI st. Tvrze byly i ve Dřevčicích

Fot. Jos. Tacheci.

ZÁMEK V JIRNÁCH.

a v městečku Vrábí (57 domův a 364 obyv.); z obou jsou nyní sýpky. Ve Dřevčicích jest farní chrám sv. Bartoloměje, původně gothický, ale v XVIII st. přestavěný. V městečku Jenštejně (57 domův a 364 obyv.) jsou sříceniny hradu, vzniklého ve XIV st., kterýž však již před r. 1600 byl pustý; dosud zachovala se z něho vysoká kulatá hláska, známá „bašta Jenštejnská". Z mlýna a olejny, které kdysi k Jenštejnu příslušely, vznikla véska Podolánka. Tvrz bývala i v Brázdimě, rovněž jako nedaleké Popovice již r. 1052 připomínaném. Ve Ctěnicích jest pěkný zámeček ryt. Schöllera. V úžlabí potoka Ďáblického položena starobylá ves Sluhy s farním chrámem sv. Vojtěcha, původně gothickým, v době rokokové ale přestavovaným. Někdejší tvrz

byla kolébkou vladycké rodiny Sluzských ze Sluh. V nedalekém Mratíně jest cukrovár. Měšice honosí se stkvostně upraveným zámkem z r. 1767 a parkem hrabat z Nostic, kdež častěji léto trávíval Josef Dobrovský. Na střeše zámecké vztýčen v r. 1776 prvý hromosvod v Čechách. V místě má sídlo hospodářská správa velkostatku Pakoměřic. V Hovorčevsi, nyní též Hovorčovicích, pohřben byl v kostelíku sv. Jana Křtitele Jakub Fikar z Vratu, r. 1547 pro účastenství v odboji proti Ferdinandu I popravený.

JENŠTEJN (dle rytiny z r. 1794).

Na pravém břehu Labském proti Čelákovicům Káraný, puvodně část městečka Toušeně, vysazená ke konci XVIII st. na pokraji mohutného hvozdu. Pro snazší myslivost byly r. 1584 vsi Vesce a Otradovice, v lesích položené, vykoupeny, ale r. 1777 znova vysazeny. Z lesů kol Káraného má býti zavedena spodní voda, ze země čerpaná do Prahy. Někdejší lovecký letohrádek královský Opočeň zašel téměř beze stopy a městiště jeho zarůstá po obou stranách Jizery lesem. Skorkov na výslunné stráni nad Jizerou, někdy s velikou vinicí a s filiálním chrámem sv. Jana Křtitele na stráni nad řekou. Z bývalého zámečku loveckého v Hlavenci až do našich dnů bývala sýpka, ale vnitřní úprava jeho jest podnes znalá; u myslivny nádherný pomník tam, kde Frant. Ant. hrabě Špork Karlu VI připjal r. 1723 lovecký řád sv. Huberta. Znamenité někdy vinice u farní vsi Hlavna Kostelního.

u Hlavna Sudova. Dřís, Nedomic, Ovčár a Všetaty v XVIII st. zrušeny, za to však zobecnělo ve všech těchto osadách pěstování zelin, zvláště okurek, zelí, cibule, česneku, vodnice. U stanic Dříské a Všetatské letní dobou bývají hlučné trhy, především na okurky, které se odtud daleko do severních Němec vyvážejí. Následkem toho osady tyto rychle rozkvétají. Ovčáry čítaly r. 1836 30, r. 1869 60 a r. 1903 již 103 domů, Všetaty r. 1836 70, r. 1869 96 a r. 1903 již 191 čísel. Farní chrám sv. Petra a Pavla ve Všetatech byl 1780 nevkusně ze základů přestavěn a r. 1886 týmž způsobem rozšířen. Výslunná stráň u Dřís slove podnes „vinicí Svatováclavskou“; vštípení její přisvojuje zbožná pověst knížeti Václavu Svatému.

Fot. A. Veselý

PAMÁTNÍK NA LOV KARLA VI
V HLAVENCI.

IV. OKRES BENÁTSKÝ

zabírá největší část dolního Pojizeří. Bystrá Jizera vine se ručím tokem úrodným údolím, jehož pravý vysoký lem, v ranním slunku se vzhlížející, až do XVIII století porůstal znamenitými vinohrady, zejména u Kochánku. Odtud na západ, až po údolí potoka Klokoče hluboce do mělkých vrstev se zarývající, šíří se nejjižnější stupeň Bělské planiny, kteráž tu zdvihá se okrouhlými pahorky (Horka u Mečeříže 288 *m*, Horní Slivno 296 *m*, Řivno 265 *m*) tu prohýbá se mělkými úhlemi, jichž jednou odděleno jest táhlé přívrší, městiště Nových Benátek. Celkem jest to kraj úrodný obilím i ovocem, jakkoli se místy vody nedostává, již za jarních dešťů třeba pro dobu letního sucha uchovávati.

Levý břeh jest plochý a teprvé opodál zvolna zdvihá se kraj nízkou písečnou krabatinou, která spadá na jihu k Labi, na východě do mělké úlehle potoka Vlkavy nebo Dobrovky. Tu kde Benátsko sousedí s okresem Brandejským a kde Labem odděleno jest od Českobrodska, zachovaly se ještě mohutné lesy, místy luhy a mýty přerušené; značnější lesy jsou i v části severovýchodní. Hospodářství polní jest na vysokém stupni a hojné zachovaly se ještě větší usedlosti kmenové, jako v Chotětově Anny Šulcové a Julie svobodné paní Rummerskirchové (160 *ha*), Antonína Čečelského (100 *ha*), v Mečeříži Josefa Richtrmoce (61 *ha*), v Řivně Karla Práška (97 *ha*), v Sušně Marie Kyselové (84 *ha*). Jižní části okresu probíhá Severozápadní dráha, dělíc se v Lysé v trať Polabskou a Lysko-Pražskou. Části severozápadní oživuje Česká dráha severní s odbočkami ode dvora Chrástu do Benátek, z Chotětova na Horka a z Chotětova skrze Sudoměř a Mšeno na Mělník. Trať Nymbursko-Boleslavská Severozápadní dráhy dotýká se nejzazšího severovýchodního cípu okresu. Aerární silnice Pražsko-Liberecká přechází mostem u Tuřice Jizeru a přidržuje se nadále levého břehu jejího, jednotlivé osady spojuje hustá síť okresních silnic, které vedou přes Jizeru po mostech v Kochánku, Benátkách (železný), Dražicích, Horkách a Hrušově. Přes Labe jsou převozy u Litole (na místě mostu r. 1756 zaniklého) a u Semic. Průmysl zastoupen jest cukrováry v Benátkách, Vrutici Kropáčové, v Horkách, Litoli a Čachovicích, továrnou na výrobu karborundových brousků a šmirků v Nových Benátkách, mlýny, pivováry a cihelnami; v Lysé a Benátkách provozuje se se zdarem vývozné zahradnictví. V Nových Benátkách působí okresní hospodářské družstvo. Okres Benátský čítá v 35 politických obcích 25.979 obyv., z nichž 80 Němců, 732 evangelíků (v Lysé 296, v Litoli 145) a 238 židů (z nichž 74 v Lysé).

Město

NOVÉ BENÁTKY rozkládá se na nevelikém povrchu malého, na všech stranách isolovaného a srázně spadajícího pahorku, jehož východní patu líbají zpěněné vlny jizerské. Bývalo hrazeno a ještě podnes zachovala se věžovatá brána severní. Na boku pahorku městského severním i východním rozkládá se podměstí Podolec, na jižním jeho úpatí v hluboké úlehli osada Obodrž. Most vede do Benátek Starých, rozložených v nížině podél pravého břehu jizerského, k nimž druží se sídlo či spíše městská část Křemen. Veškera obec Nové Benátky čítá 345 d. a 2330 obyv., město Nové Benátky samo o sobě 186 domů a 1245 obyv., politická obec Benátky Staré čítá 170 domů a 1136 obyv., Obodrž 72 d. a 418 obyv., takže Benátky po rozumu zeměpisném skládají městskou osadu o 587 d. a 3884 obyv. Nové Benátky jsou sídlem okresního soudu, berního úřadu i měšť. školy chlapecké. Při Jizeře jest mlýn.

Benátky Staré i Obodrž jsou osady dávného původu, Obodrž jest již r. 1052 připomínána v zakládací listině Boleslavské. Obě osady i se svým příslušenstvím hleděly ke hradu Dražicům, poněvadž však byly položeny v rovině a na silnicích, tudíž nepřátelským vpádům byly snadno přístupny, založil kol roku 1340 Jan z Dražic na pahorku město nové hrazené a nadal v něm klášter Křižovníků s červeným srdcem, který však zašel za válek husitských. V XVI století náležely Benátky s Dražici purkrabím z Donína, kteříž horlivě podporovali jednotu bratrskou. Bedřich z Donína po roce 1512 zbudoval na pustém klášteřišti nový zámek a usídlil se v něm na místě upadajících

Fot. Jos. Polák.

SŘÍCENINY HRADU DRAŽICKÉHO.

Fot. Jos. Polák.

ZÁMEK V NOV. BENÁTKÁCH.

Fot. Jos. Polák.

U ZÁMKU V NOV. BENÁTKÁCH.

Dražic, z nichž zbývá ještě dnes mohutná sřícenina na pravém povýšeném břehu Jizerském. R. 1599 zakoupil panství Benátské Rudolf II a vykázal na zámku zdejším r. 1600 pobyt slavnému dánskému hvězdáři Tychonu de Brahe (č. Brá), po němž ještě v jedné komnatě spatřuje se do podlahy vsazený měděnný poledník. Od r. 1647 jsou opět Benátky v rukou soukromých, majíce výměry 4771 *ha*; nynějším držitelem jest Rudolf Ferdinand Vchynský hrabě ze Vchynic.

Vedle zámku jest chrám Narození Matky Boží s vysokou věží, původně gothický, ale v XVII st. zbarokovaný. Děkanský chrám sv. Maří Magdalské při západním sklonu pahorku jest prostá gothická stavba ze II pol. XVI st., bez věže. Některé domy na náměstí zachovaly si starobylý ráz podloubími a malebnými lomenicemi. Ve Starých Benátkách jest filialní chrám Nanebevzetí Matky Boží v nynější podobě z r. 1764. Před vznikem drah bývala zde při silnici Liberecké živá pošta. Na

Fot. Jos. Polák.

NÁMĚSTÍ V NOV. BENÁTKÁCH.

levém břehu Jizery ještě v rovině jest městečko Brodec, nyní Brodce, mostem spojené s protějšími Horkami (dohromady 354 d. a 1945 obyv., Brodec sám o sobě 245 d. a 1287 obyv.) na nevysokém pahorku, kdež zámek Marie hraběnky Nosticové a farní chrám sv. Mikuláše r. 1734 úhledným rokokovým slohem přestavěný. Horka bývala původně částkou městečka Brodce a sice kostelcem, spojeným s věžovatou tvrzí, podnes zachovanou, jakkoli zmodernisovanou. Ke tvrzi přiléhá nynější zámek, při němž jest mlýn i pivovár. Velkostatek Horka má výměry 1478 *ha*. Níže Benátek Starých

Fot. Jos. Polák.

KAPLE A STROMOŘAD NA ČIHADLE (BON REPOS).

jsou v poříčné nížině Předměřice s farním chrámem sv. Jakuba. Od Předměřic na východ, na slunné výšině všemu kraji až ku Praze vévodící a Čihadlem zvané, na místě zaniklé vsi Osové, bělá se letohrádek Bon Repos s kaplí sv. Jeronyma, zbudovaný r. 1715 Františkem Antonínem hrabětem Šporkem, který ustanovil zde stálého beneficiáta a navršiti dal pahorek 20 loket vysoký, v němž byl byt poustevníkův. V letohrádku trávíval později léto Pražský arcibiskup Antonín Petr hrabě Příchovský († r. 1793) i nazval zámeček Bon Repos.

Východněji v hlubokém úvalu Stará Lysá (v ústech lidu Starolysá), prastará ves a někdy podhradí staroslovanského knížecího hradu, již r. 1034 připomínaného, když na něm střehl župan Mutiš svrženého a oslepeného knížete Jaromíra. Hrad tento stával nepochybně na okrouhlém, nyní lesem porostlém chlumu, nade vsí. Místo jeho zaujala

LYSÁ s označením **NAD LABEM** (dříve Nová Lysá, též Větší Lysá), starobylé a rozlehlé město na úpatí okrouhlého chlumu, příkře z Polabské nížiny vyrůstajícího, asi 2 *km* od Labe vzdálené a namnoze v nížině položené, sídlo měšť. školy chlapecké, fary katolické i evangelicko-reformované, hospodářské správy soujmenného velkostatku a III eskadrony I pluku dragonů; čítá v 680 domích (r. 1906 v Lysé bez Byšiček a Dvorce již 661) 4415 obyv., kteří se živí vedle polního hospodářství a obvyklých městských živností též hojně zelinářstvím a zahradnictvím na půdách písčitých a od spodu dostatečně vlhkých. Nad městem zdvihá se krásný zámek, s počátku XVIII stol.

Fot. Miloslav Krauskopf

LYSÁ N. L. SE ZÁMKEM, BÝV. KLÁŠTEREM A CHRÁMEM.

nově zbudovaný slavným osvícencem Františkem Antonínem hrabětem Šporkem na místě staršího hradu, původem do XIV stol. se nesoucího a nepochybně některou z královen českých založeného. Řečený hrabě Špork umístil v něm obrazárnu a sbírku rytin, vše dávno již zprodané a odvezené, před zámkem pak, na kraji pahorku okolí polabskému vévodícím, založil r. 1713 klášter Augustiniánský při chrámu sv. Desideria, kterýž i s chrámem byl r. 1812 zrušen. Široké stromořadí vede na náměstí, při jehož severní straně zbudoval týž hrabě r. 1719 až 1739 krásný rokokový farní chrám sv. Jana Křt. s ozdobnou věží, v němž přední památností jest velikolepý pomník cís. generála Jana hraběte Šporka († 1679), hlavního původce slavného vítězství nad Turky u kláštera sv. Gotharda r. 1664. Starý farní chrám sv. Barbory byl zbudován uprostřed náměstí v XVI st. jako zbor bratří českých prostým slohem renaissančním a přestavěn po velikém požáru r. 1668. Za Josefa II byl zrušen a r. 1879 zbořen. R. 1849 založil rytíř Horský v Lysé cukrovar.

působením pak prince Benjamina z Rohanu vznikly tu r. 1869 rolnická pojišťovna a úvěrní ústav. Cukrovár byl opuštěn, ustoupiv novému mnohem účelněji zařízenému v nedaleké Litoli, úvěrní ústav upadl v konkurs a pojišťovna do Prahy přenesena, čímž vším těžké hospodářské pohromy v městě i okolí způsobeny. Za dnů našich vzmáhá se opět Lysá a odčiňuje následky dřevních katastrof. Průmysl zastoupen továrnou na pluhy a továrnou na ocet, z živností zkvétají rukavičkářství, truhlářství, krejčovství, strojní uzenářství. Dále sluší uvésti mlýn, hraběcí elektrárnu, pivovár, parní cihelny, dvě cihelny obyčejné. Úvěru poskytují městská spořitelna a obnovená občanská záložna. Vinařství

Fot. Miloslav Krauskopf

ZÁMEK V LYSÉ N. L.
(VÝCH. KŘÍDLO)

sice ke konci XVIII st. opět zaniklo, za to však provozuje se měrou velikou zelinářství. Prostranství a ulice nově pojmenovány, buď se zřením k názvům bývalým anebo dle slavných jmen národa. Křivda páše se na větším tomto a pokročilém městě, že rozhodující činitelé důsledně jemu odepírají zřízení okresního soudu.

Původ svůj děkuje Lysá českým královnám ve XIII st. Prvých výsad dostalo se městu od královny Jitky Habsburské, choti Václava II, která zejména vysadila rychtu a založila chrám farní; správcové zboží tohoto seděli opodál Lysé na Červeném Hrádku, zaniklém v XV st. S počátku XVI st. držela Lysou Kateřina z Kolovrat, paní nepokojná a zavilá nepřítelkyně českých bratří, jež odtud r. 1512 zamýšlela přepadnouti Brandejs nad Labem, tehdy paní Johance z Krajku náležitý. Za Ferdinanda I přikoupena Lysá ke statkům komorním a tvořila

s Brandejsem, Benátky, Přerovem, Poděbrady, Kolínem a Pardubicí obrovské panství, bohatstvím plodin i příležitostí k lovecké kratochvíli v lese a na vodách slynoucí. I za komorní správy zůstali obyvatelé věrni učení podobojí a evangelickému, když pak po bitvě Bělohorské katolictví násilně zaváděno, tu r. 1625 v okolí Lysé a Brandejsa vypuklo povstání lidu obecného a po jeho nezdaru r. 1626 zapálili měšťané své domy i odebrali se r. 1626 do ciziny. Ferdinand III daroval Lysou r. 1647 Janu hraběti Šporkovi, jehož syn František Antonín, známý lidumil a osvícenec, zakladatel prvé zednářské lože a protivník Jesuitův, učinil Lysou středem čilého duševního života. V zámku nákladně přestavěném založil bohatou knihovnu vybraných spisů státnických, filosofických a bohovědných, opodál města v lese založil špitál Karlov pro těžce nemocné s chrámem sv. Kříže a blíže již hranic lesu císařských, směrem k Brandejsu, poustevnu sv. Václava, zdobenou hojnými sochami, jichž čtrnácte po zrušení poustevny přeneseno do města a zdobí odtud ohradní zeď děkanského chrámu. V ulici, zvané Na čeřenu, zřídil knihtiskárnu, v níž velikým nákladem tiskl knihy po výtce z francouzského jazyka do němčiny avšak i do češtiny přeložené, jež mezi lid rozdával. Ze zámků jeho i Lysá byla sídlem vznešeného života a vybraných spusobu, čímž však nebyl ušetřen různých protivenství ze strany církevní. Avšak šlechetný hrabě dbal i o hospodářské povznesení svých poddaných, obnovuje u Lysé vinohrady již zanedbávané a vysadiv nové vsi Vápensko u Hronětic a Šnepov u Ostré. Když však r. 1738 hrabě Špork zemřel, jevily se za dědicu jeho všestranné stopy úpadku. R. 1756 zrušen most u Litole.

Fot. Miloslav Krauskopf.

BRAUNOVY SOCHY V ZÁMECKÉM PARKU V LYSÉ N. L.

který Lysé zjednával spojení se zámožným Zálabím u Přerova a Mochova. František Karel hrabě Sweerts-Špork, zeť zvěčnělého hraběte Šporka, sice všemožně podporoval hospodářství, nařizuje vysazování ovocného stromoví i lesův a pěstování lnu, dbal též o rozvoj průmyslu, zvláště tkalcovství, a o pokrok řemesel, ale nákladná zařízení jeho předchůdce zanedbávána. Na místě obory založena ves František, v bažantnici vysazena ves Žabokřik nebo Dvorec. V XIX st. náležela Lysá knížatům z Rohanu. Časté požáry, jichž nejzhoubnější byl r. 1873, změnily zúplna starobylý ráz města, které r. 1873, když otevřena Polabská trať dráhy Severozápadní, stalo se důležitým středem železničním a zvolna zotavovati se počalo z těžkých pohrom. Část obyvatelstva hlásí se již od vydání tolerančního patentu k učení evangelicko-reformovanému a zřídila si r. 1783 chrám ve známém „tolerančním“ spůsobu. Na jihozápadě, směrem k Labi i Jizeře, šíří se mohutný les, bezprostředně přecházející v mohutné lesy Brandejské a kdysi spolu s nimi Borem zvaný, který býval rovněž hledaným lovištěm všeliké zvěře za dob, když Lysá byla zbožím komory královské, zvláště však za panování Františka Antonína hraběte Šporka. Tehdy Lyská část Boru přeměněna v obrovský lesní park, jímž od Prahy a Brandejsa k Lysé probíhala v určitých občasích pošta Slezská. Při rozhraní hraběcího a císařského zboží zbudována záhy po r. 1700 kaple sv. Václava a před ní po obou stranách dvě sochy andělů nesoucí lampy s věčným světlem. Kaple i sochy, ač opuštěny a zanedbány, stojí podnes na místě svém uprostřed lesa, zmizela ale poustevna před nimi se zahrádkou a před poustevnou okrouhlá budova s vysokou baňatou střechou, v jejímž přízemí obýval stále ustanovený beneficiát, a v poneþí byly komnaty hraběti vyhrazené. Nedaleko odtud, po pravé straně cesty k Lysé, byla veliká zahrada tvaru vejčitého se vzácnými stromy ovocnými i ozdobnými, do níž vcházelo se pod vysokou věží s větrníkem; uprostřed zahrady byl

Fot. Miroslav Krauskopf

SV. VÁCLAV U BYŠIČEK,
ZBYTEK EREMITÁŽE.

vodotrysk, kolem něho pak rozestaveno 14 soch, výtvorů sochaře Brauna které nyní zdobí ohradní zeď děkanského chrámu. Odtud blíže k Lysé a sice tehdy na pokraji lesa založil hrabě Špork r. 1715 špitál pro 40 starých nedoživých lidí s chrámem sv. Kříže, zvaný Neugebäu, nynější dvůr Karlov. A po levé straně silnice, uprostřed hlubokého hvozdu, zbudoval týž hrabě kapli sv. Františka s poustevnou. Od poustevny neb Eremitáže sv. Václava až k Labi u nynějších Byšiček prostírala se veliká obora, zevšad oplocená, v níž chováno až 1000 daňků,

EREMITÁŽ SV. VÁCLAVA U LYSÉ N. L.
(dle staré rytiny z r. 1712).

s letohrádkem a myslivnou. Níže při Labi, na místě panského dvora Byšic, založil hrabě r. 1713 ves Byšičky, složenou zajímavým způsobem z osmi domků, sestavených do kruhu, do něhož vede dvojí vchod. Ale po smrti hraběte Šporka zanikla i lesní pohádka zdejší. Již r. 1741 přeložen beneficiát do Lysé a zrušena krásná zahrada, načež budovy zdejší, po výtce ode dřeva jsoucí, rychle zpustly a zanikly. V době Josefinské zašla eremitáž sv. Františka. R. 1804 zrušen špitál v Karlově i s chrámem a přeměněn v panský dvůr. Nynějším majitelem panství Lyského jest Rudolf Ferdinand hrabě Vchynský ze Vchynic. Toliko kaple sv. Václava zachována.

Od Lysé na sever, na rovince lesnatými pahorky obstoupené, při silnici Nymburk i Benátky spojující rozkládá se posud ves Mladá.

zvěčňující jméno kněžny Mlady nebo Milady, dcery Boleslava I, s farním chrámem sv. Kateřiny z počátku XVIII st., již i s okolím širým správa vojenská r. 1905 vyvlastnila a zbořiti se odhodlala, aby získáno bylo místo pro cvičiště větších oddílů vojenských.

Na pravém Pojizeří nedaleko Horek na planině rozkládá se ves Hrušov, daleko viditelná, s dobře zachovanou věžovitou tvrzí z r. 1501. Západněji jest zámožná ves Chotětov, již r. 1057 připomínaná; byla zbožím královským, časem různým držitelům zapisovaným, až r. 1587 byvši vyplacena, připojena k panství Brandejskému. Pro vzdálenost svou od zámku požíval Chotětov zvláštních úlev robotních. Při farním chrámu zdejším sv. Prokopa, jehož nynější věžovitá podoba pochází z r. 1546, bývali vždy za dob předbělohorských farářové katoličtí. Slušnou výstavností se Chotětov mile zamlouvá. Nejnovější dobou stal se i východištěm místní dráhy odtud do Mšena vedoucí. Zámožné i výstavné osady jsou též Sušno, někdy zboží kapituly Boleslavské, Hřiven (nyní Řivno) a Zdětín na osamělém pahorku s gothickým chrámem Všech Svatých, již r. 1260 připomínaným.

Ve vysoké poloze jest starobylé městečko

MEČEŘÍŽ se 132 domy a 649 obyv. připomínané již r. 1052 v zakládací listině Boleslavské, od XIV st. nepřetržitě příslušenství panství Brandejského. Ještě v XVII st. bývalo placeno v Mečeżiři clo z cest zde ústících, zajisté paměť z dob, za nichž průvoz býval zde hlučnější. Také půdorys dosavádní, soustřeďující se ve dvou prostranstvích, náměstím podobných, z nichž jedno podnes „na rynku" slove, a v některých ulicích, nasvědčuje větší důležitosti za dob minulých. Filiální chrám sv. Kříže jest drobná gothická stavba ze XIV st.

Opodál, v nejvyšší poloze všeho okolí, jest Horní Slivno s novým románským filialním chrámem sv. Martina z r. 1873, níže Dolní Slivno, farní ves s chrámem sv. Františka Ser. r. 1808 znovu zbudovaným, ale již chatrným. Na výslunné stráni na pravém břehu Jizerském rozkládá se starobylá veliká ves Kochánek s velikým mlýnem a mostem v nedalekém Kačově a se slavnými někdy vinicemi, které však již v XVII st. zacházely. Proti Předměřicům jest Tuřice ve zvýšené poloze, někdy s tvrzí již v XVI st. opuštěnou.

V hlubokém údolí potoka Klokoče, který tu mohutným zřídlem pod výšinami Slivenskými vyvěrá, jest na stráni rozložena Vrutice Kropáčová, statek deskový o výměře 354 *ha*, s počátku let šedesátých majetek často jmenovaného vlasteneckého šlechtice dra Rudolfa knížete Thurn-Taxisa, a cukrovár. V lesnaté a lučné kotlině, vodným Klokočem protékané, rozkládají se Staré a Nové Košátky. Staré na stráni pod lesem, Nové v kotlině mohutnými kmeny zastíněné, někdy zboží kapituly Boleslavské, později Krabiců z Veitmile, od po-

čátku XVI st. v držení hrabat z Kolovrat, o výměře 1313 *ha*. Nynějším držitelem jest Leopold Novohradský hrabě z Kolovrat. Starobylý zámek poskytuje řídký obraz rozsáhlejší staročeské tvrze, vodami kol a kol chráněné; jest zachován téměř všecek v puvodní podobě a skládá se z opevněného předhradí, do něhož vchází se dvojí branou, a z paláce s mohutnou věží, znaky bývalých držitelův ozdobenou, s kaplí Matky boží v přízemí, sice zmodernisovanou, ale chovající v sobě vzácné obrazy ze školy středočeské. Na potoce Klokoči jest zde mlýn.

V. OKRES ČESKOBRODSKÝ.

Řeka Labe od Hradištka až po Sedlčánky odděluje od Benátska okres Českobrodský, v němž podél řeky šíří se úzký toliko pruh nížiny, krásnými lučinami a bujnými podrosty pokrytý. Opodál křivolakého a stále se měnícího neupraveného toku řeky, jehož svědectvím jsou četné tůně a zbytky ramen říčných, zdvihá se rozložitá návěj, nízkým sedlem rozdělená v díl západní a východní. Onen slove „h u r o u“ P ř e r o v s k o u (234 *m*), tento S e m i c k o u (224 *m*); na sklonech obou dříve pěstována byla réva. Z okresu Brandejského a Karlínského proniká do Českobrodska pískovcová p l a n i n a Č a k o v i c k á s velice úrodným povrchem, jíž hluboce rozrývá potok C h u d o m e l nebo V ý m o l a (nepochybně Ž i ř i n a listin, označovavši rozhraní Čechův a Zličanů), zvláště příkrými stráněmi u Kozovaz. Osaměle z ní zdvihá se pahorek, korunovaný kostelíkem Mochovským (209 *m*). K jihu a východu znenáhla zdvihá se tato planina, na východě nad Bříství H o r k o u (232 *m*) a nad Kounicí Z á l u ž n í k e m (283 *m*), jež svažují se dosti příkře do širokého údolí potoka Ž e m b e r y. Také na jihu spadá planina u Tuklat a Břežan do kotliny se dnem rozvlněným, proti níž mohutnějšími již tvary zdvihá se severní lem p l a n i n y Č e r n o k o s t e l e c k é, povystupující imposantně H r a d e š í n e m (399 *m*), H o r k a m i a K l e p c e m (356 *m*) u Skřivan. Lučný úval horní Žembery odděluje tuto řadu od jádra Černokostelecké planiny, lesnaté a na severovýchodním sklonu rozbrázděné, kteráž nejvýše se zdvihá D u b i n o u (386 *m*) u Doubravčice. Na východ Žembery planina tato svažuje se zvolna k Labi a opírá se na jihu o nejzazší severovýchodní výstřelek Brd, L i p s k o u, t. j. L i p a n s k o u h o r u (364 *m*). Puda jest po výtce velice úrodná, jakkoli za časté citelným se stává nedostatek vláhy. Pěstuje se cukrovka a všeho druhu obilí, místy i čekanka, při Labi zeliny, zvláště okurky a zelí. Sedlský majetek celkem ještě zůstává

soustředěn v původních větších hospodářstvích; toliko některé statky přešly prodejem v moc kapitalistů. Větší rustikální usedlosti jsou: Maxe Mendla v Kounicích o výměře 83 *ha*, Maxe Hellera v Dobročovicích 111 *ha*, Václava Nehasila v Tismicích 81 *ha*, Václava Straky v Lipanech 70 *ha*, Mořice Jahna v Tuklatech 70 *ha*, Jana Horáka v Přišimasích 83 *ha*. V severovýchodním cípku okresu jsou značné ještě lesy panství Brandejského, na jihu pokrývají výšiny lesy Černokostelecké, na západě rozvodí mezi Labem a Vltavou nebo potoky Chudomelem a Rokytkou porůstá listnatým lesem Vidrholcem, dříve pověstným,

Fot. Ant. Rázek.

DĚKANSKÝ CHRÁM
V Č. BRODĚ
V DOSAVÁDNÍ PODOBĚ.

nyní státní dráhou a silnicí v několika směrech protatým. V údolí Chudomela a v okolí, hlavně u Vyšerovic, Kozovaz, Horoušan, avšak i v údolí Žembery u Tismic a Vrátkova jsou bohaté lomy pískovce, hodného k pracím i jemnějším. Pokusy kutati na uhlí kamenné dály se doposud na některých místech, ale bez výsledku. Okresem Českobrodským prochází Rak. Uh. státní dráha, překročujíc mezi Úvalem a Českým Brodem dosti vysoké rozvodí potoků Chudomela a Žembery. Silnice aerární Pražsko-Vídeňská jde s drahou až do Českého Brodu téměř rovnoběžně, načež postupuje směrem východním k Plaňanům. Od Mochova k Velence probíhá okresem aerární silnice Pražsko-Brněnská. Před r. 1750, než zbudována byla nynější „dlážděná" silnice Pražsko-Vídeňská, vedla okresem Českobrodským, od Čelákovic k Mochovu, Kounicům, Poříčanům a dále k Tatcům, slavná někdy silnice Lipsko-Vídeňská. Nyní jest okres Českobrodský protkán hustou

*

sítí silnic okresních, v dobrém stavu udržovaných. Mostu Labského není; přívoz, ne však silniční, jest u Litole nad Přerovem. V průmyslu má prvé místo cukrovárství. Obchod jest živý příčinou blízkosti Prahy, kamž dovážejí se hlavně plodiny hospodářské. Novější dobou vznikly Reiffeisenské záložny ve Škvorci, Mochově, Semicích, Kounicích, Velence, Viticích, Přerově a Bříství. Okres Českobrodský skládá se z 46 politických obcí na ploše 270 km^2 s 28.824 obyv., mezi nimi 19 Němců, 764 evangelíků (124 v Českém Brodě, 49 v Břežanech, 42 v Mandršejdě, Chrasti, 36 v Mrzkách, 54 v Dolních Kšelích), 305 židů (20 v Přistoupimi, 28 v Kounicích, 93 v Českém Brodě, 23 v Úvale).

Fot. Ant. Rázek

STARÁ HŘBITOV. KAZATELNA V Č. BRODĚ.

ČESKÝ BROD, král. město s 363 (r. 1906 380) domy a 4.233 obyv. (r. 1900), položeno jest hlavní částí po levém břehu potoka Žembery a skládá se z města a z dvou malých předměstí, M a l e c h o v a a B u l á n k y. Jest sídlem okresního hejtmanství a okresní školní rady pro zástupitelské okresy Českobrodský a Černokostelecký, v l. 1868 až 1898 i pro Říčanský, okresního soudu, berního úřadu, měšťanské školy chlapecké i dívčí, zimní školy hospodářské a okresního musea.

Český Brod vznikl při brodu přes potok Žemberu, někdy rozbahněný. Prvé zprávy připomínají zde trhovou ves, zboží biskupů Pražských, spravovanou purkrabím. Arcibiskup Arnošt z Pardubic ohradil ves zdí, do níž vedly tři brány, zbudoval chrám sv. Maří Magdalské se špitálem a nepochybně i obdaroval sousedy městskými právy. Na počátku husitského hnutí byl Český Brod z hlavních opor strany pod jednou, ale 14 dubna r. 1421 přilehli k němu Pražané a třetího dne ho dobyli, při čemž vudcové žoldnéřuv a některé osoby rytířské spáleni se zvonicí chrámovou. Po bitvě u Lipan udělil Sigmund Českému Brodu r. 1437 právo města královského, načež prospívalo město

živnostmi i moudrým hospodářstvím, jakkoli hubily je veliké ohně (zvláště r. 1512 a 1613) i náhlé zátopy (r. 1598, kteráž mnoho domů pobořila). R. 1547 odňal Ferdinand I všecky statky obci kromě zádušních, r. 1623 odňat jí zbytek a prodán za nepatrný peníz Karlu knížeti z Liechtenštejna, který jej připojil k Černému Kostelci. R. 1639 vypálili Švédové Bannerovi město, jež zůstalo pustým až do uzavření míru r. 1648.

Uprostřed náměstí jest trílodní starogothický chrám děkanský sv. Gottharda, několikráte zničený ohněm, načež po r. 1648 obnoven nejapně ve slohu barokním. Právě počíná velikolepá jeho přestavba v gothický chrám o dvou věžích průčelných. Opodál stojící zvonice z hrubých štuk pískovcových pochází z let 1578—1580. Vedle chrámu jest radnice, v níž jsou umístěny úřady zeměpanské. Na vých. straně náměstí zrušený chrám sv. Maří Magdalské, založený r. 1362 arcibiskupem Arnoštem, ale zničený za ohně švédského, byl r. 1711 obnoven slohem rokokovým a r. 1750 založen při něm klášter Kapucínský, obé zrušeno r. 1785. Na hřbitově gothický kostelík sv. Trojice z r. 1560. Severní, k státní dráze doléhající část města, jejímž jádrem jest úpravná Sokolna, nyní se rozšiřuje moderními stavbami. Z bývalého opevnění zbývají částky zdi a renaissanční brána Kouřimská.

Fot. Ant. Rázek.

KOUŘIMSKÁ BRÁNA V Č. BRODĚ.

Český Brod povznáší se za dnů našich obchodem i živnostmi Průmysl zastoupen jest velikým cukrovárem, dříve akcijným, od r. 1890 knížecím Liechtenštejnským, parním mlýnem, právovárečným pivovárem, továrnou a velkovýrobou strojů hospodářských, knihtiskárnou, městskou plynárnou, parní pilou, továrnou na mazadla, strojním kolářstvím, výrobou barev, tmele a ucpávek, zboží trikotového, cementárnou, dvěma cihelnami, výrobou kočárů a zboží kamnářského. Obchod podporují občanská i okresní hospodářská záložna a hospodářské družstvo.

Za novějších dob proudí v městě i v okolí čile život politický a r. 1887 konán na lukách před městem prvý český sjezd všesokolský.

Opodál Labe položen jest v nížině

PŘEROV STARÝ, městečko se 169 domy a 969 obyv., do r. 1521 majetek kláštera Břevnovského, od r. 1524 až 1547 Nového města Pražského, jemuž v plen vzat a statkem komorním prohlášen. Od r. 1631 jest spojen s panstvím Brandejským. Někdejší tvrz, přeměněná v XV st. ve hrad, Labem chráněný, který v XIX st. byl již téměř sříceninou, byla nynějším majitelem arciknížetem Ludvíkem Salvátorem obnovena v puvodní podobě staročeského hrádku z XV st. Za dob komorních provozována z ní hojně myslivost, zvláště lovy na černou zvěř ve velkém a rokytnatém pobřeží Labském. Farní chrám sv. Vojtěcha pochází z r. 1681. Východněji v Labské nížině Semice s chrámem sv. Maří Magdalské z polovice XVII st. a s rozsáhlým zelinářstvím. Opodál levého břehu potoka Chudomela Mochov, starobylé městečko na úpatí pahorku, na němž gothický chrámec sv. Bartoloměje, s 820 obyv. ve 101 domě, s cukrovárem a s továrnou likérů, silic a éther ických olejů. V Mochově křižuje se někdejší směr silnice Lipsko-Vídeňské s aerární silnicí Pražsko-Brněnskou.

Fot. Ant. Rázek

HRADEB. BAŠTA V Č. BRODĚ.

Břístvi se starobylým gothickým farním chrámem Nalezení sv. Kříže a na úpatí pahorku, daleko známého na vrchole po troskách osamělé kaple sv. Kříže r. 1714 zbudované a po r. 1764 spustlé. Břístvi již náleželo k území Zličanův a bylo dědictvím sv. Vojtěcha z rodu Slavníkova, jímž obdařil klášter Břevnovský. Při silnici Pražsko-Brněnské a na pokraji velikého lesa Kerska Velenka s kostelíkem sv. Petra v okovech; opodál zašlá tvrz a ves Mračenice, nyní les. Kounice, původně Konice, městečko se 167 domy a 1308 obyv., sídlo knížecí Liechtenštejnské správy soujmenného panství se zámkem knížecím a farním chrámem bezslohovým svatého Jakuba z r. 1773. V zámku zdejším, tehdy majetku Adama Erdmana Trčky z Lípy, sešel se 30 listop. 1631 Albrecht z Valdštejna se saským vojevůdcem Arnimem, v čemž spatřuje se počátek zrady jeho; v místě jest židovská synagoga, pivovár, sladovna a cihelna. Opodál z někdejší tvrze Týnce zřízeny sýpka a dvůr. Vyšerovice, vlastně Vyšehořevice, s farním chrámem sv. Martina, sříceninami tvrze a rozsáhlými lomy pískovcovými v okolí. Tuklaty, původně Tuklěky, na výšině s farním chrámem sv. Jana Křt. z XVIII st. a se starobylou tvrzí, nyní ve faru proměněnou. Nedaleko Českého Brodu v mělké úlehli Štolmíř, původně Žitomiř, s farním chrámem sv. Havla z XVIII st. Tu chýlilo se dle pověsti k bitvě mezi vojsky knížete Václava Svatého a Radislava Zlického, před níž kníže Zlický se pokořil.

Fot. Jos. Fiedler.

ZÁMEK ŠKVOREČ U Č. BRODU.

Na pramenech potoka Chudomela ve vysoké poloze

ŠKVOREČ, od r. 1497 městečko se 125 domy a 988 obyv., se sříceninami hradu, na němž ve XIV st. seděli bohatí pražští Olbramovici, později páni z Klinštejna, od r. 1532 až 1621 páni Smiřičtí, načež se ho zmocnil Karel z Liechtenštejna. Za kněžny Savojské v XVIII st. byl hrad sice obnoven, ale opět spustl a r. 1884 byl z největší části zbořen. V XVIII st. zbudován jednoduchý nový zámek, r. 1759—1767 filialní chrám sv. Anny v ozdobném rokokovém slohu. Knížecí Liechtenštejnské panství

Škvorecké nyní společně spravováno s Uhříněveským. V městečku jest pivovár a cihelna.

Opodál ve vysoké poloze veškero okolí ovládající jest ves Hradešín, původně Radešín, kteráž jest ještě žulovým výběžkem Brd, se starobylým románským chrámem sv. Jiří, r. 1734 v předu přistavovaným, někdy budovaným po způsobu kostelce; kruhová cihelna. Níže Škvorče v údolí Sluštice s farním chrámem sv. Jakuba, v nynější podobě z r. 1747.

ÚVAL, městečko výstavné v hlubokém údolí potoka Chudomela s 133 domy a 1292 obyv., stanice Rak. Uh. st. dráhy, s cukrovárem, továrnou na zemité barvy ze železné rudy, továrnou na mazadla, dvěma cihelnami, občanskou záložnou a opodál starobylým mlýnem Hodovem. Farní chrám Zvěstování Matky boží z XVIII st. U cukrováru dvůr Hostín, původně Hostyně, s pomníkem slavného arcibiskupa Arnošta z Pardubic, jehož rodu prý byla zdejší někdejší tvrz kolébkou. Opodál na pokraji lesa Vidrholce spatřují se základy někdejšího hradu Staré.

Doubek a Doubravčice projevují jmény svými, že vznikly na lesní půdě v nejjižnější hornaté části okresu.

V údolí potoka, vytékajícího z hornatého vrchoviště, který se nad Českým Brodem spojuje se Žemberou, položeny jsou Tismice s památným románským chrámem Nanebevzetí Matky Boží s dvěma věžema, r. 1775 obnoveným, ale bez patrnější újmy původní stavby; továrna na tmely a barvy. Nedaleko Tuchoraz, někdy pevný hrad v XVIII st. do základů zbořený, ale krásná věž z r. 1474, již zbudo-

Fot. Jos. Fiedler.

HRADEŠÍN U Č. BRODU.

Fot. Ant. Rázek.

TISMICKÁ BASILIKA.

vati dal Mikuláš Zub z Landštejna skrze mistra Květoně, s dvojí gothickou klenbou bez pohromy zachována. — K hradu zdejšímu pojí se mnohé pověsti o pánech Smiřických a o tajemných návštěvách z ciziny, které prý s osudem Smiřických souvisely. Nad Žemberou **Přistoupim** s farním chrámem sv. Václava, jehož věž r. 1590 postavena, a se židovským hřbitovem, na nějž kladou židé z dalekého okolí mrtvé své. Valy staroslovanského hradiště dobře znatelné zove lid „hradbami svatováclavskými“ a lokalisuje zde pověst o setkání se Václava Svatého s Radislavem Zlickým. V okolí ve vrstvách malachitem proniknutých dály se pokusy otevříti báně uhelné a na měď, ale s nepatrným dosud výsledkem. **Liblice** s cukrovárem po r. 1830 založeným, ale před nemnohými léty zrušeným. **Poříčany**, ves a důležitá stanice železniční, kde se odchyluje z Rak. Uh. státní dráhy trať obchodních drah k Jičínu vedoucí, s farním chrámem Narození Matky Boží v nynější podobě z r. 1760, s mlékárnou a sýrárnou. V mělké úlehli **Horní a Dolní Kšely** s farou evangelicko-reformovanou. **Bylany**, deskový velkostatek Antonína Formánka (ve výměře 140 *ha*) na cestě Trstěnické do Moravy vedoucí, po níž zachoval se ještě staro-

Fot. Ant. Rázek.

VCHOD DO TISMICKÉ BASILIKY.

bylý můstek, s filiálním chrámem sv. Bartoloměje dávného původu. V okolí dály se znamenité výkopy archaeologické a odkryty byly hroby s kostrami skrčenými. Ve Lstiboři farní chrám Nanebevzetí Matky Boží. Vitice, farní ves s chrámem sv. Šimona a Judy na záp. svahu hory Lipské s opuštěnými dolovišti uhelnými.

Na polouvrší severního táhlého svahu Lipské hory Lipany, ves proslavená bitvou dne 30 května 1434 („pode vsí pod Lipany u Hřib")

Fot. Ant. Rázek

TUCHORAZSKÁ TVRZ.

v níž na vždy zničena byla branná moc polních obcí Táborské i Sirotčí a zahynuli i přední vůdcové, zejména kněží Prokop Holý a Prokůpek. Dle nejnovějších badání položili se Táboři den před tím vozovou hradbou svou na výšině, tu kdež nyní kamenný pomník daleko v kraji viditedlný, kdežto vojska panská i Pražská, vůdcem majíce Diviše Bořka z Miletínka, zaujala stanovisko v planině až po Chrášťany. Počet bratří byl asi 18.000 s 300 vozy, panských asi 25.000 s 360 vozy. Táboři hodlali proraziti bitvou na severozápad ku Praze, čehož panští a Pražané vší silou chtěli zameziti. Když jednání vůdců, které dálo se po polední mezi oběma vojsky v poli, nemělo výsledku, zahájili panští útok různými pohyby

vozové hradby, na oklamanou Táborů podnikanými, načež učinili zdánlivý útok od předního čela vozů svých na čelo ležení Táborského. Bratří útok odrazili a z vozové hradby hnali se za zdánlivě ustupujícími, zatím však vypadla ze zadní části panské vozové hradby jízda, vedená rožmberským purkrabím Mikulášem Krchlebcem, odbočila mezi Tábory za panskými se ženoucí i vozovou hradbu jejich, až podařilo se jí do Táborské vozové hradby mocně vniknouti. Pokus Táborův otevříti východní bok vozové hradby selhal; toliko tudy unikla jízda, vedená Janem Čapkem ze Sán a vrchním hejtmanem Ondřejem Kerským, na Kolín. Nastal boj muže proti muži uvnitř vozové hradby, v němž jádro vojska bratrského s oběma Prokopy padlo. K večeru byla bitva skončena a vítězství panských úplné. Rozhodný moment bitvy udál se mezi Lipany a nynějším dvorem Hřiby, porážka Táborů dovršena v rovině, kdež trať jedna podnes slove „dolem zabitých". Prokop Holý byl podle pověsti s podivuhodnou vytrvalostí v místě se udržující pochován v zahradě lipanského statku č. 1 a na jeho rově vštípen smrk. Po dvakráte prý byl strom stářím zvetšelý novým stromkem vyměněn, až r. 1870 třetí smrk byl vichrem zkácen. R. 1882 při stavbě silnice k Viticum za dvorem řečeným objeven ve hloubce více než 2 *m* v zemi obrovský pařez smrkový a pod ním dvě mužské kostry, prosté všech odznaku. Za novější doby slavívá se výroční den památné bitvy hlučnými a četně navštěvovanými schůzkami lidu z bližšího i vzdálenějšího okolí, které dějí se u kamenné mohyly na hřebeni lysé stráně, z objetí mocně houstnoucího křoví vyzírající, která z peněz sbírkami shromážděných byla pořízena a v září 1881 odhalena. Od osamělé mohyly krásný jest pohled na tiché nyní bojiště i na rozkošný český kraj v Polabí a v Pojizeří.

Fot. V. Cvekl.

MOHYLA PROKOPA HOLÉHO
NA BOJIŠTI U LIPAN.

VI. OKRES KARLÍNSKÝ.

R. 1884 oddělen od okresu Karlínského okres Vinohradský a r. 1902 vyloučena z něho Libeň, byvši ku Praze připojena, čímž nabyl zástupitelský okres Karlínský dnešní své podoby. Západní hranici jeho od Troje až po Máslovice činí Vltava, zarývající se v hluboké údolí s vysokými stráněmi po obou stranách. Stráň na pravém břehu, příslušná k okresu Karlínskému, jest vyšší i strmější a skládá se z řady malebných chlumů, nad nimiž vévodí Ladví mezi Ďáblicí a Kobylisy (354 *m*), na plochém vrchole hájem porostlé, nejvyšší bod v okolí Pražském. Odtud až k Máslovicům na sever šíří se planina místy rozvlněná potoky k Vltavě stékajícími, Čimickým, Drahaňským, Přemyšleňským a Vodochovským, o průměrné výši 280 *m*. Na východ a na severovýchod rozléhá se nižší planina, velice úrodná a opírající se na západě o přívrší, rovnoběžně s břehem Vltavským postupující, jehož severní cíp značí Vodolka (270 *m*). Tato nižší planina o průměrné výši 220—240 *m* svažuje se mírně na severovýchod k Labi, na jih pak srázně k údolí Rokytky u Proseka (294 *m*) a Chval (280 *m*). Jižní hranici činí severní strmý svah hory Žižkova. Jediný značnější tok vodní Rokytka nebo Rokytnice naplňuje větší rybníky u Dolních Počernic a Hlohovce. Karlínsko trpí za suchých let nedostatkem vláhy. Vinoř vykazuje nejméně pršek (14 *cm*) v Čechách.

Zemědělství hledí si velkostatky deskové a velmi četné dvory i větší živnosti rustikální. V té příčině Karlínsko překonává téměř všechny okresy české, uchovavši si na půdě veleúrodné hojné rustikální dvory a usedlosti o výměrách velmi značných. Jmenovány buďtež dvory neb usedlosti v Bohnicích dědiců Karla Matouše (293 *ha*), dvě usedlosti v Ďáblicích (Jan Peška 125 *ha*, Frant. Stejskal 125 *ha*), dvůr Xaverov (Alfons Wertmüller 211 *ha*), dvur v Klíčanech (JUDr. Opatrný 109·3 *ha*), dvůr v Kojeticích (Ferdinand Bayer 280 *ha*), dvůr Hostavice (Viktor Riedl z Riedenštejna 205·9 *ha*), dvory v Horních Počernicích (Leopold Zdeborský 153 *ha*, Olga hraběnka Meravigliová z Crivellu 120 *ha*, Alfons Werthmüller 93 *ha*, Josef Nolč 76 *ha*), rustikální velkostatek Radonice (Josef Stára 168 *ha*), dvůr tamže (Alois Hofmann 144 *ha*), dvůr ve Střížkově (Jan Heller, 76 *ha*), dvůr Dolínky (Bedřich Förster 172 *ha*). Menší sedlské živnosti o 20 až 50 *ha* jsou téměř v každé obci. Vedle vysoce pokročilého zemědělství povzbuzuje blízkost hlavního města i obchod a průmysl.

Prumysl soustřeďuje se, nepřihlížíme-li ke Karlínu, nejvíce ve Vysočanech, Hloubětíně a Čakovicích. Hojnost cihelné hlíny a stavební ruch v Praze i předměstích podporují vývoj cihelen, z veliké části kruhových, zejména v Bohnicích, Ďáblicích, ve Kbele, v Klecanech,

Kobylisích, Líbeznicích, Proseku (šestero), Radonicích, Satalicích, Střížkově, Vinoři, Vodochodech, Vysočanech a Zdibech. Okresem probíhají Rak. uh. státní dráha, dráha Severozápadní a Česká dráha severní. Vysočany a Libeň spojeny s Prahou elektrickou dráhou, jež projíždí Karlínem. Vltava splavna jest po celé hranici okresu pro parolodi i lodi vlečné. Mostů přes ni není; převozy jsou v Troji, Podbabě, Sedlci, Roztokách, Klecánkách, Husinci, Řeži i Libšicích. U Troje, Klecánek a Libšic zřízena jsou moderní zdýmadla. Aerární silnice jsou: Pražsko-Vídeňská z Karlína, Pražsko-Liberecká rovněž z Karlína, od níž uchyluje se Pražsko-Brněnská a Pražsko-Lipská. Výborné okresní i obecní silnice spojují mezi sebou téměř všechna sídla v okresu.

Fot. Ad. Körber

FARNÍ CHRÁM V KYJÍCH.

Blízkost Prahy, velice vyvinutý průmysl i obchod, četné velkostatky i letní sídla a zámožnost lidu rolnického dodávají jednotlivým sídlům úpravného a namnoze městského rázu. Lesů jest velice málo; mnohem hojnější a rozsáhlejší jsou štěpnice, k nimž nejnovější dobou druží se vinice u Vysočan a u Troje. Okres Karlínský čítá na prostoře 2.108 *km*² 57.225 obyv., mezi nimiž 3.529 Němců (mimo Karlín sám v Čakovicích 34, v Kobylisích 27, ve Vysočanech 33), 993 evangelíků (62 v Čakovicích, 32 v Troji, 39 na Vodolce, 49 ve Vysočanech) a 2.137 židů (40 v Čakovicích, 88 ve Vysočanech).

Přední místo okresu jest město a spolu předměstí pražské *Karlín*, o němž bude pojednáno při král. hlav. a síd. městě Praze.

V údolí Rokytky jsou Dolní Počernice tam, kde potok opouští veliký rybník (22·6 *ha*), velkostatek Vojtěcha svob. pána Dercseně (celkem 737 *ha* výměry), zámek s krásným parkem, farní chrám Nanebevzetí Matky Boží v novější době přestavěný (fara od r. 1896), okresní chorobinec, pivovár. Kyje (nesprávně Keje) mezi rybníky, se starobylým románským farním chrámem sv. Bartoloměje, založeným původně dle nápisu r. 1781 objeveného, ale toliko kopií ve farní památní knize zachovaného, Pražským biskupem Janem do způsobu kostelce r. 1134 a r. 1859 obnoveným. Kol malého pahorku tam, kde počíná se údolí Rokytky rozšiřovati, položen Hloupětín (od osob-

ního jména Hlupota), od r. 1906 Hloubětín, farní ves dávného původu se 103 domy a 1875 obyv., při cestě do Polska a do Moravy vedoucí, kdež 24 srpna 1039 kníže Břetislav I. vraceje se z vítězné výpravy Polské, stanul se vším vojskem, odkud pak nazejtří spolu s biskupem Šebířem slavnostně přenesl zůstatky sv. Vojtěcha na hrad Pražský. Od r. 1233 jest Hloubětín nepřetržitě v držení rytířského řádu Křižovníku s červenou hvězdou, který nepochybně založil i pěkný gothický farní chrám sv. Jiří, r. 1695 rozšířený, r. 1847 obnovený a z části v puvodním slohu přestavěný. Výroba cementových tašek, továrny na margarin a na tukovou směs (degras), mlýn a lomy na kámen.

Na úpatí příkré stráně, která lemuje jižní kraj planiny Čakovické a nyní opět vinicemi se zelená, položeny jsou

VYSOČANY, město (od r. 1902) se 173 domy a 4406 obyv., (r. 1906 188 d. a přibližně 5000 obyv.), při dráze Severní i Severozápadní a při aerární silnici Pražsko-Liberecké, puvodně vesnice, kterouž s Prosekem a s blízkým Podviním (nyní v Libni) držely ruzné měšťanské rodiny pražské; doposud jsou ve Vysočanech tři dvory dskami zemskými se řídící, dunf č. 1, majetek Dominikánu ve starém městě Pražském (ve výměře 46 *ha*) se zámečkem a pivovárem, dvůr Flejšnerka Mathildy Pleschnerové z Eichstädtu a Jana Švejdy (ve výměře 61 *ha*) a špitální dvur nadačního velkostatku Hrdlořez (ve výměře 118 *ha*). Od

Fot. Jos. Tacheci

HLOUBĚTÍN.

vzniku aerární silnice Pražsko-Liberecké, zvláště pak když r. 1872 otevřena byla Severní dráha, zvelebovaly se Vysočany rychle a přeměnily se téměř rázem ve výstavné město tovární s rázem velkoměstského předměstí, s úpravnými domy dvou- i trojpatrovými, jež elektrická dráha s Prahou spojuje. Již vzniká (od r. 1896) i část obce jižně trati Rakousko-Uherské státní dráhy, která čítá r. 1906 14 domů, namnoze dělníky továrními a zřízenci dráhy obývaných, pro niž zřízena i samostatná dvoutřídní škola obecná. Lid zove část tu Novými Vysočany, kteréž označení počíná se obecně uplatňovati. Ve Vysočanech jsou měšťanská škola chlapecká i dívčí, opatrovna, lékárna, elektrotechnická akcijní společnost, dříve Kolben a spol., cukrovár, založený

Fot. Brunner-Dvořák.

ZÁMECKÉ SCHODIŠTE V TROJI.

již v létech 1840—1850, parní mlékárna s roční výrobou 7,000.000 l. mléka, 200.000 kg. másla, 300.000 kg. sýra, továrna na spodium, kostní moučku a klih, olejna a továrna na fermeže i laky Mořice Ehrenreicha, továrna na fermeže a laky Sigmunda Eichlera a spol., Pražská akcijní továrna na zboží gumové, nejstarší česká továrna na mlýnské kameny Gabriela Žižky vdovy (od r. 1795, sem z Prahy přenesená), lučební továrna, továrna na vyrábění střešní lepenky a dřevitého cementu, sladovna s výrobou karamelových i barevných sladů pro vývoz do ciziny, továrna na indigo, výroba essencí, továrna na stroje hospodářské, továrna na stroje keramické, dílna na zboží prýmkářské, cihelna, výroba sudů na petrolej.

K městskému rázu nedostává se Vysočanům toliko chrámu a fary. Polohou svou řadí pak se mezi ty obce v obvodu Pražském, jichž spo-

jení v jednu obec s Prahou, ve skutečně již provedené, jest z nejpřednějších hospodářských i národních důležitostí.

Při Vltavě, a sice tam, kde se řeka mohutná k severozápadu a pak k západu obrací, jest ves Troja, čítající s osadou Podhořím a rozptýlenými vinicemi na příkrém svahu i na planině 201 domy a 1895 obyv. Troja sama táhne se po úpatí stráně podle pravého břehu

Fot. Brunner-Dvořák.

ZÁMECKÝ SÁL V TROJI.

řeky a zvána bývala dříve Dolním nebo Zadním Ovencem. V XVI st., když byla Praha stálým sídlem císařským, byly ve vinicích Trojských četné letohrádky, zvláště cizích poslův u dvora císařského pověřených. V XVII st. držel Troju Václav Vojtěch hrabě ze Šternberka, jenž zbudovati a výtečnými malbami na omítce, dílem Nizozemce Abrahama Godina, ozdobiti dal nádherný zámek zdejší v l. 1680—1688. R. 1776 nabyla Troje známá z dob našeho probuzení rodina svob. pánův Astfeldů z Vydří, a tu scházívali se zde vynikající vlastenci, také i Frant. Palacký za mladých let svých. Nynějším majitelem velkostatku ve výměře 309 *ha*, mezi nimiž 18·69 *ha* zahrad a

Fot. Ant. Rázek.

CHRÁM NANEBEVZETÍ MATKY BOŽÍ V KLECANECH.

14·42 *ha* vinic, jest Alois Svoboda. R. 1871 založen v Troji výborem zemským království Českého ústav pomologický, od r. 1895 ve dva ročníky rozdělený, při něm pak zřízena pokusná stanice pro konservování ovoce a přípravu ovocných vín. V obci jsou i pivovár a mlékárna. — B o h n i c e (pův. B o j n i c i, B o j n i c e), ves opodál Vltavy na výšině, při níž rozkládají se některé samoty k ní připsané, s farním chrámem sv. Petra a Pavla, založeným r. 1158, r. 1673 opraveným, v nynější podobě z r. 1805, s továrnami na výrobu dynamitu i na strojená hnojiva a cihelnou. Severněji B r n k y na hřebeni svahu k Vltavě se sklánějícího, ves a velkostatek deskový, ve výměře 707 *ha*, nyní zboží dědiců Jindřicha Beniesa, se zámkem a vzorně zařízenou stanicí pro pěstění řepového semene o dvojí laboratoři. K l e c a n y, ves se 195 domy a 1430 obyv., v XVI st. městečko, s farním chrámem Nanebevzetí Matky Boží, v nynější podobě z r. 1784, při němž až do své smrti r. 1884 kaplanoval oblíbený belletrista Václav Beneš Třebízský; vděční ctitelé nadšeného líčitele velikánů husitských a trpitelů pobělohorských zřídili mu zde dvojí umělecky provedený pomník. V okolí obje-

Fot. Ant. Ráze

POMNÍK BENEŠE TŘEBÍZSKÉHO V KLECANECH.

veny hroby s kostrami skrčenými. U Klecan provedeny velkolepé stavby usplavňovací ve Vltavě, zdýmadlo totiž s hradlovým jezem a plavidlem komorovým i vlakovým. S blízkým Přemyšlením jsou Klecany spolu statkem deskovým o 487 *ha* výměry, jehož majiteli jsou Jindřicha Beniesa dědicové. Ke Klecanům počítají se i Drasty Horní a Dolní, dvůr a velkostatek deskový, nyní opět majetek kapituly Vyšehradské o výměře 319 *ha*. Téže kapitole přísluší i deskový statek Větrušice o výměře 378 *ha*, kdež jest stanice semenářská. Máslovice darovány r. 1052 kapitole Boleslavské.

Fot. Ant. Rázek.

POMNÍK BENEŠE TŘEBÍZSKÉHO V KLECANSKÉM PARKU.

Na jižním svahu planiny Čakovické, nad Dolními Počernici, leží Chvaly při aerární silnici Pražsko-Brněnské, ves s farním chrámem sv. Ludmily, bývalou kaplí zámeckou, jenž i nyní, přes přístavbu věže r. 1825, jest částkou zámeckých staveb, a se zámkem, původně tvrzí zbudovanou ve slohu renaissančním; se Svépravici a Šestajovici (viz str. 60) tvoří Chvaly velkostatek deskový o 114 *ha* výměry, majetek českého studijního fondu. Ke Svépravicům připsána samota Xaverov, rustikální velkostatek s elektrárnou k pohonu hospodářských strojů i k osvětlení, se zámečkem. Na téže silnici jsou Počernice Horní, s připsanými Črtousy (puvodně Trčousy, v lidové výslovnosti Čertousy) 156 d. a 934 obyv., darované r. 1366 Karlem IV universitě Pražské, kteráž spravovala je jako část velkostatku Michle, s deskovým velkostatkem v Črtousích o výměře 127 *ha* (nynější majitel Jaroslav Stára) a se čtyřmi dvory rustikálními vedle většího počtu velikých usedlostí selských. Severně odtud Radonice s dvěma dvory rustikálními, parní mlékárnou a cihelnou. Severozápadně Chval Satalice s továrnou na strojové máslo, s továrnou lučební, dvěma cihelnami, dílnou pasířskou a mešní kaplí sv. Anny z novější doby. Od r. 1899 vznikají zde četná letní sídla Pražanů. Na pramenech potoka Brandejského a na aerární silnici Pražsko-Liberecké položena jest

Vinoř (původně Vinaři, Vinaře), ves se 106 domy a 947 obyvateli, s cukrovárem a cihelnou. Původištěm Vinoře jest staroslovanské hradiště, po němž jsou chudičké zbytky v nedaleké bažantnici. Farní chrám Povýšení sv. Kříže, v nynější rokokové podobě z r. 1728, byl kdys trojlodní románský; věž posud jeví stopy někdejších potrojných okének. Krásný zámek hrabat Černínů z pol. XVIII stol. jest stavba Františka Maximiliana Kanky. Vinoř jest středem velkostatku, jehož majitelem od r. 1650 jest mladší větev Černínská (nyní Otakar Černín hrabě z Chuděnic), ve výměře 1350 *ha*, z nichž 1223 *ha* veleúrodných rolí, se šesti dvory. Statná osada tato zvelebuje se na straně

Fot. Jar Velínský.

CHRÁM SV. VÁCLAVA NA PROSEKU.

severozápadní, kdež vzniká nová část úpravných domků, namnoze ve villové podobě. Ve Vinoři soustřeďují se dobré silnice ze všech osad okolních. Aerární silnice byla až do r. 1861 zastíněna krásným stromořadím, daleko viditelným a letní dobou cestu zpříjemňujícím. Topolové stromořadí směrem k Brandejsu od té doby ustoupilo třešňoví, ale posud uchovala se řada mohutných rozložitých kaštanů na silničné trati k nedaleké vsi Kbelu s 96 domy a 1322 obyvateli, s továrnou na krycí lepenku, výrobky dehtové i asfaltové, pivovárem a dvěma kruhovými cihelnami. Odtud zachovalo se stromořadí mohutných lip podél aerární silnice až na půl cesty k Vysočanům. Tento přímočárný směr dán silnici i se stromořadím, když upravována uměle v prvých létech XIX století. Od polovice XVI století až do úpravy vzpomenuté

brala se silnice vlnitým směrem, jejž posud označují poutnické kapličky v polích, ukazatelé někdy cesty poutníkům z Prahy do Boleslavě Staré se beroucím, ke vsi Proseku (nesprávně Prosík), na nejvyšším místě svahu Čakovické planiny do údolí Rokytky, odtud z daleka viditedlné, se 77 domy a 1628 obyvateli (r. 1900, kterýž počet ale odtud rychle se zveličuje). Prosek jest osada původu prastarého, připomínaná již v legendě Svatováclavské jako místo, při němž odpočívali s mrtvolou svatého knížete, do Prahy ji odnášejíce, později střídavě zboží některých pražských rodin měšťanských, obce Staroměstské a záduší sv. Martina ve zdi tamže, se starobylým farním chrámem sv. Václava, založeným dle starého zápisu r. 970 knížetem Boleslavem II. výborně zachovanou trojlodní budovou, uvnitř pod kruchtou se zbytky zajímavé románské římsy, s věží nad kněžištěm z r. 1712 a s obrazem sv. Jana Křt. před Hérodem od Karla Škréty. Chrám Prosecký pokládá se za nejstarší chrám, sv. Václavu zasvěcený. Šestero kruhových cihelen a sedmero lomův opukových skytá výživu chudině. Pode vsí vzrůstá nová dělnická čtvrt. Někdejší vinice v okolí zašly. Původní Lužická cesta brávala se od Prahy podle Podvinní k Proseku a odtud dále k Letňanům, nyní vsi s 55 domy a 708 obyvateli. Severně odtud položeny jsou na pramenech potoka Kosteleckého

ČAKOVICE, nesprávně Čakovice Veliké, původně Čachovice, veliká, úpravná a živá ves takořka uprostřed planiny Vltavu od Labe oddělující, se 157 domy a 2173 obyvateli, s farním (od r. 1901) chrámem sv. Remigia, již ve XIV století připomínaným, ale v l. 1878 až 1881 ze základu v novogothickém slohu přestavěným, s velikou raffinerií cukru, kteráž zaměstnává 900 až 1000 lidí a spracuje ročně až 450.000 q čistěného cukru, též soujmenného statku deskového, od r. 1863 majetku velkoprůmyslníka V. A. ryt. Schöllera, spojeného s Myškovici, rustikálním majetkem Třeboratici a se Ctěnici v okresu Brandejském, ve výměře celkové 1019 *ha*, z nichž 990 *ha* úrodných rolí, a se čtyřmi vzorně spravovanými dvory. Opodál mlýn.

Nedaleko odtud Třeboratice s farním chrámem Nanebevzetí Matky Boží, puvodně starogothickým, ale v XVIII století barokovým spůsobem přestavěným, a s tak zvaným Slaviborovým dvorem, majetkem někdy Pražského úřadu zádušního, původně zbudovaným v ranném baroku, ale nejapně přestavovaným. Na severovýchodním úpatí Ladví a při aerární silnici Pražsko-Lipské leží Dáblice (původně Davlici, v ústech lidu Ďáblice) s 95 domy a 1256 obyvateli, mlýnem, třemi cihelnami a mlékárnou, sídlo soujmenného velkostatku deskového, majetku řádu Křižovníků s červenou hvězdou, poprvé r. 1253 připomínaného, ve výměře s Hloubětínem 368·6 *ha*; v Dáblicích jsou četné a veliké usedlosti rolnické, které dodávají osadě úpravného i výstav-

ného vzhledu. Řádu Křižovnickému náleží zde pěkný zámek o jednom patře, v půdorysu v tupém úhlu se lomící, zbudovaný slohem barokním, s kaplí Nejsv. Trojice z r. 1755. — Severněji Březnoves, původně Březiněves, ves a velkostatek deskový ryt. řádu Maltanského o výměře 210 *ha*. Od Ďáblic západně, ještě na úpatí Ladví, Chabry Horní a Dolní (pův. Chrabři, Chrabry), sdružené vsi s 93 domy a 857 obyvateli, s filialním chrámem sv. Jana Stětí v románském slohu a s mlýnem Draháňským na potůčku k Vltavě spějícím. — Na jihozápadním svahu Ladví, při silnici Litoměřické, Kobylisy, veliká ves se 156 domy a 2750 obyvateli (r. 1900 135 d. a 2125 ob.), rychle si osvojující ráz předměstí Pražského, s velikým cvičištěm vojenským. — Na silnici Pražsko-Litoměřické, na povýšené planině (295 *m*), položeny Zdiby, ves, k níž popisují se ještě sídla Brnky, Veltěž a Přemyšlení, s 942 obyvateli v 114 domech, s rokokovým zámkem, filialním chrámem sv. Kříže dávného původu, r. 1737 přestavěným a r. 1892 v barokovém slohu znovuzřízeným, s dvěma cihelnami a sladovnou. Zdiby jsou sídlem deskového velkostatku, jejž v XVII století držel předek známého odnárodnělého rakouského maršálka Ferdinand Radecký z Radče († 1676), ve výměře 158 *ha*. Nynějším majitelem jest Josef Stejskal. Za dřívějších poměrů byly Zdiby stanicí jízdní pošty, jejíž někdejší budova o samotě přede vsí ještě se spatřuje. — Severněji na nevelikém povýšenině Sedlec, k němuž popisují se Bořanovice a Pakoměřice (dříve Pakomilice). Tyto bývaly středem velkostatku, nyní v Měšicích (okr. Brandejský) spravovaného a od r. 1652 hraběcí rodině Nosticovské náležitého, ve výměře 2165 *ha*, s větším pivovárem. Filialní chrám Narození Matky Boží býval již za dob předhusitských farním. V přívětivé rovině, na křižovatce několika silnic, Líbeznice, ves se 173 domy a 1228 obyvateli, s farním chrámem sv. Martina dávného původu, r. 1788—1793 v nynější úpravné podobě přestavěným, s pěknými malbami na omítce klenby. V místě jsou skladiště cukru a dvě cihelny. — Severozápadně Bašť a Baštěk (nesprávně Bašť Veliký a Malý), vsi dávného původu, již v XI století připomínané; dle zašlé již tvrze Baštku psal se r. 1437 Václav z Baštku, který dal si přepsati Letopisy Trojanské; rukopis ten chová se v knihovně kláštera Strahovského. Lesem porostlé přívrší odděluje od Bašti Klíčany s rustikálním dvorem. — Severněji Břežany Panenské, ves a někdy zboží panenského kláštera u sv. Jiří na hradě Pražském, odkudž i jméno, sídlo deskového velkostatku (s Chvatěruby, Máslovici, Vodolkou a Předbojem ve výměře 1188 *ha*), jehož majiteli jsou dědicové Adolfa svob. pána Riese-Stallburka; na návrší krásná kaple sv. Anny, zbudovaná r. 1705—1707 slohem barokním Filipem Španberkem z Prahy dle plánů Jana Santina, do podoby trojúhelníka s mírně vdutými obloukovými stranami a s nízkými zděnými

lucernami nad jednotlivými úhly. Poblíž „starý zámek“, bývalé lentí sídlo kněžny abatyše kláštera Svatojirského, s pěkným parkem. Severozápadně na výšině (270 *m*) Vodolka, puvodně Odolena voda, s 99 domy a 1439 obyvateli, někdy statek kapitulních děkanu na hradě Pražském, od r. 1683 kolleje Jesuitské u sv. Klimenta ve Starém městě Pražském, od r. 1828 v držení rodiny svob. pánu Riese ze Stallburka; farní chrám sv. Klimenta, připomínaný již za dob předhusitských, byl v nynější ozdobné podobě rokokově zbudován r. 1737 Kilianem Ignatiem Dienzenhofrem. Štíhlou a ozdobnou věž jeho viděti daleko v meziřičí dvou hlavních řek českých. Na Vodolce jest cukrovár na surovinu. Sem popisují se Dolínky, někdy Dolín, Dolínek, se dvorem rustikálním. Nejsevernější osadou okresu Karlínského jest Velká Ves, již v nížině k Labi a Vltavě se svažující, spolu statek deskový o výměře 700 *ha*, majetek Týnského chrámu v Praze, s filiálním chrámem sv. Vavřince; založil jej r. 1261 děkan na hradě Pražském Vít v nákladném slohu gothickém a zachoval se bez pohromy až do dnů našich. — Při malém potůčku, který pod Lobkovici v Labi mizí, Kojetice s gothickým farním chrámem sv. Víta z prostředka XIII století, dobře zachovalým, s bohatým obročím farním (46 *ha*), jehož patronem jest veleobec Pražská, a s velikým dvorem rustikálním.

VII. OKRES ŽIŽKOVSKÝ,

r. 1898 od zástupitelského okresu Vinohradského oddělený, jest z nejmenších zástupitelských obvodu v království českém, pokrývaje v 5 politických obcích 19·4 km^2 se 62.451 obyv. (mezi nimiž 824 Němců v Žižkově, 1.099 evangelíků [1.050 v Žižkově] a 852 židů [838 v Žižkově]).

Úzký hřbet hory Žižkova, jež do r. 1420 zvána byla Vítkovem, svým západovýchodním směrem odděluje okres Žižkovský od Karlínského. U starobylého gloriettu, proti Praze obráceného, zdvihá se Žižkov do výše 258 *m*, východněji u samoty Rožmitálky do 267 *m*; hluboké údolí Rokytky u Hrdlořez odděluje jej od přívrší Smetánky (247 *m*), které jako výběžek planiny Čakovické jazykovitě se vkládá mezi rybníky u Hlohovce i Hloubětína a nutí Rokytku u Hrdlořez k velikému, ve svém průměru však velmi úzkému oblouku. Pražsko-Vídeňská silnice vystupuje za Hrdlořezy na severní svah výšiny Tábora (258 *m*). Podobou úzké planiny svažuje se Žižkov na jihu (Barborky 270 *m*, poloha Na Vinicích mezi Malešici a hřbitovy Olšanskými 272 *m*) do mělké úlehle u Strašnic. Kromě Rokytky není v okrese vodotoče důležitější. Plodiny a živnosti pro týž ráz půdy i pro blízkost Prahy neliší se nijak

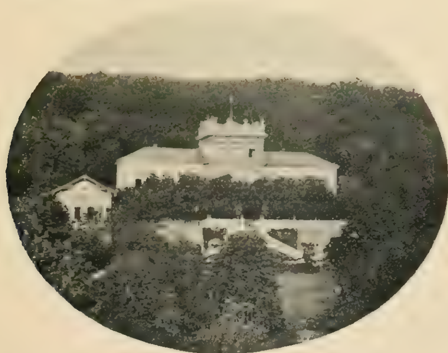
od příslušných poměrův okresu Karlínského. Okresem probíhají kratinkou tratí Rak. Uh. státní dráha a dráha Severní, pak aerání silnice Pražsko-Vídeňská a Pražsko-Kutnohorská, spojené mezi sebou okresními silnicemi.

Sídlo okresní správy, město

Žižkov, jest spolu jedním ze čtyř velikých předměstí Pražských i bude při král. hl. a síd. městě Praze popsáno.

Vedle Žižkova přísluší k okresu toliko ještě čtyři obce. Strašnice Staré a Nové rychle nabývají rázu předměstského od té doby, co blízké Vršovice dospěly k velikému rozvoji. Strašnice Staré připomínají se již r. 1222 jako zboží proboštství Vyšehradského. Dnes rychle vznikají celé řady domův a domků rázu villového, v nichž usazují se lid dělný a zřízenci drah v Praze ústících, takže žije r. 1906 ve Strašnicích nad 2000 obyv. ve 130 domech (r. 1900 84 d. a 1075 obyv.). V místě jsou dvě cihelny. — Malešice bývaly za dob předhusitských zbožím proboštství Vyšehradského, v XVI a XVII st. obce Novoměstské, od r. 1727 náležely universitě Pražské. Hrdlořezy, 56 d. a 1007 obyv., bývaly nadačním statkem špitálu sv. Pavla na místě nynějšího Karlína, po jehož zrušení Josefem II připojeny k špitálnímu fondu král. hlav. a síd. města Prahy i spravovány společně se špitálním dvorem ve Vysočanech. — Štěrboholy dvakráte při vážné příležitosti jmenují se v českých dějinách. R. 1608 arcikníže Matyáš, chtěje donutiti bratra svého císaře Rudolfa II. aby vzdal se svých panství, přitáhl s vojskem konfoederovaných stavu rakouských, uherských i moravských až k Štěrboholům a odtud počal jednati s předáky evangelických stavu

Fot. Jos. Tachecí

VILLA V HRDLOŘEZÍCH.

českých. Mezi jednáním, které dovršeno bylo mírem Libeňským, utvrzena konfoederace Moravy, Uher i Rakous přičiněním Karla st. z Žerotína a Karla z Liechtenštejna, kteráž odtud slove v dějinách konfoederaci Štěrboholskou. 6 května 1757 svedena v okolí Štěrbohol veliká i krvavá bitva mezi vojskem císařovny a královny Marie Terezie a hlavní armádou pruskou, jíž velel sám král Friedrich II. Východně bran Pražských, od Žižkova k Hloubětínu, bylo z rána toho dne položeno vojsko císařské, počtem asi 60.000 mužů, v čele majíc Karla prince Lothrinského a polního maršála hraběte Browna. Vojsko toto mělo chrániti Prahu, již na levém břehu Vltavském Prusové vedení maršálem Keithem obkličovali, a očekávalo pomoc od Poděbrad, kdež stál již polní maršál Leopold hrabě Daun, blíže se s 25.000 muži od Hradce Králové. Král pruský odhodlal se napadnouti císařskou armádu, dříve než by se s Daunem spojila, a poraženou chtěl zahnati do Prahy, tím pak delší obranu přelidněného města nemožnou učiniti. Zvěděv, že pravé křídlo císařských, od Hrdlořez na jih rozložené, není dostatečně chráněno, přešel král 5 května u Sedlce Vltavu a udeřil nazejtří na pravé křídlo císařských s výběrem vojska svého. Byl sice v čas spozorován, ale pravé křídlo pro záchranu svou vzdálilo se mezi Kyji i Hrdlořezy daleko od středu, ustupujíc ke Strašnicům, čímž střed byl vydán útokům vší pruské síly. Nejzuřivější boj rozlítil se severně Štěrbohol, kdež marně pokoušel se polní maršál hrabě Schwerin otřásti pevným položením císařských. Když však hrabě Browne byl kulí dělovou do nohy těžce raněn a princ Lothrinský, předstíraje nedostatečnost zdraví,

Fot. Jos. Tachecí.

POMNÍK MARŠÁLA HRABĚTE SCHWERINA
U ŠTĚRBOHOL.

do Prahy odejel, pozbylo císařské vojsko jednotného velení, Schwerin pak obdržev jízdnou posilu, tlačil císařské ke Praze. Padl sice v hrdinském boji, ale již u Kyj a Hrdlořez sám král podjal se velení útoku a zemdlené císařské vojsko hnal před sebou. K večeru bylo vítězství plné v rukou pruských. Toliko pravé křídlo císařské ustoupilo v čas k Jesenici a Benešovu, načež spojilo se s Daunem. Na císařské straně padlo 414 důstojníkův a 12.900 mužů mrtvých i raněných, na pruské 437 důstojníkův a 18.000 mužů mrtvých i raněných. Místo, kde padl maršál Schwerin, značeno pomníkem posud zachovalým. Předvoj Daunův, jemuž velel podmaršálek hrabě Puebla, stál v den bitvy již u Úvalu.

VIII. OKRES ŘÍČANSKÝ

rozpadá se ve dvě části, severní úrodnou rovinu, protékanou Rokytkou i Botičem a v jižní hornatinu, která vypíná se až k Sázavě. Rozhraní obou částí označuje vlnitá čára od Modletic podél Voděrádek a Tehovce k osamělé myslivně Vojkovu.

Severní rovina jest z nejúrodnějších končin českých. Širou plochou, místy stolu rovnosti podobnou, místy lehýnce mělkými potočními úvaly rozvlněnou, sklání se zvolna na sever až k otáčce západní, k níž donucena Rokytka u Dolních Počernic strmými svahy Čakovické planiny. Bohaté nivy kolem statných osad, protaté silnicemi a cestami stromovím osázenými, dodávají krajině rázu luzného. Na východě, za Běchovici a u Královic, počínají prvé prahy planiny Černokostelecké (poloha na březinách nad Koloději 312 *m*). Rychle odtud k východu zdvihá se planina, dosahujíc Hradoroštínem u Březí výše 336 *m*, u Pacova 352 *m*, již však Čtyřicítka u Strašína má výši 394 *m*. Strašín pak sám 422 *m*. Drahná část planiny této porůstá krásným, vyspělým lesem, držaným k panství Černokosteleckému. S planinou touto souvisí jižně Říčan vysočina Sázavská, pokračování Brd na pravém Povltaví, soustava okrouhlých chlumův a táhlých výšin, namnoze již lesem porostlých, mezi nimiž zarývají se hluboká údolí. Výše průměrné i vrcholné přibývá směrem k Sázavě, s výškou pak i romantické malebnosti, odkudž jižní části Říčanského okresu se sousedními úděly jiných okresů dostalo se skrze turisty jména Sázavského Švýcarska. Vděky krajinné a zdravá poloha lákají letní dobou četné rodiny pražské sem k pobytu, čímž povznáší se i zanedbaný posud hospodářský stav chudé krajiny. Výšina Tehov u vsi soujmenné zdvihá se do 454 *m*. Chlum mezi Stránčici a Všechromy do 457 *m*, nad Nebřenici již do 487 *m*, vysoko pak položená Klokočna 498 *m*. Výšiny tyto jsou rozhraním vod Vltavských

i Sázavských. Na sever tekou Rokytka i Botič, na jih Mnichovka. Hlavní pramen Rokytky vyvěrá v lesích Říčanských pod Holým vrchem a vine se směrem severozápadním skrze pěkné luční údolí podél Nedvězí ke Královicům a Kolodějům, u Běchovic obrací se k západu a napájí veliký rybník u Dolních Počernic. Pod Běchovici spojuje se s ním z levé strany potok Říčanský, vznikající z některých lučních struh u Světice, načež žírným údolím, štěpy a stromovím hojně se zelenajícím, proudí k Říčanům, Kolovratům, Uhříněvsi ve směru severním, u Dubečka náhle obrací se k severovýchodu a plyne odtud širým i bohatým údolím k Běchovicům, žena v toku svém hojné mlýny. Pod Strašínem vyvěrá Chudomel, zde Zelená strouha zvaný, který směrem severním v požehnaném úvale kolem Květnice i Sluštice a pod Škvoreckou oborou zahýbá k Úvalu do okresu Českobrodského. Botič vzniká ze dvou pramenův, jednoho u Modletic, druhého vytékajícího na Petrových vrších mezi Nebřenici a Čenětici, kteréž oba spojují se v lese pod Dobřejovici na půdě okresu Jílovského a slovou s počátku Vinným potokem. Jako značný potok, Botičem již zvaný, proudí krásným i úrodným úvalem na sever ke Průhonicům, a zesiluje se pod Křeslici vodným potokem Pitkovickým, jenž vytéká u Všechrom ze severního sklonu výšiny Strančické a plyne rovněž žírným údolím kolem Voděrádek, Kuří, Bynic i Pitkovic. Odtud jde Botič směrem severozápadním a opouští okres Říčanský pod Petrovici.

Jižní část Sázavské vysočiny až po Sázavu řeku náleží k oblasti Mnichovky, jsoucí z nejkrásnějších částí vlasti naší. Potok sám s mnohými přítoky svými protéká krajem hornatým s mohutnými ještě zbytky dávných lesův i kyprými lučinami, proto i za suchých let mívá vždy dostatečný tok vody a břehy jeho i boky údolí porůstají svěžím bylinstvem. Tak nabývá krajina rázu v pravdě subalpinského, s hojnými luhy i pastvinami. Mnichovka prýští na západním svahu Klokočny z lesního vrchoviska, vedlé něho k východu strmí lesnatý hřbet, zvaný Vysoký les (502 *m*). V poloukruhu obstupují kotlinu města Mnichovic na východě malebné výšiny u Struhařova (486 *m*) a Myšlína (448 *m*), na západě pak jazykovitý výběžek od Strančic k jihu zahýbající (nad stanicí Mnichovskou 441 *m*) odděluje od něho táhlé a úzké údolí potoka Mirošovského. Mnichovka pod Mnichovici nalévá dva rybníky v otevřeném údolí, Mirošovický potok pak vine se mezi značnými výšinami (Všešimy 436 *m*); u mlýnu Hubáčkova vstupuje Mnichovka do velekrásného údolí, zavřeného sráznými, lesnatými stráněmi, z nichž od věků jarní vody odtrhují a do potočního koryta snášejí veliké balvany buližníkové. Pod stanicí Senohrabskou přichází z levé strany potok Mirošovický, zesílený rovněž na levé straně výtokem hornatého a prameny bohatého údolí Lomnického. Lesův i výšin přibývá. U Senohrab zdvihají se lesem zarostlý Ježov (426 *m*) a lysá Peleška (424 *m*), na pravém

břehu za Hrusici vypíná se řada lesnatých vrchu, Myšlinský (497 *m*), Obora (481 *m*) a hora Hlavačovská (460 *m*), mezi nimiž výmolem 416 *m* hlubokým vede od Ondřejova silnice k Mukařovu. Od Hlavačova údolím, jehož břehy luhy jsou pokryty, vine se k Mnichovce vodná Šmejkalka a snoubí se v ní ve villegiatuře Hrušově. Tu napříč a s pravým břehem Sázavským rovnoběžně postupuje vysoký hřbet, mohutným lesem smrkův a jedlí porostlý, k řece srázně spadající, kterým si Mnichovka vyryla úzké, svrchovaně krásné řečiště, oddělené na levé straně od Sázavy Hláskou (382 *m*) a nad ústím potoka pahorkem, jejž korunují trosky hradu Zlenic, na pravém břehu Babincem (412 *m*).

Povaha půdy přináší sebou, že severní část okresu Říčanského jest velice úrodná, rodící u velikém množství pšenici, ječmen, cukrovku

Fot. Bohumil Parták.

HRADNÍ VĚŽ A ČÁST PALÁCE V ŘÍČANECH.

řepku olejku a rozmanité druhy chutného i jemného ovoce; jižní část jest chuda s převládajícím pěstováním žita, ovsa, zemákův a rostlin pícních. Okresem probíhá státní dráha císaře Františka Josefa od Prahy k Benešovu a aerární silnice Pražsko-Vídeňská i Pražsko-Kutnohorská. Silnice okresní jsou hojné a ve výborném stavu, jsouce válcovány, ale jižní část okresu, která teprvé r. 1888 od Černokostelecka byla oddělena, strádá dosud náležitými prostředky kommunikačními. Průmysl jest hospodářský, důležitým pak zdrojem výživy jsou letní hosté, jichž rok od roku přibývá.

V okrese Říčanském jest na ploše 218·6 *km*², 21.301 obyv., z nich 39 Němců (15 v Průhonicích, 10 v Uhříněvsi), 145 evangelíků (35 v Královicích, 20 v Benicích, 16 v Kuří) a 378 židů (v Uhříněvsi 52, v Kuří 18, v Mnichovicích 47, v Říčanech 63, ve Všestarech 26).

ŘÍČANY, město s 2.129 obyv. ve 246 domích, položené na nízkém táhlém přívrší, které na jihozápadě srázem skalistým spadá do údolí potoka Říčanského, na ostatních pak stranách obklopeno jest mělkými a namnoze lučnými úlehlemi, jež kdysi bylo lze zatápěti, sídlo okresního soudu, berního úřadu, okresního výboru a měšťanské školy chlapecké. Město i hrad založeny uprostřed XIII st. a staly se původištěm slavného rodu pánů z Říčan, velmi rozvětveného, z něhož po r. 1621 bylo dvacet členů ztrátou statků pokutováno. Hrad sám zbudován na skalnaté opyši, ze tří stran vodou kdysi obtékané, a byl typem rytířského hradu v rovině položeného. Zachované zbytky paláce svými pěkně a nákladně pracovanými gothickými ozdobami ukazují na XIV st. Když na počátku husitských válek Diviš z Říčan z pevného hradu loupil v okolí Pražském, oblehli jej 4 prosince 1420 Pražané i Táboři, hrad vzali, Diviše v zajetí odvezli a kněží na hradě přítomné upálili. Odtud byl hrad Říčanský v rukou pražských až do ukončení války. Od r. 1491 byly Říčany majetkem Trčků z Lipy, za nichž hrad poustl již, místo pak před r. 1575 k Uhříněvsi prodáno, načež r. 1575 stalo se městečkem s právem trhovým. Za novějších let staly se Říčany oblíbeným letním sídlem. Uprostřed táhlého náměstí jest farní chrám sv. Petra a Pavla v rokokovém slohu XVIII st. se štíhlou věží. Radnice jest stavba novožitná. Průmysl zastoupen továrnou na zpracování dřeva, parním mlýnem, mlýnem na potoce a cihelnou, obchod podporují záložny okresní, okresní hospodářská i společenská spořitelna, a hospodářské družstvo. Stanice železniční jest u Radošovic na severovýchodní straně a mezi ní i městem vznikají četné villy, rovněž na výšině za Radošovici, zvolna k lesu se zdvihající, již korunuje na samém pokraji lesa velikolepá budova vychovatelny dítek opuštěných, zbudovaná obcí Pražskou

Fot. Jos. Tachecí.

ZBYTKY PALÁCE HRADNÍHO
V ŘÍČANECH.

z nadání šlechetného vlastence velkoobchodníka Aloisa Olivy. Na východní straně města rozkládají se rozsáhlé školky a zahrady Frant. Thomayera.

Při Chudomele a na rozvodí mezi ním i Rokytkou šíří se veliký les **V i d r h o l e c**, někdy vysoký, nyní namnoze porostlý nízkým doubím a listnatým mlázím. Před válkami husitskými byla krajina tato hustěji obývána a osadami mnohými pokryta. Při aerární silnici Pražsko-Vídeňské, na povýšenině mezi Vidrholcem a oborou Škvorečskou, bývala farní ves **L h o t a**, později zašlá i s chrámem, kdež podnes slove **N a k o s t e l í k u** (298 *m*). Fara a chrám bývaly i v západněji položeném **Ú j e z d ě**, který se stal za dnů našich oblíbeným letním sídlem. Východněji odtud **K o l o d ě j e**, ves někdy s tvrzí, na níž seděl s počátku XVI st. pověstný odpovědník Pražanů, Štefek Langer z Koloděj, škůdce zemský. R. 1772 zde zbudovala vévodkyně Savojská nádherný zámek a ozdobila výtvory stukatérskými ceny převeliké, jakož i malbami před-

Fot. Jos. Tacheci.

CHRÁM SV. PETRA A PAVLA V ŘÍČANECH.

Fot. Leopold Pech.

VYCHOVATELNA MANŽELŮV OLIVOVÝCH V ŘÍČANECH.

ních mistrů, Škréty, Brandla i j. R. 1791, když slavně přenášeny koruna a klénoty korunní z Vídně do Prahy, byl na Kolodějích čtvrtý nocleh stavovské deputace korunu provázející, odkudž nazejtří dál se slavný vjezd do Prahy. R. 1806 byl zámek Janem Josefem knížetem z Liechtenštejna nákladně obnoven. Farní kostel Povýšení sv. Kříže zbudoval týž kníže r. 1804 v prostém způsobu doby a založil při něm faru. U zámku jest veliká obora. B ě c h o v i c e bývaly prvou poštovskou stanicí před Prahou. Nedaleko odtud poloha L i t o ž n i c e při Říčanském potoce označuje

Fot. Arnošt Kraus.

TVRZ V KRÁLOVICÍCH U ŘÍČAN.

městiště někdejší farní vsi téhož jména, která zašla i s chrámem. Jižněji

DUBEČ, městečko starobylé, s 929 obyv. ve 142 domích, již r. 1088 připominané, později zboží rytířské rodiny Zápských ze Záp. R. 1608 po míru Libeňském sjeli se zde císař Rudolf s bratrem Matyášem. V nedalekém D u b e č k u jest pěkný filiální chrám sv. Petra a Pavla se štíhlou věží, puvodně gothický, ale opravovaný ve stol. XVIII. Na hřbitově náhrobky Zápských ze Záp. U chrámu spatřují se posud základy někdejší tvrze, nepochybně r. 1470 skrze Uhry vypálené.

Na aerární silnici Pražsko-Kutnohorské D o l n í M ě c h o l u p y v poloze velmi úrodné. Jižněji po obou stranách Říčanského potoka

UHŘÍNĚVES, od XIV st. v obecné mluvě **OUŘINOVES,** výstavné městečko s 250 domy a 2.331 obyv., původně zboží některých rodin Pražských, od XVI st. střed rozsáhlého panství, jehož jádrem bylo někdejší příslušenství hradu Říčanského, nyní sídlo správy českých knížecích statků Liechtenštejnských, s farním chrámem Všech Svatých v XVIII st. ze základů přestavěným, pohodlným zámkem, spolkovým cukrovárem, továrnou na strojní cihly a stavivo, parním mlýnem, továrnou na výrobu kokosových rohoží, výrobou lihovin a pivovárem.

Fot Brunner-Dvořák.

ZÁMEK V PRUHONICÍCH.

Obchod podporuje občanská záložna „Včela". Při zámku veliký park, někdejší bažantnice. Hospodářství knížecí obstarávají dvory v místě a v nedalekých Pnětlukách (nyní Netluky). Za našich dnův ozdobuje se Uhříněves mnohými úpravnými novostavbami, zvláště villami, které městečku hojným ovocným stromovím zastíněnému dodávají vlídného vzezření.

Mezi Uhříněvsí a Říčany, při potoce Říčanském, rozkládají se Kolovraty (původně Kolovrati). Po dvoru zdejším psal se sám r. 1347 prvý Albert z Kolovrat, praotec slavného hraběcího rodu téhož hesla. Starobylý kostelík zasvěcen sv. Ondřeji.

V údolí Rokytky jsou Královice s výborně zachovanou věžovatou tvrzí ze XIV st. a filiálním chrámem sv. Markéty, zbudovaným

r. 1740 na místě starobylého hradiště, na výšině položeného; čtverhranná bašta, opatřená podivným cimbuřím a upravená ve zvonici, vévodí dosti daleko okolní krajině. Dle starého podání porodila r. 1296 na hradišti tomto Jitka Rakouská, choť Václava II. dceru Markétu. V údolí Botiče Průhonice, ves s 136 domy a 939 obyv., sídlo soujmenného velkostatku o výměře 993 *ha*, jehož nynějším majitelem jest Arnošt hrabě Sylva Taroucca, s krásným zámkem, zbudovaným na místě tvrze, uprostřed XIII st. založené a ještě r. 1770 obývané. Když sešla, byla za novějších dob přestavována a za dnů našich architektem Stibralem nádherně restaurována, tak že jest nyní z nejkrásnějších sídel panských v království. Filiální chrám Narození Matky boží, původně románský, ozdoben klenbou a freskami barokními. Jižně vsi na návrší jest rozhledna, pod ní osamělý Labeškův mlýn. Severně Průhonic nad Botičem jsou Petrovice s filiálním chrámem sv. Jakuba a pivovárem. Východně Průhonic Čestlice s farním chrámem sv. Prokopa. Výše Modletice, ves a statek deskový, majetek Augusta a Rudolfa ze Schüttelsberka, ve výměře 182 *ha*. Nedaleko odtud Popovičky, ves s farním chrámem sv. Bartoloměje, farním již za dob předhusitských, v nynější podobě zbudovaným r. 1718.

Fot. Jos. Tachecí

NÁMĚSTÍ A DĚK. CHRÁM V MNICHOVICÍCH.

Severozápadně Říčan ves Lipany se starobylým kostelíkem sv. Martina. Na sklonu Strančické vysočiny Nebřenice a Předboř, vsi a statky deskové, onen zboží Josefa ze Schüttelsberka ve výměře 155 *ha*, tento ve výměře 409 *ha* s pivovárem, od r. 1780 majetek Novoměstské kolleje Pražské řádu Piaristů. Mezi Předboří a Říčany farní ves Jažlovice, za starších dob Žezlovice, s farním chrámem sv. Václava, a Voděradky, ves a rustikální velkostatek. Na pramenech potoka Botiče Otice se starobylým kostelíkem sv. Mikuláše. Ve vysoké poloze Strančice s cihelnou a četnými villami, jichž jedna jest majetkem piaristské kolleje Novoměstské v Praze. Opodál v lese kaple

sv. Anny, hojně o pouti navštěvovaná. Na pramenech Mnichovky Všestary a na výšině Klokočna; Klokočna byla 16 srpna 1904 požárem zpustošena. Severně Všestar Tehov s filiálním chrámem sv. Jana Křt. Ve vlídném úvale, lesnatými vrchy obklopeném, po obou březích Mnichovky rozkládají se

MNICHOVICE, město s 143 domy a 951 obyv., založené s počátku XII st. na půdě klášterní mnichy Sázavskými v pravidelné spůsobě s velikým náměstím, z něhož rozbíhají se ulice ke hlavním úhlům světa. Sázavský opat Sylvestr zbudoval v nově založené osadě kol r. 1140 basiliku sv. Michalu a Všem nebeským cnostem zasvěcenou, jejíž původní stav nám již neznám. Za husitských válek uchváceny Mnichovice činiteli světskými a od počátku XVI st. jsou příslušenstvím Komorního Hrádku. Od Ferdinanda II obdržely výsadu tržní, Adam z Valdštejna jim r. 1631 udělil právo vařiti pivo. R. 1754 byl chrám zdejší znovu zbudován v ozdobném rokoku s průčelní façadou na jižní boční straně, oratoři, zajímavou kazatelnou a pěknou věží. V místě jest pivovár, parní mlýn, továrna na zboží uzenářské, hojně živností řemeslných a opodál mlýn Božkov. Letní dobou přebývají tu četní Pražané ve vlastních villách i bytech najatých.

Fot. Jos. Tacheci.

KAZATELNA V DĚK. CHRÁMĚ V MNICHOVICÍCH.

Jižněji, při potoku soujmenném starobylá ves Mirošovice s mlýnem. Na blízku býval hrad Ježov, jehož jméno uchovávají posud vrch a pod ním hájovna. Trosky jeho, dráhou porušené, zovou se v kraji Lipkou. Na výšině Senohraby, rychle zvelebující se letní sídlo se zvláštní villovou čtvrtí. Opodál Mnichovky v polouvrší Hrusice, starobylá ves s farním chrámem sv. Václava, v podstatě románským, ale v XVII st. opravovaným, na jehož jižní straně zachoval se památný portál figurálně zdobený, patrně dílo slovanských ještě mnichu Sázavských. V Hrusicích jest cihelna a popisují se k nim osamělé mlýny na Mnichovce, Hubáčkov a Hrušov; při tomto vznikla za našich dnů hojně navštěvovaná villegiatura s velikým letním hôtelem. Jižně Hrušova na

Fot. Dr. Emil Wiesenberger.

ÚDOLÍ MNICHOVKY POD HRUŠOVEM, V POZADÍ ZLENICE.

Fot. Jos. Tachecí.

TROSKY HRADU ZLENICE.

Fot. Dr. Emil Wiesenberger

LETNÍ SÍDLO SENOHRABY S HRUŠOVEM.

osamělé skalině, nyní lesem porostlé, nad ústím Mnichovky do Sázavy, jsou trosky hradu Zlenic, založeného ve XIV st. pány z Dubé, kteří drželi všechen okolní kraj, dávné příslušenství zašlého někdy staroslovanského hradu Lštěni. Zde, v lesním zátiší, dalekém ryku světského, psal ke konci XIV st. slavný právník český, pan Ondřej z Dubé, vzácný svůj „Výklad na právo zemské". Za krále Jiří z Poděbrad náležely Zlenice vůdci vzbouřeného katolického panstva, panu Petru Konopišťskému ze Šternberka, i byly jemu r. 1468 vojskem královským mocně vzaty, odkudž sříceninou zůstávají. Nejlépe vzdoruje ústrku živlů mohutná věž nebo hláska, dle níž slovou za dnů našich nedověčně Hláskou i sříceniny všeho hradu. Jméno Zlenice podržel dvůr poplužní na protějším břehu Sázavském, který však popisuje se již v okrese Benešovském. — Les odtud na východ podél Sázavy na výšině rozložený slove podnes

Fot. Dr. Emil Wiesenberger

CHRÁM SV. VÁCLAVA V HRUSICÍCH.

po pánech z Dubé Dubskem a v jeho obvodu položeny jsou starobylé vsi Turkovice, Lénsedly a Kaliště. Nejzážší osadou Říčanska jest Poddubí nad Sázavou s říčným mlýnem a převozem, oblíbené výletní a letní místo.

Fot. Dr. Emil Wiesenberger.

SÁZAVA POD HRADEM ZLENICÍ.

IX. OKRES ČERNOKOSTELECKÝ

má podobu trojúhelníka, obráceného vrcholem k jihu, k řece Sázavě, a rozpadá se útvarem svým v severní planinu i v jižní již drsnou a neschůdnou žulovou vysočinou. Planina omezena jest na severu řadou vrchův, okresem Českobrodským postupujících, i šíří se povrchem lehce rozvlněným a namnoze lesy pokrytým. Jsou to památné „černé lesy“, dle nichž hlavní místo panství i nynějšího okresu podnes slove. Na příč probíhá jimi ze západu k východu aerární silnice Pražsko-Kutnohorská, pohodlná a nyní spíše výletníkům a sportu než těžkým povozům sloužící. Krásné lesy mohutných jedlí, smrků, borovic, místy i modřínů, bříz, dubů, dodávají jí půvabu a jsou příčinou, že lesní zátiší zdejší letní dobou vyhledávají za osvěžením četné rodiny Pražské. Tak jsou vysoko položeny a lesem obklopeny vsi Mukařov (419 *m*, opodál u kříže 435 *m*) a Buda; odtud na sever k Hradešínu výšina Na Horce tyčí se do výše 440 *m*, východněji Vyžlovka 435 *m*. Od Vyžlovky směrem ke Kostelci planina mírně se sklání (kostelík sv. Mar-

tina u Kozojed 362 *m*, nedaleký les Žembera 365 *m*, Kostelec sám 400 *m*), na jih však se znenáhla zvyšuje. Tu rozkládá se od Vyžlovky až k Zvánovicům a Voděradům jádro lesů Černokosteleckých Na přezvůrce zvaných, jež Vysokým lesem, r. 1904 z veliké části lesním požárem zničeným, souvisí s lesem Říčanským. Les tento průměrem zdvihá se do výše 480 *m* a oběma směry přerván jest mělkými výmoly. Jedním, ze západu na východ, vine se klikatě okresní silnice od Habru k Jevanům, rozdělujíc les na dvě části, severní nižší i rovnější a jižní vyšší i kopcovitou, ve kteréž strmí jižně Habru Čihadlo do výše 533 *m*, druhým severojižním ubíhá lučný potok, u Louňovic v řadě rybníků vznikající, do kyprého úžlabí pod Vyžlovkou pažity pokrytého, a napojiv četné rybníky, zvláštní zvířenou slynoucí, zvláště veliký rybník Jevanský, krouží se lesem k jihu, zesiluje se lesním potokem Zvánovickým a krásným horským údolím skrze Skalici hor stříbrných, jsa tu Propastí zván, hrne se k Sázavě, přijav ještě na levém břehu potok Oplanský. Půvabné lesní zátiší Jevanské přechází na východ v rovinu, úrodnými poli pokrytou, v níž vévodí město Kostelec. Rovina tato spadá jihovýchodně až k Olešci, kdež již z jihu přichází široký hřbet, z části lesnatý, jejž sedlem nad Žďánici (401 *m*) přepíná aerární silnice Pražsko-Kutnohorská. Hřbet tento podobá se východní hradbě Středních Čech, srázně spadaje na východ do úvalu Kouřimského, Bulánkou dopíná se výše 402 *m* a pokračuje podél Kouřimě Lipskou horou až k Lipanům, kdež s ním srůstá řada kopců, Českobrodsko od Černokostelecka dělících (Dobruš u Dobropůle, 356 *m*). Na severovýchod stéká z roviny této Žembera, vznikající Na horce severně Mukařova a zvaná s počátku Lázným potokem. Žembera sama Černokostelecka toliko se dotýká, ale vnímá z jihu, od Černého Kostelce, potok Pekelský, povstalý sloučením několika vodných pramenův a vinoucí se malebným lesním úžlabím. Od Žďánic lesnatý hřbet, jménem V horkách, postupuje k jihu, rozšiřuje se v Kachní lože (439 *m*), zdvihá se u Mělníka Nechybou do výše 472 *m* a končí srázným sklonem do řeky Sázavy.

Hřbet tento na východě a souvislá řada vysokých vrchů, které vroubí levý břeh Mnichovky od Třemblata až k Sázavě u Poddubí, uzavírají jižní hornatou část okresu. V západní řadě strmí nad Hrusici Obora do výše 481 *m*, jejíž východní pokračování Ostrá skála již dopíná se výše 537 *m*. Jižněji strmí nejvyšší vrcholek v kraji mezi Labem a Sázavou, Pecný mezi Hrusici a Kostelními Střímelici, 546 *m*, vedle Manda u Ondřejova 529 *m*. Na Mandě zřízeno r. 1905 soukromé observatorium a s temene jejího přehlížejí se Střední a Východní Čechy až po Vysokou u Kutné Hory, na jihu pak malebně rozvlněné Táborsko. Městečko Ondřejov (474 *m*) leží výše nad mořem než téměř Řipu nebo Vysoké. Na jih k Sázavě udržuje se nadmořská

výška ještě po slušnou vzdálenost nad 400 *m*, načež náhle spadá krajina ke Choceradům. Mezi oběma kraji zaklíněno jest malebné údolí potoka Propasti, v jehož středu rozkládá se Skalice hor stříbrných; pod městem ze dvou stran vrchy Čapík (396 *m*) a Spálený (474 *m*) svírají údolí v úzkou rokli, kudy Propast hrne se k Sázavě.

Na povaze útvaru závisí i plodivost půdy. Severní rovinatá část okresu, kde není porostlá lesem, jest prostředně úrodná. Hlavní plodinou sice jsou žito, ječmen a zemáky, avšak na mnohých místech daří se i pšenice a cukrovka. Jižní hornatá část rodí žito, oves, zemáky a pícniny. Ovoce daří se veliké množství, zvláště ranného peckového u Kostelce a odtud na východ, na obou svazích Horek u Bulánky, odkudž se i hojně vyváží. Průmysl jest neveliký, přestávaje na obyčejné výrobě potřeb hospodářských a stavebních. Též obchod nevymyká se z poměrů prvobytných; dotýkát se teprvé od r. 1901 nejjižnější hranice okresu místní dráha Kolínsko-Čerčanská. Aerární silnice Pražsko-Kutnohorská prochází okresem ze západu k východu, síť okresních silnic teprve se doplňuje a v jihozápadní části okresu těžce se pociťuje nedostatek spojení s okresy Říčanským i Jílovským. Přes Sázavu zřízen po katastrofě, jíž r. 1886 větší počet životů lidských za oběť padl, na místě přívozu most mezi Choceradv a Hrádkem Komorním. Zdá se však, že kyne okresu Černokosteleckému budoucnost obnovou dolování. V XV a XVI st. těžilo se hojnou měrou stříbro ve Skalici, jež odtud slove Skalicí hor stříbrných, zvláště za pánů Smiřických, jichž pověstné bohactví namnoze odtud pocházelo; ještě v XVII st. Karel z Liechtenštejna a v XVIII st. vévodkyně Marie Savojská snažili se ač marně dolování udržeti; za novějších dob obnovují se pokusy o těžení stříbra ve Střimelicích Hradových a u Ondřejova. Severně Kostelce vyskytuje se v hojném množství bohatý mědí malachit a mezi Přehvozdím a Přistoupimí učiněn i pokus dolovati. Na severním úpatí Dobruše a u Močedníka jsou sloje kamennoúhelné, ale těžba dosud nevyšinula se nad prvé počátky.

Ostrov Černokostelecký čítá na výměře 200 km^2 v 26 obcích 17.743 obyv., z nichž 24 Němců, 373 evangelíků (v Chotýši 24, v Dobropůli 44, v Krupé 64, v Kostelci nad Černými lesy 68, ve Svrabově 54, v Olešci 51) a 213 židů (v Kostelci nad Černými lesy 69, v Choceradech 17, ve Vlkančicích 17).

KOSTELEC NAD ČERNÝMI LESY, obvykle **ČERNÝ KOSTELEC,** čítá v 437 domích 3026 obyv., a jest největším českým sídlem toho jména. Založen jest na vysoké planině, na jihu a západu lesy pokryté, a byl vždy středem velikého lesnatého panství. Vznikl někdy ve XIII st. kolem tvrze a do ohrady její pojatého farního chrámu, odkudž ráz a jméno Kostelce, načež ve XIV st. tvrz v pevný hrad

proměněna. R. 1486 ves před hradem obdařena právy městskými a várečenstvím. Obrovského panství zdejšího nabyl koupí r. 1549 Jaroslav Smiřický ze Smiřic, jehož rod panovav zde až do r. 1623, zvěčnil se v Kostelci hojně a zůstavil po sobě v lidu paměť podnes ještě živou. Od Albrechta z Valdštejna, který nabyl Kostelce dědictvím po posledním Smiřickém, koupil jej Karel z Liechtenštejna a potomci jeho drží panství toto podnes. Od r. 1712 do r. 1772 vládla zde kněžna Marie Terezie, provdaná za vévodu Savojského Tomáše Emanuela, paní osvícená, štědrá a dobrosrdečná, která po celou dlouhou dobu panství svého neúnavně pečovala o dobro svých poddaných, učinila velmi mnoho

Fot. J. Neumann

ZÁMEK SMIŘICKÝCH
V KOSTELCI NAD ČERNÝMI LESY.

dobrého a zvláště město Kostelec osvobodila r. 1736 z poddanství. Lid po všem panství Liechtenštejnském vzpomíná ještě dnes spanilomyslné kněžny a památek činnosti její. Jejím dědicem byl František Josef kníže z Liechtenštejna. R 1850 stal se Kostelec sídlem nejzápadnějšího podkraje Pardubského kraje; nyní jest sídlem okresního soudu a berního úřadu, měšťanské školy chlapecké i dívčí a knížecí Liechtenštejnské hospodářské správy. Až do r. 1904 bývala každoročně od 15 května až do 15 července konána v Černém Kostelci veliká cvičení Pražské posádky vojenské, se všemi stinnými stránkami života táborového.

Na východní straně města rozkládá se nejpřednější znamenitost města, velikolepý zámek, r. 1561 v hlavních svých částech zbudovaný panem Jaroslavem Smiřickým; skládá se z předhradí a ze zámku vlastního, od předhradí posud vyzděným příkopem odděleného a ve všech čtyřech rozích zdobeného báňovitými věžemi. Se zámkem souvisí

na východě zámecký chrám sv. Vojtěcha v pozdně gothickém slohu, jenž však býval již ve XIV st. farním. Honosí se pěknými skládacími oltáři a obrazy ze XVI st., hrobkou Smiřických a vysokou věží, která však vyhořevši za novějších dob, opatřena jen krytem prozatímným. Veliká rytířská síň ve druhém patře jest pohříchu nyní zpuštěna. Uprostřed náměstí, mezi sady, jest děkanský chrám sv. Anděla Strážce, vystavěný r. 1734 vévodkyní Savojskou v ozdobném rokoku, se štíhlou věží lucernou krytou; na předměstí západním jest puvodní farní chrám sv. Jana Křt. Starobylá radnice shořela r. 1814 a byla střízlivým spůsobem tehdejší doby přestavěna. Zámek, četné chrámy a věže dodávají městu dosti výstavnému malebného vzhledu. Průmysl zastoupen velikým pivovárem, továrnou na hliněné zboží a kamna, strojní pletárnou a sedmi většími dílnami hrnčířskými, které vzdělávají jemný jíl, v okolí shledávaný. Obchodu napomáhají občanská a okresní záložna. Letní dobou uchylují se sem četní Pražané, které vábí mohutné a výborně pěstované okolní lesy.

Uprostřed lesův, opodál silnice Pražsko-Kutnohorské, jest Mukařov, oblíbené letní sídlo s krásným gothickým chrámem Nanebevzetí Matky Boží, ze základů nově zbudovaným. Rovněž oblíbenými letními sídly jsou Buda na silnici a východněji Vyžlovka. Opodál silnice jest v Kozojedech starobylý filialní chrám sv. Martina se zajímavou zvonicí. Severovýchodně Kostelce ves Chotýš, v jejímž okolí dály se pokusy těžařské. Na téže silnici, jihovýchodně Kostelce, leží ves Olešec s věžovatým farním chrámem Všech Svatých.

Na okresní silnici Kostelec se Sázavou spojující jest farní ves Konojedy s farním chrámem sv. Václava, v nynější podobě z r. 1768. — Jižněji ves Oplany, do husitských válek zboží arcibiskupství Pražského, k Českému Brodu příslušné, s mešní kaplí Nanebevzetí Matky Boží z r. 1849.

Na levém břehu potoka Propasti, v kotlině vysokými a lesnatými vrchy zevšad obklopené, rozkládá se

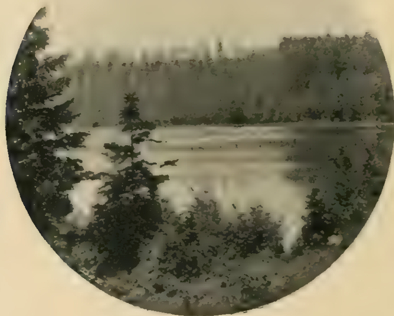
SKALICE HOR STŘÍBRNÝCH, v ústech lidu **SKALICE STŘÍBRNÁ,** horní město se 190 domy a 1168 obyv., ve XIV st. hrad, na němž se r. 1402 zavřel rytíř Racek Kobyla, ale král Sigmund jej oblehl, vzal a rozmetal, odkudž zůstával sříceninou až do XVIII st. Část Skalice byla klášterstvím Sázavským a za husitských válek přišla v ruce světské i příslušela ke Komornímu Hrádku. Okolo r. 1567 připadla pánům Smiřickým a připojena ke Kostelci. Za pánů Zajímačů z Kunštátu a za Smiřických horlivě zde dolováno na stříbro. Když připadl Kostelec Liechtenštejnům, dostalo se Skalici vzácných výsad, aby tím hornictví bylo povzneseno, ale přes to počala těžba klesati. Vévodkyně Savojská také pečovala o povznesení hor zdejších a osvo-

bodila r. 1726 obyvatelstvo městské od člověčenství, ale těžba již se nezotavila. Na troskách někdejšího hradu zbudován r. 1730 kostelík sv. Jana Nep. v rokokovém slohu, při němž koná se teď pravidelná bohoslužba. Pravý farní chrám sv. Jakuba v původním románském slohu zdvihá se opodál města, nad soutokem potoka Propasti s potokem Oplanským, na malém pahorku a má na sobě všechny znaky původního kostelce. Při něm byla do XVII st. původní osada. R. 1754 fara obnovena. V městě jsou živé vzpomínky na někdejší dolování, jehož obnova zdá se býti úlohou nejbližší budoucnosti. Ke Skalici hor stříbrných popisuje se mlýn Hruškovec.

Severozápadně od Skalice, jsou Střímelice Kostelní nebo Hořejší se starobylým filiálním chrámem sv. Martina na značné výšině, jižněji Střímelice Hradové nebo Dolejší, zvané dle hradu, vzniklého ve XIV st., ale již na počátku XVI st. pustého, po němž uchovávají se nepatrné zbytky. U Střímelic Hradových doluje se opět na stříbro, zlato a měď podnikateli soukromými. Ve vysoké poloze, na jižním polouvrší Mandy, rozkládá se

ONDŘEJOV, městečko se 145 domy a 812 obyv., oblíbené letní sídlo Pražanův a až do nejnovějších dob stálé cvičiště vojenské, založené okolo r. 1283 panem Ondřejem z Dubé a dle něho i přezvané. Před husitskými válkami vykonávali podací právo nad zdejším chrámem sv. Šimona a Judy páni z Dubé na Zlenicích, městečko ale bylo příslušenstvím hradu Dubé nad Sázavou; od r. 1444 patří vše ke Hrádku

Fot. Jos. Fiedler.

JEVANSKÝ RYBNÍK.

Fot. Em. Málek.

LESNÍ PARTIE Z JEVAN.

*

Komornímu. R. 1778 obnovena fara, chrám sám již dříve přestavěn, ale původní gothické tvary jsou doposud znalé. Na Mandě zřídil továrník Josef Frič, syn známého z roku 1848 spisovatele Josefa V. Friče, soukromou astronomickou observatoř „Žalov" na památku svého zesnulého bratra Jana.

V kotlině lesnatými vrchy obklopené skrývají se severně Ondřejova starobylé vsi Třemblaty a Zvánovice. Na jižním pokrajů lesů Kosteleckých rozkládají se Voděrady, odkudž vede nová okresní silnice skrze hluboké lesy do Jevan (původně Evany), vsi téměř na všech stranách lesy obklopené a na břehu většího rybníka položené. Za dřívějších dob bylo okolí hojněji obydleno, ale některé osady zanikly za války 30leté téměř beze stopy. Nyní bývají Jevany pro tichou lesní polohu vyhledávány v létě obyvatelstvem velkoměstským. Východně odtud, na malém pahorku, bývala až do války třicítileté ves Udašín, nyní Aldašín, též Valdašín, s farním chrámem sv. Bartoloměje. Ves zašla, ale chrám uchoval se, byv r. 1729 v nynější podobě vystavěn a sv. Jiří přesvěcen.

Fot. Jos. Tachecí.

CHRÁM V CHOCERADECH.

Jižně Skalice hor stříbrných, v rovině při levém břehu řeky Sázavy, položeny jsou Chocerady, obecně Kocerady, ves a oblíbené letní sídlo i výletiště Pražanů, příslušné již z konce XIV st. ke Komornímu Hrádku, s farním chrámem Na nebe vzetí matky boží, farním již za dob předhusitských a opět od r. 1705; zbudován jest na starých základech v XVII st. ve střízlivém baroku a v létě přicházejí k němu mnozí poutníci. řece jest mlýn. Nový most vede na Komorní Hrádek, dříve Hrádek Kostkův, též Hrádek nad Sázavou, rozložený na lesnaté výšině při pravém břehu řeky. R. 1412 založil zde se svolením královským tvrz Racek z Dvojic, již za válek husitských držel slavný válečník Vilém Kostka z Postupic. Syn jeho Zdeněk Kostka z Postupic panství rozšířil, nabyv nepochybně zboží zbořeného r. 1468 hradu Zlenic. Od polovice XVI st. až do r. 1733 drželi Hrádek páni a hrabata z Valdštejna, nyní jest majetkem knížat Khevenhüller-Metschů. Zámek sám skládá se z budovy starší, již kol r. 1530 zbudoval Jaroslav z Šelmberka

Fot. Em. Málek.

PARTIE Z „LOMCE“ U CHOCERAD.

na Kosti, nejvyšší komorník zemský, odkudž slove Hrádkem Komorním; pozdější část zbudovali v XVII st. hrabata z Valdštejna, kapli obnovil r. 1758 Jan Josef hrabě Khevenhüller. Velkostatek svěřenský Hrádek Komorní má výměry 4457 *ha*.

Nedaleko odtud v lese skrovné zbytky Hrádku Čajchanova, jinak Veselého, odkudž s počátku XV st. loupežil škůdce zemský Mikeš Zoul z Ostředka. R. 1403 z rozkazu královského oblehl hrad arcibiskup Zbyněk i dobyl; Zoul byl oběšen a hrad zbořen, načež Hrádek Komorní opodál založen.

X. OKRES VINOHRADSKÝ.

Rozdělením zástupitelského okresu Karlínského r. 1884 vznikl nový zástupitelský okres s ústředním sídlem v rychle vzrůstajícím Pražském předměstí Královských Vinohradech. Než netušený vzrůst Kr. Vinohradu, Žižkova, Nůslí, Vršovic i jiných menších obcí v policejním obvodu Pražském, pokud správou k novému okresu příslušely, byl příčinou, že objevila se potřeba dalšího dělení. Tak r. 1898 odloučen byl okres Žižkovský, nejprvé ve správě politické a soudní; r. 1903 zřízen z něho i samostatný okres zástupitelský. Další tříštění zástupitelského okresu Vinohradského se nezamýšlí, ale ohledem politickým a soudním vykonáno r. 1904 nové dělení, když působnost dosavádního okresního soudu a hlavního berního úřadu určena pouze pro Kr. Vinohrady, ostatní pak okres přikázán týmiž ohledy k nově zřízeným okresním soudům a berním úřadům v Nuslích a Vršovicích, a sice k Nuslím připadla jižní (politické obce Braník, Hodkovičky, Krč, Kunratice, Michle, Nusle, Podolí), k Vršovicům východní část (politické obce Hostivař, Chodov, Vršovice, Záběhlice) okresu. Nové úřady zahájily činnost svou v Nuslích 1 ledna 1904, ve Vršovicích 1 června r. 1904.

Přirozenou hranicí okresu Vinohradského jest na severu údolí Botiče, na západě řečiště řeky Vltavy, jehož hladina u Podolí zvýšena jest 186 *m* n. m. Na pravém břehu dolního Botiče a při hranicích okresu Žižkovského zdvihá se krajina mírně Homolí u Záběhlic a Bohdalcem u Michle (270 *m*), na jehož severním svahu, za úvalem mělkým, jímž vedena dráha cís. Františka Josefa, ještě se okres šíří nevelikým pruhem až po hřbitovy Olšanské. Pravý břeh Vltavský provázejí po celé délce okresní hranice značné a namnoze malebné výšiny, počínající v jihu lesy Komořanskými, jichž severní svah, ještě nad 300 *m* zvýšený, přísluší k okresu Vinohradskému. Poloha Mezi horami u Modřan zdvihá se do 266 *m*, nad Hodkovičky 235 *m*, mezi Podolím

a Pankrací 244 *m*. Výšiny tyto oplývají vápencem, z něhož pálí se výtečné Pražské vápno.

Vnitro okresu Vinohradského útvarem podobá se Říčansku: v severní části, na levém břehu Botiče, mírně rozvlněná a velice úrodná planina, v jižní části hornatina tvarů malebných a značně zvýšených, geologicky již k útvaru silurskému příslušná. Planina sama jest rozměrů nevelikých, neboť přestává vlastně již povýšeninou u Pankráce, u Krče a Hostivaře (poloha nad Horní Krčí 260 *m*, Na Vinici u Dolu 275 *m*, poloha mezi Litochleby a Pračí 278 *m*). Na pravém břehu potoka Kunratického soustřeďuje se v lese Kunratickém (309 *m*), jehož severní částí jest Krčský háj, oblíbené výletiště Pražanů. Úžlabí Krčské odděluje od něho Bránické skály (264 *m*), složené ze šedého vápence pásma Bránického, peckami promíseného, který poskytuje výtečné „pražské vápno", a chránící před chladnými severními větry údolí potoka Kunratického, někdy vinohrady oživené, jižněji pak luzné údolí Zátiší, rozkošné výletiště a letní sídlo Pražanů, hodné svého jména, jemuž vděků přírodních dodávají hlavně vinice nově zakládané. Čím dále k jihu, tím více zdvihá se půda a nabývá rázu hornatiny, již rozrývají potoky k Vltavě spějící malebnými výmoly. Polohy na pramenech potoka Libušského vypínají se do 294 a 303 *m*, údolí pak téhož potoka, pověstná Modřanská rokle, s bařinatými lukami u Libuše, honosícími se vzácnou květenou letní i podzimní, poskytuje již obraz říčných i potočných údolí, hluboce se zarývajících do plochých tvarů vysočiny Českomoravské; část Zátiší i Modřanské rokle přísluší již k okresu Zbraslavskému. Svahy výšin těchto k Vltavě se sklánějící složeny jsou z břidlic, od Bráníka k Podolí z vápenců.

Vltava dotýká se západní hranice okresu řečištěm regulovaným a koňskými cestami opatřeným. Po celé délce její provozuje se čilá paroplavba i doprava lodní obojím směrem, po vodě pak plaví se vory; zhoubné povodně pohříchu od nepaměti pustoší ladné údolí. U Bráníka bývaly dříve vysoké náhony pro ochranu Prahy, které však plavbě překážely, aniž by val zátopních vod s úspěchem zdržovaly. Proto kázal Karel IV je odstraniti. Z přítoků Vltavských nejdůležitější jest Botič, příchozí z okresu Říčanského a zavodňující, počnouc od Hostivaře, četné zelinářské zahrady, zvláště u Michle. Ale nejsa dosud upraven a maje v horním toku svém četné přítoky, do nichž hrnou se sněhové a přívalové vody z holých strání, bývá začasté pohromou svého údolí; proto naléhavé žádosti vznáší obyvatelstvo pobřežní k rozhodujícím veřejným činitelům za pronikavou úpravou bystřiny, jejímž předním členem má býti přehrada nad Hostivaří, k tomu určená, aby zachycovala vody náhle se hrnoucí a zdržela prvý příval jejich.

Také v živnostech okresu Vinohradského rozhoduje blízkost Prahy, ne však měrou tak velikou, jako v okrese Karlínském, když pokládáme

Nůsle a Vršovice za předměstí Pražská. Zemědělství jest velice pokročilé. Jižní hornatá část rodí obilí, ovoce a zeleniny; menší části půdy pokrývají lesy v rozptýlených částicích. Podél pravého břehu Vltavy, zvláště v Bráníku a Podolí, provozuje se rozsáhlou měrou zelinářství, rovněž podél Botiče, a blízkost Prahy pojisťuje mu odbyt. Nejúrodnější jsou končiny při Botiči, vyrovnávajíce se nejžírnějším končinám východočeským. Ovocnictví se vzmáhá dobou nejnovější. Průmysl rozvinuje se značně, ne však tou měrou jako v okrese Karlínském. Obchodu napomáhají splavná Vltava, dráhy a silnice. Severní částí okresu probíhá postátněná dráha císaře Františka Josefa, středem jeho místní dráha Pražsko-Dobříšská. Po celé délce protíná okres aerární silnice Pražsko-Třeboňská a k ní připojuje se síť silnic okresních i obecních. Úvěru napomáhají peněžní ústavy Pražské i předměstské a hospodářský spořitelní spolek pro okres Vinohradský v Hostivaři.

Fot. Jos. Tacheci.

CHRÁM V ZÁBĚHLICÍCH.

Okres Vinohradský skládá se na ploše 71·7 km^2 ze 12 politických obcí se 108.868 obyv., mezi nimiž 2262 Němci, 1853 evangelíci (v Bráníku 23, v Michli 54) a 3809 židů (v Bráníku 29, v Kunraticích 15, v Michli 29).

Král. Vinohrady, Vršovice a Nůsle s Pánkrací jsou již ve skutečnosti částmi král. hlav. a síd. města Prahy i budou také s ním spolu popsány.

Po obou stranách potoka Botiče prostírá se Hostivař, ves se 162 d. a 1794 ob., připomínaná již r. 1068, od r. 1577 příslušenství nejvyššího purkrabství Pražského, od r. 1783 stavův a nyní království Českého. Za dnů našich vzmáhá se Hostivař průmyslem a četnými letními sídly, která rozkládají se při stanici železniční i v údolí potočném. Farní chrám sv. Jana Stětí, původně románský a nyní opět s části slohově obnovený, honosí se starým obrazem Mariánským. Pěkná bu-

dova školní na návrší nade vsí honosí se krásnou vyhlídkou ke Praze. Ve vsi jsou výroba hospodářských strojů, továrna na kartáče, moderně zařízené vinné sklepy. Vedle zemědělství, jemuž napomáhá pokračovací škola hospodářská, hledí si obyvatelé i ovocnictví. Za našich dnů vznikají v Hostivaři četné letní příbytky Pražanů. Níže Záběhlice, veliká ves po obou březích Botiče a s části i na ostrově jím obtékaném položená, čítající s Pračí a Roztyly 173 d. a 2047 ob., se starobylým filiálním chrámem Narození Matky Boží; Záběhlice jsou

Fot. Pavel Körber.

VÁPENCOVÉ SKÁLY V BRÁNÍKU.

samostatným statkem deskovým o výměře 380 *ha*, rovněž Práč o výměře 117 *ha* se zámečkem a pivovárem. Níže Záběhlic doluje se na měď. V širokém údolí potoka, na jižním úpatí Bohdalce, položena jest Michle, veliká ves s rázem osady předměstské, s 328 d. a 6144 obyv., s farním chrámem Narození Matky Boží, r. 1727 zbudovaným v úhledném slohu rokokovém, s mostárnou a strojírnou, s velkovýrobou zboží uzenářského a mnohými cihelnami. Na úpatí Krčského háje, dílem v krásném lučném údolí, dílem na stráni a na rovině, po obou stranách silnice Pražsko-Třeboňské, rozkládá se Krč Horní i Dolní, ves se 183 d. a 2329 obyv., s četnými letními hostinci a letohrádky, s dívčím ústavem vychovávacím, se sanatoří pro nervy onemocnělé, s parostrojním pivovárem, oblíbené výletiště Pražanů, kteří v krásném háji kochávají se vděky přírodními, s pivovárem a mlýnem. Krásné luční údolí potoka

Fot. Pavel Körber.

KRUHOVÁ PEC V BRANÍKU.

Kunratického, kdysi vinohrady pokryté, jest osazeno mnohými letními sídly a oblíbeným výletištěm Pražanů. Při jižním konci Krčského háje, tam kde sbírá vody své potok Kunratický, rozkládají se na návrší při Táborské aerární silnici Kunratice, ves se 132 domy a 1012 obyv., s připsaným sídlem Libuší a paterou samotou 217 d. 1737 obyv., s farním chrámem sv. Jakuba Většího původu předhusitského, ale v nynější malebné rokokové podobě, kopulí a lucernou dovršené.

Fot. Pavel Körber.

PIVOVÁR PRAŽSKÝCH SLÁDKŮ V BRÁNÍKU.

a s nízkou věží nad hlavním vchodem z r. 1736, se starobylým zámkem Ludvíka barona Korba z Weidenheimu, pivovárem, dvěma cihelnami, Bartůňkovým mlýnem. Velkostatek Kunratice má výměry 944 *ha* a přísluší k němu vedle háje i dvora bažantnice a sedmero rybníků, největší Šeberák, z něhož potok Kunratický hlavním svým zdrojem vytéká. Obyvatelé živí se i chovem husí a mlékařstvím. V létě bývají Kunratice oživeny četnými letními hosti a výletníky. V háji jsou lomy serpentinové břidlice, z nichž již v minulém století lámána břidlice na brousky. Poutnický kostelík sv. Jana Nep. v háji byl r. 1787 zrušen a takořka beze stopy odstraněn. R. 1410 založil Václav IV na návrší v lese u Kunratic nový hrad, jejž nazval Venclštejnem, lid ale zval jej vůbec Novým hradem. Dle pověsti lidové bylo prý viděti z oken hradu tohoto do oken hradu Pražského. Za posledních svých let Václav IV na hradě tomto nejraději přebýval a sem byla 30 července r. 1419 přinesena poslem zpráva o svržení Novoměstských konšelů s oken radnice, po níž král neobyčejně zpláv hněvem, byl mrtvicí raněn a 16 srpna i zde smrtí byl zachvácen.

27 ledna 1421 však Pražané Nový hrad vzali a zbořili; nyní z něho zbývají toliko základní

Fot. Pavel Körber.

KAPLE SV. KŘÍŽE V BRÁNÍKU.

Fot. Adolf Körber.

PODOLSKÉ CEMENTÁRNY.

zdi, ač ještě r. 1840 značné sříceniny se spatřovaly. Lámání břidlice zkázu trosek nejvíce zavinilo.

Nad ústím potoka do Vltavy, v pobřežní nížince a na blízkém polouvrší, rozkládá se ves Bráník s 211 domy a 3178 obyv., rychle zkvétající dílem plavbou a obchodem povltavským, dílem výrobou výborného vápna z vápencových skal v okolí. Také četná letní sídla a veliký pivovár Pražských sládků, moderně a nákladně zařízený, dodávají osadě živosti i významu. V rozsáhlé míře pěstuje se též zelinářství. Ozdobou Bráníka jest nový gothický chrám sv. Prokopa, r. 1905 ze sbírek zbudovaný. V Bráníce má deskové zboží téhož jména klášter Dominikánský v Praze o výměře 66 *ha*.

Fot. Jos. Tachecí.

CHRÁM SV. MICHALA SE STAROU ZVONICÍ V PODOLÍ.

Severně Bráníka, podél Vltavského břehu i na výšinách pobřežních, až po úpatí skály Vyšehradské, rozložena jest ves Podolí, obecně Podol, se 128 domy a 2721 obyv., s připojenými Dvorci se 187 domy a 3534 obyv. Podolí bývávalo dříve důležito četnými vinohrady na výslunných stráních, k nimž za naší doby přistoupily rozsáhlá výroba vápna a cementu v cementárně a ve čtverých vápenkách, veliké kruhové cihelny, továrna na dlaždice a falcované tašky z cementu, továrna na fermeže oleje a tuky i čistírna peří. Obyvatelstvo živí se vedle toho hojně zelinářstvím a plavbou. V Podolí žene se voda do vodáren Pražské i Vinohradské. Letní dobou hrnou se do Podolí zástupy Pražanů, zvláště na Vltavské ryby, stále v hostincích připravované. Budoucnost mnohoslibná kyne Podolí prokopáním tunnelu skrze skálu Vyšehradskou. Farní chrám sv. Michala, starogothická budovička ze XIII st., byl opraven r. 1885.

Jižněji Bráníka, opodál Vltavy, rozptýlena jest ves Hodkovičky, na počátku luzného údolí Zátiší. Nejjižnější osadou okresu Vinohradského jest Libuš s rozsáhlým chovem husí pro trh Pražský.

Fot. Jos. Tachecí.

PODZEMNÍ OBYDLÍ NAD PODOLÍM.

XI. OKRES JÍLOVSKÝ

má podobu pravoúhlého trojúhelníka, jehož odvěsnami na západě a jihu jsou obě řeky, Vltava a Sázava. Toliko při ústí Berounky, v okolí Zbraslavském, vniká ze západu okres téhož jména, na jihu pak na dvou místech, u Hostěradic a Hradištka, přechází okres Jílovský i na pravý břeh Sázavy. Veškeren okres jest vysočinou, po výtce z prahor složenou, která na některých místech, zvláště při březích obou řek, nabývá rázu divokého a romantického. Dolní část toku Sázavského, pokud Jílovskem probíhá, uchvacuje malebností a divokou krásou řečiště i břehů svých. Řeka stěsnána jsouc strmými břehy z obou stran, vine se úzkým skalnatým korytem, z jehož dna na mnohých místech za malé vody vyčnívají skalnatá bradla a přehrady, vysoké stráně a vrchy o stepilých tvarech svírají je dílem a dílem opět vykazují řece klikatý tok, tam pak, kde káže skála řece, aby zaměnila cíl pouti své, trčí z břehů klepy rozsochaté, mnohdy i turním podobné, do vln. Samoty a místy malé pouze osady tulí se k holým stráním, lesnatými vrchy převýšeným, a čím více blíží se řeka ústí svému, tím pustši zdá se býti skalní svět tento, širším vrstvám teprvé před krátkou dobou pořízením Posázavské dráhy otevřený.

Vltava vstupuje pravým břehem na půdu Jílovského okresu v severní třetině nádherných přírodními krásami Svatojanských proudů Z okresu Neveklovského vniká ode vsi Třepšína na severozápad mezi

Vltavu i Sázavu úzký skalnatý hřbet, srázně k oběma řekám spadající, jemuž Vltava až po Brunšov činí jižní a po ústí Sázavské západní lem; severní hranicí jest Sázava. Toliko šíjí 2 *km* zšíři souvisí poloostrov tento s krajem pravobřehým, ihned však rozšiřuje se a tu zdvihají se na rozhraní dvou vodných řek malebné a lesnaté vrchy, východní Chlum (445 *m*) a severní Medníky, Velký (417 *m*) a Malý, vzácnou květenou slynoucí. K západu hřbet poněkud u Hradištka (320 *m*) se splošťuje, načež vybíhá k severu ostrou skalinou Sekankou zvanou jazykovitě mezi obě řeky, přestávající ponurým, úzkým a z obou stran srázným útesem, na němž viděti podnes značné stopy středověkého opevnění.

Pravé poříčí Sázavské, příslušné geologicky k břidlicovým vrstvám Jílovské a Příbramské útvaru silurského, v okrese Jílovském rozryto jest hlubokými údolími potoků směrem severojižním k Sázavě spějících, zejména Mokřanského a Kamenice, čímž vzniká větší počet uzavřených nevelikých okrsku horských. Tu opodál Sázavy zdvihá se nad Pyšely Loretta (419 *m*), poutnickou svou kaplí daleko viditelná, a severněji mezi Lojovici a obojí Lomnicí Zásava (475 *m*), vesměs lesem porostlá. Od Popovic na západ, srůstajíc s vysočinou Strančickou v okrese Říčanském, postupuje řada vysokých vrchův, lysá Radimovka 504 *m*, Okrouhlík 473 *m*, Stiřímský 482 *m*, lesnaté Bartošky (466 *m*), Todický vrch (473 *m*). Jižně Oujezdce prýští Kamenice, protéká v okolí Stiřímě trojím rybníkem, svlažuje luční kotlinku, stromovím hojně porostlou, jejímž středem jest zámek Kamenice, a prodírá se k jihu úzkou debří mezi lesnatými vrchy po obou stranách, Beránkem (397 *m*), Vlkovou (519 *m*) a Radesnicí (390 *m*) v lesích Kosteleckých, na levém, Hrbolí (508 *m*) na pravém břehu. Hrbole souvisí na západě s mohutnou skupinou Horopožárských lesů, v jihu Sázavou a na západě údolím Jílovským omezenou, v níž, z objetí rozlehlých hvozdův a lesních zákoutí, zdvihají se nejvýše (488 *m*) Knížné hory. K Sázavě svažují se Horopožárské lesy malebnými tvary, Haliřem pak na západě srůstají s okresem slavných někdy Zlatých hor Jílovských. Mezi Jílovým a Vltavou půda nabývá tvaru planiny příkře k oběma řekám spadající, z níž vyrůstají východně Jílového Panský vrch (432 *m*), Ďáblova hora (363 *m*) a Chlomek nade vsí Sázavou (320 *m*). Zvláště krásné jsou srázy poříčné u Podlučí a Pikovic, „Český Semmering“ turistů, jimiž prodírá se dráha Posázavská, v podobě zubů, turní, skalisk i jiných tvarů malebných, svisle do vln Sázavských spadajících. Geologicky určují kraj tento Příbramské břidlice, prostoupené zlatonosnými křemenci. Proti Davli vlévá se do Vltavy Zahořanský potok, přicházející od Jirčan překrásným lesním údolím, porostlým křovinami a lesy listnatými i jehličnatými, raze si cestu na některých místech úzkou strží, naplněnou balvany, jež lesní květena a bujné kapradiny zakrý-

vají, tu kupícími se v kamenné hrady, tu ve štíhlé sloupy, tu opět ve srázné stěny; potok jest nyní zregulován, a na levém břehu jeho zdvihá se Libeřské přívrší s Holým vrchem u Psár (429 *m*) a polohou u Lípy nad Radlíkem (446 *m*), kteráž od jižní divoké hornatiny odděluje planinu na sever až k mezím okresu Vinohradského zabíhající. Průměrem i tato planina zdvihá se do 350 až 400 *m*, na některých místech (lesnatá Vysoká u Horních Jirčan 431 *m*, poloha Libeř 386 *m*, Jesenický vrch 366 *m*) i výše, celkem však převládají rovné tvary a pozoruje se nenáhlý sklon k severu; toliko na západě, v sousedství Vltavy, četné bystřiny vyhledaly si krátké ale srázné strže, zkázou hrozící za jarního tání a letních přívalů, kteréž za dnů našich byly zregulovány četnými příčnými přehradami. Mezi nimi zdvihají se jednotlivé vrchy (Hladomoř [373 *m*] a Hoře [391 *m*], oba u Březové, Homole [330 *m*] nad Vraným).

Kommunikaci okresu Jílovského opatřuje hlavně paroplavba na Vltavě. Sázava splavna je pro plti za příznivého stavu vody. Jedinou dráhou jest místní Posázavská dráha, připojující se ve Vraném k místní trati Pražsko-Modřansko-Dobříšské. Z jihu k severu prochází okresem aerární silnice Třeboňsko-Pražská, k níž připojují se hojné sice okresní silnice, ale nestejně rozdělené. Jižní hornatější část okresu jest co do silničního spojení velice zanedbána, zvláště končiny k Sázavě dobíhající, kterým nedostává se jak silnic tak mostů. Přívozy v Kamenném Přívoze a Pikovicích vyhovují jen nejnutnější potřebě. U Davle jest železný okresní most přes Vltavu, u Trnové přechází tuto řeku dráha k Dobříši vedoucí. Nejjižnější část okresu, polouostrov mezi Vltavou a Sázavou, jest vůbec beze všeho spojení s okresem, poněvadž není ani mostu přes Sázavu ani silnice. Následky toho vidí se v zejících nedostatcích hospodářských krásného jinak koutu tohoto. Cesty plné výmolů, skalisk, kdež každé chvíle lidem i spřeži hrozí nebezpečenství smrti — toť ráz kraje od Brunšova až k Netvořicům na Neveklovsku, nepříhodná však poloha na soumezí čtyř okresů zástupitelských maří tužbu krajiny po silnici, která by vycházejíc z Maskovic v okrese Neveklovském, skrze Hradištko spěla k Vltavě, po navrhovaném mostě mezi Brunšovem a Štěchovici překročila řeku a dále tíhla územím okresu Dobříšského.

Obyvatelé okresu Jílovského hledí si hlavně zemědělství, vděčnějšího v severních plošších částech než v jižní hornatině. Značnější lesy jsou v hornatém středu a jihu, na panstvích Ringhoffrovských, Břežanském, Pyšelském a na částech, ke Konopišti příslušných. Také průmysl pokud jest provozován, jest s malými výjimkami hospodářský. V úkrají Sázavském hojně se láme žula a také počíná se tam vzmáhati kamenictví, v Brunšově a Hradištku hrnčířství. Proslavená někdy těžba

zlata v Jílovém nyní zanikla zúplna. Obchodu rozměry skrovnému napomáhají občanská záložna v Jílovém a spořitelní spolky pro politické obce Řehenice a okolí, Psáry a okolí, Zlatníky a okolí.

Zdrojem příjmu jsou hojné letní byty v Jílovém a okolí, v Posázaví i v Povltaví. Zvláště chválí se poloha údolí u Jílového a Chotouně, zevšad horami chráněného a toliko k jihu otevřeného, kterému dostává se i obrazného pojmenování „Českého Merana".

Okres Jílovský skládá se na ploše 273 *km*² z 31 politických obcí se 20.182 obyv., z nichž 37 Němců, 59 evangelíků a 153 židů (v Pyšelích 22, v Krhanicích a Stiřími po 16, v Jílovém 13).

JÍLOVÉ, dříve i **JÍLOVÝ,** královské město hor zlatých, se 207 domy a 1508 obyv., s místy a samotami spolu popisovanými se 374 domy a 2556 obyv., rozložené v úzkém i vysokém údolí malého potoka a toliko od Sázavy pohodlněji přístupné, jest vlastně dvojí řadou domů, místy mezi středověkými haldami, zbytky někdejšího dolování. V městě jest okresní soud, berní úřad, měšťanská škola chlapecká. V jižní části nevelikého a nepravidelného náměstí zdvihá se farní chrám sv. Vojtěcha s gothickým kněžištěm ze XIV stol. a s nevkusnou lodí v nynější podobě z r. 1766. Kolem chrámu jest malounký park. Někdejší klášter Minoritů, založený r. 1623 na východní straně náměstí, byl r. 1785 zrušen. Na severozápadní straně náměstí jest starobylá radnice v podobě hmotné trojpatrové věže, v níž nyní umístěno městské museum se zajímavými památkami z doby zdejšího dolování. Dům tento, jehož příznačnou vlastností bývala vždy vysoká věž, odkudž i „domem s věží" anebo prostě Věží zván, byl nepochybně zbudován ve XIV st. jako dědičná rychta bohatým nákladníkem hor, Pražanem Mikulášem od Věže, a býval příkopy, zdmi i branami dobře opevněn; také k němu příslušely dvůr hospodářský a pivovár. Rozvaliny, způsobené zádavami války třidcítileté, daroval r. 1696 primátor Ignát Ferdinand Schönpfluk obci, aby si z nich upravila novou radnici. S touto radnicí souvisí obecní dům „stará mince", v severní své části ze XIV stol., původně dům královské komory. Sousední dům, S m e l c o v n o u zvaný, zbudován r. 1708 těžařstvem Dvořákovským ze sřícenin radnice, r. 1636 shořelé, a zřízeny v něm laboratoř i šmelcovna ku čistění zlata, odkudž jméno jeho po dnešní den, ale přestavbou r. 1854 pozbyl zcela původního rázu. Klášter Minoritů, r. 1623 založený a r. 1785 zrušený, rozdělen v sousedské domy, takže téměř všechny stopy jeho zmizely. Opodál města, na západní straně, jest starobylý hřbitovní chrám Božího těla uprostřed míst, na nichž kdysi hojně bývalo dolováno. Opodál lázeň a kaple sv. Václava z r. 1737, jejímuž prameni kdysi připisována moc zázračná, nyní zanedbaná.

Minulost i význam Jílového podmíněny jsou někdejším bohactvím zlata, těženého ze zvětralé žuly a z břidlice v městě i v širém okolí, a sice z ložisk, vyplněných křemenem, řidčeji živcem, v nichž vyskytuje se třiadvadcítikarátové zlato vstřikáno s peřestkem klencovým, s otrušíkem a hnědelí v žilách křemenitých často s větvičkami zlatými srostlou. Zlaté žíly mívají tloušťku tupé strany nože a bývají obvykle 60—70 *cm* dlouhé, někdy mnohem delší. Původně bylo zlato z písku potočního jílováno a sice v širém úkrají mezi Jílovým, Mníškem, Dobříší a Příbramí. Vědeckým ohledáním zjistěno, že počíná se okres zlatonosných hornin jílovských v lese Spáleništi východně Radlíka a šíří se na západní stranu městskou v šíři asi 3 km. Na východě ohraničen jest žulou, na západě zlatonosným zelenokamem u Bohulib, v jednotlivých vrstvách zabíhá však za Vltavu u Štěchovic až k Slapům. Dolováno bývalo na západě městském v úzkém údolí potůčka Jílovského, výše na dolech, níže štolami pod vrchem sv. Anny neboli pod „Jílovým vrchem". Tu také, kol kostelíka Božího těla, stávala původní hornická osada.

Archaeologické nálezy nasvědčují, že nejsou bez podstaty pověsti, které kladou počátek jílování zdejšího již do dob předkřesťanských, prvá určitá zpráva z r. 1235 mluví však již o dolování, podnikaném horníky z Němec přivolanými. Za krále Jana Lucemburského raženy již ze zlata jílovského mince a za dob Karla IV vypovídají zprávy o nesmírném bohactví, které vycházelo z jedenácterého dolu nebo couku, jichž jména Černoš, Holoubek, Pěthaléřů, Borek, Chudoba, Panna Maria, Křížový, Tobole, Bohpomozi, Sojkový a Šlojíř vesměs česká (Šlojíř od českého sluj, sloj, kteréž označení vyskytuje se v dolech i kromě Jílového a tudíž zvrací známou bájku o závoji ženy Rotlevovy, odjinud přenesenou) zjisťují, že dolováno bylo v Jílovém s úspěchem již před přivoláním horníků německých. R. 1422 vzali Jílové Pražané i spálili, čímž dolování zdejšímu zasazena rána nezhojitelná. Marně udíleli králové, v čele Jiří z Poděbrad, městu výsad těžařských, marně tvořila se společenstva nákladníků hor za povznesením díla horního, marně přivoláváni, jako za Ferdinanda I, i cizí podnikatelé, aby dílo horní oživili: výtěžky neshodovaly se s námahou a doly více a více klesaly. Nemálem přispěl k tomu požár z r. 1567, který zničil město veškeré. Také závadou byly podzemní vody, doly zatápějící, proti nimž nebylo strojů dosti spůsobilých. Výtěžek býval toliko dochvilný. Tak čte se v zápisích, že doly na Radlíku byly prohloubány v létech 1619 až 1629 do 90 sáhů zhloubi a vynášely slušný výtěžek. Ale třidcítiletá válka také zde zhoubně působila, jakkoli dolováno bylo až do nejnovějších dob. Tak důl sv. Václava u Sázavy vynášel až do r. 1735 měsíčně 20 až 30 dukátů; r. 1735 zatopila jej povodeň a odnesla bechyni, t. j. komoru, do níž ukládali rudu a horní nádobí,

s 18 centnýři rudy zlaté. Důl Kocourek a Svatovojtěšský daly od r. 1732 do r. 1759 zisku 58.328 zl. 20 kr. S počátku XIX st. dály se vážnější pokusy o povznesení hornictví Jílovského. R. 1820 vzniklo nové společenstvo nákladnické, jež počalo dolovati v Kotlině a ve Studeném Dolu, na západní straně města, a 1 května 1821 objeven couk zlatonosný, načež otevřen nový důl sv. Vojtěcha a Pavla, na Žampachu pak při Sázavě řece zbudována značným nákladem puchýrna k čistění kamene. R. 1836 státní správa báňská dala otevříti prastarou štolu Svatováclavskou, chtějíc odvodniti spolu zatopené doly okolní, práce tato byla však teprvé r. 1864 ukončena, než bez úspěchu kýženého. Také selhaly nákladné práce, které téhož roku za odvodněním dolů pomocí nových strojů byly počaty. R. 1873 prodal báňský aerár doly Jílovské soukromníkům, kteří pokoušeli se až do nejnovějších dob o obnovu dolování, ač bez značnějšího výsledku, jakkoli z kruhů vědeckých stále vzbuzují se naděje mnohoslibné.

Fot. Em. Málek.

ZBYTEK PUCHÝRNY ZLATA A VIADUKT NA ŽAMPACHU.

Úpadek staroslavných hor jeví se i v životě městském. Průmysl zastupují pivovár, továrna na stroje hospodářské, dvě cihelny a dílna na váhy. Obchodu a úvěru napomáhají občanská a okresní hospodářská záložna. Obec městská jest majitelem velkostatku, ve dskách zemských zapsaného, o výměře 239 *ha*. K Jílovému popisují se ještě Chotouň, Kabáty, Radlík, Studené a Žampach. Chotouň slyne velice zdravým podnebím a jest i stanicí českých osad ferialních. Kabáty založeny teprvé s počátku XIX st., na půdě bývalé vsi a nyní dvora Hrádku, kterýž držel ke konci XVIII st. známý zakladatel české archaeologie Karel Josef z Bienenberka a zbudoval nynější zámeček s kaplí sv. Prokopa. Odtud zove se Hrádkem Včelním. Přes důl Kocour vede místní dráha o mostě zvýši 45 *m*. U stanice Jílovské jest úpravný letní hôtel Hrádek v malebné i zdravé poloze. Víska Radlík se zámečkem vznikla s počátku XVIII st. na šachtě téhož jména. V obvodu vísky Studeného, v údolí rozptýlené, jsou slavné doly Šlojíř i sv. Vojtěch a Karel, jakož i starý a nový dům horní. Na Žampachu

Fot. Deport & Panzer.

NA ŻAMPACHU.

jsou továrna na výrobu šarpiové vaty pražské firmy „Fr. Hladký", tulící se v krásné poloze k vysoké i divoké stráni, puchýrna a některé budovy horní.

Na východě vybíhá okres Jílovský ostrým hrotem u dvora Obory a k potoku Mnichovce proti sřícenému hradu Zlenicům, na pozemcích obce Pětichvost (Pětichosty, Pětihosty). Odtud jihozápadně, v povýšené kotlině na úpatí lesnatého vrchu kaplí Lorettskou do dálky význačného a po stráni rozkládají se ve výši 355 *m* n. m.

PYŠELY, město (od r. 1703) se 115 domy a 865 obyv., s úhledným barokovým farním chrámem Pozdvižení sv. Kříže, v nynější podobě z druhé polovice XVIII st., s kaplí Lorettskou na vrchu soujmenném, někdy Žabiškou zvaném, z r. 1699, s krásným zámkem a velkostatkem dědiců Konráda svob. pána Mattencloit o výměře 1270 *ha*. Jsouce na výsluní položeny, bývaly Pyšely sídlem rozsáhlého vinařství, zvláště na Žabišce, kdež poslední zbytek, vinařský domek, zbořen teprvé r. 1857. V XVIII st. držitel panství Jan Jindřich z Bissink hleděl zde vzbuditi průmyslový a živnostenský ruch, zřídiv továrnu na sukna, povolav zručného mistra tkalcovského a usnadňovav všemožně dovedným a snaživým řemeslníkům, aby se v městě mohli zakoupiti a osaditi, ale tehdy nebylo ještě pro podobné snahy dostatečného porozumění. Za dnů našich bývají Pyšely v létě oživeny četnými letními hosti a poutníky ke kapli Lorettské. K velkostatku patří hospodářský lihovar. Blízké vsi Nestařice a Božešice zanikly ve II pol. XVIII st.

Severně Pyšel, u vsí Dolní a Horní Lomnice (v lidové výslovnosti Lomice), jest starobylý dvůr Chlum, spolu velkostatek o výměře 95 *ha*, se zámečkem, cihelnou a lomy žulovými. Západně odtud, v krásné kotlině, lesy obklíčené a rybničné, uprostřed smavých lučin a utěšených štěpnic rozkládá se ves Popovice (někdy Adamovice nebo Popovice Adamovy, nyní nesprávně Velké Popovice), s barokovým farním chrámem matky Boží Sněžné v nynější podobě z r. 1690 a velikým parostrojním pivovárem i lihovárem svob. pánů Ringhoffrů. Ves sama vyniká čistotou a úpravou: uprostřed, na břehu velikého rybníka, jest veliký sad s mohutnými starými kmeny. Velkostatek zdejší o výměře 499 *ha*, mezi nimiž 323 *ha* lesů, jest majetkem Františka, Emanuela a Viktora, svob. pánů Ringhoffrů. Jižně odtud, v rozkošném úpadu, uprostřed krásných a věkovitých štěpnic ořechových, jest ves Lojovice se zámkem a kaplí Mariánskou. Západně Popovic v krásné lesnaté krajině, anglickému sadu podobné, leží Kamenice, ves s nádherným zámkem svob. pánů Ringhoffrů na návrší, kteří sem přenesli ze Smíchova válcovny i hamry na měď, slévárnu železa i výrobu zboží měděného a zbudovali při nich útulné domy úřednické. V parku velikolepá hrobka rodiny Ringhoffrovy se slavným krucifixem

ZÁMEK ARCIBISKUPSKÝ
V BŘEŽANECH.
Fot. Jos. Tacheci

Myslbekovým, který nyní v četných odlikách zdobí české domácnosti i školy. Chrám sv. Františka Ser., farní za dob předhusitských, v nynější podobě pochází z XVIII st. Velkostatek deskový Kamenice s Lojovici ve výměře 804·6 *ha* jest rovněž majetkem jmenovaných již bratří Ringhoffrů; též jest zde cihelna. V Babicích, Řehenicích a Vavřeticích při aerární silnici Pražsko-Táborské láme se žula, v Babicích pak jest veliký závod kamenický s brusírnou syénitu. Silnice sama stoupá směrem severozápadním na planinu, kdež opodál, západněji, rozkládají se v údolí Dolní a na návrší Horní Jirčany; v Dolních jest farní chrám sv. Václava s gothickým kněžištěm a s lodí z r. 1877. Východněji též silnice, v objetí věkovitých kmenů, zvláště lip, mezi dvěma rybníky, jichž veškero okolí, hojně jsouc stromovím i křovím posázeno, budí dojem anglické krajiny, jest ves Štiřim se zámkem svob. pánů Ringhoffrův a před ním úpravnou kaplí Nanebevzetí Matky Boží. S Kamenicí, Popovici a Lojovici skládá Štiřim úkraj vnadný

Fot. Jos. Tacheci.

SOUSOŠÍ V BŘEŽANECH.

a rozkošný, jenž jest mezi nejkrásnějšími a nejpečlivěji pěstovanými kouty vlasti naší. Deskový velkostatek Štiřím o výměře 806 *ha* jest rovněž majetkem svob. pánů Ringhoffrův.

Na planině k severu mírně se svažující, uprostřed žírných již niv a lučin, po obou stranách silnice Pražsko-Táborské, rozkládá se ves Jesenice se 165 domy a 793 obyv., daleko v okolí vidná a výstavná, s mnohými zahradami a krásným stromořadím topolovým podél silnice; opodál na návrší štíhlá pyramida na místě, kdež r. 1706 neštastnou náhodou zahynula Maximiliána svob. paní z Alsteru. Před vznikem železných drah bývala v Jesenici poslední poštovní stanice před Prahou.

Fot. Jos. Tacheci.

ZÁVIST.

Odtud na východ v území daleko do okresu Říčanského vbíhajícím, uprostřed ovocných zahrad a žírných niv, stromořadím mnohým prostoupených, jest ves Dobřejovice. Někdejší tvrz přeměněna v pohodlný zámek s kaplí Nejsv. Trojice a pivovárem. Deskový velkostatek Dobřejovice, od r. 1763 příslušenství arcibiskupské stolice Pražské, má 1262 *ha* výměry v kraji úrodném.

Úrodná severní část okresu Jílovského jest řídce osazena, poněvadž valná část plodné půdy zabrána jest dvory panskými. Z nemnohých osad v této části okresu jmenovány buďtež severovýchodně Jesenice Zdiměřice s hojnými zahradami; opodál jest kaple Matky Boží, k níž v září putují lidé z okolí. Západněji jest Vesce s velikým dvorem Drazdy, již při lesích Průhonických, myslivostí slynoucích. Jiný dvůr, Šatalka zvaný, jest západně vsi, při aerární silnici Pražsko-Táborské. Severozápadně ves Písnice s arcibiskupskou bažantnicí

při cestě k Břežanům Dolním, oblíbenému letnímu sídlu knížat arcibiskupů Pražských a sídlu správy soujmenného arcibiskupského velkostatku o výměře 4153 *ha*, z nichž 2245 *ha* lesů. Dolní Břežany čítají v 90 domích 731 obyv. a honosí se arcibiskupským zámkem z prvé polovice XIX st. uprostřed věkovitého sadu, s krásnou novou kaplí sv. Maří Magdalské, dokončenou r. 1887, péčí arcibiskupů Bedř. knížete Schwarzenberka a Frant. hrab. Schönborna; ve vsi jest pivovár. Břežany Dolní jsou mensálním panstvím arcibiskupským od r. 1715. Na západ, směrem k Vltavě, prohýbá se podél Břežanského potoka tak zvaný Břežanský důl, rozkošné údolíčko, zastíněné tu listnatým stromovím tu zeleným podrostem, oblíbená vycházka pražských výletníků. Při břehu Vltavském, na pravém konci mostu Zbraslavského, končí se údolíčko toto villou a paroplavební zastávkou Závistí, která jest již na půdě okresu Zbraslavského, ale k Břežanům popisuje se ještě Zalužanka, kde pobýval ke konci XVI st. prvý vědecký zkoumatel rostlin a předchůdce Linnéův, slavný Adam Zalužanský ze Zalužan. Za dnů novějších rád do utěšené samoty lesní utíkal se Vítězslav Hálek a tu také zbásnil značnou část úchvatných písní svých, krasám a životu přírodnímu věnovaných. Studentstvo české r. 1876 zvěčnilo lásku básníkovu k místu tomuto pomníkem. Na severní straně skalního srázu, který údolí lemuje, upravena pamětní dska přírodozpytci dru O. Nickerlovi. Nad jižním lemem údolí zdvihá se vrch Hradiště, plavbu vltavskou ovládající, se zřejmě znalými valy a náspy, nepochybně králem Sigmundem r. 1420 pořízenými. Na jižním úpatí Hradiště prohýbá se rozkošné údolí Karov se vzácnou květenou.

Fot. Fr. Vítovec.

PAROPLAVEBNÍ PŘÍSTAV NA ZÁVISTI.

Mezi Jesenicí a Břežany na úrodné planině rozkládá se ves Zlatníky s farním chrámem sv. Petra a Pavla původu předhusitského, ale r. 1859 přestavěným, se zbytky tvrze, cihelnou. Zlatníky bývaly záduším chrámu svatojilského na Starém městě Pražském, s nímž r. 1625 připadly řádu Dominikánskému. Tvrz bývala i ve Psářích, vsi prastaré, v XVI st. zboží kolleje Karlovy „i s tou rejží, kde se zlato pere“, na potoce Libeřském. Západně aerární silnice Pražsko-Táborské, ve vysoké poloze (428 *m*), jest Kostelec na Křížkách

se starobylým, původně románským farním chrámem sv. Martina na volně pnoucí se výšině, někdy kostelcem, odkudž i jméno sídla. Kostelec na Křížkách byl dějištěm prvé schůze lidu v okolí Pražském s počátku válek husitských. Ke dni 30 září 1419 svolán byl lid husitský na výšiny zdejší „k jednotě božské o svobodu zákona božího, spasitedlný prospěch a počestné dobré všeho království, aby úrazové, zjevná pohoršení a rozdílové byli staveni a kaženi s pomocí Pána Boha, krále, pánuv, rytířův a panoší i vší obce křesťanské." Z blízka i z daleka přišli účastníci již den před tím, namnoze s ženami i dětmi, zvláště ale Pražané, pěšky i na vozích, a tu kněží mnozí jedni kázali a lid k následování slova božího napomínali, jiní svátost pod obojí spůsobou zástupům podávali, a tak pobožně a tiše ztráven den celý. Člověku chudému, jemuž osení pošlapáno, dostalo se na místě náhrady hojné. Lid český tu ukazoval, kterak představuje si v mysli nové řády církevní i společenské, na lásce k bližnímu založené. — Na západní straně, mezi Kostelcem a Pohořím, jest veliká obora Ringhoffrovská, v níž chová se hojná zvěř. Jižně Kostelce na pláni mezi lesy ukrývá se ves Těptín. Tu již počínají se veliké lesy Horopožárské, příslušenství arciknížecího panství Konopiště, které od Čakovic, Těptína, Skalska a Borku šíří se po půdě hornaté až k Sázavě. Myslivna Horní Požáry, na výšině uprostřed lesa položená, jest v širém okruhu jediné sídlo lidské. Na jižním pokraji lesa jest ves Krhanice s dvojí návsí a dílnou na výrobky žulové. V nedalekých Požárech Dolních jest parní pila, kterouž zahajují se soustavně zařizované arciknížecí závody průmyslové a hospodářské. Na pravém břehu Sázavy, v nejjižnějším cípku okresu Jílovského, jest ves Chrást s filiálním chrámem sv. Kateřiny, původně gothickým, ale r. 1684 přestavěným. Níže nad Sázavou leží Oujezd Kamenný s hojným kamenictvím a Přívoz Kamenný, již v obvodu zlatých hor Jílovských, řekou Sázavou ve dva díly rozdělený. Opodál levého břehu řeky jsou na mírném svahu rozloženy Hostěradice s nadačním dvorem métropo-

Fot. Em. Málek.

KAMENNÝ PŘÍVOZ.

litní kapituly Pražské. V malebné horské krajině, na povýšeném pravém břehu Sázavském, bělá se proti ostře se rýsujícímu Medníku vesnička Louka (v lidu Luka) s Podluky v hluboké a úzké debři říčné, níže vesnička Pikovice s přívozem. Na planině mezi oběma řekami, poskytující úchvatný pohled na horský kraj Jílovský i Zbraslavský a na okolí Svatojanských Proudů, rozkládá se ves Hradištko, původně Hradiště nad Sázavou, se zámečkem opatů Strahovských z r. 1709 a se zámeckou kaplí sv. Norberta. Hradištko býválo zbožím a tvrzí kláštera Benediktinův u sv. Jana na Ostrově, od r. 1638 jest středem velkostatku kláštera Strahovského o výměře 1442 *ha*, z veliké části lesů. V pivováře se již nepracuje. Vedle něho jest v obci cihelna.

Fot. Ferd. Wanner.

ZÁMEK NA HRADIŠTKU.

Obyvatelé zdejší hledí si hrnčířství a obchodu s drobnými plodinami po Vltavě do Prahy, rovněž v Brunšově (dříve i Branšov) a Slemíně, véskách položených pod příkrými stráněmi již při pravém břehu Vltavském. Níže Slemína jest samota Mandát, odkudž dle obdivuhodně udržující se tradice vydal Žižka r. 1424 rozkaz nebo mandát k pochodu ke Praze. Podél pravého břehu Sázavy i Vltavy, proti skalnatému ostrohu Sekance a na východním konci nového železného mostu Davelského, ukrývá se mezi stromy v poříčí i polouvrší ves Sázava, kdež vory po Sázavě přicházející před vplutím do Vltavy vždy dva a dva se spojují. Na silnici odtud k Jílovému vedoucí, uprostřed otevřené lesnaté planiny, bělá se ves Petrov; obyvatelé v zimě vyrábějí z březového proutí košťata. Jihovýchodně Petrova ukrývá se ve hlubokém úžlabí, jehož stráně projevují všude stopy nástrojů hornických, ves Bohuliby, již v mezích báňského úkrají Jílovského.

Samota Kamenná Vrata a osamělý arcibiskupský dvůr Obora s myslivnou jsou zůstatky zašlých vsí. Severně Petrova, na mírně se pnoucí výslunné stráni, jest ves Okrouhlov, v lidu Okrouhlo. K báňskému úkrají Jílovskému přísluší ještě ves Libeř v lesnatém údolí Záhořanského potoka s gothickým filiálním chrámem sv. Jiljí, v jehož sedlové vížce visí zvon dle nápisu z r. 1492. Severněji rozkládá se na planině ves Libeň, též Libeň Nová, jejíž zašlá tvrz bývala kdysi sídlem zemanským. Ke vsi Lhotě popisuje se samota Jarov v povýšené poloze nad Vltavou, na místě soujmenné zašlé vsi. Jižně Lhoty v utěšeném lučním údolíčku, které u Jarova končí, rozkládá se starobylá ves Ohrobec s útulnými domky, na návsi veliký rybník obklopujícími. Na pramenech potůčka, který nad Vraným ve Vltavě mizí, na pláni lučinami i stromovím ozdobené, jest ves Zvole s dalekovidným krásným filiálním kostelíkem sv. Markéty, r. 1894 zbudovaným v ozdobném slohu gothickém dle plánů Josefa Mockra, na místě věkem již vetché ctihodné gothické svatyně.

Fot. Ad. Körber.

JAROV.

XII. OKRES ZBRASLAVSKÝ.

Proti okresu Jílovskému, který zabírá pravé Povltaví s dolním tokem a ústím Sázavským, prostírá se Zbraslavský okres po levém břehu Vltavském tam, kde širokým údolím k němu spěje mohutná, dravá Berounka. Malebný horský kraj v úhlu mezi oběma řekami rozbrázděn rovnoběžnými údolími dvou vodných potoků k Vltavě stékajících, Kocáby a potoka Bojanovického.

Vltava na půdě okresu Zbraslavského protéká nejmalebnějším a přírodně nejvelebnějším úkrajím Středních Čech, jehož nádherné

krásy, obestřené půvabem panenské, moderním ruchem dotud nehrubě rušené přírody, jsou stkvoucími drahokamy na prsou vlasti naší se třpytícími. Svým zjevem jsou pak krásy tyto v Čechách jediné. Právě tam, kde levým břehem Vltava vstupuje na půdu Zbraslavského okresu, přerývá řeka nejsevernější prahorský práh Českomoravské vysočiny mohutným obloukem k východu rozpjatým a ve středu svém z tří menších oblouků složeným. Dno řeky svislými téměř skalinami zúžené přehrazeno je na mnohých místech skalnými bradly pod hladinou, z nichž tu a tam ostrá hrana nad vodu trčí, a přes tu pak spád pohání prudce vlny úprkem spěchající. Na této malebné trati,

Fot. Pavel Körber.

FERDINANDŮV SLOUP.

mající vzdéli téměř 8 *km*, jest jediná malá osada Třebenice, vysoko na levém břehu položená; jinak viděti rozsochaté skály, rozmanitě utvářené, někdy i z vln vyčnívající a namnoze pokryté lesy. Na pravém břehu jsou některé lomy, v nichž lámou se žula i krásný štěpný porfyr. Veškeren břeh levý a převážná část pravého jsou majetkem velkostatku Hradištka kláštera Strahovského. Oblouk říčný způsobují dvě rozložité kupy, na severu svahy svými až ke Kocábě dobíhající, Červená hora (486 *m*) a Chlum (448 *m*), kdežto na východní straně vlnám cestu hradí poslední výběžky pásma po pravém břehu Sázavském se stroucího a Medníkem nad Hradištkem charakterisovaného. Od nepaměti byly peřeje tyto, Vltavskými nebo Skalními

Proudy, také však prostě toliko Proudy zvané, velikou překážkou plavbě a vyhledávaly si hojných obětí. Zvláště pověstná byla skalina Hrdlo, račímu klepetu podobná, jež tam, kde peřeje počínají, z levého břehu daleko do řeky vnikala. Strahovský opat Kryšpín Fuk r. 1643 nákladem svým dal vystřileti skálu a upraviti splavnou dráhu, čehož paměť uchovává tak zvaný Ferdinandův sloup výše Třebenic. Níže vztýčena r. 1722 socha sv. Jana Nep., odkudž dostalo se peřejům obvyklého nyní názvu Svatojanských proudů. Severní konec peřejů značí ústí Kocáby nad Štěchovici. Přítele zkoumání přírodního poutají

Fot. Pavel Körber.

HORNÍ SLAP.

zajímavé horniny, vzdorující mocně účinkům větrání, kteréž zvláště v nejjižnější části peřejů se naskytují.

Vltava v obvodu Svatojanských proudů zúžuje se místy až na 30 *m* šířky, tvoří některé velmi hluboké tůně a ubíhá průměrnou rychlostí 2 *m* za vteřinu. Slapy jsou devatery i jmenují se: Hořejší slap, U Křemelu, Strejcký, U Bednářů, U roháče, Bílá skála, Žižkovy peřeje, Duša a Beránek. Severozápadní hranici obvodu Proudů činí Kocába, přichozí z okresu Dobřišského a plynoucí hlubokým lesnatým údolím. Na levé straně zesiluje se vodnou ručejí, přitékající z lesnatých výšin u Masečína. Dříve po jarním tání a nebo po letních přívalích bývala Kocába postrachem krajiny, teď však jest vhodně upravena až k ústí svému.

Mezi Kocábou a Mlýnskou struhou neboli Mníšeckým potokem vypíná se rozložitý prahorní hřbet, složený z příbramských břidlic huronského útvaru. Jednotlivé části jeho jsou Děšina u Čísovic (416 *m*), Babka nad Bojovem (397 *m*) a Vršky nad Klíncem (357 *m*). Se hřbetem tímto srůstá Žižkova hora nad Sv. Kilianem (400 *m*), obestřená vzpomínkami na slavného bohatýra táborského.

Mezi Mníšeckým potokem a pravým břehem Berounky tyčí se mohutné pásmo Brd tak zvanými Hřebeny, postupující z Dobříšského okresu až k Vltavě úzkým hřbetem, téměř po vší délce lesem

Fot. Pavel Körber.

NA STREJCKÉM.

zarůstajícím. Na obou stranách svažují se prudce Brda do údolí, na jihu k Mlýnské struze u Mníška spadají však srázně, jsouce vyznačeny útesy buližníkovými, které spočívají na vrstvách drabovských. Na nejzazším jihozápadním cípku okresu Zbraslavského zdvihá se Točka (503 *m*) nad Kytínem, mnohem výše (588 *m*) pne se Boží vrážka v Dobříšském lese nad Lhotkou, v jehož pokračování Kalvárském lese nad Mníškem dosahuje Skalka u památného poutnického hospicia téhož jména výše 549 *m*. Odtud směrem severovýchodním až k Vltavě výše ubývá (Brdavý nebo Hlavatý kámen nad Řídkou 514 *m*, Červená Hlína u Černolic 465 *m*, Kopanina před Jílovištěm 409 *m*, Spimberk proti Vranému 360 *m*, sv. Havel nad Zbraslaví 267 *m*). Barrande řadí Brda k etážím A a B útvaru silurského. Sklon k Be-

HORNÍ BEDNÁŘ.

Fot. Pavel Körber.

rounce doprovází až k Radotínu trať České západní dráhy. Výšinu u Lipan označuje skalní nápis Kazín v upomínku na Kazi nebo Kaši, dceru Krokovu.

Řeka Berounka vstupuje na půdu okresu Zbraslavského obojím břehem nad Řevnici a protéká ve směru severovýchodním širokým údolím až k nynějšímu ústí svému mezi Lahovici a Lahovičkami. Nad Lipany odbočuje se v pravo staré řečiště, u Zbraslavě Rasovnou zvané, jímž až do r. 1829 brala se řeka k Vltavě a ústila bezprostředně pod Zbraslaví. Tato pronikavá změna řečiště spůsobena dravým proudem vod, zvláště zátopních, jimiž i četné ostrovy a jespy jsou utvořeny nebo naneseny.

Fot. Pavel Körber.

DOLNÍ BEDNÁŘ.

Berounka jest splavna pro vory, ne však v každé době roční, poněvadž žlab její není posud upraven.

Široké a vlídné údolí její, oživené četnými rozkošnými letohrádky Pražanů, vryto jest do měkkých břidlic silurského pásma králodvorského. Z týchž vrstev skládá se i mírné přívrší, ve všech částech pečlivě vzdělané, jež lemuje levý břeh řeky až k Radotínu, odtud pak levý břeh Vltavský. Menší potoky. Studený, který přichází z okresu Berounského a ústí v Dobřichovicích, Klíček, přitékající z lesův u Vonoklas, Švarcava, pramenící na lesnatém vrchu Hradinovském a ústící v Černošicích, a nejníže Radotínský potok, vymílají v přívrší tomto mělké úlehle, lesy a štěpnicemi se zelenající, Nejvyšší body v pořadí jsou: Čabrák u Řevnic (305 *m*). Hradinovský vrch (390 *m*). Klapice nad Radotínem (348 *m*). Odtud na sever, přidržujíc se levého břehu Vltavského, až k severní hranici Zbraslavského okresu u Malého Chuchle, rozpíná se nejzajímavější část silurského útvaru, pásma budňanské a chuchelské s četnými graptolithovými břidlicemi, na den vystupujícími, s četnými peckami vápencovými, s vrstvami vyvřelého žabáku, skály prorážejícími, a s četnými zkamenělinami, někdy hlavní obor studií Joaquina Barrandea, jehož jméno zvěčňuje deska se zlaceným písmem, do skal nad řekou vtesaná. Planina rozestírající se na západ kostelíka Chuchelského bohata jest vápencem, všeho druhu, u Slivence nejkrásnějším českým mramorem.

Fot. Pavel Körber.

BÍLÁ SKÁLA.

Okres Zbraslavský pokrývá 243·4 *km*² plochy a čítá ve 32 politických obcích 25.898 obyv., z nichž 40 Němců (ve Vraném 19), 51 evangelikův a 358 židů (v Davli 28, v Dobřichovicích 23, na Zbraslavi 69, v Líšnici 19, v Mníšku 37, v Radotíně 25, v Řevnicích 22, ve Slivenci 19, ve Štěchovicích 21). Mezi ústím Zalužanského potoka a Zátiším

u Hodkoviček přechází okres tento i na pravý břeh Vltavský. Obyvatelé živí se polním hospodářstvím, ovocnictvím a zelinářstvím, prodávajíce do Prahy a po Vltavě vyvážejíce plodiny své. Ve vlhkých náklech u Zbraslavě, po výtce opuštěných řečištích Berounky, jsou hojné prutníky, které daly podnět ke košíkářství na Zbraslavi, v důležitosti své i zřízením státní školy košíkářské uznávaným. Lesy mohutné jsou v jihu a v jihozápadu, na panstvích Hradištském, Slapském, Dobříšském a Mníšeckém. Podél Kocáby bývávaly ve středověku mohutné lesy tisové na království, po nichž ještě tu a tam zachovávají se pařezy velikých rozměrů. Rozsáhlé jest těžení plodin nerostných, zvláště vápence, břidlic, mramoru, s čímž souvisí i důležitá odvětví průmyslová. Splavná Vltava jest nejpřednějším spojovadlem okresu pro dopravu osob i zboží. V programmu Povltavské jednoty, která si vytkla úkolem pečovati o náležitou úpravu Vltavy i přítoků, jest i usplavnění Berounky alespoň do Berouna a Sázavy především do Čerčan. Česká západní dráha, nyní postátěná, vede údolím Vltavy a Berounky až k Řevnicům, přepínajíc tuto řeku mostem železným u Dolních Mokropes. Podél pravého břehu Vltavského zřízena místní dráha Pražsko-Modřanská, prodloužená nyní až po Sázavu s jedné a z Vraného do Dobříše s druhé strany Vltavy, překročuje u Trnové uměle zbudovaným mostem se směrem na dvou místech v úhle se lámajícím. Okresem od nepaměti prochází Pasovská silnice, přepínající Berounku mostem u Lahoviček; tudy dříve přiváželo se zboží od Lince, Salcburka a Pasova do Prahy. Četné silnice zřídil a udržuje okres, některé velice nákladné, kde bylo přemáhati obtíže útvaru půdy. Okresní jsou silniční mosty u Zbraslavě a Davle, jakož i mosty přes Berounku v Řevnicích a Dobřichovicích.

Fot. Pavel Körber.

POD HRÁDKEM.

Ve Mníšku a okolí soustřeďuje se letní dobou posádka pražská ke cvičením polním.

ZBRASLAV, městečko se 178 domy a 1717 obyv., rozložené na levém břehu Vltavském v úhlu mezi Vltavou a starším řečištěm Berounky, v poříčné nížině, která na jihozápadní straně opírá se o úpatí památného pahorku O s e k a, nyní H a v l í n a, zvaného po daleko vidném chrámu sv. Havla, odkudž staročeské úkrají Kocábou svlažované zváno bývalo Z á o s e č í m, sídlo okresního soudu, berního úřadu, státní školy košíkářské, měšťanské školy, knížecí Öttinsko-Wallerštejnské hospodářské a lesní správy velkostatku soujmenného (o výměře 3793 *ha*, z nichž 2310·5 *ha* lesů). Letní dobou pobývají na Zbraslavi četní Pražané, majíce tu četné úpravné villy a byty najaté, každého pak dne parolodi přivážejí výletníky, kteří zvláště o krásných dnech svátečních městečko okolí oživují.

Fot. Ad. Körber.

„U OSLA“ V SOVÍKÁCH.

Zbraslav jest již dle jména soudíc staročeská osada dávného původu, Vltavská stanice do zlatohorního okresu, který se odtud na jih šíří. Mohutné lesy po horách i stráních a luhy v nížinách poříčných lákávaly panovníky české k myslivecké kratochvíli v malebném zdejším zákoutí a bohatýrský Otakar II zbudoval zde tvrdý hrad mezi vrchy vinohrady se zelenajícími, mnohými věžemi opevněný, do něhož začasté se uchyloval. Syn jeho Václav II, když pod Hlubokou padla pod mečem katovým hlava otčima jeho, pana Záviše z Falkenštejna, pojal úmysl založiti za spásu duše jeho poblíž Prahy klášter nejpřísnější tehdy řehole Cistercké a zvláštní výprava, jíž po lodi z Prahy uspořádal, rozhodla se pro Zbraslav. A tak r. 1292 v bezprostředním sousedství královského hradu zahájeno budování duchovenství, které bohactvím

a počtem mnichů záhy mělo zastíniti všechny kláštery české. Neduživý z mládí již král hodlal sám v něm konati náboženské povinnosti a po smrti nalézti odpočinek svůj, proto zbudoval a vystrojil klášter tak, že závoditi mohl se slavným pohřebištěm králů francouzských v Saint Denis. Záhy nabyl klášter Zbraslavský velikého významu. Prvý opat jeho Konrád mocně zasahoval do běhu věcí veřejných a byl věrným strážcem práv ženských haluzí vymřelého rodu Přemyslova. František Žitavský proslavil sebe i klášter svůj letopisy vzácné ceny. Václav II i III pohřbeni byli ve zdejší hrobce královské a Eliška Přemyslovna dala podnět ke stavbě velikolepého velechrámu, Matce Boží podle

Fot. Jos. Tacheci.

ZBRASLAV.

pravidel Cisterckého řádu posvěcenému, který sice zmizel s povrchu zemského, ale šťastnou náhodou zachovaly se alespoň půdorys i pohled trosek, z nichž poznáváme, že byl nejstarším českým chrámem, zbudovaným dle francouzského spusobu kathedrálního, o čtyř podélných a páté příčné lodi, s kněžištěm a vysokým kurem zvláštní čtverhranné konstrukce. Vedle něho ukrývaly v sobě zdi klášterní ještě dva chrámy jiné, mezi nimiž byl nynější farní chrám sv. Jakuba. Udává se, že ve XIV st. žilo až 300 mnichů v klášteře, jemuž rozsáhlé statky v okolí nejbližším i ve východních částech království zbožím náležely. První dva Lucemburkové sice na Zbraslavi nedošli věčného klidu, ale Václav IV za dnů bouřlivých, jimiž husitské války byly zahájeny, byl tiše a potají r. 1419 uložen po boku praděda a báby své. R. 1420 i slavný klášter

zplanul ohněm, jejž položili zástupové z Prahy knězem Václavem Korandou přivedení. Chrám i klášter zkaženy, mrtvoly královské rozmetány a tělo Václava IV toliko chudým rybářem před požárem zachráněno. Statky klášterní namnoze rozchváceny. Když utišily se bouře, vrátili se někteří mniši s opatem, ale strádali uprostřed trosek, nuzně a zvolna je opravujíce. Mariánský chrám zůstal trvale sříceninou. Teprvé ke konci XVI st. nastával obrat k lepšímu, jakkoli za války třicítileté klášter a městečko trpěly skrze přítele i nepřítele. R. 1640 zažehli Švédové Bannerovi městečko, klášter pak sotva ušel téhož osudu. Po smíru Westfálském nastaly klášteru opět doby lepší. Zna-

Fot. Ad. Körber.

DAVLE.

meniti opatové, mezi nimiž s počátku XVIII st. vynikal horažďějovský rodic Tomáš Budecius (1716—1738), nákladně přestavěli praelaturu, konvent (r. 1732) i chrám sv. Jakuba (1650—1654) a pečovali i horlivě o potřebné stavby na panství klášterním. Vznešené osobnosti přijímaly na cestě do Prahy v klášteře Zbraslavském pohostinství, mezi jinými královna Maria Terezia r. 1743. Tehdy byl klášter Zbraslavský z nejznamenitějších památek českého baroku. Ale spory mezi mnichy, propuklé po smrti učeného opata Coelestina Stoye r. 1785, daly podnět Josefu II, že ještě téhož roku klášter i s chrámem sv. Jana Kř. zrušil. Hrozná spousta stihla umělecké součástky budov klášterních: toliko konventní chrám sv. Jakuba zachován a fara k němu od sv. Havla přenesena. R. 1787 nabídl se císaři belgický šlechtic Josef de Sauvaigne,

že zřídí v budově konventní cukrovár tak veliký, aby veškero království České cukrem opatřoval, i byl klášter veškeren téhož ještě roku pronajat a za cukrovár upraven. Tak vznikl nejstarší cukrovár český, s počátku zařízený na výrobu cukru třtinového, později burákového. R. 1790 byly již na Zbraslavi tři raffinerie cukru v plném chodu, ale upravovacími prácemi hrozně poškozeny umělecky provedené stavby; zvláště utrpěla nádherná „královská síň“ v prvém patře střední vysoké části konventu, ozdobená na stěnách i na stropě krásnými freskovými malbami, jsouc ve varnu i sušírnu cukru proměněna a bezcitnou hrubostí ve tři patra rozdělena. R. 1825 koupil Zbraslav i s bývalým klášterem Bedřich kníže z Öttink a Wallerštejna.

Z doby slávy své zachovala si Zbraslav památky nemnohé. Bývalá praelátura přeměněna v zámek knížecí, z části konventu po zrušení cukrováru byl upraven pivovár, z části byty úřednické; část jest ponechána v děsném stavu, který spusoben, když stroje cukrovárské odstraňovány. Nádvoří klášterní přeměněno v park, který zabírá i okolí chrámu Svatojakubského, v nynější podobě krásného díla barokního s dlouhým kněžištěm a pěknou baňatou věží. Z doby klášterní zachovala se v něm na dřevě malovaná madonna vzácné práce, nalezená prý v ssutinách kláštera s počátku XVII st. Na někdejší královskou hrobku upomíná epitafium pod kruchtou ze XVI st., chatrně znázorňující oba poslední Přemyslovce, a tři lebky, v nichž zbožná víra potomků spatřuje tělesné zůstatky Václava II i III a Elišky Přemyslovny. Renaissanční chrám sv. Havla se štíhlou věží, bělající se na výšině ze zeleného loubí lesního, jest známým poznatkem krajiny. Na druhém konci nového železného mostu jest samota Závist, přístaviště parolodí a oblíbená letní restaurace, z Prahy velmi hojně navštěvovaná.

V ouvodí Proudů Svatojanských, na srázném polouvrší nad tak řečeným Žižkovým brodem, bělá se uprostřed mohutných lesů víska Třebenice, ode všeho světa téměř odloučená; jeden z prostinkých domků jest někdejší zátiší Strahovského opata Jeronyma Hirnheima (1670—1679), kamž uchyloval se za rozjímáním náboženským. V těsném levém pobřeží Vltavském a v úzkém ale krásném a hojným stromovím zastíněném údolí potoka Kocáby jsou

ŠTĚCHOVICE, vlídné městečko s 88 domy a 710 obyv. (v politické obci Štěchovické 137 domů a 978 obyv.), na počátku Vltavské trati pro parochody splavné a východiště pro návštěvce Svatojanských Proudů, s některými statnými hostinci podél řeky a s dobře organisovanou službou pruvodčí do malebného úkrají okolního. Bývaly zbožím kláštera Zbraslavského i Ostrovského a r. 1560 Ferdinandem I povýšeny na městečko, kteréž za dnů našich nabývá významu jednak paroplavbou jednak polohou na soumezí čtyř okresu, kterým ale dosud

nedostává se zde žádoucího mostu a příslušného silničního spojení V údolí Kocáby zřízeno před stoletím dvanáctero prachároen aerárních, které před nedávnou teprvé dobou zrušeny. Na Kocábě jsou dva mlýny, v městečku ode dávna provozuje se hrnčířství, obyvatelé pak kupčí potravinami do Prahy. R. 1853 věnoval soused Matěj Rada 50.000 zl. na památku šťastného zachránění císaře a krále Františka Josefa I před ukladem vražedlným, aby z nich nadána byla fara a zbudován v místě chrám, kteráž myšlenka příštím jarem má býti uskutečněna.

Na témž břehu, proti ústí Sázavy řeky, položeno jest městečko

DAVLE s 96 domy a 754 obyv. (v celé politické obci se 184 domy a 1328 obyv.). Úpravné městečko prostírá se podobou dlouhé a široké ulice podél řeky, část, zvaná Radčany, zdvihá se mezi bujným stromovím na površí. Nový okresní most přepíná zde Vltavu a budí čilý rozvoj na obou březích. R. 1898 na oslavu vladařského padesátiletí císaře a krále Františka Josefa zbudována nákladná kaple Navštívení Matky Boží, k níž úpravou druží se pěkná budova školní. V Davli jsou vrchnostenský pivovár, odbočka Vranské papírny, dvě cihelny, lom porfyrový, z něhož dováží se kámen štěpný po řece do Prahy. Obyvatelé hledí si obchodu po Vltavě a hrnčířství; letní dobou pobývají zde četní Pražané. Před ústím Sázavy končí ve Vltavě dlouhý ostrov, nyní luhem zarostlý; zde stával kdysi slavný Benediktinský klášter sv. Jana Křtitele Na Ostrově, r. 999 Boleslavem II jako druhý co do původu mužský klášter založený, uprostřed mocné řeky a mezi tichými lesy i skalami, jejž téměř všichni Přemyslovci bohatě dařili přízní svou, zvláště Břetislav I. který klášteru daroval kapli sv. Ivana na potoku Loděnickém u Berouna. Klášter sám s chrámem sv. Jana Křtitele rozkládal se v jižní vyšší části ostrova, před povodněmi chráněné, severní nižší část upravena v štěpnici. Pro lid okolní zřízen proti klášteru na levém břehu řeky o samotě chrám sv. Kiliana, později farní. Na nejvyšším prostoru strmé Sekanky, mezi oběma řekami,

Fot. Ad. Körber

SŘÍCENINA BÝV. KLÁŠTERA OSTROVSKÉHO.

spatřují se podnes základní zdi hrubého díla, nepochybně zbytky klášterního opevnění na břehu pravém. Půda nynějších velkostatků Hradištka a Slap byla jádrem rozsáhlého zboží klášterního. V době největšího svého rozkvětu, ve XIV st., držel klášter Na ostrově městečko Davli a požitky z 48 vsí, náleželo pak k němu po království ještě pateré proboštství. R. 1420 klášter vypálen Husity, mnichové rozehnáni a statky jeho Sigmundem králem rozchváceny. Po ukončení válek navrátili se opat a mniši do poustky klášterní, již však chudičce toliko upravili k přebývání svému, neboť z bohatých statků zůstávala mu jen nemnohá zboží v okolí a proboštství Záton v Prachensku i Skála sv. Jana. Po marných snahách obnoviti klášter přesídlil opat Jan V r. 1517 do Skal sv. Jana a r. 1530 pustil i ostrov se zříceninami klášterními v držení Petra Osovského. R. 1571 byl v právní při ostrov přiznán ve vlastnictví Václavu Ústskému ze Skalska a teprvé r. 1657 se zbytkem statků klášterních opatu u sv. Jana pod Skalami navrácen. R. 1785 zrušen klášter pod Skalami a zboží někdejšího kláštera Ostrovského prodáno k panství Slapskému. Podnes spatřují se při východní straně ostrovské zbytky základních zdí chrámových a sklepů klášterních, při západní straně pak mohutná zeď pobřežní, kdež vznikl v XV st. mlýn na pustém klášteřišti. Jediná z budov klášterních zachovala se po dny naše, farní chrám sv. Kiliana, v soujmenném novějším sídle k Davli popisovaném, k němuž městečka Davle a podnes ještě i Štěchovice jsou přifařena. Nynější prostorná stavba provedena gothickým slohem ve XIII st., ale po ohni r. 1692 loď přestavěna. Na stěně visí obraz sv. Prokopa, na němž viděti trosky kláštera i chrámu Ostrovského uprostřed XVIII st. Nejvzácnější památkou z kláštera Ostrovského jest bronzový byzantský kříž, r. 1799 v troskách jeho nalezený a nyní v českém musei uchovávaný.

Fot. Ad. Körber

CHRÁM SV. KILIANA.

Proti chudičké víscе Měchenicům přechází okres Zbraslavský na pravý břeh Vltavský a tu rozkládají se na nízkém úzkém břehu ves Skochovice, níže pak, při ústí potůčka Zvolského, ves Vrané, někdy zboží kláštera Zbraslavského, se starobylým kostelíkem sv. Jiljí na návrši, již r. 993 připomínaným, jehož apsis a ve východní části i loď zachovaly si posud původní tvar románský. S počátku XIX st. byla zde zřízena papírna podnes pracující, v níž mimo jiné vyráběn byl papír na tak zvané bankocedule, před finančním patentem z r. 1811

běžné. Také níže Zbraslavě šíří se okres Zbraslavský na pravý břeh Vltavský, kdež rozkládají se v nížině poříčné a na nedalekém mírném přívrší Modřany, veliká ves s 245 domy a 2516 obyv., největší sídlo okresu Zbraslavského, s velikou raffinerií cukru a dvěma parními cihelnami, zaměstnávajícími množství dělníků z Modřan i z okolí, s rozsáhlým zahradnictvím, zelinářstvím a výrobou prouteného zboží. Na návrší jest farní chrám Nanebevzetí Matky Boží, zbudovaný na místě původní románské svatyně, po kteréž na sousedním hřbitově ještě spatřují se základy, jež však r. 1648 od Švédů byla zbořena;

Fot. Ad. Körber.

VRANÉ.

v nynější podobě pochází chrám z r. 1754 a zbudován byl péčí kláštera Zbraslavského. Modřany bývávaly zbožím kapituly Vyšehradské a s části kláštera Zbraslavského; clo ze dříví platilo se k rychtě Novoměstské v Praze za náklady na dvůr královský. Po bitvě Bělohorské dělil se o Modřany arcibiskup s opatem Zbraslavským. Na okolních stráních bývávaly hojné vinice, v některých dílcích podnes zachované. R. 1729 zřídil u Modřan professor tehdejší stavovské školy inženýrské Jan Ferdinand Schor komorové plavidlo, nejstarší v Rakousku, o šířce 7·58 *m*, které byvši nepochybně dřevěnné, úplně zašlo. K Modřanům popisuje se i část utěšeného Zátiší, kdež nyní, mezi vinohrady a štěpnicemi, vzniká veliká letní kolonie útulných a úpravných letohrádků.

V nejjižnějším cípku okresu Zbraslavského, ve vysoké poloze opodál levého břehu Vltavského a počátku Svatojanských proudů, rozkládá se ves Slapy, obklopená košatými štěpnicemi a lesnatými vrchy, s krásným farním chrámem sv. Petra a Pavla, zbudovaným původně před r. 1137 a sv. Gothardu Divotvorci zasvěceným, ale r. 1693 opatem Zbraslavským přestavěným do nynější podoby osmistěnného barokního chrámu se široce rozepjatou kopulí o osmi žebrech a nízkou věží v čele. Krásné varhany pocházejí ze zrušeného klášterního chrámu sv. Jana na Zbraslavi. Deskový velkostatek soujmenný se zámkem, pivovárem a cihelnou o výměře 2486·5 *ha*, z nichž 2214 *ha* vzorně pěstovaných lesů, jest majetkem Bedřicha hraběte Westphalena. Rozsáhlé lesy po vrších oddělují od Slap přívětivé lesní údolí, na jehož dně v loži nyní upraveném vodná stéká Kocába; při ní jest samota Fafkův mlýn, popisovaná ke vsi Bojanovicům, v lesním úvalu na levé straně Kocáby položeným. Níže, v rovině, jest ves Masečín s osamoceným dvorem Majorkou, na blízku býv. Štěchovických prachářen.

V širokém údolí potoka Mníšeckého rozkládají se Čísovice, někdy Tisovice, vysazené ve XIV st. na místě někdejšího lesa tisového jakožto „lhůta“ královská, příslušná ke královskému zboží Mníšku. Tu chováno i koňstvo pro potřebu královskou, pro než výhon zván „konicí“. Ve vsi bývávaly ještě dva dvory manské: Leslovský s mlýnem, jehož majitel povinen byl ostříhati královské lesy Dobříšské, a Bouškovský, manství Karlštejnské, kterýž od r. 1845 zapsán se jménem Čísovic ve dskách zemských o výměře 429 *ha*; nyní jest jeho držitelkou hraběnka Brandisová. Ve středověku bývávala zde puchérna na zlato, po míru Westfálském zřídil zde bohatý Pražský koželuh a pán na Mníšku Servác Engel z Engelsflussu veliké koželužství při proudné a loužné vodě, které potrvalo přes sto let.

V útulné kotlině potoka Mníšeckého, vrchy lesnatými obklopené, mezi nimiž kraluje na severu Brdská Skalka, leží při staré Pasovské silnici a nyní při místní dráze Modřansko-Dobříšské městečko

MNÍŠEK se 211 domy a 1263 obyv., s hlučnými trhy výročními, s velikým zámkem o třech věžích nárožních, nad rybníkem se vznášejícím, s pivovárem a deskovým velkostatkem o výměře 2878 *ha* (majetek Karla svob. pána Schirndinga), synagogou, se dvěma mlýny, pilou, cihelnou, bažantnicí. Obyvatelé po domácku provozují hrnčířství a výrobu klihu. V létě konávají se zde cvičení Pražské vojenské posádky. Farní chrám sv. Václava, vzniklý v době předhusitské, stával na náměstí tam kde nynější škola, byl ale zničen r. 1639 Švédy a r. 1756 vůbec odstraněn, načež zbudován chrám nynější uprostřed náměstí nákladem Ignatia svob. pána z Unwertha ve vlídném slohu

Fot. Karel Vondráček.

MNÍŠEK

rokokovém. Štíhlá věž v průčelí se střechou stanovou pochází z r. 1868. Uvnitř chrámu pozornost zasluhuje Prachnerův pomník rodiny hrabat z Unwertha z r. 1820. K Mníšku popisuje se Lucký mlýn. Malou Svatou horou nazývá se Mariánská kaple při silnici v lese jižně městečka r. 1811 založená. Mníšek vznikl při tvrzi Dubčanech, která s okolními lesy byla královstvím; při potoce a v okolních horách dolovalo se také na zlato. S počátku XIV st. vysazeno bylo zde městečko, jež i se zbožím někdy královským držel od r. 1487 rytířský tehdy rod Vratislavů z Mitrovic. R. 1655 koupil Mníšek Servác Engel z Engelsflussa, bohatý měšťan Pražský, a zbudoval na místě tvrze od Švédů spálené nynější zámek. Severně Mníška, na vrchu Skalce, založil r. 1693 Servác Ignát Engel z Engelsflussa v lesnatém zátiší kostelíček sv. Maří Magdalské, zbudovaný Krištofem Dienzenhoferem dle vzoru chrámu Montserratského ve Španělích do podoby eliptické, s bohatou krápníkovou ozdobou uvnitř. R. 1762 založila při něm hraběnka Benedikta Čejková z Olbramovic klášter Františkánů, za Josefa II v hospic proměněný. Na nejvyšším bodu Skalky jest „dům rekollekční" se vzácnou sochou Matky Boží, dílem Jana Prokova. Pod Skalkou, v Bartoloměјském dole, těží se ruda železná.

Opodál potoka Mníšeckého jest ves Léštnice, nyní v lidu Lišnice, na návrší příkře k potoku spadajícím, uprostřed bývalých rybníků, založená a vysazená nepochybně ve XIV st. klášterem Zbraslavským.

ZÁMEK BARONA Z SCHIRDINGŮ
VE MNÍŠKU.

v jehož držení kromě XV a XVI st. také stále zůstávala. Farní chrám Všech Svatých, připomínaný již v době předhusitské, jest v nynější podobě dílem mnichů Zbraslavských s počátku XVIII st. a honosí se vysokou věží i pěknou kopulí; věž bleskem byvši r. 1883 zapálena, nabyla nynější střechy stanové. Opodál Spálený mlýn. S Léštnicí spojena nedaleká Řídka, též Řitka, původně Lhota, ves na úpatí lesnatých strání a deskový statek o výměře 390 *ha*, majetek hraběnky Brandisové, se zámečkem, pivovárem a lihovárem. V Řídce bývávaly dva manské dvory, jeden příslušný ke Karlštejnu, druhý k Dobříši. V XVII st. byli uvedeni do Řídky osadníci němečtí, kteří záhy s českým obyvatelstvem splynuli. Na vysoké planině, lesy obklopené, uprostřed mezi Berounkou a Vltavou leží při Pasovské silnici ves Jíloviště, oblíbený odpočinek svatohorských poutníků. Na vršku Zvonici stával předhusitský farní chrám sv. Ludmily, beze stopy zaniklý. Jihovýchodně na planině mezi lesy Trnová se samotami při Vltavě Léznici, kdež skládá se a k plavbě připravuje dříví z okolních lesů, a mlýny Stehlíkovským o samotě i Holubovem. Farní chrám sv. Ducha zbudován byl r. 1342 mnichy Břevnovskými spolu s vysazením vsi na místě bývalého lesa a byl kol. r. 1720 z valné části přestavěn. Trnová jest deskovým velkostatkem o výměře 419 *ha*, jehož majitelem jest nyní Karel Košťál. Před r. 1790 zřídil zde tehdejší držitel Jan rytíř Schönfeld prvou hospodářskou školu v Čechách. Severněji Jíloviště jsou na úpatí vrchu Kyjova vsi Lipany a Lipenec, již pak nedaleko Zbraslavě Záběhlice, k nimž popisuje se u Vltavy samota Strnady s velikou cihelnou a továrnou na kamenné zboží z ohnivzdorné hlíny.

Fot. K. Vondráček.

KOSTELÍČEK SV. MAŘÍ MAGDALSKÉ NA SKALCE.

Na pravém břehu Berounky, plynoucí rozkošným širokým údolím, a opodál srázných sklonů Brdských Hřebenu položeny jsou

ŘEVNICE, též **HŘEVNICE**, útulné městečko se 176 domy a 1085 ob., původu prastarého, již r. 1304 názvem městečka a trhy nadané, s farním chrámem sv. Mořice, k němuž s počátku XIV st. přidružil se chrám Matky Boží. Tento zanikl beze stopy ve válce třicítileté, chrám sv. Mořice přestavěn v jednoduchém rokoku r. 1750. Za našich dnu staly se Řevnice oblíbenou villegiaturou Pražanů a na jižní straně městečka, opírajíce se o nedaleké lesy Brdské, vznikají četné krásné villy. Obyvatelé živí se výrobou zboží proutěného; také jsou tu lomy kamene dlažebního, strojírna a cihelna. Městečko bývávalo zbožím kněžským a v panství nad ním střídaly se klášter Svatojirský v Praze, klášter Zbraslavský a rytířský řád Křižovníků s červenou hvězdou. Na levém břehu řeky jest mlýn.

Fot. Fr. Kulhavý.

SOUSOŠÍ JANA PROKOVA NA SKALCE.

Níže, při levém břehu Berounky, ves Lety s pokročilým štěpařstvím a zelinářstvím, se dvěma cihelnami a lomem dlažebního kamene. V krásné nížince poříčné, při témže břehu široké řeky, rozloženy jsou

DOBŘICHOVICE, výstavné městečko se 122 domy a 809 obyv., za dnů našich nejpřednější letní sídlo v okolí Pražském v rozkošné poloze, obklopené mírně se pnoucími výšinami, s pěkným železným mostem přes Berounku, dílem obce, který s městečkem spojuje část jeho Brunšov na břehu pravém. Dobřichovice jsou spolu velkostatkem deskovým se zámkem, o výměře 834·5 *ha*, majetkem rytířského řádu Křižovníků s červenou hvězdou nepřetržitě od r. 1240, kromě doby od r. 1420 do r. 1498, kdež byly v zápisném držení osob světských. Bývalá tvrz na břehu řeky zbořena za Bannerova vpádu, načež r. 1679 velmistr Jiří Ignát Pospíchal zbudoval si zámek nový letním sídlem; vyhořev r. 1779, byl zámek obnoven v nynější podobě. Týž velmistr r. 1677 vystavěl při tvrzi nový farní chrám sv. Prokopa a Martina

v úhledném slohu barokním. Obyvatelé živí se zemědělstvím, ovocnictvím, pěstováním zelí a výrobou zboží proutěného; průmysl zastoupen pivovárem, válcovým mlýnem, pilou, cihelnou. V okolí jsou lomy křemencové. Letní dobou oživují městečko četní letní hosté, přebývající namnoze ve vlastních úpravných letohrádcích. Z té příčiny pečují obec

Fot. Fr. Kulhavý.

ZÁMEK S CHRÁMEM SV. PROKOPA A MARTINA V DOBŘICHOVICÍCH.

a okrašlovací spolek o sady, o čistotu veřejných prostranství a o pohodlný přístup do okolí, zvláště do blízkých lesů. Nedaleko v krásném údolí Studeného potoka jest samota Karlík k Dobřichovicům popisovaná s filiálním chrámem sv. Prokopa, r. 1889 v románském slohu přestavěným. Původně tu byl farní chrám osady Dobřichovické, připomínaný již ve XIV st., z něhož zůstala pouze starorománská rotunda s lucernou nástropní. Opodál, na vršku Hrádku, zbudoval Karel IV ne-

veliký věžovatý hrad Karlík, nepochybně pro snazší ochranu hradu Karlštejna, o němž koluje pověst starobylá, že byl zbudován pro pobyt císařovně, jíž jakož ženě byl pobyt na Karlštejně zakázán. Ještě roku 1400 o něm stavěno, ale záhy zašel, tak že v XVI st. po něm toliko rybník a pustý mlýn zvány.

ROMÁNSKÝ CHRÁM V KARLÍKU.
Fot. Jan Kaftan ml.

Níže, na levém břehu Berounky, Mokropsy Dolní, ves s mlýnem a dvěma cihelnami, na pravém pak břehu a při potůčku Všenorském Mokropsy Horní, s pěstováním prutníkův a výrobou zboží proutěného. Mezi oběma jest železniční most, stržený povodní 25 května 1872. V Horních Mokropsích býval románský chrám farní, jejž roku 1732 Zbraslavský opat Tomáš Budecius přestavěl slohem barokovým do podoby kříže a zasvětil sv. Václavu. R. 1870 zbudována v průčelí jeho štíhlá věž se střechou stanovou. Od r. 1813 jest spravován vlastním farářem. Na jižní straně v krásném lesním Brdském úžlabí, pečlivě vysazovaném, rozkládají se četné villy oblíbeného letního sídla Všenor, spolu deskového velkostatku o výměře 311 *ha*, majetku dědiců Josefa Nolče, jehož rodina zřídila si na návrší hrobku v novém gothickém kostelíku sv. Jana Křtit. Níže, po obou stranách Berounky, Černošice Horní a Dolní, dříve Černěšice, s mlýnem a četnými letohrádky Pražanův. Obyvatelé hledí si i výroby zboží proutěného. — Mlýn v Černošicích Dolních

Fot. Jaromír Mára

MĚSTIŠTĚ HRADU KARLÍKA.

Fot. Fr. Kulhavý.

PARTIE U MLÝNA V DOBŘICHOVICÍCH.

byl příslušenstvím tvrze Bluku, někdy manství Karlštejnského, a zůstal svobodným až do konce XVIII st. V Černošicích Horních jest kostelíček Nanebevzetí Matky Boží, původně románský, ale přestavovaný, s osmihrannou věží průčelní až do hrotu vyzděnou. V nížině, při levém břehu Berounky a podél Radotínského potoka, který spěchá do poříčné nížiny z vnadného údolí, jest ves Radotín se 102 domy a 1273 obyv., s cukrovárem, parním mlýnem, cementárnou a závodem zahradnickým. Filiální chrám sv. Petra a Pavla, farní za dob předhusitských, pochází v nynější podobě s počátku XVIII st. Na návrší nad Stříbrným potokem Úněklasy, nyní Vonoklasy, někdy s manským dvorem ke Karlštejnu příslušným, se zámkem, mlýnem a bývalým pivovárem. Severozápadně mezi lesy na návrší ves Roblín s někdejším dvorem Strkovem, rovněž bývalým manstvím Karlštejnským. Pode vsí prohýbá se krásné údolí potoka Radotínského, 16 mlýnci oživené. Severovýchodně mezi lesy, s části na mírném návrší, na úpatí Kolivé hory, rozkládá se ves Třebotov, někdy s tvrzí a manstvím Karlštejnským, s farním chrámem sv. Martina, r. 1865 ze základů v románském slohu přestavěným. Západně Radotína v dolině mezi lesy Kosoř, ves a po staletí deskový statek kapituly Vyšehradské, o výměře 270 *ha*, se vkusnou kaplí sv. Anny, s mlýnem a lomy na černý mramor. Severovýchodně na mírném svahu Lochkov, ves a deskový velkostatek V. Buldry o výměře 277 *ha*, s mlýnem

Fot. Jos. Tachecí.

KOSTELÍK NANEBEVZETÍ MATKY BOŽÍ
V ČERNOŠICÍCH.

Fot. Fr. Kulhavý.

PARTIE Z ÚDOLÍ MEZI ČERNOŠICI
A SOLOPISKY.

a lomy na černý i hlavonožcový mramor. R. 1800 zřízena zde nejstarší továrna na náhražky kávové.

Po obou stranách ústí Berounky do Vltavy jsou na pravém břehu Lahovice a na levém Lahovičky, mostem spojené, s továrnou na ohnivzdorné zboží hliněné a s výrobou zboží prouteného. Při levém břehu Vltavském, na úpatí srázné vápencové stráně, na površí zalesněné, Chuchel Velký a Malý, nesprávně Chuchle, při aerární silnici, pro niž r. 1741 Francouzové tu ležící vylámali tvrdé skály, nejoblíbenější výletiště Pražanů, s koupelí dávné pověsti, a s kostelíkem Matky Boží, v nynější podobě z r. 1774. Na výšině jest z daleka viditedlný chrám sv. Jana Nep. z r. 1729 v ozdobném baroku, založený prý nadáním bohatého velmože polského, který v lázních zdejších zdraví nabyl. Dříve bydlil při něm poustevník a také se k němu od konce XVII st. konávaly pouti, jež navštěvoval lid ze širšího okolí i z Prahy. Západně Chuchle na planině mírně k východu se svažující jest veliká ves Slivenec se 67 domy a 886 obyv. (v politické obci 112 domů a 1280 obyv.), s památným starogothickým farním chrámem Všech Svatých, který jest z prvých chrámů v království slohem gothickým zbudovaných, se vzácnými malbami na okenném skle, které nyní uchovávají se v klášteře Křížovníků v Praze a nahrazeny jsou věrnými kopiemi. Ve Slivenci uchoval se svobodnický dvur Babičkovský až do nejnovějších dob. V okolí jsou lomy na krásný červený mramor, výborně hodící se k pracím uměleckým. Ke Slivenci popisuje se nejsevernější osada okresu Zbraslavského Holiň se samotou Novým mlýnem.

Dr. J. V. Prášek.

XIII. OKRES DOBŘÍŠSKÝ.

V nádherné krajině Podbrdské, v objetí luzných hvozdů, rozkládá se okres Dobříšský, lemovaný na straně jihovýchodní Vltavou. Za dob zřízení hradského byly zde hranice krajů Podbrdského, Záosečí, Kamýckého a Bozeňského. Později dostala se západní část nynějšího Dobříšska k Podbrdsku, kdežto východní díl připadl k Vltavsku. Rozdělení krajů doznalo nové pronikavé změny r. 1714, kdy Podbrdí s Vltavskem spojeno v nový kraj Berounský.

Zástupitelský okres Dobříšský měří 373 km^2 a čítá v 34 obcích 22.898 obyv., mezi nimiž 216 evangelíků (12 v Dobříši, 18 v Malé Lhotě, 24 v Budíně, 71 v Rybníkách, 33 v Dušníkách, 14 v Obořišti) a 488 židů (v Dobříši 248, ve Kníně Novém 34, v Rosovicích 14, ve

Vermeřicích 15). Zlatonosná říčka Kocába dělí okres ve dvě části, z nichž severozápadní náleží v ohledu zeměpisném k pohoří Brdskému, jihovýchodní pak k vysočině Českomoravské. Pohoří Brdské jest vyšší a pokryto rozsáhlými listnatými i jehličnatými lesy, vysočina Českomoravská jest nižší pahorkatina, jen místy lesíky oživená. Nejvyšším bodem okresu jest Brdský vrch Studený u Dobříše (659 *m*). Se stanoviska geologického shledávají se tu prahory a diluvium. Na východ řeky Kocáby táhne se starší prahorní útvar žulový (Laurentinský), mladší útvar břidličný (Kuronský) dělí se zase v oddíly dva: starší

Fot. Fr. Volyňský.

PALÁC A PURKRABSTVÍ
BÝV. HRADU DOBŘÍŠSKÉHO.

jeho druh (fyllitových břidlic) shledává se na jihu okresu kolem řeky Vltavy, mladší pak (břidlic porfyrových) tvoří mocné vrchy Kozohorské a Čimské. Ostatní veškeru půdu okresu zaujímají břidlice hlinité. Diluvium nebo náplav zastoupen jest v okresu pískem hlinitým a hlinou, jež na četných místech v nižších polohách hojně se vyskytují. Výborné jakosti jest žula, jež se zde hojně obrábí, dále některé druhy břidly, která na štět a štuk se potřebuje, a na hřebeně Brdském mocné vrstvy slepenců, již dávají pevný a vzhledný kámen stavební, „Hradecký“ zvaný. — Břidla chová u Dobříše dobrou železnou rudu (Baba, Roudný) a křemence u Knína a v poříčí Kocáby obsahují kdysi chloubu

proslulých Knínských hor, vzácné zlato. V ohledu vodopisném náleží okres k úvodím dvou řek, Vltavy a Berounky. Vltava přichází na půdu okresu u osady Vesce a s krátkou přestávkou u Živhoště objímá okres na straně severovýchodní a opouští jej u Přestavlk před romantickými proudy Svatojanskými, přijímajíc na své cestě množství drobných potokův a bystřin. Jejím nejvýznačnějším přítokem jest Kocába, jež vznikajíc u Dubna v okresu Příbramském, vstupuje na půdu okresu Dobříšského pod Drásovem, plyne směrem severovýchodním, opouští okres za vsí Malou Lečicí a vpadá u Štěchovic do řeky Vltavy. Z potoků, napájejících vody Kocábiny, nejsilnějšími jsou Kotenčický kol Dobříše plynoucí a ústící pod mlýnem Kalouníkovem, a Voznický, jenž Kocáby u Nového Knína dostihuje. K úvodí Berounky náleží nepatrnější potoky, stékající z Brdských Hřebenů k severu.

Okres Dobříšský jest valnou většinou krajinou hospodářskou. Půda, až na malé výjimky (roviny u Dobříše, Korkyně a Úběnic) jest více méně studenou a prostřední jakosti. Dobrým jest za to chov dobytka; vinařství a chmelařství, jež v dávných dobách zde sporadicky se pěstovala, zanikla docela. Za to utěšeně vzmáhá se sadařství a zahradnictví, a jako vzácnost nutno zde uvésti knížecí fíkovnu v Dobříši, v níž staleté smokvoně dosud rodí sladké své ovoce. Svoji proslavenou pověst hájí od staletí již zdejší lesnictví, a zejména jsou to lesy Dobříšské a Staro- i Novo- Knínské, jež pečlivě a vzorně šetřeny jsou. Tím i zdejší myslivost zůstává stále proslulou a Dobříšský bažant ode dávna jest velmi hledaným. Podobně i rybářství zdejší dobré svoje jméno podrželo a chválu jeho dosud Dobříšští kapři udržují. Za to hornická sláva okresu valně utrpěla opuštěním památných Knínských hor. Jediným podnikem horním zůstaly železné doly Dobříšské. — Také průmysl zvlášť nevyniká. Značnějšími leč nemnohými závody průmyslovými jsou pivováry v Dobříši, v Novém Települé Kníně, ve St. Kníně a ve Hříměždicích, lihovár a parní pila v Dobříši, české, umělé a parní mlýny v okrese, škrobárny při velkostatcích, pak rozsáhlé kniž. železárny s příslušnými vedlejšími podniky ve Staré Huti, mnohé lomy kamenné a cihelny, továrna na výrobky koželužské v Novém Kníně, proslulé rukavičkářství v Dobříši a pokročilé obuvnictví v N. Kníně. — V okrese Dobříšském působí záložny občanská a okr. hospodářská, obě v Dobříši, a sedm záložen Raiffeisenových. — Znamenitě zdokonalují se v okrese prostředky dopravní. Od dob pradávných bylo město Dobříš proslulou stanicí na památné „stezce zlaté“ nebo „Pasovské“, na což dosud název ulice Pasovské upomíná. R. 1821 vystavěna zde úpravná aerární silnice Dobříšsko-Vimperská, která okresem prochází v délce 17.885 *km*, v době novější pak zřízeno jest množství dokonalých okresních silnic, jež koncem roku 1906 měřily 137.974 *km*. Z vod splavnou jest jediná Vltava, po níž ku Praze do-

pravuje se náklad přerůzný. Nejznamenitějším prostředkem dopravním jest místní dráha Dobříšsko-Pražská, otevřená r. 1897. Ze státních úřadů sídlí v Dobříši okresní soud s berním úřadem. V Dobříši jsou městská nemocnice a ob. chudobinec. Evangelíci vyznání augšpurského mají svůj sbor s farou v Rybníkách, židé náboženskou obec v Dobříši. V ohledu vzdělávacím sluší uvésti měšť. školy chlapčí i dívčí v Dobříši.

DOBŘÍŠ, město s 416 d. (pol. obec 462 d.) a 3.532 obyv. (pol. obec 3.859 ob.), sídlo okr. soudu, berního úřadu, chlap. i dívčí školy měšťanské a velkostatku o výměře 24.369 *ha*, z nichž 18.261 *ha* lesů, jest sídlem prastarým, jakož svědčí památné hradiště kamenné na vrchu Hradci (623 *m*). Zde záhy zřízena byla k obraně obyvatel

Fot. V. Chaura.

BÝV. MANSKÝ DŮM FORMÁNKOVSKÝ V DOBŘÍŠI.

tvrz „Na Dvorcích", jejíž stopy dosud se spatřují. Průběhem věků vyvinul se z Dobříše majetek korunní, a lesy zdejší pro hojnosť zvěře byly začasté navštěvovány knížaty i králi z rodu Přemyslova. Prvotní osada rozkládala se na vysočině u starého hřbitova, a náležela později Štěpánu z Tetína, jenž r. 1321 vysadil ji právem zákupným na ves trhovou. Král Jan, nabyv zase Dobříše, vystavěl zde hrad (nyní sýpka), jenž stojí na srázném ostrohu nad Hutským (dříve Velikým) rybníkem. Na straně severovýchodní chráněn byl širokými příkopy a valem, což dosud se zachovalo. Vysoká obdélná stavba na straně jihozápadní bývala kdysi hradním palácem, budova na severovýchodní straně hradního nádvoří stojící jest bývalým purkrabstvím. Ke hradu zřízena byla zvl. služebná manství Dobříšská, kterými byly lenní dvory: v Dobříši (Sekerkovský, později rozdělený ve tři manství, Šturmovské, Krchovské a Husákovské), v Čisovicích (Bouškovský a Leslovský),

v Úběnicích (Pušovský a Filipovský), v Druhlicích (Křížovská I a II chalupa), v Hříměždicích (Houskovský), v Dubenci, ve Psích Horách u Knína, v Rosovicích (Sichrovský) a ve Skřipli. Karel IV a Václav IV zde meškávali. R. 1421 byl Dobříš spálen Pražany a již r. 1422 zastaven byl králem Sigmundem bratřím Bedřichu a Hanušovi z Kolovrat. Od Hanuše ml. vyplatil zboží toto král Jiří z Poděbrad a 1461 zapsal je synům svým Bočkovi, Viktorinu, Jindřichu a Hynkovi. R. 1530 Dobříše nabyl král Ferdinand I. Za správy král. komory nakládaly se na zvelebu panství značné peníze, nebo vše bylo ve stavu chatrném. Městečko (do r. 1543) zase spustlo, a povstala nová ves na místě, kde nynější město se rozkládá. Její obyvatelé domáhali se v l. 1571–1575 opět městských živností. R. 1589 dal král. hejtman Oldřich Doudlebský

Fot. Fr. Volyňský.

DOBŘIŠ.

z Doudleb kostelík nový u Dobříše zbudovati (nyní hřbitovní); týž úředník velmi zkusil s velbloudy, jež císař Rudolf II poslal sem k chovu z Hradčan, odkudsi z východu je darem obdržev. – V dobách dalších spustl hrad docela a bydlilo se v nové tvrzi na místě nynějšího zámku. Konečně r. 1630 prodáno jest (s výhradou práva lovu a honu zvěře černé i červené pro krále české a dědice koruny) panství Dobříšské Brunovi hr. z Mannsfeldu, za něhož byl Dobříš r. 1639 od Švédů vypálen. Brunův syn Maxmilian počal panství řádně zvelebovati. R. 1666 opravil tvrz, sídlo panství, r. 1675 vymohl městečku ztracená práva, opravil památný hrad (r. 1676) a pobořený kostelík (r. 1688), v němž zřídil rodinnou hrobku. R. 1720 vyhořel starý hrad a upraven v obilní sýpku. – Jednou z nejkrásnějších památek po Jindřichovi knížeti z Mannsfelda jest skvostný barokový zámek v Dobříši, dokončený r. 1765. V něm zřízena domácí kaple sv. Anny s obrazy sv. Jana Nep.

od českého malíře Fr. X. Procházky a nádherný sál, r. 1746 vyzdobený výbornými freskami Jana Petra Molitora a podobiznami zakladatele i jeho choti. Zámek stojí na místě staré tvrze a k němu jest připojen rozkošný park, zřízený dle vzoru zahrady letohrádku Schönbrunna u Vídně, a ozdobený výtečnými sochami českého sochaře Ignatia Platzra. Knížetem Václavem Janem Nep. vymřel r. 1780 rod Mannsfeldský po meči a Dobříše ujala se sestra Václavova Marie Isabella, zasnoubená r. 1771 s Františkem Gundakarem, knížetem z Colloredo, jemuž r. 1787 Dobříš postoupila, on pak přijal jméno Colloredo-Mannsfeld. Panství sice zkvétalo, ale městečko a vsi svírala těžká robota, takže Dobříš smutně byl po Čechách proslulý příslovím „Dobříš — odříš". Útisky, jež na poddaných páchal vrchní Svoboda, daly podnět

Fot. Fr. Volyňský.

ZÁMEK V DOBŘÍŠI.

r. 1770 k rozsáhlému vyšetřování a pronikavému zakročení vlády. Útisky lidu robotního vyvolaly mnohé nepokoje a městečku byla práva městská upírána, takže rada městská byla nucena dovolávati se pomoci až u císaře Josefa II., načež teprve r. 1787 poměry upraveny a zvláštní „robotní vyrovnání" ujednáno.

V l. 1794—97 vystavěn Dobříšským stavitelem Františkem Moravcem, na místě Lorettské kaple Matky Boží, farní kostel Nejsv. Trojice. V sakristii vyřezávaná kredenční skříň z r. 1713 pochází z kláštera Obořišťského. Kníže Rudolf dal opraviti bývalý farní kostelík Nejsv. Trojice (nyní hřbitovní Sv. Kříže či kaple Isabellina), kdež svojí matce Marii Isabelle postavil krásný pomník.

R. 1879 korunní princ Rudolf súčastnil se zde velikolepého lovu, na nějž dosud upomíná kamenný památník v malebné stráni na Chotobuši vztýčený.

Na sever od města Dobříše rozkládá se na úbočí vrchu Větrníka, kde kdysi mlýn větrný stával, starobylý židovský hřbitov Dobříšský, který krášlí památné staleté náhrobky (nejstarší z r. 1550). Odtud kol rozsáhlého kníž. pivováru schází se k místnímu nádraží, a pak jde se se stinnou aerární silnicí kolem obory Královské stolice (s pěkným loveckým altánem) k hájovnám Kodetce a Ježovce a odtud k malebně položené vísce Voznicům, dříve Jindřichovici zvaným. Pak lesem pěkným stáčí se cesta k rozsáhlé vesnici Staré Huti, se 151 d. a 1311 obyv., s velkolepými kniž. železárnami a s novou gothickou kaplí Matky Boží. Od Staré Huti vede pěkná okr. silnice podél vesnic Kozohor, Hranic, Pouští a Mokrovrat k farní vsi Starému

Fot. Fr. Volyňský

KNÍŽECÍ PARK V DOBŘÍŠI.

Knínu s pěkným dvorem, při němž tvrz kdysi stávala. Zde r. 1186 sešla se knížata Bedřich a Konrád a v l. 1218—19 tu král Přemysl přebýval. Ve XIV stol. byl zde již chrám farní a několik statku vladyčích. Na poč. XVII stol. sídlil na zdejším statku známý český cestopisec Václav starší Vratislav z Mitrovic, jenž zemřev r. 1635, pochován byl ve zdejším farním chrámu. Po něm Petr Arnošt Vratislav z Mitrovic prodal r. 1669 Starý Knín ryt. řádu Křižovníků s červ. hvězdou, kteří zde r. 1685 postavili znova chrám sv. Františka. Velkostatek Starý Knín Křižovníků s červ. hvězdou má výměry 2070 *ha*.

Na východ za Kocábou rozkládá se král. zlatohorní město

NOVÝ KNÍN HOR ZLATÝCH s 205 d. a 1262 obyv. Jeho založení při vsi St. Kníně byly příčinou bohaté zlaté doly, jež za králů Jana a Karla již slušný vydávaly užitek. R. 1386 připomíná se v „Mladém

Kníně" chrám. — Ve válkách husitských poskytli Knínští r. 1419 poutníkům pod obojí podporu, a že se stranou jich se spřátelili, byl Knín v následujících nepokojích zničen. Bývalé výsady obnovil městu král Jiří r. 1461, zejména práva král. měst a aby zlato, až ho dobudou, horní i na potocích ryzích, odváděli za touž cenu do komory královské jako Jílovští. R. 1524 vyhořel Knín docela, ale brzy se zotavil. Ve válce 30tileté byl Knín Švédy vypálen i s chrámem sv. Mikuláše, jenž obnoven byl r. 1652. R. 1730 byla na náměstí založena kaple sv. Jana Nep., jež zbořena byla r. 1890. V dobách pozdějších bylo několikráte působeno k obnově zaniklých zlatých hor, leč dosud bez úspěchu. Ze staré své slávy horní chová obec dosud dvě stříbrná a mosazné pečetidlo.

Fot. Fr. Volyňský

BÝV. FARNÍ KOSTELÍK NEJSV. TROJICE V DOBŘÍŠI.

Na sever Nov. Knína při cestě ke Mníšku leží ves Hraštice Malá, kde tvrz stávala; původně náležela kr. komoře. Od ní na východ rozkládá se obec Hraštice Velká, kdysi s tvrzí, zvala se původně Lhota Petrova, a náležela král. české komoře, od níž později postoupena ke Mníšku. Uprostřed čtverhranné návsi stojí památný filiální kostelík sv. Sigmunda, jenž r. 1360 jmenuje se farním. Na věži jeho starobylé zvony, jeden z roku 1587. Odtud severovýchodně malebně položena ves Lečice Velká, zboží darované králem Václavem II klášteru Zbraslavskému; později připojeno ke Karlštejnu. Sousední Lečice Malá náležela před válkami husitskými klášteru Sv. Jana na Ostrově. Odtud na severozápad rozkládají se obce Nová Ves, Senešnice, Zahořany a Rymáň, starodávné to příslušenství panství Dobříšského, a ještě dále k západu obce Kytín s filiálním kostelem Nanebevzetí Matky Boží, pak Stříbrná Lhotka, kdysi statky samostatné, později ke Mníšku přivtělené.

Od N. Knína na východ jest víska Sudovice, původně Zhudovice, původiště rodu Sudovských ze Sudovic, se zámečkem a deskovým dvorem Jindřicha ryt. z Meyersbachu o výměře 256 *ha*. Východněji jsou vsi Krámy, Dvory Nové, rozsáhlá Buš a Přestavlky, jež vesměs klášteru Zbraslavskému náležívaly; jižněji památná Čím (dříve Čém, prv. Čám), původiště rodu Čámských z Ostrého. Nade vsí v lese Dírné zbytky tvrze. V Čími bývaly čtyři manské dvory ke Karlštejnu náležící a sice Čámský I a II, Ctiborovský a Nozákovský, nyní spojené ve velkostatek o výměře 40 *ha* (maj. Jan Gabriel). Býv. zámek s kaplí sv. Víta zrušen a vystavěno nové sídlo panské. K politické obci Čími náleží též starodávný svobodnický dvůr Malčany (s arký-

Fot. V. Chaura

NOVÝ KNÍN.

řovou kapličkou z r. 1770) a památná Moráň, položená malebně nad řekou Vltavou (majetek Julia Zelenky). S obcí Čímskou sousedí Korkyně, kde kdysi stávala tvrz, původiště starožitného rodu českého Kůrku z Korkyně. Na sever odtud jest nedaleká víska Křížov, kdysi příslušná ke Slapům. Od Korkyně k jihu leží obce Chotilsko a Hněvšín, obě kdysi podobně ke Slapům náležité, s nimi i nedaleká Křeničná, jež kdysi statkem samostatným bývala, a osada Lhota Sejická, jež patřívala Pražským Benediktinům na Slovanech, později pak ke statku Čímskému a posléze k Sudovicům. Na západ Chotilska jest Záborná Lhota, kdysi Martinova, jež patřila klášteru na Slovanech v Praze. Odtud na jih leží památná obec Libšice s fil. kostelíkem sv. Jana a Pavla, kdysi výsadní ves nebo městečko, které později připojeno ke St. Knínu, jenž dosud zde má rozsáhlý dvur. Sousední Lhota Prostřední (kdysi Kuncmannova) bývala starobylým

majetkem kláštera Slovanského; později přivtělena ke Mníšku, a odtud i se dvorem ke St. Knínu. K obci této patří Kobylníky, kdysi dvůr ryt. řádu Křižovníků, jemuž r. 1271 darován byl královnou Kunhutou, dále osada Mokrsko, která r. 1381 byla jměním kláštera Kartuziánského na Smíchově, a posléze památné Smilovice, někdy tvrz. Od Smilovic kol malebných břehů Vltavy vede cesta ke statku Chotyni, býv. manskému dvoru Karlštejnskému (nyn. majitel August Ubl) a odtud pěknou silnicí k Čelími. Zde bývalý manské statky Karlštejnské Dejmkovský a Karhanovský, nyní spojené v krásný velkostatek o výměře 280 *ha* se zámkem, vystavěným r. 1831 (maj. dědiců Gustava Adámka). V parku zámeckém barokovà kaple sv. Jana Nep. (svým půdorysem zajímavá). Odtud severozápadně víska Dražetice a pak Hubenov, nad nímž strmí vrch Rohatec s památným vrcholem, Hrádek řečeným. Odtud vede úpravná okresní silnice do starožitné farní vsi Borotic s chrámem Nanebevzetí Matky Boží, založeným r. 1253 a přestavěným v XVII st., s věží z r. 1897. V něm chovají se pěkná cínová křtitelnice z r. 1602 a krásné zvony Brikcí z Cimperka z r. 1569 a 1586, pak skvostné obrazy českého akad. malíře Emanuela Dítěte, představující Nanebevzetí Matky Boží, sv. Jana Nep. a Bl. Anéžku českou. Borotice již r. 1207 byly jměním Křižovníků Německých, načež dostaly se královně Konstancii Uherské, vdově po králi Otakarovi I. která je r. 1233 věnovala dceři své, blah. Anéžce České, abatyši kl. Klárisek v Praze, jež r. 1238 darovala je s blízkými Dražetici a Županovici Pražským Křižovníkum. S obcí Borotickou hraničí pol. obec Drhovy, kterou skládají osady Drhovy s pěkným Novým Dvorem, s památnými vrchy Šiberným a Vartou, Dřevníky, kdysi součást arcib. panství Příbramského, Homole, Lhota Slovanská (se dvorem Dobřísského velkostatku Slovanským), zboží někdy Benediktinského kláštera na Slovanech v Praze. Nechalov a Drhovec, rozložené rozkošně pod horou Zelenou, Libice pod vrchem Libičným a Rybníky (pův. Na rybníku), středisko okolních evangelíků, kteří zde od r. 1852 mají svůj chrám. Územím této pol. obce vede krásná silnice okresní k Dobříši. Nad Vltavou Županovice, kdež r. 1729 zřídil prof. Schor nejstarší komorní plavidlo v Čechách; odtud kol krásných břehu Vltaviných vede cesta do rozsáhlé a úpravné obce Hříměždic, původně Verměřic, s farním chrámem sv. Anny s některými sochami, zvony a jinými památkami ze zrušeného kláštera v Obořišti. V obci jest pěkný velkostatek se zámkem a dvorem Fr. Vanky o výměře 399 *ha*, jenž býval kdysi manstvím Dobříšským a slul Houskovský. Pode vsí u Vltavy rozkládají se známé žulové lomy Plachta a do výše nad nimi strmí rozkošný vrch Bouček, s něhož skvostná jest vyhlídka přes žulové skály, zvané Čertovy stoly, na stříbropěnnou Vltavu. Od Hříměždic

vede k Dobříši stinná okr. silnice k Nečíni, s pěkným dvorem, příslušným k panství Dobříšskému. Dříve tu stávala tvrz, v jejíchž zbytcích r. 1825 vykopána byla cihla s obrazem jelena (nyní v českém musei). K obci náleží sídla Lipiny, mající jméno od lipových hájů, z nichž dosud několik úctyhodných stromů zůstalo, a Žebrák s vrchem Besídkou, s čarokrásnou vyhlídkou po okolí. Šumnými lesy kol myslivny Kurcbadu jde se do osady Skalice, odkudž vděčný jest rozhled po dálném okolí: níže na Dušníky, kdysi příslušenství arcib. panství Příbramského, Druhlice, kdež bývala dvě manství Dobříšská, Křížovské dvory (I a II díl a chalupa), a Karlštejnské léno Dejmičovské, nyní všecka připojená k panství Dobříšskému, kromě chalupy v Podedrublicích, kterou dosud rodina Petráčku drží. Podobné dvory byly v sousedních Úběnicích a sice lenní statky Pušovský a Filipovský, nyní spojený dvůr panství Dobříšského. Ostrov, starodávné příslušenství arcib. panství Příbramského, jenž se dříve zval Lhotou s ostrovem (který zde potok Kotenčický tvořil); tu stávala tvrz, na níž r. 1522 se narodil známý český válečník a spisovatel, Pavel Kůrka z Korkyně. Drásov náležel kdysi k samostatnému statku Dlouhé Lhotě, dříve Bavorovou zvané.

Ve Lhotě Dlouhé, kde někdy tvrz stávala, nyní zámek, jest fil. kostelík sv. Jana a v něm krásný skládací oltář gothický s počátku XVI věku se soškami Madonny s Ježíškem a sv. Janů Křtitele i Evangelisty. Ve dlažbě kostelní zapuštěny jsou náhrobky rodiny Bechyňů z Lažan a v kostelní věži visí zvon z r. 1493. Severněji víska Kotenčice se dvorem, náležitým dříve k samostatnému statku Bukové, který se dvorem a pěkným barokovým zámkem r. 1845 koupen k panství Dobříšskému. Odtud vede pohodlná okr. silnice k rozsáhlé vsi Rosovicům se 163 (v pol. obci 180) domy a 1000 (v pol. obci 1119) obyv., náležité někdy k arcib. zboží Příbramskému, a po rozprodání téhož r. 1579 k Dobříšskému. V nedalekém Sichrově stával památný manský statek Dobříšský s tvrzí. Zajímavý jest starodávný zdejší hostinec. Východně víska Obořiště: zde stávala tvrz, kterou r. 1425 i s jejím majitelem Jindrou Kolmanem z Křikavy Husité spálili a obořili. Po té se majitelé zboží střídali, až r. 1677 od Salomeny Chanovské z Dlouhé Vsi koupil ji proslulý český historik a světící biskup Pražský, Jan Tomáš Pešina z Čechorodu (* 1629, † 1680), který ji odkázal řádu sv. Pavla Poustevníka, ten pak vystavěl zde v l. 1681 – 1688 pěkný klášter a chrám sv. Josefa, dokončený r. 1711. Krásný chrám tento vyzdoben jest pěknou malbou nástropní i nástěnnou, představující postavy svatých členů řádu Pavlinského a sv. poustevníků, jakož i výjevy ze života sv. Josefa, jehož smrt představuje obraz nástěnný v oltářní architekturu vmalovaný. Ke chrámu přiléhá rozsáhlý čtyř-

hranný klášter, jehož nejvýznamnější místností jest klenutá síň v prvém poschodí, s nástropní malbou, znázorňující oslavu řádu Pavlinského; kolkolem ballustrády stojí hojně postav světcův a členů řádu Pavlinského. Malba tato byla r. 1757 zhotovena malířem Janem Spitzrem; jiné malby pocházejí od malířů Jana Krišt. Bauera a Jana Jak. Hartmanna. Klášter Obořištský zrušen byl r. 1786 a r. 1793 prodán i se dvorem k panství Dobříšskému, při němž dvůr dosud zůstává, leč klášter s chrámem odprodán r. 1901 řádu Redemptoristů, který zde provedl pronikavé opravy, mimo jiné zvýšiv budovu klášterní o druhé patro (neslohově). Nedaleko odtud stárodávná víska Svaté Pole, v níž kdysi stávala památná tvrz a chrám sv. Kosmy a Damiana, nyní sv. Alžběty, farní již r. 1352. R. 1711—21 přestavěn byl Dobříšským stavitelem Antonínem Škopkem; z původní gothické stavby zachovalo se pouze zdivo kněžiště a lodi. Na věži zvon prastarý přelitý r. 1588 skrze Brikcí z Cimperka. Na cestě k Dobříši Lhotka.

Ludvík Kopáček.

XIV. OKRES PŘÍBRAMSKÝ.

V střední části vysočiny Středočeské východně Hřebenů až po svahy příčných vrchů vybíhajících k Milínu leží okres Příbramský, podoben nepravidelnému kosodélníku a v jeho skoro středu jest město Příbram. Západní hranice okresu jde po hřbetě Hřebenů, počínajíc od Studeného přes Kuchynku (635 *m*) a Provazec (630 *m*) ku průlomu, údolím říčky Litavky za Hluboší způsobenému.

Za průlomem zdvihá se vrch Slonovec, počátek slepencovitého pásma Třemošenského. Za ním vypínají se Brda (769 *m* nad Obecnicí), načež jde hranice přes lesní polohu u „Tří křížkův“ až ke prameni potoka Čepkovského s malým (1 *km*) výběžkem k severozápadu, a obrací se k jihu okolo vrchu Jordánu (834 *m*) až k myslivně Červance na jižním svahu nejvyššího vrcholu Brdského Vysokého Toku (857 *m*). Od Koruny k vrchu Brdci (835 *m*) jde hranice směrem jižním, načež se zatáčí poněkud k jihovýchodu přes rybník Lázecký a Horním i Dolním Lázem až skoro k Tochovicům; odtud směrem východním, pak severovýchodním a opět jihovýchodním až k Vltavě.

Útvar půdy jest na Hřebenech břidličnatý, východně na příčních pásmech vrchův od Hluboše až k Milínu, na Jalovčinách od Slonovce až k Dušníkům, mezi Litavkou a potokem Obecnickým, od

Vysokého Toku až k Bohutínu, od Hutí až k Žežicům převládají slepence Třemošenského pásma a na východ od Žežic vystupují na povrch prahory syénitem. Slepence tyto jsou z nejstarších útvarů naplavenin zemských, utvořených z kalových zvětralin skal prahorních. Rozeznáváme pak dvě pásma těchto slepenců, jedno severně, druhé pak jižně města Příbramě, mezi nimiž táhne se po délce více jak 3 *km* jílová rozsedlina směrem od Březových Hor podle západního cípu města Příbramě až k vrchu Květné. Právě tyto vrstvy slepencovité prostoupeny jsou do hloubky snad nedosažitelné hojnými žilami leštěnce olovného, obsahujícího $\frac{1}{2}$—$\frac{3}{4}$ % čistého stříbra s doprovodem rudy antimonové a hojných některých i vzácných kovův i jiných nerostů, namnoze v krásných drůzách vyhráněných.

Mezi příčnými pásmy vrchů prohýbají se mělká a dosti široká údolí, jimiž probíhají jednotlivé potoky do Litavky. Vrchy od Květné až k Milínu tvoří předěl mezi Litavkou a Vltavou.

Přední řekou okresu Příbramského jest Vltava, která jest od Solenic až k Vesci hranicí jeho východní, vnímá potok Bohostický, od Pečic přichozí, u Dolních Lišnic snoubící se s potokem Lišnickým, tekoucím od Stěžova hlubokým lesním údolím a ústící pod Dolními Lišnici. U Zduchovic prýští potok Hunecký a ústí u Kamýka, pod Horou sv. Ivana u Příbramě vyvěrá potok Tbitský, zesílený z prava potokem Kacínským, v levo potokem Jablonským, a ústí u Velké, pod horou Kupačkou vzniká potok Jelenecký a ústí u Dolních Tbit, pod Velkou Lečí sbírá své vody potok Jindrovský, zesílený z leva potokem Strupinským, a končí ve Vltavě u Vesce, nedaleko ústí potoka Křelovického. V lesích u Dubna pramení Kocába a zesiluje se z prava Dubeneckým potokem, prýštícím pod Horou sv. Ivana, z leva potokem Ostrovským, sbírajícím vody své z rybníka ve Dlouhé Lhotě. Z vývařisk u Pičína a Žirova vzniká potok Kotenčický. Západní část okresu Příbramského zavírá vrchovisko říčky Litavky, jež počíná v rybníce Bohutínském, teče širokým údolím západně Březových hor, zesiluje se odtoky nádrží na úpatí hřbetu Třemošenského pro potřebu příbramského dolování zřízených, spojuje se u Dušník Trhových z prava s potokem Příbramským a zatéká severně k Lochovicům. Působení zhoubné náhlých povodní říčky této, která mění stále val vody své, ba r. 1885 zcela vyschla, jest otevřenou knihou strastí všeho pořičí jejího.

Okres pro vysokou svou polohu méně k zemědělství se hodící jest po většině dobře zalesněn. Hvozdy na západní straně okresu jsou pokračováním lesů Dobříšských a souvisí bez přetržení s lesy panství Hořovického a Zbirožského na západě, na jihozápadě pak s rozsáhlými

lesy Rožmitálskými. Věnec lesův a hájův okolo města jest majetkem obce Příbramské a bohaté lesy obce Dubenské; z lesů těchto, z veliké části jehličnatých, až do nedávna méně přístupných a vším právem po bok hvozdům Šumavským stavěných, vyváží se hojnost stavebního dříví; zbytku užívá se k palivu, anebo pálí se na uhlí v četných milířích, z nichž vystupující bělavý kouř z daleka jest viditelný. V západní části okresu daří se veškery plodiny i pšenice, za to ve východní části okresu jest ráz chudé horské krajiny s pěstováním žita, trochu ovsa a zemáků. Hlavní pramen výživy v západní části jest průmysl hornický.

Okres Příbramský čítá na 334 km^2 ve 44 polit. obcích 47.284 obyv., z nichž 105 Němců (82 v Příbrami), 42 evangelíků (10 v Nepřejově) a 596 židů (na Horách Březových 21, v Dušníkách Trhových 15, v Milíně 16, v Pičíně 18, v Příbrami 415). Aerární silnice Pražsko-Vimberská protíná okres po délce, k ní pak druží se četné silnice okresní. Státní dráha Rakovnicko-Protivínská jest předním spojovadlem, od něhož projektovány jsou místní dráhy do Dobříše a Sedlčan.

Stříbrné doly Příbramské nebo správněji Březohorské zahaleny jsou šerem dávné minulosti a ozdobeny celým předivem bájí a pověstí, sebraných pečlivě kronikářem Hájkem. Svědectví těchto pověstí potvrzují listiny, z nichž vysvítá, že bylo zde dolování již ve XIV st. v plném proudu. Darovalť r. 1311 Konrád z Příbramě se svými syny Heinzmanem a Mikulášem huť v Příbrami biskupovi Pražskému, i zdá se plynouti z této zprávy, že biskupové Pražští vidouce, jak znamenitě těžení stříbra se vyplácí jednotlivým soukromým těžařum, pokusili se sami dolovati na tomto svém panství. Z jiné listiny, v které se zavazuje rytíř a měšťan Kutnohorský Neuenhauen poskytovati biskupovi desátku ze všeho výtěžku dolování svého v Příbrami, po odražení správních výloh, jest na jevě, že i Kutnohorští němečtí havíři pokoušeli se o své štěstí v Příbrami. Určité zprávy podává nejstarší „horní kniha“ z r. 1527, v které jest zmínka o otevřených 33 dolech arci skrovného rozměru po celé šíři krajiny roztrousených. Žíly rudy stříbrné hledány byly tehdáž dle tak zvaného „železného klobouku“ t. j. dle rudy železné na povrchu země rudou barvou znatelné. Známo jest též, že se v létech 1536 a 1538 ročně těžilo z čistého zisku 1400 hřiven stříbra.

Roku 1551 bylo „zamutováno“ t. j. kopáno na nových 44 místech, ale buď s malým neb ze žádným výtěžkem, což podnikavost těžařů tak oslabilo, že za 20 let na to 1571 veškery doly leželý ladem. — Zbytky jejich možno shledávati na rozličných místech v celém okolí Příbramském. Marně namáhal se Rudolf II vzkřísiti činnost v dolech poskytnutím rozsáhlých privilegií městu. Toto sice r. 1580 přejalo doly ve svou správu, avšak pracovalo se velmi liknavě, takže doly živořily až do druhé polovice XVIII století. — Nejlepší důkaz o tom

podává zpráva z r. 1749, dle níž byli nad doly jen tři úředníci s ročním platem 707 zl. Mezi roky 1736—1764 vyrobilo se jen 13.000 hřiven stříbra = 3.600 *kg* a 9.250 centův olova, tedy za 28 roků jen asi desítina nynějšího ročního výtěžku. Dlouholetá zkušenost poučila těžaře, že nutno prohloubiti buď dosavádní doly aneb založiti nové hlubší. Práci tuto se zdarem požehnaným podnikl po r. 1775 hormistr z Kutné Hory Jan Antonín Alis, právem zvaný novým zakladatelem hornictví Příbramského.

Roku 1779 založená první nová šachta sv. Vojtěšská, 1789 sv. Anenská, 1799 Jarošovka, 1813 otevřen důl Františko-Josefovský, 1820 důl Ferdinandský, 1822 Mariánský, 1827 Štěpánský u Bohutína, 1832 sv. Prokopský, 1836 Augustský u Drkolnova, 1843 Požehnání Boží na

Fot. F. Zahrádka.

VOJTĚŠSKÝ DŮL U PŘÍBRAMĚ.

Řimbabě u Bohutína a konečně 1857 důl Lillův. Mimo to rozšířena byla hlavní štola císaře Josefa II. Za odváděním vod a získáním dostatečného množství vody s vysokým tlakem ku pohánění vodních strojů zvýšeny hráze u rybníků Vysokopeckého a Vokáčovských a založen r. 1822 nový velkolepý rybník na pramenech Litavky u Lázu s vodovodem ($7^1/_2$ *km* dlouhým), spojený s ostatními vodovody spádem vodním 170 *m*. Vodní pohon strojů trval až do let šedesátých minulého století, načež zaveden byl pohon parními stroji, ačkoliv již od r. 1846 váhadlový parní stroj pracoval na dole Mariánském a stoupací stroj od r. 1849. Přípravné práce k tomuto znovuzřízení dolů vyžadovaly ovšem velikého nákladu, takže v prvním pětiletí 1779—1784 pracovalo se s ročním doplatkem asi 12.000 zl., při výrobě asi 200 *kg* stříbra a 300 *q* olova a klejtu.

Odtud stoupla výroba na 2.500 *kg* stříbra a 4.000 *q* olova a čistý výtěžek r. 1820 obnášel již 80.000 zl., který v následujících desítiletích vystoupil na 200.000 zl. ročně. Odtud až do let šedesátých pracovalo se při roční výrobě 15.000 *kg* stříbra pravidelně a přebytky z výtěžku nad 200.000 zl. ukládaly se pro nepředvídané potřeby. Roku 1876 vystoupila výroba na 24.000 *kg* stříbra a čistý zisk obnášel 1.000.000 zl. Aby se tato ohromná číslice čistého výtěžku udržela i po 13 let následujících do r. 1889, musila se denní výroba čistého stříbra zvýšiti na 1 *q* denně. A na této výši se také do dnešní doby udržuje. Výnos však dolů klesal vždy více klesáním ceny stříbra, až objevil se schodek,

Fot. F. Zahrádka.

STŘÍBRNÉ HUTI.

který od r. 1898 rok od roku se zvětšuje. Mezitím hloubeny byly nové doly systématicky a se zdarem otvíráním nových rudných žil a sledováním jich do hloubky i ve štolách souběžných. V roce 1867 dosaženo hloubky na šachtě sv. Vojtěšské 400 víd. sáhů = 759 *m* a za 8 lét na to v r. 1875 1.000 *m*. Počet dělnictva vzrůstal dle toho přiměřeně. v roce 1857 zaměstnáno bylo u dolů 3.000 osob, v r. 1866 4.000 a v r. 1891 5.756 osob, při tom 175 dozorců. Když shledáván schodek, přestal aerár přijímati nových dělníků, staré pak dává ihned po dosažení let služebných do výslužby, ba časem překládá i hornictvo na jiné své doly. V XVI st. náležely doly obci Příbramské. Když však v XVIII st. poklesly a doplatek na dolování rok od roku se zvětšoval, ujal se aerár opuštěných dolův a získal 65 podílů, kdežto obci Příbramské

patřilo 50. V roce 1780 súčastňoval se aerár na dolování mezi 124 již 84 podíly, obec toliko 4 a těžařům Vídeňským náleželo 10; dále patřily měšťanstvu právovárečnímu v Příbrami 2 podíly, 1/4 škole Březohorské a 1/2 osadníkům Lazeckým. Po roce 1898 zhostila se obec Příbramská prodejem 4 podílů passivních, takže aerár jest nyní skoro výhradně sám pánem a majitelem těchto dolův.

Horní ředitelství v Příbrami, spojené se všemi doly sítí telegrafickou a z části telefonickou v délce 27 *km* s 11 stroji telegrafickými

Fot. Fr. Ševčík.

PŘÍBRAM SE SV. HOROU.

a 17 zvonky elektrickými, vede správu veškerých doluv i blahodárných ústavu (pokladny bratrské a nemocenské), noclehárny, polévkárny a obou lázní na Březových Horách i v Hutích. Domku dělnických s byty jest jen 7, neboť zdejší hornické obyvatelstvo jest z největšího dílu starousedlé, majíc namnoze své vlastní domky, některé s dosti rozsáhlými pozemky. Bratrská pokladna, vedená zvláštní správní radou pod vrchním dozorem ředitelství, dělí se na pokladnu zaopatřovací, z níž vypláceji se pense mužu, vdov a sirotků, které po katastrofě v roce 1892 vzrostly do netušené výše a k nimž ovšem aerár přispívá též značnou částkou. Na pokladnu nemocenskou již reservní fond tak dlouho zustane uložen, až úroky z něho vzrostou na dvojnásobný vydaj roční; prozatím výlohy hradí aerar z vytěžku dolův.

PŘÍBRAM, král. horní město, čítá v 940 domích 13.576 obyv. Město jest rozděleno v patero okresů, z nichž k pátému přísluší Svatá Hora se Zdaboří a vzdáleným tři čtvrti hodiny cesty od města Podlesím Starým i Novým, u aerární huti rozloženým. — Příbram jest sídlem c. k. okresního hejtmanství, c. k. horního ředitelství a hlavního berního úřadu, okresního soudu, okr. školní rady pro okresy Příbramský a Dobříšský, aerárního pošt. úřadu, cejchovního úřadu. Poutní chrám sv. Hory jest spravován četným řádovým kněžstvem z kon-

Fot F. Zahradka.

NÁMĚSTÍ V PŘÍBRAMI S CHRÁMEM SV. JAKUBA.

gregace Redemptoristův. Obec Příbramská drží deskový velkostatek Dušníky o výměře 1.677 *ha* se třemi dvory popplužními.

Právem nazývá se Příbram městem školským. Vedle c. k. vysoké školy báňské s připojenou horní školou ku vzdělání dozorců jest zde vyšší gymnasium, reálka postupně se doplňující, ústav ku vzdělání učitelů, škola měšťanská chlapecká i dívčí, 4 školy obecné, německá škola jednotřídní, opatrovna pod dohledem Školských sester, umístěná v sirotčinci, večerní školy pokračovací průmyslová a obchodní. O širší vzdělání lidové pečuje se pořádáním přednášek při extensích středoškolských a lidovými universitními výklady ob čas konanými.

Vzdělání podporují veřejná knihovna obecní a knihovna měšťanské besedy. Arcibiskupský konvikt hostí nad 100 chovanců, žákův gymnasia. Na Svaté Hoře umístěna jest jednotřídní soukromá škola pro zpě-

váky kuru kostelního. Z ústavů humanitních sluší jmenovati všeobecnou nemocnici, chudobinec a sirotčinec.

Obyvatelstvo skládá se většinou z lidu dělnického, zaměstknaného buď v horách anebo ve průmyslových závodech, aneb živí se výrobou poutního zboží, jako růženců, obrázků a p.

Toliko malá část věnuje se zemědělství, kteréž pro vysokou polohu okolí zdejšího (507·7 *m* výška n. m. u prahu prvého stupně děkanského chrámu) jest méně výnosné, ačkoli daří se zde při dukladném obdělání rolí všechny obiliny i luštěniny. Toliko cukrovka se nedaří.

Z prumyslových závodu na prvém místě vyniká c. k. horní závod Karlo-Borromejský (dříve spolu těžařský) s připojenými závody mechanickými a hutnickými a výrobnou na drátěná lana (ročně přes 200.000 *m*), pracuje však za dnu našich při nízké ceně stříbra s ohromným ročním deficitem přes 140.000 K. Hoffmannova sklárna na tabulové sklo a jednoduché laciné skelné výrobky (dříve zde hotovené korále na věnce náhrobní zakupují se nyní v Benátkách), právovárečný pivovár (s výrobou 28.000 *hl*), průmysl šití střihaných rukavic (zaměstknává přes 1000 šiček) a 3 výrobny na poutní zboží; dále jest zde provazárna, dílny kamenické na syénit. Uvésti ještě sluší dvě výrobny lihovin, výrobu českých sušenek, jemného pečiva, zboži poutního, parní mlýn, 2 závody koželužské, poslední zbytek rozsáhlého někdy koželužství, dříve zde na potoce pěstovaného, četné závody řezbářské, čtyři cihelny, dvě knihtiskárny. Ruch průmyslový probudil se ovšem teprvé zlacinělím uhlí r. 1876 po vystavění dráhy Zdicko-Protivínské, první to státním

Fot. F. Zahrádka

STARÁ BUDOVA BÁŇSKÉ AKADÉMIE
V PŘÍBRAMI.

nákladem vystavěné železnice, od níž z nádraží Příbramského zavedeno nedlouho na to poboční křídlo v délce 3 *km* do stříbrných hutí. Podaří-li se přes nepříznivou polohu nádraží městského a hornatý terrain docíliti aspoň připojení ke dráze do Dobříše, nabude Příbram nového spojení s Prahou. Průmysl a obchod podporují městská spořitelna, občanská a okresní hospodářská záložna.

Město samo rozkládá se nepravidelně na severním břehu potoka Příbramského, protékajícího 3 dosti velké rybníky pod městem; střed tvoří skupiny domův okolo dosti rozsáhlého, nepravidelného a svažitého náměstí, z jehož starobylých budov zbyla hospoda „U bílé růže", mezi

Fot. F. Zahrádka.

SV. HORA.

starou radnicí (nyní budovou okresního soudu) a novým hôtelem Šplíchalovým v koutku zastrčená, a některé nepatrné domky v ulici Plzeňské a Milínské. Ostatní stavby byly provedeny na místě bývalých domu teprvé v době novější. — Uprostřed náměstí děkanský chrám sv. Jakuba Většího, již r. 1298 připomínaný, za dnů našich pak opravený, s nově přestavěnou gothickou věží; nádherný oltář mramorový zhotovený sochařem Lauermannem. Starožitná křtitelnice cínová pochází ze XIV století, víko však její jest ještě ze starší doby. V prvé polovici XIX st. působil při něm děkan Prokop Ondrák, známý překladatel do jazyka českého a horlivý buditel vlastenecký. Starobylý dvojdílný kancionál utraquistický se skvostnými drobnomalbami a iniciálkami z různých dob a od rozličných mistrů malířských, hlavně na náklad jednotlivých řemeslnických cechů v XVI stol. zhotovenými, jest z předních

CHRÁM S KLÁŠTERNÍ BUDOVOU NA SV. HOŘE.
Fot. Fr. Ševčík

vzácností chrámu. Opodál náměstí v ulici jihovýchodní na břehu bývalého rybníka býval chrám sv. Jana. Chrám sv. Kříže na hřbitově jest z doby novější. — V Milínské ulici zamýšlí se stavba nového chrámu.

Staré pověsti o věštbě Libušině a o škudci hor Horymírovi svědčí o prastarém původu Příbramě. Ve XII století daroval ji vladyka Hroznata nově založenému klášteru Tepelskému, který ji s mnohými jinými osadami prodal r. 1216 biskupství Pražskému. Jsouc městečkem bez hradeb, trpěla Příbram mnoho v nepokojných dobách za poručnické vlády Otty Braniborského a teprvé za vlády krále Jana byla opevněna.

Fot. Fr. Zahrádka.

SCHODY NA SV. HORU.

Arcibiskup Arnošt z Pardubic přebýval častěji ve tvrzi na severovýchodním konci náměstí (v nynější vysoké škole báňské), jejíž kapli arkýřovou ozdobil soškou Matky Boží, nyní na sv. Hoře chovanou, a pečoval o rozkvět panství založením četných rybníků, z nichž některé doposud se zachovaly. Příbram jako střed panství arcibiskupského spravována byla zvláštním purkrabím a obdržela některé svobody, nebyla ale ušetřena trampot válečných v bouřích husitských. Kamenný pomník u silnice mezi Hluboší a Jinci označuje místo boje mezi katolíky, vedenými Hanušem z Kolovrat, a branným lidem ponejvíce z měšťanů

Fot. Fr. Ševčík.

SVATOHORSKÉ AMBITY.

Příbramských sebraným, pod vůdcem Janem Zmrzlíkem z Orlíka, horlivým kališníkem, jehož ochraně arcibiskup Konrád své panství Příbramské byl odevzdal. Po válkách husitských přešlo město v držení světských pánů, jichž do r. 1510 vystřídalo se sedm. R. 1513 byla Příbram prodána pěti pánům Pešíkům z Komárova, kteří zvelebili těžení v dolech, bohužel nejvíce povoláváním německých havířů z Krušných Hor. Když však v dolování opět se ustávalo, povolil král Ferdinand I r. 1534 městu výsady hornických měst se svobodným těžením. Tehdejší majetníci města i panství utiskovali obyvatelstvo v jeho právech a živnostech, z nichž nejhůře vedla sobě Kateřina z Lokšan, od r. 1566 správkyně jmění svých nezletilých dítek, čímž hornická živnost velice klesala. R. 1579 povýšil Rudolf II Příbram, v níž r. 1564 čítalo se již ke 300 osedlých, na královské horní město, a oddělil ji od panství.

Súčastnivši se českého povstání r. 1618. byla Příbram po bitvě na Bílé Hoře stížena konfiskací většího dílu statků svých. Po válce napočítáno ze 181 domu 97 pustých a zbořených. Spustlý zámek vyžádal sobě arcibiskup Matouš Ferdinand Zoubek od císaře Leopolda I jako dědičný majetek arcibiskupský a dal jej opraviti a dostavěti. jsa nucen častěji dojížděti do Příbramě k biřmování poutníků Svatohorských. Roku 1842 zakoupen byl zámek aerárem od arcibiskupství a byla v něm umístěna nově založená horní akadémie. při čemž hradby pobořeny. příkop zasypán a přeměněn v sad: toliko pěkný gothický arkýř zachován.

Fot. Fr. Ševčík.

BASILIKA SVATOHORSKÁ.

Rychlým rozkvětem doluv a výtěžkem z nich zvelebeno bylo jinak až do nejnovější doby velmi neúhledné město velice. Náměstí s bývalým hřbitovem kolem děkanského chrámu urovnáno a vydlážděno. smrdutý potok městem na východní straně protékající překlenut. rybníček Cabicar zasypán a utvořeno na něm nové náměstí. několikeré stromořadí lipové a kaštanové vedle cest vysázeno a nový sad u střelnice založen. Též vystavěny byly nová radnice. lázně a hlavně školní budovy: opraven děkanský chrám a vystavěna nová gothická věž. založeny sirotčinec. nemocnice. hřbitov ozdoben novým chrámem a zvelebeno bylo městské lesní hospodářství. Veřejné tyto podniky povzbudily i soukromníky k činnosti stavební. čehož důkazem jsou skvostné stavby v Pražské ulici a na náměstí. kde soustřeďuje se ny-

nější veškeren takořka obchodní a společenský život městský. V novější době provedena byla stavba k. a. konviktu pod Svatou Horou, když pak budova ukázala se býti příliš těsnou pro konvikt, byla nová monumentální stavba pořízena, kdežto starý dům zakoupený od okres. zástupitelstva byl obci k účelům vysoké školy báňské propůjčen. Ke konviktu druží se nové budovy gymnasia a ústavu učitelského. Celá řada budov obecných a měšťanských škol zdobí jižní část náměstí před starou horní akadémií a jiné školní paláce provedeny v novější době značným nákladem, jeden v ulici Milínské, druhý pak vedle sirotčince za gymnasiem, odtud k severu nová tělocvična Sokola Příbramského. — Na náměstí vypínají se dva veliké hótely. Obec provedla dále na svůj náklad úhlednou plynárnu za městem stranou k Dušníkám, soukromí pak podnikatelé přičinili se o vyzdobení jiných částí města stavbami, zejména stranou k Svaté Hoře a pod vrchem samým na straně jižní, jichž souladnost lahodí oku, pohlížejícímu na město paprskovitě rozložené podle hlavních cest od náměstí vybíhajících.

Fot. Fr. Ševčík.

CÍSAŘSKÝ OLTÁŘ NA SV. HOŘE.

Nad Příbramí zdvihá se podobou věžatého hradu (580 *m*) poutní chrám na **SVATÉ HOŘE**. Přístup usnadněn po cestách pečlivě upravených se všech stran. Z ulice Milínské lze se po krytých schodech dostati až do ambitu. Skupina budov chrámových a klášterních s hospodářskými obklopuje dosti prostranný čtvercový dvůr, odkudž poutnické označení Mariánského hradu. Čtyrhranný ochoz (r. 1659 vystavěl Karel Lurago), s nástěnnými i stropními malbami a stukatérskou prací ozdobený, jest symmetricky ohraničen v rozích čtyřmi klenutými kaplemi s lucernovými vížkami:

nad ozdobným mohutným portálem pne se štíhlá věž, v prostřed pak západního protilehlého ochozu jest zvonice. Druhá brána, zvaná Březnická, otevírá se jen při návalu poutníkuv a v zimě ve dnech svátečních. Uprostřed ochozu stojí poutnický chrám Matky Boží Bolestné ze XVII st., bohatě ozdobený, zvláště skvostným „císařským oltářem“; pod ochozem jsou tři rokokové kaple s bohatou malířskou i štukatérskou výzdobou. Z památek Svatohorských zvláště vynikají: stříbrný hlavní oltář se soškou Matky Boží, nová krásná stukatérská ozdoba stropu a stěn hlavní lodi v baroku. — Soška Matky Boží, dle pověsti arcibiskupem Arnoštem z Pardubic řezaná a původně v Příbramském hradě chovaná, stala se po bitvě Bělohorské přičiněním Jesuitův a arcibiskupa Matouše Sobka z Bílenberka pro zázračnou pověst svou cílem přečetných poutníků, zvláště 7 července, v den korunování Matky Boží, a o slavnosti hornické v den sv. Prokopa. Až do r. 1773 měli zprávu poutní svatyně Jesuité, potom světští kněží, od r. 1796 s infulovaným probоštem v čele, od r. 1861 Redemptoristé. A jaký to ruch a šum panuje na sv. Hoře v době poutních letních slavností od začátku května do konce září, kdy sta processí dostavuje se sem s četnými poutníky bez rozdílu národnosti, věku, pohlaví a stavu z celých Čech i z Bavor buď pěšky ponejvíce s hudbou, aneb dopraveno bývá četnými zvláštními vlaky, zvláště ovšem o slavnostech Mariánských a nejvíce o slavnosti korunování Matky Boží, slavené vždy o III neděli po sv. Duchu! Tisíce lidí

Fot. Fr. Ševčík

VNITŘEK BASILIKY SVATOHORSKÉ.

plní nádvoří chrámové, kteréž pojiti může až 20.000 účastníků. Uchvacujícím jest tu pohled na průvod, kterýž konán bývá po ukončených slavných službách Božích se soškou Madonny, nesenou kněžimi, v liturgická roucha oděnými, kteříž v nesčetném počtu sem se dostavují, a provázenou všemi četnými osobnostmi laiků zaujímajících úřady místní, uprostřed špalíru poutníků z processí sem zavítavších, jichž skvostné prapory vlají vesele do vzduchu. Známá Mariánská píseň „Tisíckráte pozdravujeme Tebe"

Fot. F. Zahrádka

HORNICKÁ SLAVNOST O SV. PROKOPU
V PŘÍBRAMI.

ozývá se v nádvoří z tisicerých hrdel za zvuků místních kapel, sotva při sborovém hlaholu písně slyšitelných. Z dáli zaznívají salvy střelby hmoždířův.

Upoutáno-li bývá za hlučných slavností zevnějším leskem více oko navštěvovatele, tož v obyčejných všedních dnech buď při velebném tichu, panujícím při dopoledních službách božích, anebo při melodickém zpěvu známého „Zdrávasu" uchváceno bývá srdce city zbožnými, kteréž výrazu hledají mimoděk v modlitbě. I chladnému pozorovateli imponuje pohled na zbožné davy, vylévající srdce své před bohem, a folklorista nevyjde z údivu nad množstvím rozmanitých výjevů ze života, zde před zraky jeho se odehrávajících, shledávaje tu hojné látky

ke svému studii. Lid Příbramský těží z pouti Svatohorských velice hmotně, poskytuje přístřeší poutníkům a prodávaje jim potřeby životní i všeliké památnosti.

BŘEZOVÉ HORY, sesterské město hornické se 407 d. a 5.543 obyv., vzdálené od Příbramě asi 25 minut pěší cesty, vypíná se na jihozápadním sklonu návrší zvýši 55 *m* nad náměstím Příbramským. Dvě silnice a dvě cesty spojují obě města; z cesty Prokopské jest vábný

Fot. F. Zahrádka.

KALVARIE NA SV. HOŘE.

pohled na město Příbram a sv. Horu s celým malebným okolím. Odtud vidí se skupina budov dulních s vysokými kominy vedle obrovských hald vyveženého kamení z vnitra země. Za potokem mile se vyjímají skupiny domkův obou osad Podlesí až k Příbramským hutím. Celé panorama vroubeno jest lesy až do nejvyšších vrcholů hory Třemošné a Dubové. Pod kostelíkem Prokopským jest malý hájek březový a opodál staré stavení „cechovna", snad nejstarší na Břez. Horách. Okolo kostelíka zřízen byl malý park. Dva doly vedle kostelíka sv. Prokopa (z r. 1724 až 1733) jsou v levo, hledě k Břez. Horám, Prokopský a v pravo Annenský. — V ulici, ústící od kostelíka na hlavní náměstí, jsou mnohé stavby (opatrovna se sirotčincem spojená, nová dívčí škola, radnice

BŘEZOVÉ HORY.

Fot. F. Zahrádka.

a za ní nová farní budova). Na náměstí imposantně se vyjímá nový farní chrám sv. Vojtěcha, v slohu renaissančním, trojlodní, roku 1889 dle plánu architekta Münzbergra vystavěný. V průčelí zdobí jej dosti vysoká jehlancovitá věž. Nad hlavním vchodem umístěn polychromovaný relief sochaře Čapka, představující Matku Boží s děťátkem. Na východním konci náměstí ústí ulice k Mariánskému dolu, pověstnému známou katastrofou horní, při které 31 května r. 1892 udusilo se požárem v dolech vzniklým 319 horníků; těla jejich uložena jsou ve velikých hrobech na obou hřbitovech městských. Vedle dolu Františka Josefa, v Jarolímkových sadech, umístěny jsou lázně a noclehárny pro

DŮL SV. ANNY POD KOSTELÍKEM SV. PROKOPA
. NA BŘEZOVÝCH HORÁCH.

horníky. V Horách Březových mají sídlo báňský strojní a stavební úřad i strojní dílny, při nichž jest nejhlubší důl Příbramský sv. Vojtěšský. U dolu Annenského jest umístěna aerární továrna na drátěná lana. Údolím Litavky vede úzkokolejná vlečná dráha do hutí.

Vznik Hor Březových souvisí se vznikem hornického bratrstva u dolu Matky Boží pod kaplí sv. Prokopa. Obec nově vzniklá příslušela k Příbrami, dostala r. 1592 prvního rychtáře a samostatnou stala se teprvé roku 1689. R. 1772 zřízena škola v staré „cechovně“ u kaple. — Následovaly na to dlouholeté spory s obcí Příbramskou o práva a pozemky, až r. 1797 přiřčena byla jurisdikce soudní nad obcí aeráru, který zatím hlavní doly byl zakoupil. Roku 1849 obdržely Březové Hory právo k odbývání 4 výročních trhů a staly se městečkem. Chudičká obec nemajíc práva k výtěžkům z hor, musila z pivního krejcaru hraditi své výlohy až do r. 1875, kdy ustanoveno, aby z výnosu hor 40 procent vypláceno bylo Březovým Horám, 60 pak procent Příbramské obci. Zajištěním tohoto značného příspěvku umožněno bylo obci provésti zvětšení chlapecké školy a vystavění nové školy dívčí, provésti stavby sirotčince, opatrovny, nového chrámu, farní budovy a hřbitova, postarati se o řádné osvětlení a částečně i o dlažbu v ulicích nejvíce frekventovaných. Vyfaření od obce Příbramské a zřízení expositury provedeno bylo v roce 1879, a zřízení fary samostatné provedeno bylo roku 1900.

DŮL CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA NA BŘEZOVÝCH HORÁCH.

Pod vrchem, na pramenech Kocáby, jest rozsáhlá ves Dubno s kaplí svatého Anděla Strážce, někdy městečko, s cihelnou a hor-

nictvím, obroubené na západě lesnatým hřbetem pohoří Brdského, jehož hvozdy nepřetržitě se šíří skoro od Zbraslavě až k Plzni. Suchdol s filiálním chrámem sv. Lukáše a na pravo od silnice vesnička Dubeneč, u samého lesa s pěkným zámečkem a mlýnem.

Na jih odsud ke svahu hory Dubové ukrývá se osada Oseč. Severně Příbramě jsou Dušníky Trhové s 87 d. 823 obyv., někdy zboží hradu Karlštejna, kdež v rozsáhlém dvoře hospodářském se zámečkem, vzniklém z bývalé tvrze r. 1548, a pivovárem obce Příbramské, nalézá se hezký kostelík sv. Trojice. Opodál na Litavce jest několik

VOJTĚŠSKÉ MLÝNY A PUCHÝRNY NA BŘEZOVÝCH HORACH
(V LEVO ČÁST OSADY PODLESÍ S HUTÍ, V PRAVO OPUŠTĚNÝ DŮL ARCIKNÍŽETE FERDINANDA)

větších mlýnů. Severněji bývalý dvůr Skorotín vznikl z tvrze, jejíž náspy a věž jsou posud znatelny. Okolo obory vede cesta na starou věž, s níž možno velmi dobře viděti osady Drahlín a Dominikální Paseky na západní straně pod Hřebenem položené. Hluboš, ves položená v úpadu pod vrchem nad údolím Litavským se pnoucím, s novým románským chrámem Nejsv. Trojice s věží, z r. 1877. Pěkný zámek ve slohu barokovém s kaplí sv. Kříže a parkem jest majetek knížat z Oettink a Wallerštejna. Hluboš jest sídlem velkostatku o výměře 2.438 *ha*; jest tu i mlýn a provozuje se hornictví. R. 1611 porazil zde Jindřich hrabě Thurn utíkající z Prahy vojsko Pasovské. V údolí Litavském pod vrchem chrámovým vklíněna jest vesnička Bradkovice s mlýny a cihelnami. Louky okolo Litavky od Dušník až k Jincům

CHRÁM HLUBOŠSKÝ. Fot. F. Zahrádka

bývaly před upravením říčky často podkaleny proudy vod, otrávenými smíšeninami kovů z prádelen Březohorských. Podlesí Nové a Staré jsou osady horníky obývané, k západu pak na svahu Třemošné, odkud s tak zvané kazatelny jest rozkošná vyhlídka k severu a východu až daleko za Dobříš, rozložena jest osada Orlov. U Huti povstala obec Německá Lhota. Na západě na silnici k lesům rozkládá se mohutná ves Obecnice, do r. 1421 zboží kláštera Zbraslavského, pak příslušenství panství Liteňského a od XVII stol. Dobříšského. Jest zde vyhaslá, dříve dosti čile pracující železárna, odbočka Nové Huti Dobříšské. V okolí olesněné Chlumy Brdské, Tok, Kloubouček, Brda.

Severovýchodně Pičín, ves starobylá, někdy město pánů Bavoru ze Strakonic, od kterýchž ji darem obdržel řád Maltánský a posud ji

Fot. F. Zahrádka

ZÁMEK HLUBOŠSKÝ.

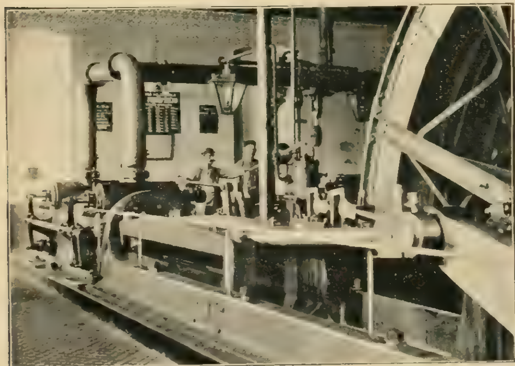

PRÁCE VRTACÍM STROJEM
V DOLECH PŘÍBRAMSKÝCH.
Fot. Vrat. Janaček

drži, s farním chrámem Narození Matky Boží, při němž pozoruhodný jest krásný portál hřbitovní, s mlýnem a s tvrzí v sýpku proměněnou. Občov, se starodávným hospodářským dvorem, majetkem obce Příbramské, v krajině četnými rybníky prostoupené a Suchý Dol, s malým kostelíkem sv. Lukáše, farní ves Višňová se starým farním kostelíkem sv. Kateřiny se zachovanou gothickou klenbou.

Jihovýchodně Příbramě Háje; v lesích rozkošné místečko u sv. Ivana, kde dle pověsti tento poustevník v letní době přebýval. Za vrchem v úpadu leží Dolní Tbity s krásným farním gothickým chrámem sv. Jana Křtitele z r. 1890. S blízkých vrchů Chlumu a Velké Leče

Fot. Vrat. Janaček

TĚŽNÝ STROJ PROKOPSKÉHO DOLU
NA BŘEZOVÝCH HORÁCH.

u Jelenců možno shlédnouti kotlinu Dobříšskou až ku vzdáleným Hřebenům za Voznicí.

Zduchovice s tvrzí ze XVI stol. nyní v zámek proměněnou, velkostatek kláštera Strahovského o výměře 344 *ha*. V romantickém poříčí zde v četných zátočinách plynoucí Vltavy, v krajině odlehlé

Fot. Vrat. Janaček

NÁRAZIŠTĚ
V DOLECH PŘÍBRAMSKÝCH.

a málo posud známé, jsou položeny Smolotely, též Smolotyly, bývalé manství Karlštejnské, napotom majetek pánu Předboru z Radejšina, Sixta Kaufunka z Chlumu, Chánovských z Dlouhé Vsi a nyní svob. pánu Hennigeru, o výměře 713 *ha*, se zámkem, kaplí sv. Trojice, pivovárem a čtyřmi mlýny. Opodál na jihovýchodním lesnatém chlumu, na výšině Makové hoře krásný farní a poutní chrám sv. Jana Křtitele a Panny Marie Karmelské, centrální stavba barokní s velkou

bání a dvěma věžema, odkud jest čarokrásná vyhlídka. Klášterní budova Karmelitů zůstala nedokončena po zrušení kláštera 1786. V neděli po 16 červenci k největší slavnosti poutní dostavuje se přes 10.000 poutníků. Na jih odtud nalézá se farní osada Velké Pečice s krásným gothickým chrámkem sv. Vavřince, založeným od Karla IV., v němž obraz na hlavním oltáři pochází od Karla Skréty. Rtišovice se zámkem na místě bývalé tvrze, velkostatek Jindřicha hraběte Clama z Martinic o výměře 203 *ha*, s pivovárem, cihelnou a mlýnem.

CHODBA V DOLECH V PŘÍBRAMSKÝCH.
Fot. Vrat. Janáček

MILÍN, úhledné město se 109 d. a 899 obyv., s kaplí sv. Jana Nep., pivovárem, sladovnou, mlýnem Bolinou opodál a trhy výročními. Před válkami husitskými byl Milín značnou osadou. Nyní přifařen jest k samotě Slivici, zbytku dávné vsi, s farním chrámem sv. Petra o samotě na vrchu, v němž

Fot. F. Zahrad.

PIČÍN.

na oltáři starobylá kamenná socha sv. Petra z XV st. Západně Březových Hor na silnici k Rožmitálu jsou vsi Vysoká Pec, v levo Kozičín a dále pak Bohutín se 180 d. a 1.775 obyv., s četnými doly. U rybníků, z nichž prýští se Litavka, jsou Lázce, původně Lázsko, někdejší manství Karlštejnské, od Bohutína směrem k jihu Vysoká, se zámečkem, druhdy majetkem hraběte Václava z Kounic a villou zemřelého skladatele hudebního Antonína Dvořáka. Velkostatek Vysoká o výměře 273 *ha* jest nyní majetkem Josefa Štěpánka. Odtud jest jen skok do farní osady Střebska (Třebska), majetku starých vladyků z Třebska, a tvrzi, která stála ve vsi, ačkoli blízký vršek jmenuje se Hrádek. Taktéž v blízkých Modřejovicích stála kdysi tvrz.

Dr. Vincenc Oehm.

XV. OKRES HOŘOVICKÝ.

Hřebeny Brd až k debři Litavky u Plešivce a hory Třemošenské až k severnímu úbočí Toku u myslivny Baštin Hořovických tvoří jižní hranici soudního okresu Hořovického, kdežto západní jde na mappách od Toku k vrchu Peklu, od Skalky napříč kotlinou Hostomickou až k Vrané skále. Rozkládá se tudíž okres Hořovický na severním úbočí Brd a na jižním svahu hor Krušných a prohýbá se širokými údolími říčky Litavky na východě a Červeného potoka na západě.

Dotýkají se zde tudíž mohutné hvozdy středohoří Brdského s rozsáhlými lesy hor Krušných a hvozdů Křivoklátských, území pak okresu jest z dvou třetin povahy lesnaté.

Říčka Litavka a její přítok Červený potok dělí okres na tři nestejné části, v okolí Hořovické, Žebrácké a Hostomické.

Litavka, v nejnovější době poněkud regulovaná, prorvavši sobě cestu pohořím Brdským mezi Slonovcem a Holým vrchem, protéká rozkošným, posud málo oceněným údolím Jineckým, až mezi Ostrým a Plešivcem vniká do kotliny Lochovické a u Libomyšle, prodravši se příčným pásmem vrchu vápencových, ovlažuje údolí Zdické a bere se směrem severním, načež obrací se k východu, přibravši k sobě za Zdicí potok Červený.

Červený potok prýští se na severním úbočí Toku u vrchu Hejlovky a protéká údolí mezi dvěma pásmy vrchů, příčně od hor Třemošenských vybíhajícími, okolo sřícenin hradu Valdeka k Neřežínu, Matníku a Komárovu, kde spojiv se s Jalovým potokem, z údolí Kváňského vytékajícím, obrací se směrem severovýchodním k Hořovicům a pak okolo Kotopek, Praskolesů, Stašova, Baboryně, ke Zdicům.

Mezi Baboryni a Zdici vnímá **potok Stropnický**, vytékající z údolí prvního pásma vrchů hor Krušných a obohacený vodstvem **potoka Mlýnského** pod Točníkem.

Okres Hořovický v rozměru 335·08 km^2 s 3 městy, 2 městečky a 36 vsemi má 34.245 obyvatelů, z nichž 75 evangelíků (v Žebráce 17, v Hostomicích 11, ve Zdicích 15), 443 židů (v Hořovicích 75, v Žebráce 18, ve Všeradicích 26, v Osově 27, v Praskolesích 39, v Lochovicích 18, v Hostomicích 67) a 53 Němců (v Hořovicích 18, v Tlusticích 11). Lesy převládají ve třech skupinách: lesy Hořovické od vrchu Ostrého až ke Kváni na celém severním úpatí hor Třemošenských, lesy Hostomické na svahu Brd od Plešivce počínajíc až skoro k lesům blíže

Fot. M. Adler.

ZÁMEK V HOŘOVICÍCH.

Skalky Mníšecké položeným: třetí skupina severně Žebráku náleží k lesům Křivoklátským. Úrodná role v kotlině Lochovické a Hostomické, v údolí Zdickém a podél Červeného potoku až ke Komárovu, velice se liší od chudých kamenitých políček na svazích říčky Litavky u Jinec a v údolí Kváňském u sv. Dobrotivé. V Chodouni, Drozdově, Hostomicích, Žebráce, Kotopekách a Zdicích zachovaly se ještě větší kmenové usedlosti rolnické. Kromě zemědělství a s ním spojených odvětví (cukrovárnictví, pivovárství a mlynářství) pěstuje se průmysl železářský, jemuž při zhotovování železného a plechového kuchyňského náčiní, cvokařství, pilnikářství a zámečnictví jsou na podporu doly na železnou rudu; jedny prastarého původu dříve výdatné, nyní opuštěné, u Jedové anebo Dědové (kde se dolovalo kdysi i na rumělku) a hory u Hořovic, pak nově otevřené na severním úpatí Krušných Hor u Zdic.

Z rozsáhlých lesů vyváží se hojnost dříví stavebního i k palivu, jakož i pálené zde v milířích dřevěné uhlí.

Hustá síť okresních silnic probíhá i rozsáhlým úhrnem lesním a umožňuje turistům shlédnouti krásné partie skrytých tišin, strání a údolí jindy stěží přístupných hvozdů. Od Zdic skrze Žebrák k Cerhovicům vede stará „říšská", nyní aerární silnice z Prahy do Plzně.

Bývalá dráha Západní (nyní sestátněná) protíná od r. 1862 od Zdic až k Cerhovicům na severní straně podle Červeného potoka okres v severní polovici, dělíc skupinu Hořovickou od Žebrácké, ve Zdicích odděluje se od ní trať Zdicko-Protivínská, vedená údolím Litavky

Fot. M. Adler

FARNÍ CHRÁM SV. JILJÍ
VE VELKÉ VÉSCE U HOŘOVIC.

k Příbrami, a v Lochovicích připojuje se k ní místní dráha ze Zadní Třebáně; z Hořovic spojeny jsou huti Komárovské kolejí 2·6 *km* dlouhou s nádražím Hořovickým.

HOŘOVICE okresní město, malebně na stráni pravého břehu Červeného potoka položené, má s osadou Véskou a třemi osamělými mlýny ve 391 domech 3.575 obyv. Jest sídlem okresního hejtmanství a okres. školní rady pro okresy Hořovický a Berounský, okr. soudu, berního úřadu, měšťanské školy chlapecké i dívčí, zimní školy hospodářské a kníž. Hanavského hosp. úřadu. Malé neúhledné domky, po výtce cvokařů, lemují patu stráně při potoce, po níž dosti příkrými ulicemi

vchází se na rozsáhlé náměstí, obklopené zevšad namnoze jednopatrovými domy, mimo školní budovy a dům úřední, po obou stranách svahu položené. Uprostřed náměstí jest chrám nejsv. Trojice r. 1674 od Bernarda Hynka Bořity z Martinic vystavěný a naproti němu, na východní straně, klášter Františkánský, původně pro Theatiny určený. Na hlavním oltáři umístěn Müllerův obraz čtrnácti pomocníků, z bývalého chrámku utraquistického na Dražovce sem r. 1744 přenesený.

Na starém obecním domě znak pánu Plichtů ze Žerotína upomínal na zakladatele města. Na jeho místě vystavěna byla r. 1905 nová vkusná radnice. Na východním cípu města nalézají se oba zámky:

Fot. Aug. Gottfried

ROZVALINY HRADU VALDEKA.

starý hrad, dle místního podání rodiště prý krále Jiří z Poděbrad, jednopatrový, s dvěma křídly vybíhající do bývalého opevněného podhradí se zasypanými nyní příkopy a náspem proměněným v zahradu, nyní z části obydlí sluhů panských. Starobylý ráz jeho nejvíce připomíná část obrácená k severozápadu, některé staré dvéře s kamennými veňýři (z XV stol.) a hluboké sklepy na severovýchodním křídle, kde byla brána se čtyrhrannou věží a padacím mostem. Nový zámek, z předu i ze zadu krásným parkem obklopený, r. 1709 v barokním slohu zbudovaný, s kopulí nad střední dvojpatrovou budovou a s jednopatrovými křídly, obsahuje ve střední části prostorný sál ozdobený freskami dle dětských kartonů Manesových, kdežto poboční hudební

Fot. Aug. Gottfried.

BRÁNA HRADU VALDEKA.

salon obsahuje obrazy Klusáčkovy z výjevů Parcivala. Farní chrám sv. Jiljí nad zámkem a městem ve Velké Vésce, původní to osadě, býval kdysi kostelcem, zpustl ale a na jeho zbytcích provedena r. 1687 nynější baroková stavba.

Zmínky zasluhují ještě rozsáhlé budovy obou škol měšťanských, pak četné letohrádky u lesa a výletního místa Dražovky nad městem, u níž na blízkém šibeničním vrchu stojí pěkná nová rozhledna.

Fot. M. Adler

PARTIE MEZI MRTNÍKEM A NEŘEŽÍNEM.

Původem Hořovic byla toliko tvrz a nad ní ves Véska s kostelcem, vysazená snad od nejstarších držitelů celého širokého zalesněného okolí, pánů Buziců. Ve XIV století byli majiteli pánové ze Žerotína, kteří vysadili Hořovice za město se 60 lány polí. Po bitvě Bělohorské byly Hořovice zkonfiskovány Janu Litvínu z Říčan a prodány Eusebii hraběnce z Martinic, jejíž neť Tereza přinesla je věnem svému manželu hraběti Janovi z Vrbna. Poslední z téhož rodu Dominik prodal r. 1852 veliké panství ve výměře 12.028 *ha*, mezi nimiž 9.986 *ha* lesa, Bedřichovi Vilémovi kurfiřstovi Hesskému, jehož potomci, knížata Hanavská, je posud drží. Město utrpělo mnoho častými požáry, r. 1540 (kdy shořely městu památné listiny), 1624, 1634 a 1639 při vpádu Švédů.

Drobný prumysl cvočkářský a zámečnický sice valně poklesl, za to zavedena velkovýroba ve dvou slévárnách na železo a ve smaltovně, dále jsou tu dvě sirkárny, parní pila a truhlárna, výroba brousků a pivovár. Značný průmysl a obchod podporován jest záložnou občanskou (obrat 2·5 mil. kor.) i hospodářskou (1·8 mil. kor.) a pojišťovnou proti pádu dobytka.

V přírodně krásném údolí Červeného potoka jest v lesním zátiší, jihozápadně Hořovic, sřícenina hradu Valdeka. Skrze bývalé a nyní prázdné předhradí, přes hluboký příkop, vchází se gothickou branou do prvního hradního dvora, s někdejší studní a konírnami. Na severní

Fot. M. Adler.

KOMÁROV

straně jsou zbytky mohutné kulaté věže. Na jižní straně jsou zbytky bývalého paláce; nyní jest vše v ssutinách.

Hrad vystavěný kol. r. 1250 dle vzoru německého náležel pánum Zajícům z Valdeka, větvi rodu Buziců; nejznamenitějším z nich byl Vilém Zajíc z Valdeka, po smrti krále Václava III obhájce dědičného práva kněžen z rodu Přemyslova a osvědčený přítel i rádce královny Elišky. Hrad zpustl již v XV st. za Pešíků z Komárova. Na západ od hradu při silnici na pravém břehu potoka jsou vesnice Neřežín a Mrtník, původně Brtník, tato s farním chrámem Narození Matky Boží, s mlýnem a s ložištěm železné rudy v nedaleké Dědové hoře, na levém pak břehu tulí se ku protější stráni malé vesničky, Malá Véska, Chaloupky a Ptákov.

KOMÁROV, ves se 160 domy (v pol. obci 183) a 1086 (v pol. obci 1228) obyv., s hutmi prastarého původu, které připomínají se listinně již

ve XIII st., děkujíce rozvoj svůj dílem rudnému bohactví okolí dílem mohutným hvozdům Brdským. Ve XIII st. již připomíná se důl Dědova hora, o jehož objevu skrze jelena zlatoparožného a stříbrovlasého kmeta jedná krásná místní pověst. Za Václava IV již jmenují se vysoká pec Dýmačka mezi Komárovem a Osekem a tři hamry, z nichž prýštilo pověstné bohatství obou majitelův, Otíka a Pešíka z Komárova. Hamr jeden, zvaný Nový, byl pod nynějším příbytkem ředitelovým, druhý v Oseku, třetí na místě nynějšího mlýna u železného kříže na Vystrkově. Před bitvou

Fot. J. Svoboda.

STARÝ ZÁMEK V KOMÁROVĚ.

Bělohorskou držel hamry Komárovské Otta z Losu na Těchobuzi, r. 1621 pro účastenství v povstání popravený, načež připadly hrabatům z Martinic. V urbáři Hořovském z r. 1648 popisují se hamry Komárovské takto: „. . huti železné, totiž vysoká pec a dva hamry. Při vysoké peci v časy pokojné každoročně dělávaly se dva šmelce, kterýžto každý šmelc trval rozdílně, někdy 14, 18, 22 i 24 neděl.“ Moderního zařízení dostalo se závodům Komárovským, když r. 1785 koupil panství Hořovské Rudolf hrabě z Vrbna, pán vysoce vzdělaný a pro práci tak zaujatý, který neostýchal se začasté sám zástěrou koženou se opásati a jako pomocník kovářský spolupracovati, aby tak dělníky vhodnému způsobu obratnosti přiučil. Jeho ředitel Václav z Rosenbaumu postavil mhohem vyšší vysoké pece a zavedl úsporu dřevěnného uhlí. R. 1797

od nepaměti trvající bratrské pokladně dělnické dostalo se pevného základu. Tehdy byly v Komárově 3 vysoké pece, 10 stanů na železo prutové, „cejnhamr", kde se kovávaly „cejny" pro kováře na hřebíky, pak hamry na paličky, 2 stany na vytahování železa, plechařský mlat a drátařský stan. R. 1824 a 1830 sestaveno zde prvé duvadlo truhlíkové a zřízena válcovna pro vyrábění plechu, v níž ve všem Rakousku poprvé užito k vytápění kamenného uhlí. Hrabě z Vrbna povznesl i dolování na panství svém, od kteréž doby zásobují se železárny Komárovské z dolů: Dědovy hory, již v XV st. proslulého, Terezie, Petra a Pavla, Komorska, Hlavy spojené, Velké Naděje, Sv. Petra, Eisengrübnera, Hanzlíkova, Zuzany, Velkého Plešivce, Sv. Augusty, Podlužské hory, Ostrého, Karoliny, Karla, Barbory, Prokopa, Eugenie a Marie, k nimž od r. 1755 dlužno počítati i kamennouhelný důl „na Štilci" mezi Zdici a Cerhovici. Kurfürst Hesský Bedřich Vilém I založil r. 1857 válcovnu r. 1858 třetí vysokou pec na vytápění koaksy, r. 1865 zahájena výroba náprav pro vozy železničné, novější pak dobou přibyly tři slévárny (jedna z nové válcovny), výrobna ocelových kulí dělových, místnost k přehlížení kulí těchto, ústřední čistírna výrobku litinových a těžná věž. Pro dělnictvo zbudovány 23 domky se zahrádkami, pro přespolní noclehárna, pro dorost dělnický zřízena povinná škola odborná.

DĚDOVA HORA
v r. 1463.

DŮL DĚDOVA HORA U NEREŽÍNA.

(Dle starého vyobrazení kreslil Ant. Aksamit.)

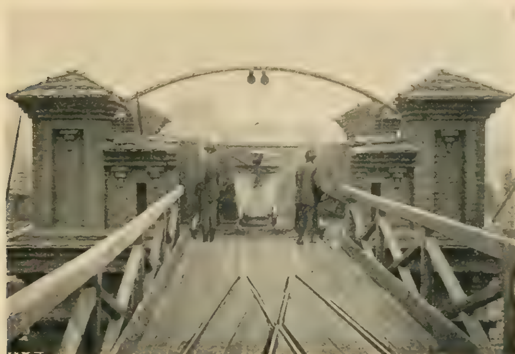

VNITŘEK SLÉVÁRNY V KOMÁROVĚ.

Fot. M. Adler.

Níže Hořovic jest na témže položení ves Tihava (puv. Mtihava), kdež na místě bývalé tvrze na ostruvku v rybníčku jest kaplička sv. Jana. Okolo jsou zachovány dosud mocné valy. Níže Praskolesy, ves se 156 (v pol. obci 230) domy a 910 (v pol. obci 1.379) obyv. a zboží kapitulního děkanství Karlštejnského o výměře 307 *ha*, se zámečkem, jenž jest obvyklým sídlem řečeného děkana, s farním chrámem sv. Mikuláše z r. 1714, kostelíkem sv. Prokopa, farním za dob předhusitských, prý vystavěného na památku vykopaného zvonu knížetem Oldřichem, nyní

Fot. M. Adler

NA KOLOŠNÍKU VYSOKÉ PECE V KOMÁROVĚ.

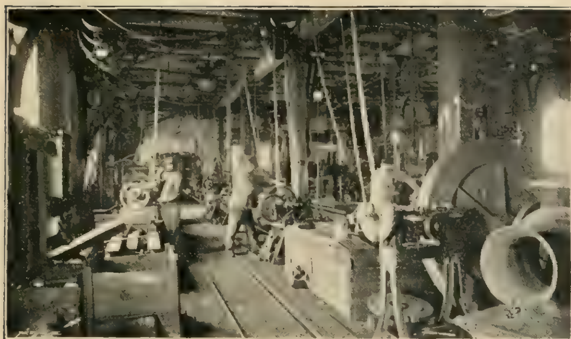
v změněné podobě, kdežto zvon přenesen k nynějšímu farnímu chrámu, se synagogou, třemi mlýny, pilou, výrobou zlatolištův a rámů, s osamělým popl. dvorem Tobolkou. Praskolesy byly darovány pány z Valdeka klášteru sv. Dobrotivé. Karel IV daroval je kapitule Karlštejnské. Dále k východu zdvíhá se zalesněný příkře k západu se sklánějící vrch Otmíč, nesprávně Otmíky, se starým hradištěm u vesnice téhož jména pod ním se rozkládající, kdežto ves Stášov rozložena jest na západním svahu téhož příčného pásma vápencových pahorků. Naproti k severu jest ves Bavoryně, kde aerární silnice začíná vystupovati na severní příčnou planinu, mezi Praskolesy a Žebrákem položenou.

Fot. M. Adler

VYSOKÁ PEC V KOMÁROVĚ.

V údolí Litavky jest ves Čenkov, malebně na stráni rozložená, s krásnou novou školní budovou a několika villami Pražanův. Staré železné hamry, poháněné vodní silou, přeměněny byly ve filiálku moderní, nově vystavené továrny. Za stanicí dráhy Protivínské rozkládá se veliká a zámožná ves Jince se 113 (v pol. obci 178) domy a 887 (v pol. obci 1.338) obyv. Před r. 1750 nestačila tehdejšímu majiteli Františkovi Vratislavovi z Mitrovic k obývání stará pohodlná tvrz s jedenácti obytnými světnicemi, komorou, sklepy a lázní, i dal na místě jejím vystavěti nádherný zámek ve slohu barokovém, s velikým sálem, ozdobeným bohatou štukaterskou prací a s kaplí sv. Josefa, veškero pak okolí proměnil v rozkošný park, ozdobený vodotrysky a množstvím mythologických soch. Po prodeji panství r. 1806 Rudolfovi hraběti z Vrbna zámek spustl, až po r. 1852, když i Jinecké železárny byly zrušeny, vysoká pec proměněna v pilu a zámek v pivovár, jehož varnou stal se veliký druhdy sál. Naproti na nevysokém pahrbku jest farní chrám sv. Mikuláše v barokním slohu 1728 na místo starého gothického znova postavený. Náhrobní kameny a pískovcové gothické sanktuarium, zazděné nyní v sakristii, jsou jedinými památkami ze starého chrámu.

MECHANICKÁ DÍLNA V KOMÁROVĚ.

Fot. M. Adler

Vodoléčitelský ústav Dra. Mosra jest mnohoslibným začátkem nového lázeňského místa, odkudž lze po pěkných silnicích a stezkách, vyznačených turistickým klubem, podnikati četné výlety do rozsáhlých a všestrannou krásou přírody oplývajících hvozdů Brdských.

Níže nad Litavkou, tam kde vytéká mezi Plešivcem a Ostrým z malebného údolí Jineckého, jsou

LOCHOVICE, město s 208 (v pol. obci 262) domů a 1.448 (v pol. obci 1.828) obyv., tu kde u papírny v tak zvané Oboře nalézá se jedna z nejkrásnějších krajinek Brdského pohoří, údolíčko sv. Jakubské

Fot. M. Adler

PÁLÍCÍ PECE VE SMALTOVNĚ V KOMÁROVĚ.

Dle pověsti i Kosmovi známé usídlil zde r. 1035 Břetislav kníže zajaté polské Gdečany. Staré Hradiště na Plešivci a bronzové archaeologické zbytky nalezené v údolí Jineckém poukazují sice, že v starověku krajina ta byla obydlena. Též starý zvon Stanislav v kostele Lochovickém zdá se poukazovati, že tehdejší obyvatelé Lochovic zvonem tím uctíti chtěli památku slavného Polského biskupa a mučedníka. Začátkem XIV století náležely Lochovice panu Vilémovi Zajíci z Valdeka. V XVI st. počaly zkvétati a obdržely 1574 právo městské. Vdova Mikuláše Valtra z Valtrsperka paní Elena z Michelsdorfu odkázala je druhému svému manželu Krištofovi Vratislavovi z Mitrovic, v jehož rodě zůstaly až do r. 1754; utrpěvše nemalé škody za války

Fot. M. Adler.

HUDEBNÍ SBOR ŽELEZÁREN KOMÁROVSKÝCH
S ČESTNOU DĚLNICKOU SETNINOU.

třicetileté, přešly pak prodejem na Václava Kazimíra hraběte Netolického z Eisenberka. Nyní drží velkostatek zdejší o výměře 811 *ha* Moravan Josef Vykoukal. Zámecké kulaté věže poukazují na prastarý původ tvrze, obehnané náspy a opevněné příkopy. Místnosti zámecké pronajímají se nyní na letní byty.

Proti zámku jest neveliký chrám sv. Ondřeje s mohutnou, ale nízkou čtyrhrannou věží, dosti úhledný, původně gothický, r. 1648 přestavěný a ve vzorné čistotě chovaný. Památný kamenný pranýř dříve u chrámu postavený nalézá se nyní v zemském musei. Z průmyslových závodů vyniká nyní, po shoření přádelny, továrna na papír a lepenku, se značným vývozem obálek na dopisy do daleké ciziny, mlýn s pilou, pivovár a cihelna. Na západě asi $^1/_4$ hodiny od města

v pěkném příčném údolí jsou bývalé lázně, po požáru r. 1881 vystavěné, kteréž slibovaly někdy utěšený rozkvět v budoucnosti. Majolikový obraz Matky Boží nalezený v XVII století ve studánce zavěšen jest v kapli nad obrazem oltářním. U Libomyšle, vsi pod Vyšebožskými vápencovitými stráněmi ležící, zdvihá se do výše 14 *m* pahorek homolovitý uměle navežený, Hrádek zvaný, bývalé to staré hradiště, okrouhlé, malé, podobné Hradišti na vrchu Ostrém u Lochovic, na němž r. 1698 vystavěl Bernard Jiří Vratislav z Mitrovic malou zděnou kapličku sv. Jiří, zrušenou roku 1787. V těchto místech vymlela sobě cestu Litavka, spojivši se s potokem Chumavou, podél zámožné a výstavné vsi Chodouně nad homolovitými pahorky Studeným a Smutným a vniká tudy do údolí Zdického.

Fot. V. Veselý.

OKOLÍ CHRÁMU SV. PETRA
V HOSTOMICÍCH.

ZDICE (dříve Bílý Kostel zvané), městečko s 235 (v pol. obci 274) domy a s 2.124 (v pol. obci 2.356) obyv. Cukrovár u rozšířeného nádraží, slévárna a továrna na stroje jsou známkami čilého ruchu obchodního a průmyslového, podporovaného občanskou záložnou. Chrám Narození Matky Boží z XVIII st. byl prý vystavěn na místě chrámu staršího, dle vzoru kteréhosi chrámu Římského. V novější době vznikla zde modlitebna evangelická se stanicí kazatelskou.

Dějiny městečka úzce spojeny jsou s dějinami panství Karlštejnského, Točnického a Královdvorského, k nimž byly Zdice postoupně připojeny. Bitvou u Zdic rozhodla se r. 1190 domácí válka mezi dvěma Přemyslovci, Jindřichem Břetislavem a Otakarem I. ve prospěch onoho, jemuž dopomohlo nekrvavé vítězství zradou získané k vládě.

HOSTOMICE, dříve též **HOSTOMNICE**, král. kom. město při potoku Chumavě na samém úpatí Hřebenů Brdských při horském sedle mezi Plešivcem a Studeným se 362 domy a 2.399 obyv., vysazené za město na počátku XIV stol. skrze Viléma Zajíce z Valdeka, stávalo dříve „v starých městech“ na jiném místě blíže nynější vesnice Skřípel, více ve středu vlnité kotliny mezi Hřebeny a Housinou.

Hynek Berka z Dubé r. 1343 obnovil městečku stará práva ztracená asi v nepokojných dobách vlády Jana Lucemburského. Od r. 1406 bylo majetkem král. komory. Rudolf II propustil jemu živnost vaření piva. Karel VI povýšil je za město. Obec drží velkostatek o výměře

Fot. Otto Wiesenberger.

NÁMĚSTÍ S DĚK. CHRÁMEM SV. VAVŘINCE V ŽEBRÁCE.

331 *ha*. Nynější chrám, velice prostranný se štíhlou věží, zasvěcený Stolici sv. Petra, vystavěn byl po vyhoření starého r. 1836. Památným jest v něm obraz Kristův od Brandla. V krásné nové budově školní umístěny jsou vedle školy obecné a průmyslové pokračovací dvě trojtřídní měšťanské školy pro chlapce a dívky. Jest zde dále chudobinec, vystavěný nákladem 15.000 K z odkazů 40.000 K Frant. Slavíka, mistra bednářského na Smíchově, a Karla Slavíka, měšťana v Hostomicích. Hostomice mají synagogu a jsou sídlem náboženské obce židovské. Z průmyslových závodů jsou zde dvě kruhové cihelny a pivovár. Drobný průmysl cvokařský klesá, za to ale vzmáhá se šití rukavic, podporováno jsouc živnostenskou a občanskou záložnou.

Okolí Hostomic ve mnohém ohledu zajímavé osazeno bylo hustě již za dob starodávných. Svědčí o tom četné bývalé tvrze, staré

chrámy a mnohá nadání statky, učiněná jednotlivým náboženským řádům. Tak bývala tvrz v Bezdědicích; v Neumětelích, připomínaných již v pověsti o Horymírovi, jehož koně, pověstného Šemíka, domnělý náhrobek se tam v kameni před chrámem ukazuje, byly dokonce tři tvrze a sice na vrchu Košíku, na Starém zámku a západně odtud na Vyšebohách nad Libomyšlí. Dále bývaly tvrze ve Skřípli, Osově, v Chrastině u Lažovic (Hlažovic) a v dolním díle vsi Všeradic. Prastarý jest farní chrám Narození Matky Boží v Bezdědicích, na jehož stáří poukazuje i stavba mohutné věže. Na vrcholku

Fot. Otto Wiesenberger.

HRAD ŽEBRÁK,
S TOČNÍKEM V POZADÍ.

hory Košíka stávala stará kaple se hřbitovem, odkud lid místu tomu posud říká „krchov". Ve Skřípli byl starý chrám sv. Jana, vystavený mnichy kláštera na Ostrově. Nynější chrám sv. Judy Tadeáše vystavěn byl ve slohu barokním r. 1794. Chrámy ve Všeradicích a Neumětelích, původně gothické, byly již ve XIV st. farní. Ve Skřípli měli statky klášter Ostrovský, chrám sv. Víta na hradě Pražském a arcibiskupství Pražské. Bezdědice náleží dosud k děkanství Karlštejnskému. Po válce třicetileté zceleny byly jednotlivé statky ve dvě veliká panství, Osovské, náležicí rodině hrabat z Kounic, kteří vystavěli v l. 1728—1737 v Osově krásný barokní zámek a farní chrám sv. Jana Křtitele, a Lochovické, majetek hrabat Vratislavů z Mitrovic. V ny-

nější době náleží panství Osovské ve výměře 2.642 *ha* knížeti Karlu ze Schwarzenberka, který má v Osově cukrovár. Milosrdné sestry mají v Osově mateřskou a pracovní školu. V Neumětelích jest cihelna a továrna na zužitkování ovoce.

Severní část okresu Hořovického, v oblasti potoků Mlýnského a Strupínského, náleží k horstvu Krušných hor a lesní hvozdy k panství Křivoklátskému. Na planince mezi posledním výběžkem Brd a Hor Krušných leží lázeňské městečko

Fot. Aug. Gottfried.

POD ŽEBRÁKEM A TOČNÍKEM.

CERHOVICE se 186 domy a 1.129 obyv. Jsou tam dva pivovary, občanská záložna a železité lázně, na blízku pak lomy výtečného pískovce. Cerhovice, povýšené 1516 od krále Vladislava za městečko, měly již 1275 právo trhové. Chrám sv. Martina býval již za dob předhusitských farním. V Cerhovicích má býti zřízen okresní sirotčinec, na pozemku darovaném manželi Cislerovými. Značný jest místní průmysl, soustřeďující se v továrnách na strojená hnojiva a výrobky lučební i na tresť polévkovou, pak ve výrobě dřevěných obručí pro továrny, hospodářských strojů, náhrobků, pilníků, vah, žehliček a řez-

bářských výrobků. Po přímočárné aerární silnici od Cerhovic jde cesta, mezi niž a Hořovici jsou Tlustice s dvěma sirkárnami, k

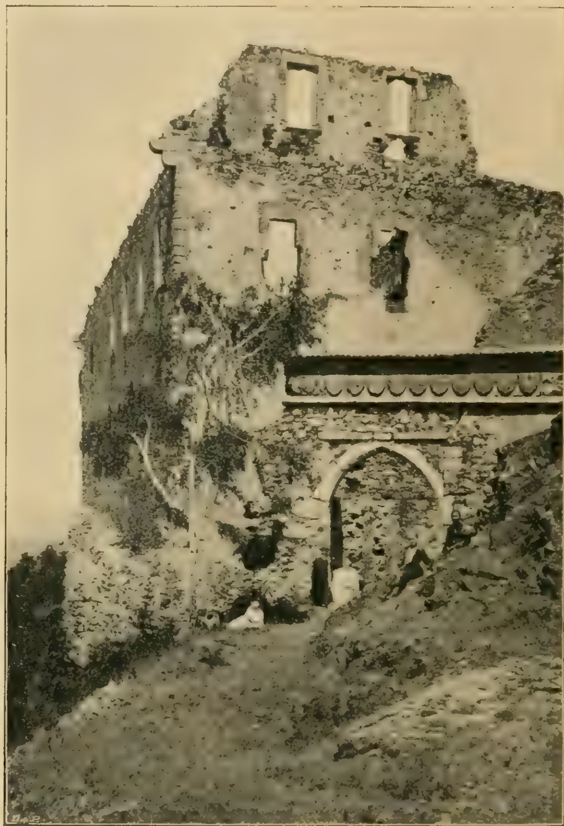
ŽEBRÁKU, útulnému král. kom. městu se 183 domy a 1.628 obyv., na výšině, králem Václavem IV roku 1396 za město povýšenému, s hezkým náměstím, uprostřed něhož naleza se děkanský chrám sv. Vavřince (novějšího původu) s krásným oltářním obrazem sv. Karla Borrom., s čilým průmyslem koželužským, mydlářským, s továrnou na stroje a slévárnou, s občansko-živnostenskou záložnou a čilým spolkovým životem: městu toliko nedostává se potřebného spojení se Západní drahou alespoň tratí podružnou.

Návrší severozápadně od města ležící, „Kraví Hůrkou" zvané, nad starým hřbitovem, jehož bránu zdobí letopočet 1613, bývalo kdysi pohanským obětištěm. V dějinách národního probuzení našeho proslul Žebrák jako kolébka tří úctyhodných buditelů, Šeb. Hněvkovského, Vojtěcha a Jana Nejedlých. Čtvrt hodiny od města Žebráka vzdálen jest sřícený hrad téhož jména, zbudovaný na ostrém skalnatém hřebeni drobového slepence v utěšené kotlince, pod Zámeckou horou a Kraví Hurkou, obklopen jsa ze všech stran rybníky mimo stranu východní, kdež byl přístup po hrázi a mostě. Byl to hrad pevný, ale úzký a těsný s dvojím palácem, opevněný hradbami a dvěma věžemi, jichž mohutné trosky odolávají posud zubu času. Patřil v nejstarší době jedné větvi Buziců, byl však vyměněn r. 1336 za Zbyňka Zajíce ze Žebráka za menší avšak výnosnější panství Budyňské a náležel od té doby komoře královské. Zde zemřel Karlu IV nejstarší dvouletý teprv syn jeho Václav, načež se císař od té doby hradu vyhýbal; za to častěji zde přebýval syn jeho Václav IV., jemuž však pobyt na těsném hradě byl konečně tak nepohodlným, že vystavěl na blízké hoře Zámecké nový hrad

TOČNÍK (1401), jehož mohutné sříceniny dodnes každému imponují. Vše, co zde posud zachováno, svědčí o královské nádheře tehdáž obvyklé: obě brány, z nichž východní jest zazděna, silné zdi střílnami opatřené, posud zachovalá kaple sv. Bartoloměje, královské pokoje s krásnými okny a krby, podzemní konírny na 150 koní, pětihranná královská zahrada.

Po smrti krále Václava byly odveženy odtud nahromaděné poklady bratrem jeho Sigmundem a hrad byl několikráte po sobě rozličným pánům zastavován, až vykoupil jej Jiří z Poděbrad. Od r. 1595 zůstaly oba hrady v držení královské komory, která zboží jejich spojila s panstvím Zbirozským. Za války třicetileté byl ještě hrad lidu okolnímu útočištěm. Sříceniny opatřeny byly kol r. 1722 hrabětem Hartmannem, správcem komorních panství, šindelovou střechou. Ve vsi Točníku jest kaple sv. Bartoloměje, mlýn a pila.

Fot. Aug. Gottfried.

ČÁST HRADU TOCNÍKA S VÝCHODNÍ BRANOU.

Fot. Aug. Gottfried.

POD KAPLÍ SV. BARTOLOMĚJE NA TOČNÍKU.

Krásná vyhlídka naskytuje se s příkrého vrchu, proměněného v třešňový sad. K severozápadu vábí pohled do útulné lesní kotliny Bzovské, k severu na hřbet zalesněných vrchů s kostelíkem sv. Jana na Velizi, pod Zámeckou horou prohýbá se líbezné údolí potoka Strupínského a k jihu otvírá se panoráma celého téměř okresu Hořovického až ke vzdáleným hřebenům hor Brdských a Třemošenských.

Dr. Vincenc Oehm.

XVI. OKRES BEROUNSKÝ.

Okres tento, vesměs hornatý, počítá se horopisně k Brdům, geologicky k útvaru silurskému, zastoupenému na levém břehu Berounky pásmem Rokycanským s pískovci Krušnohorskými, pásmem Drábovským, jdoucím od Loděnic dvojím pruhem k Berounu, pásmem Trubínským od Loděnic k Vráži, na pravém břehu pásmem Drábovským mezi Mníškem a Řevnicí, pásmem Zahořanským na levém břehu Litavky, pásmem šedých břidlic Kralodvorských a křemenitých pískovců Kosovských, pásmem Chuchelským od Měňan ke Koněprusům, pásmem černošedého vápence Budňanského, pásmem bílého vápence Měňanského a Koněpruského u Tetína a Suchomast, pásmem Hlubočepským peckovitého vápence u Karlštejna a Srbska.

Také Brda rozdělena jsou Berounkou ve dvě hlavní skupiny. Na levém břehu srázně z údolí jejího vyrůstá lesnatý Plešivec Hýskovský (458 *m*), s nímž na východě souvisí pásmo Veselské (399 *m*). Pokračováním východním jsou Herinky, rozdělené v Berounské a Svatojanské. Podél potoka Loděnického postupují a velekrásné údolí obklopují skály Svatojanské, namnoze lesnaté a skalou sv. Ivana vrcholící; severněji strmí lesnatá Boubovka (422 *m*). Jihovýchodně zdvihá se skupina Karlštejnská s Kněží horou (421 *m*) a Haknovcem (416 *m*). Severovýchodní část okresu vyplňuje ploská planina Vysokooujezdská, svažující se znenáhla do okresů sousedních.

Na pravém břehu Berounky, podél hranice okresu Křivoklátského, vypíná se lesnaté pásmo Drábovské s Dědem (492 *m*), na jehož jižním, výslunném svahu za novějších dob zakládají se četné vinice. Severní část jest skupina Brdatecká s dvojvrcholným Ostrým (376 *m*), zakončená krásným lesním údolím téhož jména, nyní oživujícím se letní dobou obecenstvem velkoměstským. Na pravém břehu Litavky rozkládá se vysočina Tmaňská s nejvyšším bodem horou Kouko-

ovou (470 *m*). Na jihu přechází vysočina tato v planinu Suchomastskou, u Borku 417 *m* zvýšenou, podél pravého břehu potoka Suchomastského vypíná se pásmo Jarovské s Kosovem a pokračování jeho pásmo Tetínské s Dámilem nebo Dámělem (394 *m*), srázně do Berounky spadající. Jižně Tetína vypínají se lesy Kodské, dvojí roklí, Císařskou a Kodskou, rozryté. V Kodské rokli jest památná jeskyně Capouk. Dále k východu podél Berounky srázné skály Korenské lemují lesnatou vysočinu, nad níž tyčí se Strážiště do výše 473 *m*. K jihu sklání se skály tyto mírně do požehnaného

Fot. Dr. Em. Wiesenberger

BEROUN.

údolí Měňanského. Mezi Dámilem a Lítavkou rozkládá se rozsochatý Koledník s jihozápadním pokračováním Zlatým Koněm (466 *m*) v pásmě Koněpruském. Na západním výběžku Zlatého Koně, Kotýzem zvaném, jest jeskyně Ve vratech. V nejjižnější části okresu vypíná se vysočina Liteňská s Mramorem (466 *m*).

Hlavní řeka okresu Berounka vstupuje mezi Novou a Starou Hutí na půdu okresu a spolu do pánve silurské i plyne úzkým údolím se sráznými stráněmi, toliko u Berouna se rozšiřujícím. Berounka u Berouna dělí se ve tři ramena, jichž jedno spojuje se s Lítavkou a tak stává se bezděkou příčinou velice škodných zátop říčky této. Od Berouna pod Tetínem ke Karlštejnu a Řevnicům vine se řeka úzkou rozsedlinou s namnoze sráznými, skalnatými břehy. Lítavka přichází z okresu Hořovického pod Zdici a vnímá na levém břehu

Červený potok u Králova Dvora a potok Zahořanský, na pravém břehu potok Suchomastský, protékající krásným údolím Litohlavským. U Srbska vléva se do Berounky potok Kodský, přicházející z rokle soujmenné, v Zadní Třebani vodný potok Lečský nebo Svinařský, nahoře i Vodicí zvaný, zesilující se na levém břehu potokem Bělečským. Z levé strany vnímá Berounka potok Hýskovský, pod Hostínem Kačák nebo potok Loděnický, vinoucí se krásným skalným údolím sv. Ivana, a pod Karlštejnem potok Budňanský.

Plodinami jest okres Berounsky dosti bohat. Z nerostů láme se vápenec u Koněprus, Tmaně, Malkova, Srbska a Korna, červený mramor u Tetína a Suchomast, černý v Suchomastech a Tetíně, zelenokam a jíl u Berouna. Přes hornatý útvar daří se všeho druhu obilí, cukrovka, mák i rostliny pícní. Severozápadní část okresu, část na levém břehu Berounky avšak i značné plochy uvnitř pokrývají lesy, hlavně držené k velkostatkům Berounskému, Karlštejnskému a Svatojanskému. Na výslunných polohách znova vzkvétají vinohrady, zvláště na Kněží hoře u Loděnice a Pavla, Lorenzova, Borovanská i Proškova vinice u Berouna. Na Liteňsku, Tmaňsku a Karlštejnsku prospívá chov koňstva. Bohactví nerostné podporuje průmysl, zvláště železářský a vápenický, a živnosti řemeslné. Obchod hlavně zabývá se vývozem obilí, dříví, vápna a výrobků průmyslových. Okresem prostupuje aerární silnice Pražsko-Plzeňská nebo Říšská, někdy nejhlučnější obchodní cesta z Prahy do Řezna, Augšpurka a Norimberka, k níž druží se hojné silnice okresní. Údolím Berounky a od Berouna Litavky vedena postátněná nyní Západní dráha, k níž připojují se v Berouně trať státních drah Berounsko-Dušnická, spojující Českou dráhu západní s Pražsko-Duchcovskou, a dráha Rakovnicko-Protivínská částkou trati Berounsko-Rakovnické. Ze Zadní Třebaně vede místní dráha do Lochovic, kdež spojuje se s hlavní trati dráhy Rakovnicko-Protivínské. Obchodu napomáhají Úvěrní ústav a okresní hospodářská záložna v Berouně. Veškeren okres čítá na ploše 234 km^2 a ve 38 politických obcích 32.450 obyv., mezi nimi 144 evangelíků (v Berouně 28, ve Svaté 29, v Litni 12, ve Dvoře Králové 11), 543 židů (v Berouně 293, ve Dvoře Králové 20, v Litni 29, v Suchomastech 20, ve Svinařích 14, v Mořině 32) a 308 Němců (v Berouně 175, ve Dvoře Králové 78).

BEROUN, král. a dříve i krajské město v nížině vrchy lesnatými obklopené na pravém břehu řeky Berounky, tam kde se do ní Litavka vlévá, skládá se z vnitřního města, dříve hradbami obklíčeného s 209 d. a 3.087 obyv., z Plzeňského předměstí se 301 d a 4.682 obyv. a ze Závodí nebo Pražského předměstí se 169 d. a 1.924 obyv., celkem se 679 d. (r. 1907 773) a 9.693 obyv. (se

365 muži vojska) r. 1900, r. 1907 asi 11.000 obyv. Předměstí Hrnčířské a Rybářské, dříve rozeznávaná, splynula s předměstím Plzeňským, někdejší vsi Petrovice a Nižtice s předměstím Pražským. Beroun jest sídlem okresního soudu, berního úřadu, velitelství pěšího pluku a doplňovacího okresu č. 88 s voj. nemocnicí, velikými novými kasárnami a střelnicí, evang. fil. obce, náboženské obce židovské, měšťanské školy chlapecké i dívčí, veřejné školy hudební, založené r. 1825, zimní školy rolnické, musea, veřejné čítárny; za let těchto jedná se již i o zřízení vyšší školy realné. Když r. 1714 spojeny staré kraje Podbrdský a Vltavský v kraj jediný, stal se Beroun jeho hlavním městem, dle něhož kraj až do r. 1850 Berounským zván,

Fot. Dr. Em. Wiesenberger.

ZBYTKY MĚSTSKÝCH HRADEB
V BEROUNĚ.

jakkoli kromě l. 1787 až 1791, za nichž krajský úřad byl sídlem v Berouně, dála se správa kraje z Menšího města Pražského.

Původem jest Beroun sídlem dávným při brodu na hlučné obchodní cestě z Prahy k Řeznu a Norimberku; na levém břehu Berounky připomíná se již r. 1088 ves Brod, na pravém pak Podolí. R. 1260 vysadil král Otakar II Brod za ves trhovou a uvedl do ní osadníky německé, kteří zvali ji německy Bern, latinsky Verona, odtud pak české Berún, Beroun. Již však za bouří po smrti Otakarově nová osada zpustla a Václav II přinucen znova do ní uvésti obyvatelstvo německé i české, s výslovným prohlášením, že Němci i Češi měli býti práv městských stejnou měrou účastni. R. 1295 bylo již osazení dokonáno, nové král. město Beroun učiněno sídlem cúdy a krajské správy Podbrdské; měšťané byli rozděleni dle národnosti na čtvrt Českou

*

PRAŽSKÁ BRÁNA V BEROUNĚ.

Fot. Dr Em. Wiesenberger

a Německou, při farním pak chrámu rovněž ustanoveni dva kazatelé český a německý. Zpupnost, jíž se Němci zdejší dopustili, přiměvše úskokem českého kazatele, aby místo dítěte psa pokřtil, zjednala r. 1359 trvalou převahu lidu českému. S počátku husitských válek stáli Berounští při straně královĕ, ale 1 dubna r. 1421 přitrhli Žižka a Pražané k Berounu, dobyli se do města u fortny Německé a posádku, mnichy kláštera Dominikánského i z Prahy a z okolí a německé měšťanstvo zbili anebo ve stodolách předměstských spálili. Dominikánský klášter tehdy zkažen. Odtud stál Beroun věrně ke kalichu, do r. 1425 na straně Pražan, potom s Táborem. V XV st., když v zemi závládl řád znovu, obdarováni byli Berounští cennými výsadami a prospívali v živnostech tou měrou, že kupovali sobě mnohá zboží v okolí, mnozí pak nadáni i erbem. Veliké požáry r. 1512, 1544 a 1599, pokuta za účastenství v odboji proti Ferdinandu I r. 1547 a vyplenění skrze Pasovské r. 1611 podvrátily blahobyt tento, takže i sám Ferdinand II po bitvě Bělohorské vrátil Berounským statky pro účastenství v Českém povstání zabavené. Z obyvatelstva převahou lutheránského mnohé vynikající rodiny se vystěhovaly, zbylí pak ožebračeni r. 1632 Sasy a r. 1639 Bannerem, který město zloupil a vypálil. Mor r. 1680 opět řádil zle v městě zuboženém, které r. 1735 zcela vyhořelo a r. 1741—1742 skrze Francouze velice utrpělo. R. 1773 zalo-

Fot. Dr. Em. Wiesenberger.

PLZEŇSKÁ BRÁNA V BEROUNĚ.

žena v Berouně residence Piaristů, kteří při ní otevřeli hlavní školu a po některý čas vyučovali i ve školách latinských. Za novějších dob trpěl Beroun velice zátopami obou řek, zvláště 25 května 1872, když však r. 1862 zbudována dráha Západní, rozvinul se utěšený ruch průmyslový i obchodní, zvláště na Plzeňském předměstí, které také nejvíce vzrůstá (v r. 1900 až 1907 o 53 domů), a tak vyvážena zkáza starodávných místních řemesel, soukenictví, punčochářství, tkalcovství a dílem i hrnčířství, takže město, které čítalo r. 1843 2.859 obyv., nyní již dostupuje počtu 11.000 obyv. a stále ještě vzrůstá.

Středem města zůstává stále město vnitřní, někdy hrazené, čehož značné zbytky podnes jsou zachovány, zvláště obě věžovaté brány,

Fot. Dr. Em. Wiesenberger

NÁMĚSTÍ V BEROUNĚ
PO VÝROČNÍM TRHU.

Plzeňská a Pražská, jimiž vedou hlavní ulice na veliké obdélníkové náměstí s domy namnoze starobylými, rozsáhlé zbytky zdí hradebních a četné čtverhranné bašty. Jihozápadní cíp rozšiřuje se a tu stojí děkanský chrám sv. Jakuba Většího s původním gothickým kněžištěm, s loďmi v ranném slohu renaissančním z r. 1541—1547 a s mohutnou ale poměrně nízkou věží. Znám jest krásný souzvuk zvonů zdejších. Na náměstí jest starobylá radnice s věžkou na štítě, v severovýchodním rohu vnitřního města býval za dob předhusitských klášter Dominikánský s chrámem Matky Boží. Předměstí Plzeňské rozkládá se na levém břehu říčky Litavky, po obou stranách aerární silnice Pražsko-Plzeňské. Ze starších staveb vyniká hřbitovní chrám Zvěstování Matky Boží.

ČÁST NÁMĚSTÍ V BEROUNĚ S PLZEŇSKOU BRANOU.

Fot. Dr. Em. Wiesenberger.

založený r. 1520 v pozdně gothickém slohu a roku 1744 přestavěný. V býv. residenci Piaristův byly až do r. 1870 některé třídy školní, později tam ubytováno vojsko, nyní pak staví se na místě jejím nová dvoupatrová budova školní. — Za dob nových vznikly na tomto předměstí dvě nákladné a úpravné školy, veliká přádelna a kasárny. — Na pravém břehu Litavky, jíž přepíná úpravný můstek, jest nádraží s dílnami a veliký cukrovár, vedle něhož a tkalcovny i přádelny, 1000 dělníků zaměstnávající, průmysl zastoupen jest pivovárem, dvěma továrnami na cement akciové společnosti pro vyrábění vápna a cementu v Praze, třemi mlýny na Berounce a jedním při Litavce, dvěma vápenkami, dvěma parními pilami, parketárnou, dvěma kruhovými pecemi na výrobky cihlářské, dělnickou pekárnou, výrobou vody sodové, velkozávodem a některými dílnami koželužskými. Na levém břehu Berounky rozkládá se předměstí Pražské, spojené s městem kamenným mostem z r. 1840, od r. 1845 však místo kamenného svršku lzy a mostnice jsou dřevěné. Obec Berounská jest majitelem velkostatku deskového o výměře 921 *ha*.

Na levém břehu Berounky, na výšině pod lesnatým Plešivcem a nad těsným údolím řeky, rozkládá se ves H ý s k o v, původně H e s k o v, dle H e s k o v a někdy h a m r u nebo h u t i, nyní ves se 189 (v pol. obci se 234) d. a 1.790 (v pol. obci se 2.103) obyv. Hýskov, k němuž popisují se S t a r á h u ť a K d y č i n a (nyní

Fot. Ant Razek.

ČÁST NÁMĚSTÍ V BEROUNĚ S PRAŽSKOU BRANOU.

Zdejčina) byl až do r. 1597 příslušenstvím purkrabství Karlštejnského, načež se svolením stavů připojen ke Křivoklátu, ale od r. 1652 náležel opět ke Karlštejnu. Nyní jsou v obci dva mlýny, na blízku pak ložiska železné rudy a kamenného uhlí. Naproti na pravém břehu jest Huť Stará, rozložená na úpatí vršku, kostelíkem Matky Boží zdobeného, od něhož pěkná vyhlídka; Stará Huť má veliké železárny o 4 pudlovnách, 6 svařovnách, s válcovnou na železa plochá a kulatá, na obruče, kolejnice a hřídele. Veškery tyto závody jsou majetkem tak zvané „České“ montanní společnosti, která zde uprostřed od věků Českého kraje vede

Fot. Dr. Em. Wiesenberger.

PARTIE Z MLÝNSKÉ STROUHY V BEROUNĚ.

si výhradně německy, netrpíc nikdež českého označení, ba ani ne na domcích svých dělníků, pro něž zřízena závodní nemocnice. Níže jest osamělý dvůr Pták, majetek A. Vyskočilové o 157 *ha* výměry.

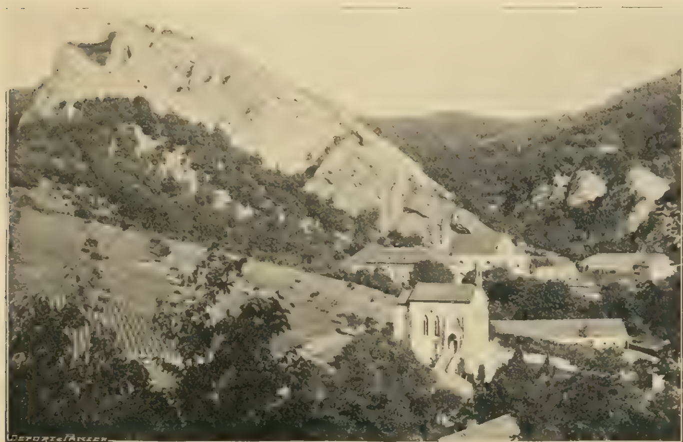
Levý břeh Litavky lemují výšiny lesnaté, v jichž zákoutí ukrývají se vsi Černín, někdy sídlo polských Hedčanů, Břetislavem I do Čech převedených, Svatá, kdež byly v XVI st. doly na železnou rudu, Trubín a Trubská. Opodál řeky, při silnici Plzeňské, jsou položeny Podčaply, nyní lidově Počaply, ves s barokním chrámem Narození Matky Boží, původně dřevěným, r. 1733 v nynější způsob přestavovaným. Nedaleko Králův dvůr, někdy slavný lovecký hrádek králů Českých na popraží hvozdu Křivoklátského, na němž za lovecké kratochvíle odehrávaly se začasté vážné události v dějinách. Zde zemřel r. 1253 král Václav I po delším pobytu, náruživému lovu věnovaném,

zde 8 května 1394 král Václav IV s nehojným průvodem odpočíval, vraceje se ze Žebráka do Prahy, i byl tu přepaden, nic netuše, strýcem svým markrabím Joštem a odbojnými pány českými. Když přijal je ochotně ve slyšení, za něž pokrytecky žádali, tu pan Jindřich z Rožmberka jménem přítomných příkře posuzoval jeho dosavádní vládu a nabízel služby své i svých přátel. Král pohněván jsa smělosti řečníkovou, hrozil pokutami, ale tu již panský lid naplnil dvůr, odzbrojil družinu královskou a král sám vezen pod silnou stráží do Prahy. Ještě r. 1397 přebýval zde král, netuše ani, že právě popravováni byli na nedalekém Karlštejně přední jeho milci. Odtud přestala záliba králova na myslivosti zdejší i zapsal r. 1412 Václav IV Králův dvůr purkrabí Karlštejnskému Zdeslavu Tluksovi. R. 1585 zbudoval Jan starší z Lobkovic zámek, který v XVII st. býval sídlem hejtmanů král. panství Točnického. V XV st. byly zde již hamry a huti, pročež Králův dvůr postoupen hornímu aeráru, od něhož r. 1860 koupil deskové panství zdejší o výměře 892 *ha* kníže Egon Fürstenberk a zavázal je svazkem svěřenským. Dnes jest Králův dvůr s Karlovou Hutí, Popovici a Křižatkou osadou se 108 (v pol. obci se 201) d. a 1.522 (v pol. obci se 2.541) obyv., s knížecím zámkem, jehož nejstarší částí jest křídlo severozápadní s kopulovitou věží, továrnou na cement, železnými hutmi Karlovou a Emilovou, závodní nemocnicí, vápenicemi a mlýnem Litohlavským.

V kotlince, opodál pravého břehu Litavky, starobylá ves Lounín s rustikálním velkostatkem J. Wilda o 80 *ha* výměry. Opodál Tmaň, ves a velkostatek deskový, majetek Edvarda a Rudolfa Nolčův o výměře 741 *ha*, se zámkem, v němž kaple Matky Boží, farním chrámem sv. Jiří při silnici opodál, pivovárem, lihovárem, sladovnou a dvěma mlýny. Zašlá část vsi kolem chrámu bývala duchovenstvím chrámu sv. Víta na hradě Pražském, v nynější vsi bývalo zboží vladyčí. Nad potokem Suchomastským Suchomasty, ves a deskový velkostatek dědiců Františka Marše o 520 *ha* výměry, s prostranným moderním zámkem, v němž kaple sv. Antonína, uprostřed pečlivě ošetřovaného anglického parku, s pivovárem, mlýnem, vápenicemi a lomy na černý mramor. Nedaleko Borek, k Suchomastům popisovaná ves s farním chrámem sv. Mikuláše z r. 1726. Jihovýchodně výstavná ves Bykoš. V pěkném údolí téhož potoka Koněprusy, ves s lomy vápencovými na Zlatém koni, naleziště zkamenělin, na popraží značných lesu. Někdejší tvrz bývala na nedalekém skalném hřebeni Kotýzu, pověstmi obestřeném.

Na povýšené stráni, opodál pravého břehu Berounky, rozkládá se Tetín, osada původu prastarého, odnášející se do nejstarších dob národního života českého, dle pověsti sídlo věhlasné Tety, dcery Krokovy, později knížecí hrad a vdovské sídlo kněžny Ludmily, která tu

založila r. 911 kostelík sv. Kateřiny, rotundu byzantského způsobu, v níž odpočívalo tělo svaté kněžny, než bylo převezeno do chrámu sv. Jiří na hradě Pražském, za nových dob odsvěcenou a v sýpku proměněnou, r. 1853 ale opět důstojně opravenou. 16 září 921 byla zde Ludmila Svatá na rozkaz kněžny Drahomíry zardousena, načež prý Drahomíra kázala zde na spásu duše své vyzdvihnouti chrám sv. Michala. Jiný chrám zasvěcený sv. Ludmile, nyní farní, ve své dnešní podobě ze XVII st., ježto původní chrám r. 1422 od Pražanu

SV. JAN POD SKALOU.

zbořen, k němuž lid český podnes ještě v den svaté kněžny putuje, zbudován ve hradě a také jej přetrval. Chrám sv. Michala, původně farní, za novějších dob zavřen, pak přesvěcen na počest sv. Jana Nep. Staroslovanský hrad, nepochybně sídlo úřadu Podbrdských, stával na ostrohu se tří stran přírodou chráněném. Když kdysi ve XIII st. zanikl, povstal na konci ostrohu hrádek rytířský, kterýž stal se ve XIV st. manstvím Karlštejnským a po válkách husitských zustával pustým. Deskový velkostatek Tetín o výměře 122 *ha* drží se zámkem Jan Vojáček; v okolí jsou lomy na černý mramor. Ves čítá 88 (pol. obec 113) d. a 900 (pol. obec 1.048) obyv.

Při potůčku, který vlévá se z prava do Bělečského potoka, rozkládá se **LITEŇ**, původně **LUTEŇ**, městečko se 109 (v pol. obci 148) d.

a 954 (v pol. obci 1.254) obyv., se zámkem a velkostatkem Jos. Šeb. ryt. Doubka o výměře 1.297 *ha*, se synagogou, velikým pivovárem, lihovárem, sladovnou, výrobou dřev. zátek, cihelnou, mlýnem a lomy vápencovými v okolí. Krásný farní chrám sv. Petra zbudoval Karel IV z látek, které prý zbyly při stavbě hradu Karlštejna, ale r. 1639 byl zničen Bannerem, teprvé r. 1661 přestavěn a r. 1765 obnoven. Vedle hřbitova jest nádherná hrobka rodiny Doubkovy v podobě

KAPLE SV. KŘÍŽE
V ÚDOLÍ SVATOJANSKÉM.

HŘBITOVNÍ KAPLE SV. MAXIMILIANA
(HROBKA RODINY BERGEROVY)

Pantheona s kaplí sv. Josefa, v níž pohřben i slavný lékař a vlastenec český prof. dr. Jos. Hamerník. Liteň, již r. 1195 připomínaná, byla před bitvou Bělohorskou městečkem, ale sklesla na pouhou ves, až r. 1838 opět dostalo se jí názvu bývalého. Ve XIV st. bylo zde dvojí zboží vladyčí, obojí s tvrzí, Valdeckou a Mladotovskou, což spojeno r. 1530. Za rodiny Doubkovy proměněna Liteň všestrannou péčí na vzorný velkostatek. Tvrz Mladotovská byla již r. 1575 pustá, Valdecká v XVIII st. přestavěna na nynější zámek.

Severozápadně Litně, při Stříbrném potůčku a mezi lesy, ves **Měňany**, severně **Korno** se středověkým tvrzištěm, severovýchodně, v úzkém údolí soujmenného potoka, **Bělč**. Na potoku Vodici rozkládá se **Leč** se mlýnem a se samotou **Kavkovým mlýnem**.

Jihozápadně Drahlovice, ves a deskový velkostatek Osv. svob. pána Ubelli o výměře 95 *ha*. Na soutoku potoka Vodice se Svinařským Svinaře, ves se 144 d. a 1.088 obyv., k níž popisují se ještě sídla Halouny, Hodyně a Lhotka, s kaplí sv. Václava, zámkem, mlýnem, s deskovým velkostatkem o výměře 497 *ha*, výborně spravovaným, jehož majitelem jest Max Kahler, se zámkem, mlékárnou, cihelnou a Svinařským mlýnem opodál. Svinaře jmenují se již r. 1088. Při ústí Svinařského potoka do Berounky Zadní Třebaň, ves se strojným mlýnem, ve dskách zemských zapsaným, továrnou na kovové zboží a výrobou třísla dubového, východiště místní dráhy Třebaňsko-Lochovické, s převozem přes Berounku. Sem se popisují Klučice se mlýnem a Poučník, proti Karlštejnu s pivovárem.

Fot. Vl. Korber.

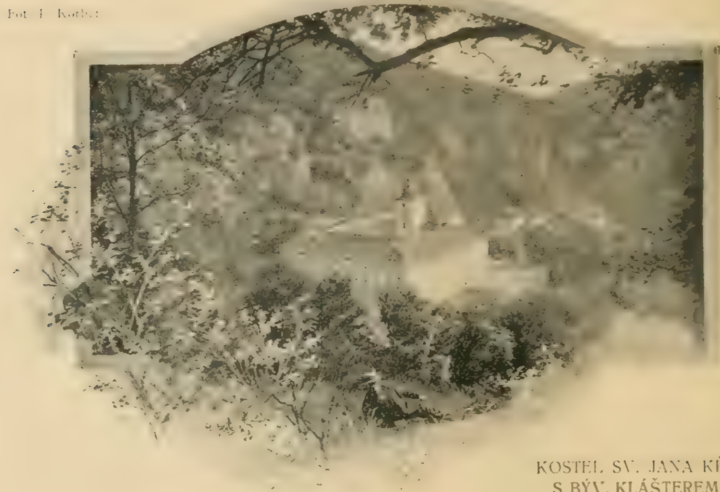

SKÁLA SVATOJANSKÁ

Na výšině, protata jsouc aerární silnicí Pražsko-Plzeňskou, jest ves Vráž, někdy příslušenství hradu Karlštejna, s filiálním chrámem sv. Bartoloměje, dle původu prastarým, v nynější podobě ze XIV st. V čarokrásném údolí Loděnického potoka rozloženy jsou Loděnice, též Lodenice, starobylá ves s 88 d. a 1.254 obyv., s farním chrámem sv. Václava původu předhusitského, v nynější podobě z r. 1725, s přádelnou, tkalcovnou bavlny, s rozsáhlými vinohrady nově zakládanými, mezi nimiž Kněží hora, a mlýnem. 29 ledna 1179 utrpěl zde kníže Friedrich porážku od „selského“ knížete Soběslava II. od Prahy se vracejícího. Za kruté zimy ohřívaly se přední stráže Friedrichovy

u ohňu, byly ale od lidu Soběslavova přepadeny a zjímány nebo pobity, že ani jeden muž neušel, který by Friedricha zpravil o nebezpečenství hrozícím. A tak Soběslav mohl udeřiti na tábor svého odpůrce k boji nepřipravený a ve strašné seči záhy obdržel vrch nad lidem Friedrichovým, namnoze německým. Na straně Friedrichově zahynulo mnoho lidí vzácných, jako pan Sezima a mnoho Němců; pan Vítek z Prčic, praotec pozdějších Vítkovicův, upadl v zajetí, kníže Friedrich včas spasil se útěkem přes Brda a Vltavu do Vltavska. Později příslušely Loděnice ke Karlštejnu. Úpravný farní chrám sv. Václava

Fot. J. Kořán.

KOSTEL SV. JANA KŘ. S BÝV. KLÁŠTEREM.

pochází v nynější podobě z r. 1725. Uprostřed vinic jest nádherný letohrádek Cífkův. Níže Sedlec, vesnička a někdy příslušenství

SV. JANA POD SKALOU, jenž slul někdy i **SV. IVAN** nebo **SV. JAN NA SKÁLE, VE SKÁLE, POD SKALOU**, ves, poutnické a lázeňské místo na dně divokého údolí, vytvořeného rozstoupilými obrovskými skalami, s krásným farním a bývalým opatským chrámem sv. Jana Křt. v nynější podobě v r. 1661 zbudovaným, s kaplí sv. Kříže, s krásnou gothickou hřbitovní kaplí sv. Maximiliána, zámkem zřízeným z bývalého opatství, kterýž nyní upraven v hôtel a dům lázeňský, se vzorně zařízeným ústavem vodoléčebným podle methody Priesnitzovy a Žižkovským mlýnem. „Není mnoho krajin v Čechách, jež by divokou

BÝV. KLÁŠTER BENEDIKTINŮ
S CHRÁMEM SV. JANA KŘTITELE
(NYNÍ LÁZEŇSKÝ DŮM).

romantikou, která místu zdejšímu úplný ráz krajin Alpských vtiskuje. Svatojanskému údolí se vyrovnaly. Jest ze všech stran obklopeno lesem porostlými vrchy, které pnouce se do výše přes 400 *m*, zabraňují přístup jak drsným větrům severním, tak i palčivým větrům jižním. Vápencový útvar zdejší dodává krajině zvláštního pohledu; nejpodivnější klikaté útvary skal, tu šedé, tu do žluta i do modra přecházející, jež svá tvrdá bizarrní čela do znamenité výše vypínají, zdají se nám bohopustými památníky dávno zašlých dob." Sem klade starobylá legenda pobyt bohumilého poustevníka Ivana, t. j. Jana, prý syna Chorvátského knížete Gostimysla, který přijav křest, uchýlil se z daleka do údolí světa vzdáleného a tam po dlouhá léta žil v jeskyni, až jej z Tetína, za lovem vyšed a laň pronásleduje, nalezl kníže Bořivoj. Po smrti Ivanově, jejž lid okolní za svatého ctil, zbudoval prý Bořivoj zde kostelík Matky Boží, sv. Kříže a sv. Jana Křtitele, kamž ke hrobu svatého poustevníka lid z daleka putoval. Břetislav I daroval poustku a dvě vsi okolní klášteru sv. Jana na Ostrově, kteříž tu založili „ve Skalách" anebo „pod Skalami" proboštství Benediktinské. Za Husitských válek zkaženo i proboštství, ale tělo sv. Ivana ukryto. Po válkách proboštství obnoveno a r. 1517 přestěhoval se sem i opat Ostrovský Jan V se vším konventem, načež počal se zváti opatem u sv. Jana Křtitele na Ostrově a ve Skalách. Poměry kláštera, ve kterém r. 1583 tělo sv. Ivana bylo nalezeno, zhoršily se tou měrou, že r. 1592

NÁHROBEK SV. JANA.

v něm bydlil opat sám jediný a po strastech, válkou třicítiletou spusobených, již schylovalo se k úplnému zániku kláštera. Než opat Matouš Ferdinand Zoubek nebo Sobek z Bilenberka vystavěl r. 1661 znova chrám opatský i zámek a koupil i některé statky okolní, tak že při zrušení kláštera r. 1785 v něm žilo vedle opata a převora ještě 17 kněží. Ve zrušeném klášteře nejprvé zařízena koželužna, později továrna na mančestr, až r. 1791 upraven v zámek. R. 1904 koupil zámek i s velkostatkem o výměře 720 *ha* František Maršner, který s velikým nákladem a vkusem

BÝV. REFEKTÁŘ KLÁŠTERA BENEDIKTINŮ
(NYNÍ JÍDELNA LÁZEŇSKÉHO DOMU).

zámek přeměnil ve veliké moderní lázně vanové, parní, rašelinné, raposolní a elektrické s pensionátem, vodoléčebnou i masáží. V úpravném farním chrámu jest mausoleum sv. Ivana z r. 1710. S ním souvisící starý chrám slove jeskyní sv. Ivana, která uměle ve chrám byla proměněna. Zbožná mysl ukazuje četné jiné památky kultu Svatoivanského, zvláště úzkou svislou šíji ve skále, kudy prý sv. Ivan vyhnal ďábla pokušitele, a výborný pramen pod chrámem, z něhož nyní voda jako kyselka se vyváží. Na den 25 června konají se sem hojné pouti. Nedaleko v lese jest jeskyně Stydlé vody. Mlýn jest též níže ve vsi H o s t í m i, rovněž bývalém příslušenstvím kláštera.

JESKYNĚ SV. IVANA.

Po levém břehu řeky Berounky jest ves Srbsko a níže při ústí Budňanského potoka z hluboké rokle vytékajícího vznáší se nad městečkem Budňany, na skále se všech stran osamocené a vrchy

STUDÁNKA SV. IVANA.

Plešivcem Karlštejnským (358 *m*), Javorkou (385 *m*), Haknovem i Haknovcem a Kněží horou (398 *m*) obklopené, staroslavný král. hrad a schránka klénotů zemských.

KARLŠTEJN, též **KARŠTEJN,** naprosto nesprávně Karlův Týn, nejslavnější a nejnádhernější někdy hrad králů Českých, založený v kraji světa odlehlém a lesnatém, výtečně na svou dobu opevněný a přísně střežený. Založil jej r. 1348 Karel IV jako schránku všech královských a říšských vzácností, chtěje „na bezpečném, za umění válečného té doby naprosto nedobytném a přece snadno přístupném místě uchráněno míti vše, co Čechy chovaly v lůně svém nejdůležitějšího, drahocenného a svatého: zejména koruna a jiné klénoty říšské, celý korunní archiv a všecky reliquie svaté, kteréž Karel již sebral aneb ještě sebrati měl . . ." Avšak i německé říšské klénoty měly býti na Karlštejně uchovávány. Stavbu řídil Matěj z Arras a po jeho smrti až do r. 1357 snad Petr Parléř z Gmundu. R. 1357 bylo lze již na hradě bydliti a proto pokládá se rok ten za dobu, v níž byla stavba Karlštejna dovršena, jakkoli o úpravě vnitřní a zvláště o výzdobě umělecké ještě dlouho pracováno. Správa hradu svěřena purkrabí, který jakožto strážce koruny byl z nejvyšších úředníků zemských. Úřad Karlštejnského purkrabí stavu panského udílen byl až do zrušení svého pánům z nejpřednějších rodin, mnohdy knížatům, ba i členům rodu panovnického, býval pak vyhledáván i pro značné důchody, které váženy s počátku XVII st. na 8.000 tol. ročně. Purkrabí

Fot. Pavel Körber.

PRVNÍ BRÁNA KARLŠTEJNSKÁ S VĚŽÍ VORŠILKOU.

Fot. Jos Tacheci

HRAD KARLŠTEJN.

DRUHÁ BRÁNA KARLŠTEJNSKÁ.

Fot. Pavel Körber

tomuto bylo podřízeno 22 rytířů, držitelů lén Karlštejnských, kteří po šesti každé noci hrad ostříhali a s veliké hlásky každou hodinu „Od hradu dále, ať tě nepotká neštěstí nenadále“ vyvolávali. Velitelem jejich byl od r. 1488 purkrabí stavu rytířského, po jistou míru místní velitel, jenž od r. 1500 i s komonstvem chován byl na hradě skrze „staršího“ nebo „vrchního“ purkrabí. Tento musil bydliti na hradě stále, rytířský purkrabí toliko v době války. Při hradním chrámě Matky Boží založena a bohatě nadána kollegiátní kapitula s děkanem a čtyřmi kanovníky. Hrad byl ustanoven toliko pro pobyt králův, každý jiný, ba i členové rodu královského, musili se dožadovati svolení stavů, chtěli-li klénoty a listiny královské i zemské shlédnouti. Karel sám uchyloval se rád do zátiší Karlštejnského a na lákavý lov v okolí, když úkoly státní toho dovolovaly. Za Václava IV byly na Karlštejně vězněny mnohé znamenité osobnosti, jako arcibiskup Jan z Jenštejna r. 1384 a markrabí Moravský Jošt r. 1396. R. 1397 kázal tu Hanuš vévoda Opavský popraviti čtyři pány, důvěrníky a milce královy. R. 1420 Sigmund rozchvátil poklady zde nashromážděné, nešetře

Fot. Pavel Körber

HRADNÍ STUDNA NA KARLŠTEJNĚ.

HRAD KARLŠTEJN
OD STR. ZÁPADNÍ (OD STUDNĚ)

Fot. Pavel Körber

ani zlata ani stříbra na oltářích a obrazích ani drahokamů, čehož stopy podnes jsou viditelny. Roku 1422 od 22 května do 4 listopadu úsilně ale marně dobývali Karlštejna Pražané, jakkoli do hradu vrhli přes 9.000 velikých kamenných kulí a 1.822 soudků látkami smrdutými naplněných. Hořejší části hradu, zvláště paláce, utrpěly ovšem mnoho a stopy obléhání bylo v nich lze spatřovati až do opravy nejnovější. V XVI st. shledávána potřeba opravy hradu a také r. 1543 sněmem náklad povolen, ježto od r. 1541 měly zde i desky zemské v přepisích býti chovány. R. 1579 až 1597 opět prováděny opravy. Po bitvě Bělohorské osadil kníže Karel z Liechtenštejna Karlštejn a odvezl korunu, která odtud již zde nikdy nebyla chována. Roku 1625 zrušil Ferdinand II obojí purkrabství a zboží hradní ustanovil za stolní statek Českým královnám, avšak

PRVÉ NÁDVOŘÍ KARLŠTEJNSKÉ SE TŘETÍ BRANOU.

až do r. 1705 bývalo zastavováno. Od r. 1775 jest panství Karlštejnské majetkem ústavu šlechtičen na hradě Pražském, hrad však jest majetkem krále a království Českého. Císař František I. navštíviv r. 1812 hrad, kázal roku 1815 až 1818 nejnutnější opravy na zdech a střechách provésti. Od roku 1888 prováděna společným nákladem státu i království, nejprvé za řízení Josefa Mockra a pak J. Hilberta, všestranná a věrně slohová úprava hradu, budov i svatyň jeho, tak že se nyní stkví Karlštejn opět v omladlé kráse a ustanoven jest za historické museum staroslavného království Českého. Kapitula Karlštejská zanikla již za válek Husitských kromě děkana,

DRUHÉ NÁDVOŘÍ KARLŠTEJNSKÉ.

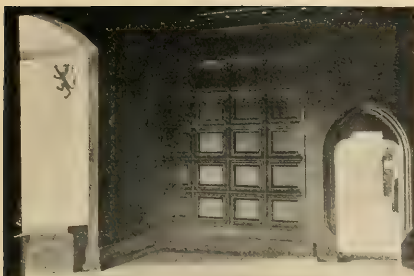
Fot. Pavel Korber

RYTÍŘSKÁ SÍŇ S KAPLÍ SV. MIKULÁŠE NA KARLŠTEJNĚ.

který stále ještě jest děkanem kollegiátním a užívá deskový statek Praskolesy (v okrese Hořovickém).

Karlštejn zbudován na opyši Kněží horky k jihu vybíhající, kteráž na severní straně překopána, aby na všech stranách hradiště bylo osamoceno. — Ve svém provedení jest Karlštejn vzorem velkého francouzského hradu XIV st., při

němž využito náležitě veškerých vlastností pudy. Vchod jest ze severu, původně branou Voršilkou, od XVI st. branou novou opodál, načež vede cesta, chráněná v pravo pevnou i vysokou zdí, v levo hlavní věží a opevněními kolem ní, značně zvýšenými, ke druhé

AUDIENČNÍ SÍŇ CÍS. PALÁCE NA KARLŠTEJNĚ.

Fot. P. Korber

OLTÁŘ CHRÁMU P. MARIE NA KARLŠTEJNĚ.

bráně a na nižší nahradí. Tu obráceno jsouc k jihu, jest purkrabství, až do r. 1884 sídlo správy velkostatku, do r. 1625 sídlo nižšího purkrabí, budova zajímavá, zachovaná v původní podobě a pečlivě obnovená, zvláště dvě síně překrásnou hvězdovitou klenbou z doby Vladislavské, od něho v pravo, na nejnižším místě hradu, mohutná okrouhlice nad studnou, ještě dnes 97 *m* hlubokou, od níž naskytuje se nejkrásnější pohled do vnitra hradu. Třetí branou vchází se do malého nádvoří před královským palácem na jihovýchodním výběžku hradní hory, původně trojpatrovým s konírnami v podzemí, které nyní za-

LOŽNICE KRÁLOVA S KAPLÍ SV. VÁCLAVA V CÍS. PALÁCI NA KARLŠTEJNĚ.

sypány. V přízemí bývaly spižírny, v prvém patře příbytek vrchního purkrabí, síně pro many službu konající a ve východní části kaple sv. Mikuláše, nyní s rytířskou síní spojená. Ve druhém patře jest patero komnat královských, tři s původními dřevěnnými tabulovými stěnami a stropy; prvá prý bývala kuchyní, druhá síní hostinskou, třetí síní audienční se stěnami dřevěnnými tabulovými a síťovaným malovaným stropem, zlatými knoflíky ozdobeným. Vedlejší síň podobně upravena jak někdejší ložnice králova, s kapličkou sv. Václava. Ve třetím patře byly komnaty pro královnu a dvůr její. V přístavku jednopatrovém na severní straně byl příbytek děkana Karlštejnského.

ČÁST CHRÁMU P. MARIE
SE VCHODEM DO KAPLE SV. KATEŘINY.

Fot. P. Körber

KAPLE SV. KATEŘINY.

Rovněž severně, ale o samotě a na místě značně povýšeném, zdvihá se kollegiátní chrám Matky Boží, z jehož přízemku po mostě zvoditém přicházelo se k hradnímu vězení Července, v prvém pak patře bývala obydlí některých manů. Chrám sám jest v druhém patře ozdobený na stěnách freskami Mikuláše Wurmsra, s krás-

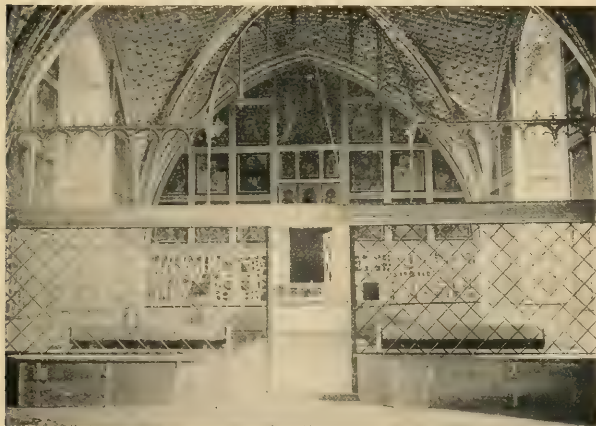
ným kamenným sanktuariem z doby Karlovy a vzácnou soškou Matky Boží z mramoru Karrárského. Tenkou zdí oddělena jest od chrámu malá, ale skvostná kaple sv. Kateřiny, v níž dle podání Karel nerušeně na modlitbách trvával, tak že mu i jídlo a nápoj otvorem ve zdi podávány, s bohatou gothickou klenbou a se stěnami, vykládanými drahokamy hlazenými a do zlaté malty vsazenými. Ukřižování Spasitele na oltáři pokládá se za dílo Tomáše Modenského, nade dveřmi jest obraz Karla IV a choti jeho.

Hradem uprostřed hradu a spolu nejvyšší i nejpevnější jeho části jest mohutná hlavní věž, na třech stranách dvojitou hradbou se strážnými vížkami v rozích obehnaná a po slémě střechy 57·50 *m* vysoká.

OBRAZ KARLA IV. S CHOTÍ NAD DVEŘMI KAPLE SV. KATEŘINY.

Fot. P. K[illegible]ber

KAPLE SV. KŘÍŽE NA KARLŠTEJNĚ.

se zdmi místy až 6 *m* silnými. V přízemí bývala vězení, později pracharna, ve druhém patře pak největší posvátnost hradu, kaple sv. Kříže s bohatým křížovým klenutím, mříží ve dví rozdělená, v jejíž zadní části bývala uchovávána koruna s klénoty říšskými a zemskými. Přístup do této kaple dovolovali toliko král nebo sněm. Stěny její jsou podnes

Fot. P. [illegible]

OLTÁŘ KAPLE SV. KŘÍŽE NA KARLŠTEJNĚ.

vykládány hlazenými drahokamy v maltě zlaté, větší ve tvar křížů seskupené, nad drahokamy kolem stěn v několika řadách jest 131 obrazů na lipových deskách, Dětřichu Pražskému a Tomáši Modenskému připisovaných, podobizny papežů, kardinálů, biskupův a všelikých svatých, namnoze převzácného významu uměleckého. Strop představuje oblohu a byl pokryt tisícerými hvězdami, sluncem a měsícem z vypouklého skla spodem vystříbřeného. Kolem stěn jest 14 skříní, v nichž

Fot. P. Körber.

HRAD KARLŠTEJN.
(OD STRANY VÝCHODNÍ.)

bývaly chovány zemské listiny a později i „Karlštejnské kvaterny“ desk zemských.

DĚTŘICHA Z MODENY TROJDÍLNÝ OBRAZ NAD OLTÁŘEM KAPLE SV. KŘÍŽE.

Po Praze a Hoře Kutné jest Karlštejn nejpamátnějším místem vlasti naší, Čechu každému posvátným pro význam svůj dějinný i umělecký. Staroslavný korunní hrad tento jest výmluvným ve své způsobě představitelem samostatného státu českého, schránkou jeho posvátností, práv i klenotů, k němu víží se blahé vzpomínky na největšího krále této země, který po vší Evropě shledával součástky umělecké jeho výzdoby, a důstojná i dovršená již obnova jeho jest bohdá zásvitem lepší budoucnosti.

V úzkém údolí, na východním úpatí Karlštejna, rozkládají se po obou březích potoka

BUDŇANY, dříve **BUDY**, městečko s 87 d. a 564 obyv., vzniklé z podhradí Karlštejnského, Karlem IV jako řad bud pro dělníky při stavbě hradu založeného, od r. 1794 městečko, s farním chrámem sv. Palmatia, r. 1351 založeným. K původnímu krásnému kněžišti ve slohu gothickém přistavěna později loď s neúhlednou věží po boku. Někdy chrám ten byl příslušenstvím hradní kapituly, jejíž kanovníci kdesi na blízku měli dům svůj. Za našich dnů staly se Budňany oblíbeným letním sídlem. Železný most vede přes Berounku do protějšího Poučníka.

Fot. Pavel Körber.

BUDŇANY
S KARLŠTEJNEM V POZADÍ.

Severně Karlštejna jsou vsi B u b o v i c e a K o z o l u p y, někdy příslušenství kláštera ve Skalách. V y s o k ý Ú j e z d, ves a velkostatek deskový J. Kreisla o výměře 284 *ha*, se zámkem, zrušeným lihovárem, spořitelním a záložním spolkem a ložiskem

ohnivzdorné hlíny. Nejsevernějším sídlem okresu Berounského jest ves Mezouň, do husitských válek zboží kláštera Ostrovského, pak příslušenství Karlštejnské. Při starobylé cestě, po níž jezdívalo se z Prahy na Karlštejn, položena jest ves Kuchaře Veliké, rovněž někdy příslušenství Karlštejnské. Blíže ke Karlštejnu Mořiny, nesprávně Mořina Velká, ves s filiálním chrámem sv. Stanislava, v nynější podobě ze XVII st., s brusírnou drahokamův a mlýnem. Mořiny byly příslušenstvím Karlštejnským kromě 15 živností a mlýna, jež zahrnovány ve druhou čtvrt svobodníků Berounského kraje. Dvůr Kocábovský se čtyřmi lány pozemků daroval r. 1359 Karel IV dvornímu malíři Mikuláši Wurmsrovi a po jeho smrti Dětřichovi z Modeny. K Mořinám popisuje se víska Roblín Dolní se dvorem Strkovem o výměře 122 *ha*, někdy lénem Karlštejnským, kterýž jest majetkem dra L. Melhuby. Při levém břehu Berounky jest Třebaň Přední nebo Hlásná, zvaná odtud, že dle ustanovení Karla IV bral z ní požitky hlásný na Karlštejně.

BOŽÍ MUKA
POD KARLŠTEJNEM.

XVII. OKRES SMÍCHOVSKÝ

zabírá veškero Pražské okolí na levém břehu Vltavském a šíří se na jihu daleko do Berounska, na sever proti Slánsku a Velvarsku. Povrch tvoří planina k útvaru křídovému a v části nejjižnější k silurskému příslušná, s průhledy na mnoze otevřenými, místy ale prohýbající se úzkými i hlubokými údolími o příkrých i malebných stráních a k severu

*

dosti zřejmě co do výšky klesající. Rudlošť u Chýnice v nejjižnějším cípku okresu ještě se pne do výše 383 *m*. Škrábek u Chotče již toliko do výše 351 *m*. Kopanina Zadní jen do 341 *m*. Rozhraním útvaru silurského možno pokládati údolí potoka Dalejského, někdy puvabné poustky kol kostelíka sv. Prokopa a památné jeskyně, nyní zničené. Odtud na sever šíří se rozlehlá planina s povrchem téměř rovným mezi Jenčem, Středokluky a Libocí, prumèrem 350—360 *m* n. m. zvýšená (Malý Vrch mezi Ruzíní a Hostivicí 375 *m*), poloha nad Jenčem 364 *m*, U Vervenic 355 *m*, střed Dlouhé míle 359 *m*), která se k východu a severu tříští v četná, hluboce zarytá údolí. V levém úvodí Dalejského potoka zdvihá se vápencová planina Bílá Hora (380 *m*), která na

Fot. Jos. Tacheci

VIADUKT A SKÁLY V HLUBOČEPÍCH.

východ rozbíhá se dvojím směrem, údolím potoka Motolského rozštěpeným. Jižní směr, poskytující množství vápence a nejvýše vypínaje se na Vidovlích (365 *m*) u Jinonic, končí pahorkem Zlíchovským u Vltavy, čelo pak jeho proti Podolí obrácené jest slavný v pověstech českých Děvín. Zajímavý kout jeho u Motola slove na Cibulce, na Malvazince (300 *m*) jest nový hřbitov Smíchovský. Severní směr čím dále k východu vyšší slove Petřín (na úpatí rozhledny 325 *m*) a sklání se příkře k jihu, ale zvolna k severu, přecházeje v planinu u Břevnova a Střešovic, mělce jen potokem Bruskou rozrytou. S ním souběžně postupuje od Liboce buližníkový hřbet, daleko svidný na slemeni svém dvorem Pernikářkou a chrámem sv. Matěje nad Šárkou, který končí Babou nad Podbabou v údolí Vltavském. Severním svým srázem spolu uzavírá malebné údolí Šárku, potokem Ruzińským pro-

ZÁMEČEK V HLUBOČEPÍCH.
Fot. Jos. Tacheci.

tékané, místy (v „divoké" Šárce) velmi romantické, háji a sady na dně oživené, po obou stranách rozsochatými skalami zavřené a letní dobou obyvatelstvem Pražským hojně vyhledávané. Nedaleko Podbaby splývá s údolím Šáreckým jiné údolí, klíčící počátkem svým v Kozích hřbetech u Horoměřic (322 *m*). U Střední Kopaniny a Tuchoměřic počíná žírné a utěšené údolí potoka Ounětického s celou soustavou menších bočných úlehlí, které splývá s Vltavským údolím u Roztok. Kratší a mělčí jest údolí potoka Přílepského, ústící pod Ouholičky. Odtud na sever, ohraničena jsouc Vltavou a na západě údolím Zákolanského potoka, šíří se opět planina se středem v Tursku a s nejvyšším bodem Eršem nebo Kozineckým hájem (340 *m*) u téže osady.

Z četných potoků, které s jedinou vyjímkou Zákolanského východním směrem spějí k Vltavě, Dalejský vzniká u Třebonice, protéká údolím sv. Prokopa a ústí u Zlíchova. Potok Motolský po nedlouhém toku končí ve Vltavě na Smíchově. Brusnice, nyní Bruska, prýští v klášterní zahradě Břevnovské, protéká Jelením příkopem král. hradu Pražského a ústí blíže Strakovské akadémie, jsouc překlenuta, pokud

Fot. Jos. Bareš.

ULICE V HLUBOČEPÍCH.

Prahou plyne. Šárecký potok, v horním toku Ruzíňský i Litovický, přichází od Litovic, plní rybník Libocký a původním tokem spěchá soujmenným údolím k Vltavě u Podbaby. Rybník Libocký založen byl za Rudolfa II, aby voda z potoka byla hnána pro potřebu hradu Pražského a Královské Obory. Ounětický potok prýští opodál Dlouhé míle u Přední Kopaniny a končí nad Roztoky. Zákolanský potok počíná u Netřeb a zesiluje se v levo Dolanským potokem, přitékajícím z okresu Unhošťského.

Okres Smíchovský jest celkem velice úrodný: pěstují i daří se v něm všechny druhy obilí a plodin prumyslových, zvláště cukrovka a olejka. Pěstování moruší, od r. 1749 v okolí Prahy a v Bubenči rozkvetlé, kromě Smíchova zaniklo. Zelinářství mohutní kolem Smíchova, v Košířích, Bubenči, Dehnicích, pěstování ovocných stromů v údolí

Fot. Jos. Bareš.

ERB MICHNŮV NA BÝV. MLÝNĚ V HLUBOČEPÍCH.

Vltavském, zvláště třešní u Roztok. Vinice jsou v Košířích, Dehnicích, Roztokách, Libšicích a Zákolanech. Umělé zahradnictví a květinářství má hlavní své sídlo v Košířích. Lesů jest méně a v částicích rozptýlených. Blízkost Prahy jest příčinou, že okresem procházejí čtyři důležité trati železniční: postátněná nyní Česká západní dráha ve směru jižním, klikatě vinoucí se a rovněž nyní postátněná Pražsko-Duchcovská dráha na západ, Buštěhradská na severozápad, Rak.-Uh. státní dráha na sever. Z Dušník jde odbočka na Západní dráhu k Berounu, z Hostivic odbočka Buštěhradské dráhy do nádraží Smíchovského, z Kladna odbočka téže dráhy do Kralup. Aerární silnice protínají okres Smíchovský mnohými směry, namnoze jako dědicové hlučných někdy obchodních cest z Prahy vycházejících. Tak aerární silnice Pražsko-Vimberská zabrala místo a význam někdejší cesty Pasovské. Ze Smíchova skrze Košíře vede k Plzni silnice Pražsko-Plzeňská, skrze Břevnov ke Středoklukám silnice Karlovarská, která mezi Libocí a Středokluky zove se Dlouhou mílí a topolovým stromořadím svým daleko viditedlným

tvoří ozdobu krajiny, od Prahy k Horoměřicům a Tursku silnice Teplická. Hojné okresní silnice protínají okres a spojují navzájem hlavní směry silnic aerárních. Obchodu napomáhají vedle velikých peněžních ústavů Pražských i předměstských záložny v Tejnce a Slivenci. Průmysl vzmáhá se příčinou sousedství Prahy a bohactví přírodního, zvláště cukrovárství, pivovárství, lihovárství, mlynářství, cihlářství, vápenictví, výroba dlaždic, zboží keramického a porcelánu, sklářství, pak průmysl chemický, papírnictví, výroba záslon a tapetů, slévárny na železo a kovy, strojnictví, z řemesel kovářství, zámečnictví, výroba nábytku, kamenictví.

Okres Smíchovský skládá se na ploše 246 *km*² ze 52 obcí, v nichž žilo r. 1900 bez Smíchova 67.455, se Smíchovem 114.616 obyv., mezi nimi 900 (se Smíchovem 1.708) evangelíků (v Břevnově 69 [z nich v Tejnce 45], v Bubenči 159, v Dehnicích 63, v Holubicích 41, v Letkách 90, v Liboci 38, v Libšicích 109, v Lysolejích 40 [z těch v Podbabě 28], v Nebušicích 26, v Radlicích 20, v Roztokách 21, v Ruzíni 30, ve Střešovicích 35), 397 (se Smíchovem 1.562) židů (v Bubenči 73, v Hlubočepích 34 [z nich ve Zlíchově 24], v Košířích 36, v Roztokách 27) a 592 (se Smíchovem 4.188) Němců (v Břevnově 69 [z nich v Tejnce 22], v Bubenči 232, v Dehnicích 60, ve Zlíchově 54, v Letkách 30, v Radlicích 22, v Řepích 92).

Fot. Ad. Körber.

CHRÁM NA ZLÍCHOVĚ.

Sídlo správy okresní, město *Smíchov*, jest spolu předměstím král. hl. a síd. města Prahy i bude spolu s ním popsáno.

Hlubočepy, dříve též Hlubočerpy, ves s 97 d. a 1.687 obyv., se Zlíchovem a Klukovici ale 183 d. a 3800 obyv., rozkládá se v dolní části údolí potoka Dalejského, vzmohla se za novějších dob rozsáhlou výrobou vápna obyčejného i saturačního, vedle čehož jsou v Hlubočepích pivovár, továrny na kyselinu uhličitou, na dětskou moučku, na cementové, hliněné i šamotové zboží a cihelny. Hlubočepy bývaly před husitskými válkami zbožím různých Pražských duchovenství. Později vznikla zde tvrz, jež náležela Pražanům Staroměstským, potom Jesuitům u sv. Klimenta, od r. 1773 k Tuchoměřicům. Zlíchov rozkládá se při levém břehu Vltavy, podél Pasovské silnice na úpatí Děvína. Na pahorku, z údolí rozšířeného povystupujícím, zdvihá se filiální

chrám sv. Štěpána, zbudovaný r. 1713—1714 na místě starobylé kaple, témuž prvomučenníku zasvěcené. Ve Zlíchově jsou veliké sklárny, lihovár s výrobou drasla a rozsáhlé vápenky. Výšina Děvín nese jméno staroslovanského hradu téhož jména, kladeného pověstmi v příkrou protivu nedalekému Vyšehradu; za dob Kosmových byl již pust, paměť jeho ale žila v četných pověstech, jichž nejzajímavější pojednává o dívčí válce. Panny Libušiny po smrti slavné kněžny, vidouce se na Vyšehradě od knížete a velmožů zanedbávány, vedením jaré a duchaplné Vlasty zbudovaly si hrad Děvín, odkudž dlouhý boj s muži vedly, až konečně Děvín vzat a Vlasta s družkami svými ve troskách jeho zahynula.

Fot. Jos. Bareš.

V ÚDOLÍ SVATOPROKOPSKÉM.

Nedaleko odtud, v přívětivé kotlině, rozkládají se Radlice, rychle vzrůstající předměstská ves se 118 d. a 3.399 obyv., s továrnou na porcelán, slévárnou kovů, velikou mlékárnou a vápenkou. Radlice, někdy zboží jeptišek Svatojirských, povznášejí se pro blízkost Smíchova, s nímž již místně jsou spojeny. Sem se popisuje samota Vysoká, někdy vinice jeptišek u sv. Anny na Starém městě Pražském,

Na planině západně Zlíchova položeny jsou Butovice a Jinonice, spojené od nepaměti v jednu obec, vsi se 150 d. a 2.053 obyv. (v Butovicích 105 d. a 1.308 obyv.). V Jinonicích jest zámek, pivovár a svěřenský velkostatek Adolfa Josefa knížete Schwarzenberka (s Butovici, Radlici a Smíchovským dvorem) o výměře 547 *ha*, s vápenkami v krásném někdy údolí Svatoprokopském, nyní krajinných půvabů

prostém; krásné lesy, které kdysi pokrývaly malebné stráně, vykáceny a na jejich místě šklebí se obnažené útroby skalní, dým pak klade se na vnadné někdy údolí. Zmizela i známá Pražanům jeskyně sv. Prokopa, 120 *m* dlouhá, pod osamělým pak kostelíkem téhož světce, prostou budovou z r. 1711, spatřují se rozsáhlé moderní přístroje na těžení vápence. Jinonice, též Xinonice, bývaly zbožím duchovenským, pak tvořily několikerý statek vladyčí, z nichž při jednom byla tvrz, nynější zámek. Od r. 1684 jsou majetkem Schwarzenberským. Farní chrám Butovický sv. Vavřince, jehož farář přebývá v zámku Jinonickém, byl původně románský, ale přestavěn r. 1571. Západněji, na svahu výšiny

BÝV. JESKYNĚ A CHRÁM SV. PROKOPA.

Na pískách (389 *m*), jest ves Stodulky se 125 d. a 1132 obyv., někdy zboží Templářů, potom Křižovníků Svatojanských, za dob novějších příslušná ke statkům nejvyššího purkrabství. Farní chrám sv. Jakuba byl původně zbudován ve slohu románském, byl ale přestavěn za doby gothické a ozdoben malbami na sklech okenných, jichž vzácný zbytek zachoval se až do našich dob. R. 1903 byl ze základu přestavěn slohem gothickým. Ve Stodůlkách jest cihelna a vápenka a při nich pak popisuje se i rustikální dvůr Háj o výměře 107 *ha*, jehož majitelem jest Fr. Zelenka. Již při hranici okresu Unhošťského jest zámožná ves Třebonice, od ní východně Chaby, dva dvory pospolu, jichž jeden o 74 *ha* jest majetkem dědicu Benešových; opodál na výšině památný románský kostelík sv. Jana a Pavla v Krtni, dle pověsti na místě

CHRÁM VE STODULKÁCH.

Fot. Jos. Bareš.

slovanské božnice, ve skutečnosti středověký kostelec. Z původní velice zajímavé románské stavby dochovaly se kněžiště a věž. Jižně Stodulek, na počátku údolí Svatoprokopského, jsou **Řeporyje**, ves se 124 d. a 1.411 obyv., s rozsáhlými vápencovými lomy, s vápenkami a cihelnami, s filiálním chrámem sv. Petra a Pavla, původně románským, ale r. 1772 skrze Jesuity nevkusně přestavěným. Řeporyje bývaly před válkami husitskými zbožím kněžským, od r. 1669 až 1773 náležely Jesuitům Staroměstským. Jižněji jest ves **Ořech**, dříve

Fot. K. Černý.

ŘEPORYJE.

Ořechov, v úrodné poloze, s lomy mramorovými, s farním chrámem sv. Jana Stětí, jehož zajímavá loď zbudována románsky se sloupem uprostřed, kněžiště přistavěno r. 1733, štíhlá věž r. 1859. Křtitelnice z r. 1609 a zvon, slitý skrze mistra Brikcí z Cimperka r. 1590, jsou vzácná díla konvářská. Uchovává se pověst, že stojí chrám tento na místě jakési svatyně staroslovanské. Ořech býval zbožím kněžským a předním chrámem dekanátu Ořechovského. Od r. 1547 náležel kapitule Pražské. Nedaleko jest zámožná ves Zbuzany, s Chotčem deskový velkostatek kapituly u Všech Svatých na hradě Pražském o výměře 284 *ha*, s rustikálním velkostatkem dra. Jindřicha Šolce o 106 *ha*. Již při Radotínském potoce, na úpatí vrchů Medvědky a Škrábku, jest ves Choteč, se zbytky tvrze a filiálním chrámem sv. Kateřiny na výšině opodál jižního konce sídla, v nynější podobě z r. 1697, až do r. 1857 o dvou věžích, s lomem mramorovým. Na tvrzi zdejší seděli v XVI st. zemané Chotkové z Vojnína, předkové nynějšího rodu hraběcího. Západněji Chejnice ves, kdež Vlachovský dvůr s mlýnem Dubečským býval lénem Karlštejnským, ostatek byl pod panstvím kapituly Všech Svatých na hradě Pražském. Opodál jsou mlýny Hladkovský a Mlýnecký. Západně Ořecha Dobříč, ves se zámečkem a dvorem, jehož majitelem jest císař František Josef. Do roku 1785 byl příslušenstvím kláštera sv. Jana ve Skalách.

Fot. J. Baar

CHRÁM V OŘECHU.

Opodál silnice Plzeňské na pláni rozkládá se ves Zlejčín s tak zvanou „královskou studánkou" opodál. V údolí potoka Motolského Motol, ves a deskový velkostatek Křižovníků Svatojanských o výměře 373 *ha*, se samotami Ladronkou a Šafránkou, se zámkem a pivovárem a s krásným hájem na stráních okolních. — V údolí potoka Motolského a částečně po rozbrázděných stráních, které je vroubí na straně severní, rozkládají se

VYKLÁDANÁ TRUHLA A RŮZNÉ PŘEDMĚTY NÁRODOPISNÉ Z CHOTČE.

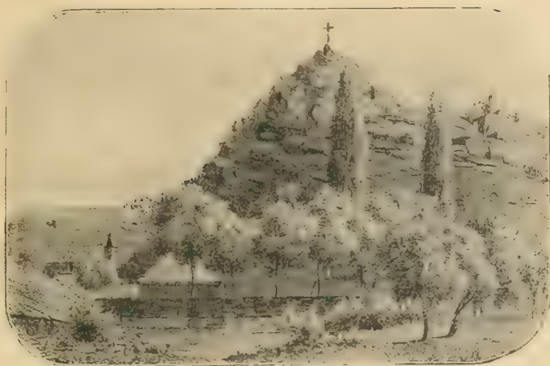
Fot. Jos. Bareš

KOŠÍŘE, město se 202 domy a 7.247 obyv., (r. 1907 již asi 10.000 obyv.) k němuž popisuje se osamělý dvůr Cibulka s krásným hájem a umělou sříceninou z doby posledního knížete biskupa Pasovského Leopolda hraběte Thuna, pak samoty v býv. vinicích Horní a Dolní Kavalírce, Kotlářce a Počtovce, pojaté do sítí elektrických drah král. hl. a síd. města Prahy, s farním chrámem Nejsv. Trojice, zbudovaným r. 1831 1837 ve střízlivé způsobě s počátku XIX st. obvyklé, při němž po r. 1680 byl lazaret a hřbitov pro morem v Praze zachvácené, od r. 1786 až 1884 hřbitov pro Malou Stranu a Hradčany, s některými pěknými

Fot. Jos. Bareš.

MLÝN V CHEJNICÍCH.

DIABASOVÉ SKÁLY U MOTOL.

náhrobky, jako biskupa Pasovského hraběte Thuna, s filiálním chrámem Nanebevzetí Matky Boží, původně románským, ale roku 1752 přestavěným, s farní expositurou (od roku 1861). V Košířích jest sanatoř pro léčení rakoviny a lupu dra. S. Černého, tři cihelny, pivovár, sladovna, knihtiskárna, továrna na stroje se zařizováním ústředního topení, výroba likérů, deskový velkostatek dra. R. Pollaka o výměře 69 *ha*, lenní dvůr Šalamounka a Mandolinka J. Bárty o výměře

Fot. Jos. Bareš.

U CHEJNICKÉHO MLÝNA.

16 *ha.* pak rustikální velkostatek J. Hellera o výměře 85 *ha.* Na ville Bertramce skládal r. 1786 výslovně pro Prahu Volfgang Amadaeus Mozart svého nesmrtelného Dona Juana. Rychlý vzrust Košíř, které nyní bezprostředně souvisí se Smíchovem a sousedí s Prahou, spusoben rozvojem Prahy a předměstí. Obyvatelstvo po výtce dělnické a živnostenské hledá výživy v Praze a ve Smíchovských továrnách.

Košíře byly vsí, jež od XIII st. byla s části zbožím kláštera sv. Jiří na hradě Pražském, s části královstvím, a dělila se v Přední a Zadní Košíře, v těchto se dvorem Názovským, nynější Cibulkou. Po r. 1420 zabrali Košíře Pražané, po bitvě Bělohorské získal jich pověstný Pavel Michna z Vacinova, který zmocnil se i některých

ZÁMEK V MOTOLE.

vinic soukromých. Od r. 1685 jsou držiteli zboží Košířského knížata ze Schwarzenberka. Připojením ke Praze nastane zajisté Košířum další perioda utěšeného rozkvětu.

Na úpatí jihozápadního svahu Bílé Hory jsou Řepy, dříve Žepy, ves s 66 d. a 934 obyv., s filiálním chrámem sv. Martina, původně románským, ale v XVIII st. přestavěným, s kongregací sester sv. Karla Borrom. v ženské trestnici s chrámem Božské rodiny, r. 1865 z filiálního ústavu nalezinců zřízené; opodál jsou vápenné lomy. K Řepům popisují se i některé domy na Bílé Hoře, zvané tak po bělavé opuce, která se zde kdysi u velikém množství lámala a z níž jest drahná část Prahy zbudována. Bílá hora jest pláň, která srázně spadá ke Košířum a k Motolu, povolněji k Řepům, a nalezla světodějného jména událostí v dějinách Českého národa nejosudnější, bitvou ze dne 8 listopadu 1620. V nerovném sotva více než jednohodiném boji byl tu na staletí podryt zdravý, kvetoucí strom národa i státu Českého.

8 listopádu 1620, v den nedělní, stála proti sobě vojska dvou stran, císařské a liguistické v počtu 50.000 mužů, jemuž velel dle jména vévoda Maximilián Bavorský, ve skutečnosti Jan hrabě Tilly, a vojsko královské, čítající nemnoho přes 20.000 mužů, jehož vrchním vůdcem byl Kristián kníže Anhaltský. Obě vojska dorazila na Bílou horu po chvatném pochodu od Rakovníka; české teprve téhož dne v hodinu s půlnoci, unavené a zemdlené. — Uherští husaři a některé oddíly německé pěchoty zůstaly v Ruzíni. K ránu přitáhli císařští, kteří nejprve přepadli nestřežené oddíly v Ruzíni, v nich 200 mužů pobili a přes 1.000 koní ukořistili. Nehoda tato vzbudila nepříznivou předtuchu v řadách českých, k nimž se Uhři a Němci utekli, a poněvadž byla obava, že císařští přejdou ihned z rána k útoku, kázal Anhalt všemu vojsku, aby se postavilo v šik bitevní. Hlavní síla císařských stála z rána již kol Hostivic, královští ale přestávali na pevném jinak položení na pláni Bělohorské, již odhodlali se hájiti. Vojsko české rozestaveno bylo v trojím šiku; v prvém byla pěchota a jízda, ve druhém pěchota, která měla ve chvíli potřebné prvému šiku pomoci, ve třetím jízda uherská. Délka českého šiku činila ne celých 3.000 *m*.

UMĚLÁ SŘÍCENINA S ROZHLEDNOU NA CIBULCE.

CÍNSKÝ PAVILLON NA CIBULCE.

Fot. Ad. Körber.

Nejzazší pravé křídlo stálo v královské oboře Hvězdě, střed na pláni Bělohorské, levé křídlo zabíhalo až k Motolu. Pro ochranu českého vojska žádal Anhalt, aby byly rychle pořízeny náspy, ale stalo se tak měrou jen nepatrnou, tak že sotva deset děl mohlo býti na nich umístěno. 300 husarů stálo na křídle pravém a 1.500 na levém, aby vpadli nepříteli v bok. Vedení měl Anhalt, na levém křídle hrabě Hohenlohe. Na císařské straně rozhodl Tilly proti generálu Karlu Lonquevalu hraběti Bouquoiovi, aby se s útokem na slabší a nočním pochodem i útokem přede dnem zemdlené vojsko České neotálelo. Bitva vlastně již počala šarvátkou předních stráží u potoka, dříve než byly rozkazy dány. Stráže České ustoupily před císařským předvojem, jemuž velel baron Anhalt, čímž sice nebezpěčenství průchodu bařinami bylo zažehnáno, ale zároveň předvoj císařský odtržen byl od jádra císařského vojska; než mohli však Čechové udeřiti na předvoj nepřá-

Fot. Ad. Körber.

CHRÁM SV. TROJICE V KOŠÍŘÍCH.

POMNÍK BISKUPA HRABĚTE THUNA
NA HŘBITOVĚ KOŠÍŘSKÉM.
Fot. A. Korber.

telský, od svých vzdálený, k čemuž radili vůdcové Moravanu mladý hrabě Šlik a Stubenvoll, vypravil již Tilly posily a tím dodal mysli vojsku svému. Zatím došly i ostatní části císařského vojska na bojiště a po deváté hodině nastaly obecné přípravy k bitvě.

Fot. K. Černý

VILLA BERTRAMKA V KOŠÍŘÍCH.

PRACOVNA MOZARTOVA NA BERTRAMCE.
Fot. J. Bareš.

Císařské vojsko, vedené Bouquoiem, stálo na křídle pravém, Tilly s liguisty na levém, veškery pak branné síly rozděleny ve trojí šik. Děl bylo toliko 12, ježto nebylo lze ostatní přepraviti přes potok rozbahněný. Čechové císařským v rozestavování se nijak nebránili, hlavně na radu Hohenlohovu, na nějž bezprostřední vina porážky odtud padá.

Fot. J. Bareš.

POKOJ MOZARTŮV NA BERTRAMCE.

NA HŘEBENKÁCH.
Fot. Jos. Bareš.

nýbrž vyhazovali náspy před prvým šikem; veliká část vyšších důstojníků zatím odebrala se do Prahy, nečekajíc v ten den ani boje. V císařském vojště naproti tomu konány přípravy všestranné. Po polední hodině prohlášeno po císařském táboře heslo dne „Maria“, bojovníci opásali se bílými páskami pro rozeznanou, načež z pravého křídla dva pluky pěchoty a oddíl jízdy udeřily na českou jízdu, již velel Jindřich Matiáš hrabě Thurn. Tento odrazil útok a zanesl zmatek do pravého křídla císařských, načež z obou stran volány posily. Z České strany přivolal Thurn svůj pluk, ten však po nějaké chvíli zastavil, vystřelil do vzduchu a dal se bez příčiny na útěk. Na levém křídle Českém vznikl zmatek a v zápětí obrátila se zpět jízda ve středu před prvým šikem postavená, již Anhalt marně snažil se zastaviti. Císařská posila, již přivedl Tiefenbach,

Pavel Korber

PAVILLON V KLAMOVCE.

vrhla zpět jízdu Českou i pěchotu pluku Hohenlohova. Kaplířova a Žerotínova a obrátila celé české levé křídlo na zmatený útěk. Mladý kníže Anhalt snažil se s jízdou pravého křídla císařské zastaviti a v prvém okamžiku způsobil i zmatek v řadách jejich, v němž pěší pluky Breunerův a Tiefenbachův byly rozraženy a povaleny. Chvatně spěchal oddíl Moravské pěchoty jízdě na pomoc. Zdálo se, že kloní se vítězství k praporům Českým, nebo v řadách císařských vznikal již ze zmatku útěk, plukovník Filip Breuner a mnozí důstojníci

Fot. Pavel Korber

PAVILLON V KLAMOVCE.

i vojínové zjímáni, jiní s plukovníkem La Croix zbiti. Tu vsedli vévoda Maximilián a hrabě Bouquoi na koně a spěchali k svým, aby jim dodali odvahy. Současně spozoroval Maximilian z Liechtenštejna podezřelé hnutí mezi Uhry, za českým levým křídlem postavenými, a shledávaje, že chtí užiti zmatku ke kořistění v táboře císařském, vypravil proti nim Polské kozáky, vedené Stanislavem Rousinovským. Husaři před kozáky dali se na útěk, jedni do vinic nad Košíři, kdež většinou byli zbiti, jiní údolím Košířským k Vltavě, v níž utonuli mnozí, hlubokou řeku přebřísti se pokoušejíce. Také vévodovi Bavorskému podařilo se zadržeti útok mladého Anhalta, jemuž v bok vrazil plukovník Kratz; hrdinský kníže raněn jsa, spadl s koně a poz-

ALTÁN V KLAMOVCE

ději zajat. Toliko ještě pravé křídlo české, kdež stáli hlavně Moravané, vedeni Jindřichem hrabětem Šlikem, vytrvávalo v boji a k nim přidal se Thurn se zbytkem pluku svého, vida však neodčinitelnou již porážku, dal se rovněž na útěk ku Praze. Ze dvou stran byli napadeni Moravané, v týle majíce zeď královské obory ve Hvězdě, bránili se ale udatně proti útokům jízdy. Konečně podlehli přesile čerstvě došlé pěchoty s velikými ztrátami; obora byla naplněna mrtvolami jejich a toliko malý oddíl s hrabětem Šlikem upadl v zajetí. O druhé hodině odpolední dobojováno ve Hvězdě.

Fot. Pavel Körber.

POMNÍK KARLA IV V KLAMOVCE.

Vítězství císařských bylo úplné. Císařští měli mrtvých a raněných asi 400 mužů, Čechové přes 1.000, nad to téměř veškery prápory, 10 děl, mnoho tisíc koní a asi 700 zajatých, mezi nimiž byl mladý kníže Anhalt. V té chvíli král Friedrich kvasil na hradě Pražském s vyslanci Anglickými, lehce váže poselství Anhaltova a Thurnova, že bitva neodvratna a aby přítomností svou vojsku dodal odvahy. Konečně po hodech vyjel k vojsku, ale již u Strahovské brány potkal se s prchajícími vojevůdci.

Na místě, kde rozhodnut dvěstěletý zápas náboženský v Čechách, založil roku 1628 vítězný Ferdinand II chrám Matky Boží Vítězné a klášter Servitů, tento však nebyl mnichy nikdy osazen, později pak stal se

z něho hostinec. Z Prahy a z okolí pořádány pouti českého lidu na místo jeho porážky, až Josef II pouti zakázal a chrám r. 1787 zrušil. R. 1812 byl však opět obnoven. Bojiště samo bývá v den 8 listopadu navštěvováno z Prahy truchlícími zástupy lidu; příslušejíc nyní k velkostatku Motolskému Křižovníku Svatojanských, bylo právě na delší řadu let pronajato ke cvičením vojenským.

Na severu, tam kde sklání se Bělohorská pláň prudce do úlehle potoka Libockého, jest král. letohrádek Hvězda v oboře téhož jména, původně Zlatá hvězda, skvělý pomník dvacitiletého (1547—1567) zemského správcovství uměnímilovného arciknížete Ferdinanda. Chtěje

Fot. P. Körber.

OKR. CHOROBINEC
NA BĚLOHORSKÉ SILNICI.

zříditi blízko královského hradu Pražského dustojný pobyt pro tajně sobě oddanou choť, sličnou Filippinu Welserovou, narýsoval vlastní rukou poněkud podivný plán šestihranné hvězdy a dal zbudovati letohrádek v létech 1555—1557 nejčistším slohem renaissančním o dvou patrech, s vysokou střechou a mohutnou pozlacenou hvězdou na hrotě vysoko pnoucí se báně střechové. Místnosti přízemní ozdobeny drahocennými ozdobami štukovými, předváděj́icími scény z římských dějin a ze starověké mythologie, za jichž původce pokládá se Vlach Paolo della Stella. Letohrádek sice byl obýván a konány v něm hlučné slavnosti dvorské, zvláště r. 1568, pak za Maximiliana, Matiáše a Friedricha Falckého, ale nebyl nikdy dokončen. Při něm zřízena a zdí ohrazena královská obora, která jest podnes zachována, ač se již zvěř

v ní nedrží. Po celé XVII a XVIII st. bývaly letohrádek i obora ještě udržovány. V XVIII st. sem položena pouť Břevnovská v neděli po sv. Markétě, mající s mysli lidu Pražského zapuditi vzpomínku na katastrofu Bělohorskou, i slavena s velikou bujností, příhodnou nejkrásnější době letní, až probuzené uvědomění národní ji nahradilo poutí na bojiště v den bitevní. R. 1757 Friedrich II Pruský, obléhaje a boře Prahu, měl zde svuj hlavní stan až k odchodu na bojiště u Kolína. Josef II odstraniv r. 1784 prachárnu z Prašné brány, přeložil ji do

Fot. P. Mojžíš

BOJIŠTĚ BĚLOHORSKÉ.

Hvězdy, při čemž vnitro letohrádku různě přestavováno a kolem něho zbudována šeredná zeď se střílnami. Odtud, kromě doby Pruské okkupace r. 1866, nebyla Hvězda nikomu přístupna, až teprvé r. 1874, když byla z ní prachárna odstraněna. Tu se ukázalo, že drahocenné ozdoby štukové byly od vojáků svévolně kaženy, jakkoli jsou nejvzácnějším uměleckým dílem svého druhu severně Alp. Hvězda popisuje se ke vsi Liboci se 131 domy a 1.292 obyv., která skládá se ze dvou částí. Horní Liboc, přiléhající ke Hvězdě, skládá se z úpravných letních příbytků Pražanů. Dolní Liboc v úlehli při potoce honosí se farním chrámem sv. Fabiána a Šebestiána původu dávného, ale v l. 1842—1844

ze základu přestavěného, se štíhlou věží. Obyvatelé vsi hledí si hojně obchodu s mlékem do Prahy. Ve vsi vyrábí se sodovka a jest mlýn. R. 993 darována Liboc s lesem Malejovem, nynější Hvězdou, klášteru Břevnovskému, který ji držel až do válek husitských. V XVI st. stala se zbožím královským.

Na západ svažuje se Bílá hora do mělké úlehle, v níž až po bývalou bránu Strahovskou, po obou stranách aerární silnice Karlovarské, rozkládá se

BITVA NA BÍLÉ HOŘE.
Dle současné Sadelerovy rytiny ze sbírky řed. K. P. Kheila.

BŘEVNOV, veliká ves, čítající s Tejnkou a Malým Břevnovem v 317 d. (v Břevnově 127, v Tejnce 171) 7.758 obyv. (v Břevnově 2.929, v Tejnce 4.180) r. 1900, r. 1907 již však přes 9.000, rychle rostoucí pro bezprostřední blízkost král. hl. a síd. města Prahy. Břev-

Fot. P. Körber.

CHRÁM MATKY BOŽÍ S AMBITY
NA BÍLÉ HOŘE.

NÁDVOŘÍ S CHRÁMEM MATKY BOŽÍ
NA BÍLÉ HOŘE.

Fot. P. Körber.

nov jest osada prastará, patrně vzniklá, soudíc dle jména, na půdě vyklučeného lesa. Kníže Boleslav II po radě biskupa Vojtěcha Svatého založil zde r. 993 prvý co do doby mužský klášter v Čechách přísného zákona sv. Benedikta se 12 mnichy z Říma přivedenými; prvým opatem byl někdejší učitel sv. Vojtěcha Radla, který přijal jméno Anastasia, již ale po třech létech odešel na arcibiskupský stolec

Fot. P. Körber.

AMBITY KOLEM CHRÁMU NA BÍLÉ HOŘE.

Ostřihomský. Boleslav II i Břetislav I nadali klášter bohatými statky, mnichové pak vlastní rukou vzdělali chrám sv. Benedikta i konvent a pečovali o vzdělání okolní půdy, zvláště o vysazování vinic na výslunných stráních. Za Otakara I obdrželi lesní újezd Polický, za Václava I Broumov, kdež založili druhý svuj klášter; na Moravě byl nej-

P. Körber

KAPLE JERUSALEMSKÁ NA BÍLÉ HOŘE.

znamenitějším jejich majetkem Rajhrad. Na počátku Husitských válek uchýlil se opat s většinou konventu do Broumova, kterýž odtud stal se i dle jména sídlem jeho, klášter pak Břevnovský s dvěma jeho chrámy sv. Benedikta a sv. Markéty, 22 května 1420 zkazili Táboři i lid Pražský, kdežto statky jeho rozchvátil král Sigmund. Po šesti létech dal opat Heřman kopati v troskách klášterních, ale po válkách zůstalo zde jen proboštství při nově opraveném chrámu sv. Benedikta. R. 1545 zbudován znova i chrám sv. Markéty. R. 1674 zbudován klášter nově

ze základů, poněvadž však již r. 1678 vše ohněm bylo zničeno, svěřena r. 1701 nová stavba opatem Otomarem Zinkem Krištofu Dienzenhofrovi. Roku 1715 byl klášter i s krásným chrámem sv. Markéty dovršen v ušlechtilém baroku — chrám sv. Benedikta zbořen již r. 1620 —, načež opat střídavě sídlí v Broumově i v Břevnově, ale německý konvent Broumovský má převahu nad Břevnovským a tak nejstarší klášter český octl se v rukou německých, ba ztrácí i jméno své, neboť obyvatelstvu Pražskému i okolnímu obvykle slove „klášterem u sv. Markyty". Vedle chrámu a krásného parku honosí se klášter knihovnou o 18.000 sv. a museem; při chrámě jest i fara, spravovaná mnichy. Skupina soch nad studánkou Vojtěšskou z r. 1750 představuje utkání se obou zakladatelů kláštera, knížete Boleslava a sv. Vojtěcha. Až do XVIII st. byli v Břevnově nečetní poddaní klášterní, u silnice klášterní dvůr „stará tejnka" a v okolí hojné vinice. V XVIII stol. z „tejnky" a klášterní vinice Liborky vznikla ves Tejnka, opodál pak bojiště Bělohorského, kde bývala zaniklá ves Kuromrtvy, později Břevnovek, obnoveno sídlo, zvané odtud Břevnovem Malým. Za dnů našich jest v Břevnově pivovár, chemická továrna, výroba řetězův, ústav zaopatřovací; obyvatelé provozují do Prahy obchod s mlékem a živnost rukavičkářskou. Mnozí zaměstnáni jsou na stavbách a v průmyslových závodech Pražských. Klášterní velkostatek Břevnov má výměry 444 *ha*.

V údolí potoka Litovického, pod severním sklonem Bílé hory, rozkládá se po obou stranách silnice Karlovarské Ruzíň, dříve také

HVĚZDA.

Rusín, ves se 64 d. a 1.138 obyv., s cukrovárem. Ruzíň byla již r. 993 darována klášteru Břevnovskému. Před Husitskými válkami vznikla zde tvrz, která r. 1429 připadla ke statkum nejvyššího purkrabství Pražského. Z purkrabského dvora vyvinul se nynější velkostatek deskový o výměře 389 *ha*, majetek království Českého. Na potoce jest starobylý mlýn. Níže po obou stranách potoka jsou Vokovice s továrnou na šamotky a některými cihelnami. Rustikální velkostatek

Fot. L. Mojžíš.

LIBOC.

M. Hamerníkové má výměry 115 *ha*. Opodál na pravém břehu potoka Veleslavín, ves, k níž popisuje se samota Bořivojka, se zámečkem, cihelnou, kamennými lomy, se dvorem příslušným někdy ke statkum nejv. purkrabství a s rustikálním velkostatkem M. van der Oesterenové o 49 *ha*. I Veleslavín byl původně zbožím kláštera Břevnovského. Odtud pocházel Štěpán Adam, otec slavného „arciknihtiskaře" a prosaisty Daniela Adama (1545—1599), který povýšen byv do stavu erbovního, přijal heslo „z Veleslavína". Na obou svazích výšiny, jež odděluje údolí Litovického nebo Šáreckého potoka od potoka Břevnovského, jsou

CHRAM SV. MARKÉTY V BŘEVNOVĚ.

Střešovice a Střešovičky, původně Třešovice, ves se 131 d. a 2.525 obyv. s některými samotami v bývalých vinicích, zejména Andělkou, Panenskou a Kajetánkou, s krásným farním chrámem

Fot. J. Mojžíš.

KLÁŠTER V BŘEVNOVĚ.

sv. Norberta s vysokou i štíhlou věží na výšině, okolí Pražské ovládající, zbudovaným v románském slohu r. 1889 až 1891 nákladem kláštera Strahovského, s třemi cihelnami, lomy opukovými, s výrobou rukaviček, cvoku, sýt a leštidel na boty. Střešovice bývaly zbožím kláštera Stra-

Fot. L. Mojžiš

PORTÁL BŘEVNOVSKÉHO KLÁŠTERA.

hovského, který r. 1756 založil na Andělce dvůr s kaplí sv. Andělů. Kajetánka byla zbožím zrušeného kláštera Kajetánů nebo Theatinu v Menším městě Pražském. Střešovičky vznikly z vinice Kocourky r. 1824. Na Panenské jest aerární hřebčinská stanice. Obyvatelé Střešovičtí jsou po výtce dělníci stavební.

V širé rovině, od úpatí Šárecké výšiny až po Pražskou bránu Píseckou neb́o Bruskou, šíří se

DEHNICE, nyní nesprávně Dejvice, osada předměstská, která skládá se z částí: Šárka Horní a Dolní, Dejvice-Podbaba, bývalé vinice na jižním svahu výšiny Šárecké Juliska, Kotlářka, Strahovka i Šáhlavka a rychle vznikající předměstské sídlo Dejvice u Brusky, se 278 d. a 5.109 obyv r. 1900, r. 1907 v pěti částech

Fot. L. Mojžíš

ČÁST KLÁŠTERNÍ BUDOVY V BŘEVNOVĚ
SE STUDNÍ VOJTĚŠKOU.

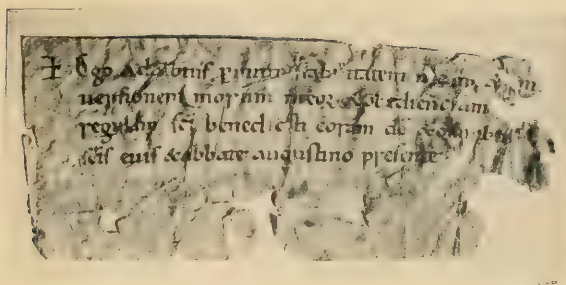
bez samot 246 d. a přes 6.000 obyv., s farním chrámem sv. Matěje na výšině Šárecké, z daleka viditedlným, založeným již Boleslavem II, v nynější podobě z r. 1771, u něhož v neděli po sv. Matěji koná se oblíbená pouť, prvé veselí Pražanů po zimě v přírodě. Dehnice jsou sídlem velkostatku o výměře 472 *ha*, příslušného k proboštství kapituly sv. Víta; probošt má tu také krásný letohrádek na úpatí výšiny Šárecké. Vinici Pernikářku (s kaplí sv. Michala Arch.) drží JUDr. rytíř Grimm. U stanice Buštěhradské dráhy jsou veliká skladiště uhelná, dělostřelecká laboratoř a vysoké nové budovy zása-

báren vojenských. Část Dehnice u Brusky rychle se zvelebuje stavbami velkoměstského rázu, v nichž obývají četní příslušníci Pražští, zejména úředníci, zvláště pak naditi jest mohutného rozvoje této části, až bude ku Praze připojena a dostane se jí spojení drahou elektrickou. Již nyni činí úpravné ulice dojem velmi příznivý. Dehnice samy podél úpatí výšiny Šárecké bývaly puvodně rozděleny mezi Pražské nejvyšší purkrabství a kapitulu Vyšehradskou; směnou zboží purkrabské připadlo roku 1320 proboštství hradu Pražského. Ke konci XV st. Dehnice, jsouce v rukou některých měšťanů Pražských, zvelebovaly se vinicemi, vštěpovanými na stráni Šárecké. R. 1595 purkrabský dvůr v Dehnicích přidělen úřadu nejvyššího komorníka, dva dvory někdy proboštské, které posléze držel soused Novoměstský Michal Vitman, roku 1621 pro účastenství v povstání Českém popravený, na vráceny r. 1622 proboštovi, který r. 1796 koupí nabyl i dvora komorničího. — Šárka Horní a Dolní prostírá se s části na výšině kolem chrámu sv. Matěje, s části v romantickém údolí téhož jména, proslaveném v pověstech českých pannou Šárkou z družiny Vlastiny na Děvíně, která sem vlákala lstně dvořenína knížete Přemysla Ctirada a vydala jej na smrt pomstychtivým družkám svým. Dolní Šárka v údolí skládá se z mlýna a z četných osamělých dvorců, letohrádkuv a letních hostinců (Sanytrovka, Šatovka, Špitálka, Václavka, Velingrovka a Žežulka), které po celé jaro až do pozdní jeseni za pěkných dnův oživují zástupy lidu Pražského, toužícího

Fot. P. Körber

STUDNA VOJTĚŠKA V BŘEVNOVĚ.

PROFESSNÍ LÍSTEK SV. VOJTĚCHA.
Z klášterního archivu v Břevnově

Fot. L. Mojžiš

po oddechu v úchvatné přírodě, již charakterisují některé zvláště zajímavé kouty, jako Džbán, Čertovy vidle, Čertův mlýn a p., ve vnadném stínu košatého stromoví a při osvěžující hře letní. Tu naskytuje se vítaná příležitost studovati povahu lidu velkoměstského. Až do XII st. byla Šárka pokryta mohutným lesem v údolí i na výšině, který náležel k hájemství hradu Pražského. Karel IV kázal osazovati výslunné stráně vinicemi. Část lesa byla zbožím proboštа hradu Pražského, který měl v Dolní Šárce i dvůr, zvaný Újezdcem v Šárce; také tam chlebil man pro-

Fot. L. Mojžiš.

RUZÍŇ.

MLÝN V RUZINI.

Fot. Jos. Bareš

boštův, jemuž náleželo les ostřihati. Man Jan Šárek za Husitských válek přisvojil si zboží proboštské, na němž potomci jeho hojné vinice zakládali; ale Ferdinand I zboží toto proboštství navrátil. Níže jest Podbaba Dehnická po pravém břehu potoka a podél Vltavy, pod horou Babou, na němž umělé z býv. vinařského domu upravena za novějších dob sřícenina, z Prahy viditedlná. Podbaba skládá se z četných a namnoze velmi úpravných vill i letních hostinců, pro blízkost pak a přístupnost svou jest z Prahy po celý rok hojně navštěvována. — V Dehnicích

ZÁMEK VE VELESLAVÍNĚ.

jsou čtyři veliké závody cihlářské, sladovna, proboštský pivovár, továrna na tapety a obč. záložna.

S Dehnici a zvláště s částí jejich U Brusky souvisí nyní

OVENEC, PŘEDNÍ OVENEC, nověji (od r. 1880) **BUBENEČ**, předměstská osada r. 1900 se 189 d. a 5.538 obyv., r. 1907 již se 267 d. a 9.500 obyv., k němuž popisují se Letná, Královská Obora, Císařský mlýn, Král. lovecký zámek a Sady Bučkovy, s farním chrámem (od r. 1787) sv. Gottharda již r. 1320 připomínaným, ale v nynější střízlivé podobě z r. 1801, k němuž přifařena i dolejší část Dehnic, s chlapeckým pensionátem školních bratří sv. Václava, se sanatoři pro choromyslné a nervy choré, s bělidlem, appretovnou, tkalcovnou a přádelnou bavlny, s továrnami na fosfát, zboží hliněné, přístroje mechanické, s velikou papírnou, se závody na nábytek, žalusie, lučebniny, kvasnice, úly, s deskovým velkostatkem Mořice Schlöchta z Heraltic o 105 *ha* výměry, s obč. záložnou. Původní Ovenec kupí se na jižním povýšeném břehu Vltavského ramene, které objímá veliký Císařský ostrov, k němu druží se na Letenské pláni nádherná část villová, až k Dehnicům dobíhající. Nejsevernější část při Vltavě zabírají továrny a domky dělnické. — Ovenec býval s části duchovenstvím kláštera Teplského, s části s mlýnem při Vltavě jeptišek Svatojiřských, s části hájemstvím hradu Pražského, v němž byla obora jelení. Jeden dvůr příslušel ke statkum nejvyššího purkrabství Za Husitských válek zmocnili se Ovence Pražané, jimž byl r. 1547 Ferdinandem I v plen vzat. Rudolf II obnovil oboru ve velikých rozměrech a vystavěl v ní nádherný zámek lovecký, kdež choval všeliká vzácná zvířata z dalekých krajin, stavové pak přikoupili pro něho ostrov, jenž odtud slove Ci-

K. Chalupa.

KAPLE NA KAJETÁNCE.

CHRÁM SV. MATĚJE NAD ŠÁRKOU.

Fot. J. Tachece

ŠÁRECKÉ ÚDOLÍ
S CHRÁMEM SV. MATĚJE.

sařským. Dvůr a mlýn zůstaly při statcích nejvyššího purkrabství. Ještě Karel VI loviíval v oboře. Toliko jednou v roce, když v úterý po Veliké noci slaven „slamník", národní to veselí Pražanů, bývala obora přístupna lidu. Maria Teresia prohlásila ji za veřejný zemský sad. Při korunovačních slavnostech Leopolda II r. 1791 konány hlučné slavnosti v oboře, zvláště lidové svatby ze 16 tehdejších krajů Českých. Nyní spravuje oboru výbor zemský. Po celý rok shromažďují se zde Pražané zámožnějších tříd ve dvou restauracích, kol rybníka a na veliké jízdné dráze. Lovecký zámeček jest letním bytem místodržitele království Českého. Veliký mlýn při Vltavě slove posud Císařským. Nejvýchodnější část obory jest za novější doby výstavištěm, od r. 1891 ozdobeným velikolepou průmyslovou dvoranou jubilejní výstavy a příslušnými k ní budovami okolními.

SKALNÍ PRŮLOM „DŽBÁN“
V DIVOKÉ ŠÁRCE.

Z OKOLÍ „DŽBÁNU“
V DIV. ŠÁRCE.

Na pramenech potůčka, kterými se Šárecký potok z leva zesiluje, jsou Nebušice opodál vlídných hájů, ves se 157 d. a 1.332 obyv., k níž popisuje se tak zvaná Nebušická Šárka, totiž samoty a bývalé vinice Jenerálka, Gabrielka, Pachmanka, Veliká i Malá

Fot. R. Holzer

„ČERTOVY VIDLE“ V DIVOKÉ ŠÁRCE.

Šedivá, Ševčice, Truhlářka, Šubrtka a Vizerka. Hořejší divočejší část údolí Šáreckého jest půdou Nebušickou. Tu r. 1680, když v Praze řádil strašný mor, založen hřbitov morový a opodál na tvrdé skalce kaple sv. Jana Nep., kteráž r. 1719 ustoupila novému chrámu téhož světce na hřbitově, od r. 1785 farnímu. Fara i farnost slovou úředně Šárka-Nebušice. V místě jest slévárna kovů, výroba řetězův a mlýn, zvaný Dubový. Severozápadně Nebušic na svažitém

SŘÍCENÉ SKÁLY V DIVOKÉ ŠÁRCE.

Fot. R. Holzer.

lemu mělké kotlinky rozkládá se ves Přední Kopanina se samotou Preláty, někdy tvrz a vladyčí statek vedle jistého zboží kapituly Pražské, od r. 1572 majetek Jesuitů Staroměstských, s památným filiálním kostelíkem sv. Maří Magdalské ve spůsobu byzantsko-románské rotundy a s původní čtverhrannou věží průčelní; r. 1779 sesula se část chrámu vetchostí věku, r. 1862 byla však opět v původním slohu i rozměrech zbudována. Uvnitř jest zajímavý skládací oltář z XV st. Houževnatě uchovávaná tradice tvrdí, že byl kostelík ten za dob kněžny

Fot. St. Černý

MÍSTODRŽITELSKÝ LETOHRÁDEK V KRÁL. OBOŘE.

Ludmily Svaté přesvěčen ze svatyně staroslovanského božství Krasiny ve chrám křesťanský. Na západním svahu Kozích hřbetův, uprostřed širé a úrodné roviny, jsou položeny při aerární silnici Horoměřice, ves se 131 d. a 1.270 obyv., někdy duchovenství kláštera Strahovského, který dosud tu má zámeček s kaplí sv. Anny a deskový velkostatek

Fot. Ot. Šetele.

ZE ŠÁRECKÉHO ÚDOLÍ.

o výměře 1.365 *ha*, a s cukrovárem. Jihovýchodně odtud Lysoleje, původně Lysolaje, kteréž s některými samotami a s Lysolejskou Šárkou, sem popisovanou, čítají 129 d. a 1.467 obyv. V Horoměřicích a Lysolejích uchovaly se ještě některé větší kmenové statky sedlské. Na východním svahu Kozích hřbetů, v mělkém údolíčku po obou stranách lučního potůčka, jest ves Suchdol se samotami Chumberkem, Na andílkách a mlýnem Spáleníkem, někdy duchovenství jeptišek

KAPLE SV. JANA NEP. U JENERÁLKY V ŠÁRCE.

Fot. Jos. Tacheci.

Svatojirských, před válkami Husitskými tvrz nápravnická, od r. 1679 zboží kláštera Benediktinského na Slovanech v Praze, nyní velkostatek téhož kláštera o výměře 243 *ha*, se zámkem, s kaplí sv. Václava z r. 1704, s lomem na štěrk a dvěma mlýny. Způsobem své stavby zajímava jest stará veliká hospoda s vysokou mansardskou střechou, rázu na konci XVII st. obvyklého.

Fot. T. Šrajer.

CHRÁMEK SV. MÁŘÍ MAGDALSKÉ
V PŘEDNÍ KOPANINĚ.

Na levém břehu Vltavy jest Sedlec, kdysi zvaný za Babou, nyní nesprávně Selc, se starobylou kaplí nejsv. Trojice, rustikálním velkostatkem M. Novotné o 115 *ha* a zastávkou parolodní. Tam kde do údolí Vltavského otvírá se široké údolí potoka Ounětického, Tichým údolím zvané, šíří se podél Vltavy, po obou březích potočních a na okolních stráních městečko

ROZTOKY se 124 d. a 1.090 obyv., oblíbené letní sídlo a výletiště Pražanů, přístupné drahou, parolodí i povozem, zvláště hojně navštěvané v době třešňového květu, jímž halí se mohutný stromořad, se zámkem a deskovým velkostatkem Josefa Ledra o výměře 335 *ha*, s továrnami na globy a na výtažek z barevných dřev, cihelnou, olejnou,

Fot. J. Bareš.

STŘEDOVĚKÉ KACHLÍKY,
NALEZENÉ V ZADNÍ KOPANINĚ.

mlýnem, aerární dílnou na střelný prach, četnými hostinci i letními restauracemi a stanicí parolodní. V Roztokách připomíná se již za dob předhusitských kaple sv. Jodoka pod patronátem opata Břevnovského, který tu měl i dům svůj opatský. Nynější farní chrám sv. Jana Křtitele zbudován r. 1866 z milodarů na místě obecní sýpky v moderním slohu gothickém. Od r. 1786 až do r. 1842 byla lokalie, později ve faru proměněná, při kapli zámecké, až do r. 1867 při chrámu sv. Klimenta na Levém Hradci. V Roztokách rozvíjí se velmi čilý život zvláště za prvých dob jarních, dokud nepočne pravá doba letního pobytu. V četných bývalých vinohradech na okolních stráních oživují se úpravné villy a také domy městečka hostí v sobě přečetné obyvatelstvo Pražské, s Prahou stálý styk udržující. Úzká rokle spojuje s Roztoky Žalov s Levým Hradcem a Podmoráni, ves rozloženou jednak v údolí potůčka, jednak na stráni k řece se svažující. Na břehu Vltavském, na třech

stranách jsouc hlubokým úpadem obklopeno a toliko na jediné souvisíc s okolní rovinou, zdvihá se staroslovanské hradiště se svahy kdysi rukou lidskou uhlazenými, na němž stával za prvých dob historické paměti naší knížecí týn Levý Hradec, nepochybně druhé hlavní sídlo knížat kmene Českého, připomínané již za boje mezi Neklanem Pražským a Vlastislavem Luckým. Tento vpadnuv vojensky do kní-

Fot. Jos. Tacheci.

LEVÝ HRADEC.

žectví Neklanova, udeřil nejprvé na Levý Hradec, jehož obyvatelé ale hrdinsky se bránili. Bořivoj I zde sídlíval a v živé paměti národa jest podání, že zde zbudoval po pokřestění svém prvý křesťanský chrám, sv. Klimentu zasvěcený. Ještě r. 982 byl Levý Hradec sídlem knížecím, kdež držán sněm, který zvolil na stolec biskupský Vojtěcha Svatého. Brzo potom hrad opuštěn a hradiště s okolím stalo se zbožím jeptišek Svatojirských, kterýmž sice za Husitských válek odňato, ale r. 1597 navráceno. Z někdejšího hradu zachoval se jediný filiální chrám sv. Kli-

menta: původní rotunda zničena r. 1041 císařem Jindřichem III, chrám ale obnoven, načež ve XIII st. poprvé a r. 1684 v nynější prosté barokní podobě přestavěn. Zdá se, že Levý Hradec s okolím svým býval za slovanských dob velikým pohřebištěm, jakož nasvědčují i jména Podmorání a Žalov. Pohříchu velepamátné místo toto nehrubě jest pokolení nynějšímu známo, jakkoli památný kostelík s nízkou hmotnou věží svou se vzdušné výše poskytuje milý pohled na rozvlněné okolí a vybízí bezděky k upomínkám na nejstarší periody národního života našeho.

Fot. T. Šrajer

PODMORÁŇ.

Nejzápadnější osadou okresu Smíchovského jest zámožná ves Dobrovíz na mírném západním svahu zvýšené polohy U Vervenic se samotami Soušovem a Krupičkou, s kaplí Narození Matky Boží. Na pramenech potoka Ounětického, na úrodné planině a při aerární silnici Karlovarské, leží Kněževes, nedaleko pak v krásném údolí Kněživka, zámožné vsi, někdy duchovenstvi kapituly Pražské, s části i Vyšehradské, s tvrzí, již r. 1420 král Zikmund dobyl a posádku upáliti kázal. Později získali Kněžívky klášter Strahovský, Kněževsi Jesuité Staroměstští. V Kněževsi roku 1736 zbudovali Jesuité ozdobnou kapli sv. Václava. Níže v mělké kotlině, potokem Ounětickým protékané a hojně štěpnicemi porostlé, jsou Tuchoměřice, ves a sídlo velkostatku studijního fondu království Českého o výměře 669 *ha.*

se zámkem na výšině na místě starší tvrze Jesuity zbudovaným, s farním chrámem sv. Víta, zbudovaným v ranném baroku r. 1668 skrze Krištofa Dienzenhofra a ozdobeným freskami Václava Kramolína, se hřbitovní kaplí sv. Rosalie, s domem sester sv. Karla Borr. a s ústavem pro rekonvalescenty, pivovárem, třemi vodními a parním mlýnem, cihelnou a dvěma lomy na opuku. R. 1621 koupili Tuchoměřice Jesuité Staro-

Fot. T. Šrajer

ZÁMEK A CHRÁM SV. VÍTA
V TUCHOMĚŘICÍCH.

městští a rozšířili je ve veliké panství, jež drželi až do zrušení řádu. Z doby jejich pocházejí četné sochy svatých v místě i v okolí a pustá nyní poustevna sv. Františka. Před Husitskými válkami byl zde farní chrám sv. Linharta, kterýž v XVI st. stal se zborem rozsáhlé obce bratrské, později ale zanikl beze stopy. Pěkný les, potokem protékaný, dělí ode vsi této Statenice, ves a deskový velkostatek paní Bedřišky Dlouhoveské z Dlouhé Vsi o výměře 415 *ha*, s pivovárem, šla-

dovnou, třemi mlýny a lomy opukovými, někdy duchovenství jeptišek Svatojirských a kapitul Pražské i Vyšehradské. Níže Ounětice a Černý Vůl s farním chrámem Nanebe vzetí Matky Boží, farním již za dob předhusitských, ale v l. 1766 až 1770 ze základů v rokoku přestavěným, s pěknou věží průčelní, se zámečkem, hrobkou a velkostatkem kapituly Pražské o výměře 456 *ha*, s pivovárem, sladovnou, třemi mlýny a lomem na štěrk. Ounětice byly vždy, kromě doby od Husitských válek až do r. 1547, majetkem kapitulním. Novější dobou objeveno mezi Ouněticí a Roztoky předkřesťanské pohřebiště.

Severně Tuchoměřic na úrodné planině ves Lichoceves. Na pramenech potoka Přílepského Kamýk se synagogou židovskou a dvěma lenními dvory, Svatoňovským M. Brože o 28 *ha* a Světlíkovským Jana

MADONNA OUNĚTICKÁ.
Fot. Jos. Bareš.

Fot. Vil. Friebel

HRAD OKOŘ.

Ryšánka o 30 *ha*; tento býval lénem Karlštejnským. Níže Přilepy Veliké se samotou Vysokou a částí vsi Černého Vola, někdy duchovenství jeptišek Svatojirských a kapituly Pražské, která nabyla za Ferdinanda I vsi celé. Níže Ouholičky, původně Hoholice, ves a deskový velkostatek Jos. Vohanky o 155 *ha*, se zámkem.

Nad potokem Dolanským ves Běloky. Níže Středokluky, ves na pravém břehu potoka a po stráni, při silnici Karlovarské, někdy hlučná stanice poštovská, s dílnou na stroje hospodářské, s farním chrámem sv. Prokopa, zbudovaným r. 1711 až 1712 skrze Jesuity Staro-

Fot. Jos. Bareš.

STATEK V KOVÁRECH.

městské v ozdobném rokoku. Níže Čičovice a Čičovičky, v těchto mešní kaple Nalezení sv. Kříže z r. 1721; v okolí učiněny důležité nálezy archaeologické. Níže v širokém údolí, na jehož dně potok rybník napájí, Okoř, ves s malebnými sříceninami velikého hradu, zbudovaného uprostřed XIV st. nepochybně skrze měšťana Pražského Fránu Rokycanského, který se dle něho psal, již však r. 1499 přestavovaného. R. 1649 připadl Jesuitskému semináři u sv. Václava v Praze a byl již r. 1679 pustý. Za novějších dob kromě vysoké věže zbývají z něho toliko rozvaliny. V Okoři jest parní mlýn. Západně Okoře zámožné vsi Zájezd a Libochovičky, východně Noutonice se samotami Dolským a Novým mlýnem, s farním chrámem sv. Jana „na Hurkách“, zvaným tak od polohy na nevelikė výšině, původně go-

thickým, r. 1682 v baroku přestavěným, s hmotnou věží průčelnou, bývalé duchovenství kláštera Svatojirského. Severovýchodně Svrkyně, duchovenství kláštera Břevnovského, s filialním chrámem sv. Michala Arch. novějšího původu, v němž starobylá kazatelna, a s vápenicí. V údolí potoka Zákolanského Kováry se samotou Budčí opodál, na dobře zřejmém staroslovanském hradišti, zůstalém po knížecím hradu Budči, v němž kníže Spitihněv I zbudoval chrám sv. Petra a Pavla ve způsobě byzantsko-románské rotundy s polokruhovou absidou. Z původní stavby zachovala se loď kruhová, k níž za románské doby přistavěna hmotná čtverhranná věž; absis později ustoupila čtverhrannému kněžišti. Jsa zbudován v poloze povýšené uprostřed hradiště, ovládá starobylý chrámek, od r. 1800 děkanský farní osady Budečsko-Kovárské, širé své okolí. Budeč bývala hradem a častým sídlem knížecím, na němž Václav Svatý učil se knihám slovanským; z toho ujala se pověst, že bývaly na Budči školy slavné již za dob prvých knížat českých. Hrad dřevěnný a valem chráněný pozbyl významu i zanikl ve st. XIII. Od r. 1262 byl duchovenstvím proboštа a kapituly Vyšehradské, později připadl ke statkům nejvyššího purkrabství. Níže nad týmž potokem, v údolí obklopeném stráněmi, v pole a štěpnice vzdělanými, jsou položeny Zákolany, ves s cukrovárem na zboží surové i raffinerii, se čtyřmi mlýny a dvěma cihelnami; opodál Trněný Oujezd, dříve Oujezdec, také Oujezdec Kašparův, nesprávně Trnoújezd s cihelnou a ložiskem kamenného uhlí, od r. 1672 zádušní zboží chrámu Týnského v Praze. Východněji Holubice, ves s památným filialním chrámkem Narození Matky Boží, zbudovaným jako románský kostelec s kruhovou lodí a polokruhovou absidou; k lodi přistavěn obdélníkový výpustek, nepochybně za dob Pražského biskupa

Fot. T. Šrajer.

CHRÁM SV. PETRA A PAVLA V BUDČI.

Pelhřima (1224—1225). Podnes zachovány na třech stranách hřbitovních vysoké zdi oporné; věž jest pozdější. Nedaleko, na místě zašlé vsi Rusovky ves Kozinec s pěknou barokovou kaplí sv. Michala Arch. z r. 1739. Jako Budeč obestřena jest ctihodnými vzpomínkami z prvých dob našeho národa statná a bohatá ves Tursko, položená na úrodné rovině po obou stranách silnice Teplické, s pokračovacím kursem hospodářským, s farním chrámem sv. Martina, původně gothickým, po zkáze ale r. 1632 Sasy způsobené r. 1700 do nynější barokní podoby přestavěným, s velkostatkem rytířského řádu Křižovníků s červenou

Fot. Ot. Hrazánek.

CHRÁM V HOLUBICÍCH

hvězdou a s dvěma rustikálními velkostatky (Antonína Regenomela a K. Hrazánka. Historická pověst česká klade sem místo bitvy mezi útočníkem, knížetem Vladislavem Luckým, a vojevůdcem knížete českého Neklana Čestmírem, kteří oba v boji padli. Čechové ale zvítězili. Místní pověst hledá hrob Čestmírův tam, kde jest starobylý kamenný kříž za samotou Těšinou. O prastarém původu Turska svědčí bohaté popelnicové pohřebiště v háji mezi Turskem a Chejnovem. Od roku 1237 jest Tursko zbožím Křižovníků. Na levém břehu Vltavském v krásné poloze jsou Letky, ves se 104 domy a 1.359 obyv., s továrnami na zboží šamotové a hliněné, na lučebniny a s železárnou.

Dr. J. V. Prášek.

XVIII. OKRES KLADENSKÝ.

Z okolí Pražského od Bělohorské výšiny na západo-západo-sever šíří se, zvolna stoupajíc, úrodná krajina ke hranicům okresu Kladenského, který byl teprvé r. 1878 oddělen od Unhoštského. Není vedena nijakým pořičím, ani pohořím, nýbrž, chce-li kdo jíti snadným přímým směrem, dej se od Prahy po trati Buštěhradské dráhy. Na Kladensku není pohříchu hybné síly vodní, krajina ta právě před věky byla oblastí stojatých vod s bujnou vegetací odontopteritu, lepidodendra, kalamitu a sigilarie, jejichž rostlinný život a energie zkameněly v ohromná ložiska znamenitého uhlí. Zeměpisná výška jest 391 *m* n. m., a tento přírodní poměr vtiskuje krajině u Kladna ráz charakteristický: chladnější vzduch, menší tlak vzduchový a volnější i střídavější pohyb vrchních větrův. Krajina ihned ze stanice Kladna (dříve Výhybka) jest zarostlá jehličnatými lesy, jež se střídajícími se poli prostírají se až ke hranicům království. Byla by lesnatá snad nepřetržitě, ale oblast Žatecká vyklučila lesy docela ke cti výborné chmelové révy.

Největší výšiny zdvihají se v jihozáp. cípku okresu (Na Cimrmanském 423 *m*, Malíř 412 *m*), odkudž kraj zvolna směrem k východu klesá. Naděje nad Dubím 364 *m*, Sv. Máří u Uřetovic 292. Největší vodotočí jest potok Týnecký, který vzniká u Kladna, teče směrem severovýchodním, vnímá v pravo potok Uřetovský, v levo Kolečský a u Zákolan splývá s potokem Zákolanským. Předním spojovadlem jest dráha Buštěhradská se svými odbočkami v okolí Kladna a trať Kralupsko-Kladenská. Okres Kladenský má plochy 47 *km* a čítá v 7 obcích 41.478 obyv., mezi nimiž 245 evang. (v Dubí 35, na Kladně 79, v Kročehlavích 44, ve Štěpánově 32, v Rozdělově 17), 477 židů (v Buštěhradě 36, na Kladně 388), 49 jiných vyznání (na Kladně) a 489 Němců (v Újezdě 143, na Kladně 250, v Kročehlavích 29, ve Štěpánově 44).

KLADNO, pokud se týče vývoje v posledních 40ti létech, lze nazvati Benjamínem mezi vzmohutnělými městy českými. Jest krásně položeno na hřebeni výšiny, táhnoucí se od Rozdělova až k Rapicům, a okolí jeho na vše strany se vyplňuje novými a novými stavbami. Na východním cípu města, na rozlehlé ploše rozkládají se Kladenské huti. Úchvatný pohled skýtá Kladno s perspektivy ptačí, ležíc jako hnízdo staveb v polokruhovém rámci lesův, a zvlášť dojemně působí za večera nebo za noci, když nejen v městě a okolních vesnicích, nýbrž jmenovitě v hutích a okolních dolech vše osvětleno sty intensivně zářících obloukových lamp, světly dílen, žárem pecí a občasným plamenem vyřinoucí se lávy strusek, k čemuž hudební doprovod skýtá hukot pohonů, pískot vlakův a dunění strojův.

*

KLADNO

NÁHROBEK JIŘÍKA ŽĎÁRSKÉHO ZE ŽĎÁRU A NA KLADNĚ.

Kladno rok od roku se rozvíjí. Okolí jeho stále více a více dává vzrůstati šachtám. Od r. 1842 počalo se dolovati přímo u Kladna, založením dolů Václavky, Hergetky, Layerky a Amálky, patřících společnosti Pražsko-železářské, a založením šachet Týnfelda Kübecka Bressonu, Engertu, Ronny a Barré, patřících státní společnosti; nyní postupuje se s dolováním uhle stále do okolí ke Slanému, ku N. Strašecí, k Zákolanům, a jako šachty dávají typický ráz okolní krajině, tak zase Kladenské huti a pece železářské repraesentují průmyslové město samo, jež den ze dne těší se většímu rozkvětu, návštěvě i obchodní důležitosti.

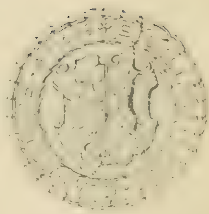
Návštěvník Kladna, přijeda na stanici, dříve zvanou Výhybka (upomínka na výhybku koňské dráhy), musí asi 20 minut silnicí ku městu Kladnu. Po pravé straně uzří rozsáhlou obec Kročehlavy-Štěpánov s 9000 obyvat., jež zdá se souviseti s Kladnem. Nejpůvabnější pohled skýtá Kladno se strany západní, a lze pohodlně panorama města prohlédnouti od Buštěhradské dráhy, z Kladna ke Kralupům po pravé straně.

SOUSOŠÍ PANNY MARIE NA NÁMĚSTÍ V KLADNĚ.

Kladno jest město prastarého původu. Uvádí se poprvé r. 973 jako vesnice, patřící rodu pánů z Kladna, jehož

členové často se uvádějí v dějinách českých, a jejichž náhrobky se zachovaly ze starého chrámu. Tehdy byly v Kladně dvě tvrze, hořejší a dolejší, na nichž seděly samostatné větve rodu zemanů Kladenských. Pánové z Kladna měli osadu v držení do r. 1543, kdež přešla na spřízněný rod Ždárských ze Ždáru a vytrvalo v rukou těchto majitelů do r. 1670. Doba vlády Ždárských utkvěla Kladnu požehnané paměti, neboť za vlády jejich r. 1561 povýšeno Kladno za městečko, nadáno právem ohraditi se zdmi a užívati pro své příslušníky práv měšťanských. Kladenští ihned zbudovali si novou radnici i lázeň obecní. V nových hradbách byly tři brány: Pražská nebo Rakovnická, Unhošťská a Slánská kromě jedné fortny. Poslední z nich, Slánská, zbořena teprvé r. 1850. Z bývalé dolní tvrze vznikl zámek.

PEČETIDLO MĚSTYSE KLADNA Z R. 1648.

Největší přízní svých pánů těšilo se Kladno od r. 1578, když přešlo dědicky v majetek Ctibora Tiburcí a manželky Sibylly, roz. Hradišťské z Hořovic, anyť založeny cechy, špitál pro čeleď i lazaret a nadány školy; mimo to život pana Ctibora, jenž byl úředníkem a purkrabím Karlštejnským, povznesl město Kladno jako sídlo jeho nebývalé. Po jeho smrti r. 1615 utrpělo Kladno v obratu doby reformační, ale poněvadž syn Ctiborův Jan Jiří povstání r. 1618 se súčastnil měrou podřízenou, nezakusil rod jeho krutosti persekuce, ba naopak, podařilo se Janu Jiří Ždárskému jako cís. komissaři koupiti konfiskovaný Ždár. Nástupcem téhož byl poručenec Jana Jiří Jetřich Ždárský, jenž, jsa katolíkem a zetěm Bořity z Martinic, musil se uchýliti do Bavor, ale vrátil se r. 1622, založil v Hájku kapli Lorettskou a byl povýšen do stavu panského. V Kladně založil r. 1630 kapli sv. Floriána. Syn jeho František Adam Eusebius nadal kapli Hájeckou a zemřel neženat, odkazuje panství Saské protestanské větvi svého rodu, přestoupí-li dědic na katolictví.

KOSTEL SV. FLORIÁNA.

Z toho vznikl dědický spor, jenž se vlekl po 16 let skončil narovnáním. Dědictví pánu ze Žďáru dostalo se pěti sestrám Františkovým a díl Kladenský připadl paní Marii Maxmiliáně Evě provd. šlechtičně z Hieserlů, kterážto panství Kladenské r. 1701 prodala Anně Marii velkovévodkyni Toskánské, a tato zase r. 1705 kněžím řádu sv. Benedikta v Břevnově, v jehož majetku se zámek a panství o výměře 1090 *ha* dosud nalézá.

Řád sv. Benedikta věnoval Kladnu péči i náklad k povznesení panství i města a sluší zaznamenati zejména, že opat Benno Loebl

Fot. Fr. Novotný.

RADNICE S CHRÁMEM NA KLADNĚ.

(1738—1751) dal opraviti chrám, r. 1740 přestavěl zámek i zvonici, dal proslulým stavitelem Janem Kilianem Dienzenhoferem postaviti na náměstí pěknou sochu Matky Boží a opraviti chrám sv. Floriána. R. 1769 počaly stavby nové v tak zv. Bukovce, na místě bývalé dolní tvrze. Pozoruhodné zmínky zasluhuje ještě opat Štěpán Rautenstrauch (1772—1785), jenž u Kročehlav založil obec Štěpánov, po něm se zovoucí, a u Kladna obec Rozdělov, a zavedl z Broumovska hojně německých řemeslných rodin do zmíněných obcí, které se však za krátko zcela počeštily. R. 1805 spojeno s městem předměstí Rakovnické, roku pak 1814 zničil velikou část města zhoubný požár.

Epochálního významu nabývá Kladno nejen pro okolí, nýbrž i pro veškero království i říši od r. 1842, když císař a král Ferdinand Dobrotivý nařídil 30 června gubernii království Českého, aby znova a důkladně byla konána zkoumání v jednotlivých královstvích i zemích ve příčině složení úhelných ložisk a téhož roku 17 srpna přiděleny země koruny České, a ovšem i úkrají Rakovnické, Buštěhradské a Kladenské báňskému kutacímu úřadu v Příbrami k šetření. Ředitelem téhož úřadu stal se Michael Layer a příslušelo jemu v úkrajích řečených zkoumati vrstvy zemské a dávati o tom zprávu ústřednímu úřadu kutacímu ve Vídni. Toť první krok k objevu Kladenských ložisek a k nynějšímu průmyslovému významu Kladna a okolí. Již r. 1772 nalezeno bylo uhlí u Rapic v čerstvé krtině, odkudž dály se stále pokusy kutací. R. 1842 z jara přišlo na Kladno prvých 12 horníků z Příbramě, r. 1846 objevena prvá ložiska uhlí, když bylo několik společností ve více místech štěstí zkoušelo. 1 listopadu t. r. podnikavý horník Jan Váňa objevil nové značnější ložisko, z něhož vznikl důl Kateřino-Josefinský. O rozvoj Kladenského dolování zjednali si potom zásluhy podnikatelé bratří Kleinové a Vojtěch Lanna.

ZÁMEK NA KLADNĚ.

Kladno povýšeno bylo r. 1870 na město a r. 1898 obdrželo titul král. horního města, jest sídlem okresního zastupitelství, politického úřadu, soudu, notářství, berního úřadu, okresní školní rady pro okresy Kladenský a Unhošťský (české a německé) státní reálky (od r. 1900), stát. řemesl. školy (od r. 1886), soukr. ústavu pro vzdělání učitelek, měšť. školy chlapecké i dívčí, šesterých českých obecných škol a jedné německé — na ústavu ku vzdělání učitelek, na dívčí měšťanské škole a třech dívčích obecných školách vyučují chudé školní sestry — opatrovny a čtyř hud. ústavu, klavírní školy, školy na housle, školy pracovní, sester sv. Karla Borrom., evang. filial. zboru, okres. nemocnice, závodní nemocnice, chudobince obecního a velkostatku, ústavu zaopatřovacího, velitelství IX oddělení četnického, okres. stravovny.

Kladno a přiléhající obec Kročehlavy jest osvětleno elektricky z Kladen. elektrické centrály, a město jest opatřeno zdravou pitnou

HUTĚ PRAŽSKÉ ŽELEZÁŘSKÉ SPOLEČNOSTI NA KLADNĚ.

vodou vlastního vodovodu, r. 1889—1900 zařízeného, spádnou kanalisací a kamennou dlažbou, i jatkami.

Z hlavních budov vynikají starý zámek, fara a nový imposantní chrám sv. Vavřince na hlavním náměstí, jejž r. 1897 až 1900 dle návrhu Ludvíka Láblera zbudovali prof. Frant. Novotný a inž. Frant. Zvěřina v krásném spůsobě románském s vysokou věží průčelní. Proti chrámu stojí nová radnice dle návrhů Josefa Vejrycha provedená prof. Frt. Novotným a inž. Frant. Zvěřinou r. 1897 až 1898 v české renaissanci.

Fot. Ant. Köhler

ŽELEZÁRNY NA KLADNĚ.

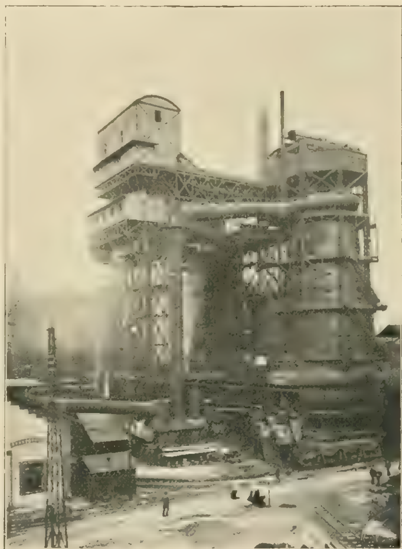
o dvou patrech, rovněž s krásnou věží. Rytíř na slemeni modellován Poppem. Zmínky hoden kostelík sv. Floriána z r. 1748. Z novostaveb ještě reálka, okresní nemocnice, okresní hejtmanství a rozsáhlé budovy škol doplňují se úhlednými a výstavními budovami soukromými i hôtely.

Z průmyslu vévodí železárny Pražské železářské spol. a Leopoldina huť na tovary ocelové, částky zbrojní a náboje. Bylo přirozeno, že uhelné doly daly se výhodně spojiti s výhní vysokých pecí, zvláště když nedaleko Načic odkryta byla ložiska železné rudy, a také krátce po objevu uhlí v Kladně byly r. 1850 založeny nynější huti, jež od času založení nestejnoměrným ale postupným rozmachem se stále a stále zveličují. Jmenovitě sluší doznati, že se od r. 1880 stále roz-

šiřují nikoliv pouze výroby, nýbrž i netušený zisk, jenž ovšem jest opět následkem rozvoje uhelných ložisk, z nichž některá přímo patří nynější společnosti Pražsko-železářské (doly Max, Mayrau, Schöller).

V hutích železářských zaměstnává se nyní 3.500 dělníkův a 100 úředníků a v Leopoldině huti (zal. r. 1889) 1.200 dělníků a 50 úředníkuv. Obě společnosti jsou pohříchu vedeny duchem německým a tudíž nejsou nijak našemu národnímu životu nakloněny.

Fot. Ant. Köhler.

VYSOKÁ PEC ŽELEZÁREN NA KLADNĚ.

Mimo tyto dva hlavní závody jsou na Kladně parostrojní pivovar (roční výroba 50.000 *hl*), dva parní mlýny, pila soukromá (česká), továrna na litinu, koželužna, tři knihtiskárny, výroba cukrovinek, cikorky, drátu, matrací drátěných, likérů, pilníků, prádla, sodové vody, sucharů, velocipedů, parní pilníkářství, kovolitectví, výroba ohnivzdorných cihel.

Pozoruhodný jest Kladenský pouliční život a sociální ruch v městě i v okolí, což jest pochopitelno, poněvadž jest Kladno ústředím pracovní třídy uhelné i hutní a tu lze čítati přibližně 15.000 pracovníků, kteří Kladno pokládají přirozeně za svůj střed. Dle toho jest i v rozmachu duchovní život, jenž se obráží v publicistice šesti samostatných žurnálů politických stran (živnostenské, státoprávně-pokrokové, sociálně-demokratické, realistické, křesťansko-katolické, národně-dělnické) a ovšem v hojném počtu spolků podpůrných i zábavných a organisací politických různého zbarvení.

O náhlém rozvoji Kladna poučuje tuto srovnání. R. 1814 bylo na Kladně čísel 156, r. 1835 165, r. 1850 277, r. 1857 504, r. 1863 671, r. 1870 782, r. 1880 1.168, r. 1890 1.363, r. 1894 1.379, r. 1900 1.499, r. 1907 již 1.577.

*

Obyvatelu čítalo se r. 1814 655, r. 1835 1.570, r. 1850 2.361, r. 1857 5.292, r. 1863 8.281, r. 1870 10.199, r. 1880 14.188, r. 1890 17.215, r. 1894 18.400, r. 1900 18.573, r. 1907 19.997. S tímto rozvojem pokračuje i rozvoj vnitřní. R. 1850 zřízena prvá huť, 5 června 1870 povýšeno Kladno na město, r. 1878 zřízen okr. soud, r. 1886 škola řemeslnická, r. 1893 okr. hejtmanství, r. 1900 realka. Dolu jest 13 (Ludvík, Kateřina, Vítovka, Marie Anna, Václavka, Kateřinsko-Josefinský, druhý Václavka, Layer, Thienfeld, František, Prokopka, Bresson, Kübeck a Průhon), kromě hejtmanství Kladenského 10 (Michal, Ludmila, Marie Antonie, Layer, Ferdinand, Barré, Mayrau, Ronna, Max, sv. Jan u Dubí), z nichž mnohé již opuštěné, nejhlubší (527 *m*) Mayrau. Na cestě do

DŮL MAYRAU.

Dřínë „Váňův kámen“ ukazuje místo, kde Váňa počal kutiti. R. 1855 otevřena nejstarší železniční trať do Kralup. R. 1894 vytěženo 18.500.000 *q* uhlí. Hlavní podnikatelé dolů jsou Buštěhradská společnost, Pražská železářská společnost a Společnost Rak. Uh. státní dráhy. Ráz města namnoze moderní, ulice úpravné a pravidelné, budovy škol, úřadu, hotelu namnoze nákladné. Pro dělníky jsou zřízeny útulné a pohodlné domky ve zvláštních koloniích při dolech Engertově, Thienfeldově, Váňově, Bressonově a Kübeckově.

Přibližně pravého dojmu o obcích okresu Kladenského lze nalézti, když uvažuje se o nich v úzké souvislosti s městem Kladnem. A tu dlužno vytknouti, že i obyvatelstvo těchto obcí pečuje ze všech sil o povznesení svých sídel, čímž získává okolí Kladenské ne toliko rázu průmyslově pokročilého, nýbrž i kulturně, zdravotně a po stránce kommu-

nikační novodobého úkrají. I místně již souvisí takořka s Kladnem ves Kročehlavy, čítavši se Štěpánovem a samotou Vejhybkou (stanicí železniční) 545 d. a 7.764 obyv. (r. 1907 9.000; Štěpánov sám r. 1900 171 d. a 2.376 obyv.), s měšťanskou školou chlapeckou, s pivovárem a sladovnou kláštera Břevnovského, soukromou nemocnicí, školou k vyučování dívek dělníkův a dozorců Pražské železářské společnosti v šití, mydlárnou, třemi lomy opukovými a dvěma čedičovými, s výrobou umělých květin. R. 1814 čítalo se v Kročehlavech 22 čísel a 141 obyv. Překvapující rozvoj jejich způsoben pokrokem báňským i prumyslovým. Na místě Štěpánova šířil se do r. 1783 les Skalka. Když Břevnovský opat Štěpán Rautenštrauch, pověstný rádce Josefa II u věcech náboženských, část dvora Kročehlavského rozdělil v dědičný nájem, vznikla zde osada, dle něho přezvaná. Kongregace chudých sester vyučuje od r. 1899 v Kročehlavech na pětitřídné dívčí škole obecné. Nejzápadnější osadou okresu Kladenského jest Rozdělov, ves r. 1900 se 228 d. a 2.967 obyv., vzniklá r. 1783 rozdělením poplužního dvoru Nového nebo Veteřova, teprvé r. 1763 založeného, mezi lesy podnes zachovanými, s třemi cihelnami, lomem rozpukovým a pískovnami. Severovýchodně Kladna jsou spojené vsi Oujezd pod Kladnem, Dřín a Dubí, skládající obce Dubí r. 1900 se 413 d. a 6.168 obyv. (ve Dříni 126 d. a 1.881 obyv., v Oujezdě 109 d. 1.675 obyv.), s doly Prokopkou, Marií Annou a Františkem Josefem, s Poldinou hutí, slévárnou, závodní nemocnicí. V lese blíže Dubí na malé výšině stála až do svého zpuštění r. 1450 ves Oujezdec neb Oujezd nad Kladnem, po níž zbývá osamělý nyní filiální a před válkami husitskými farní chrám sv. Jana Křtitele „v lese". Pověst místní praví, že kníže jistý lově, pronásledován byl divými muži, před nimiž do třetího dne skrýval se v dubu, načež v sousedství stromu vystavěl chrám. Starobylý chrám byl r. 1526 a 1612 obnoven; r. 1861 zbudována při něm věž. Mezi Dřiní a Dubím bývala ves Močidlany, nyní zaniklá. Východněji ves Rapice, dříve Vrapice, s doly, dílnami a nemocnicí Buštěhradské dráhy. Ves zašla v XVI st. a byla obnovena teprvé, když ke konci XVIII st. počalo dolování na uhlí. Toliko starobylý farní chrám sv. Mikuláše uchoval se a r. 1858 při něm fara obnovena. Každý druhý rok slaví tu horníci ze všeho okolí Kladenského slavnost Svatoprokopskou. R. 1851 až 1853 zbudovány zde domky dělnické. Nad potokem Vřetovickým Stelčoves, dříve Stehelčeves, ves se 149 d. a 1.743 obyv., s doly uhelnými Stelčovsí, Ludmilou a Vítovkou Buštěhradské dráhy, dvěma mlýny a cihelnou. Níže Vřetovice, dříve Dřetovice, ves se 109 d. a 853 obyv., s osamělým dvorem a mlýnem Brodcem, se mlýnem, cihelnou a lomy pískovcovými. Opodál na vršku starobylý kostelík sv. Václava, pod nímž na svahu kdysi se rozkládalo městečko Královice s tvrzí a dvorem.

které bylo již r. 1545 pusté. Chrám. farní za dob předhusitských, byl r. 1730 v nynější podobě přestavěn a r. 1858 obnovena při něm fara, úředně zvaná Vřetovskou.

Jižně Stelčovsi **BUŠTĚHRAD,** dříve **BUŠTĚVES,** Buckov, městečko s 293 d. a 3.510 obyv., s farním chrámem sv. Kříže od r. 1899, s hudební školou, sídlo správy deskového velkostatku císaře Františka Josefa o výměře 3.072 *ha*, s krásným zámkem a parkem, s pivovárem, s bohatými kamenouhelnými doly Buštěhradské dráhy. Na místě Buštěhradu stávala tvrz a ves Buštěves. Tvrz od XV st. zvána Buštěhradem, ves r. 1497 na městečko povýšená Buckovem. Za husitských

SOKOLOVNA NA KLADNĚ.

válek usedla zde jedna větev pánů z Kolovrat, z nichž Jindřich jako jednotník Strakonický byl zde r. 1450 bez úspěchu obléhán. Po r. 1548 držel Buštěhrad Zdeněk z Vartmberka, který jal se tvrz nákladně v pohodlný zámek přestavovati. Za války třicítileté zámek sřícen, ale po r. 1700 obnoven. R. 1680 mor pohltil veškero obyvatelstvo. Od r. 1805 náležel Buštěhrad rodu Toskánskému, od něhož přešel v držení císaře a krále Ferdinanda V. V létech třicátých minulého století hostil zámek vypuzeného krále francouzského Karla X se dvorem jeho. R. 1880 přijalo i městečko jméno Buštěhrad. R. 1830 zahájena vozba z Prahy do Lan drahou koňskou, kteráž r. 1852 obdržela právo zbudovati z Vejhybky odbočku do Buštěhradu, načež nazvala se Buštěhradskou železniční společností akciovou.

Ot. Zachar.

XIX. OKRES UNHOŠŤSKÝ.

Okres Unhošťský hraničí na severu s okresem Novostrašeckým a Kladenským, na východě s okresem Smíchovským, na jihu Berounským, na západě s Křivoklátským a Novostrašeckým.

Zevnější povaha půdy jest mírná vysočina stoupající pozvolna z východu k západu a ze severu k jihu. Západně města Unhoště, jež rozkládá se ve středu okresu, pod Horním Bezděkovem zdvihá se horský hřbet Brdce (444 *m*), naproti němu na pravém břehu potoka Kačáku vystupuje půda tak, že tvoří odtud k Chýňavě značnou výšinu, z níž vypíná se nejvyšší bod v okresu Velký vrch do výše 481 *m*. Mezi Chýňavou a Železnou táhne se skalnatý hřbet Kamenná (457 *m*). Od Líbečova k Dol. Podkozí a Nenačovicům snižuje se půda zase ku pravému břehu Kačáku. Mezi Svárovem a Hoř. Ptiči jde ze severu k jihu skalnatý hřbet Karabina (437 *m*) a mizí v Chrbinách. Nad Toskánkou, na hranici okresu Unhošťskeho a Kladenského, vypíná se do výše 450 *m* vrch Kožová. Nejnižší bod jest nad Chrustenici (260 *m*).

Lesy pokrývají pouze jihozápadní a jižní část okresu po obou stranách Kačáku, počínajíce na pravém břehu nad Poteplím, a šíří se až za Chýňavu a od Líbečova až k Nenačovicům. Na levém břehu počínají za Družcem nad Dol. Bezděkovem, šíří se k Hor. Bezděkovu, odtud k Poteplí a dotýkajíce se území města Unhošti, pokrývají stráně Rymáňské na Dol. Podkozí, dosahují téměř až ke Svárovu a odtud dále až na hranice okresu. Lesy tyto jsou vesměs jehličnaté; listnaté stromy lesní jsou tu jen řídce zastoupeny.

Značnějším údolím plyne toliko potok Kačák. Počíná pod Žehrovici, prorývá krajinu ze severoseverozápadu k jihojihovýchodu a povstalo roztržením skal, jako mohutná památka převratů zemských. Jest úzké a jen pod Chrbinami rozvírá se v široký úval údolí Nenačovického. Břehy Kačáku provázeny jsou dobrými lukami. Jiné lučnaté údolí počíná u Dolan a táhne se odtud podle potůčku dále na sever k Bělokům. Třetí jest údolíčko podle potůčku Lidického.

Co do vnitřní povahy půdy znamená se v okrese Unhošťském dosti velká rozmanitost. Část západní a jižní pokryta jest vrstvami útvaru silurského, na severovýchodě jest opuka a pískovec útvaru křídového a na severozápadě jest malá plocha, pokrytá pískovcem kamenouhelným. Širokým pásem táhnou se z lesů Křivoklátských z jihozápadu k severovýchodu mezi Družcem a Chýňavou tvrdé křemenné břidlice bez otisků a dosahují až k Unhošti. Na nich leží osady: Chýňava, Podkozí, Dobrá, Bezděkov, Braškov, Kyšice a Svárov. Město Unhošť leží právě na kraji těchto břidlic. Z těchto břidlic vystupuje

Karabina nad Svárovem. Půda na této části, kde není náplavy, jest žitná. Týmž směrem z jihozápadu k severovýchodu postupují dva rovnoběžné, úzké, ale dosti vysoké **hřbety křemencové**, severní pruh kolem Železné přes Kamennou na Libečov k Chrbinám, kde překročuje údolí Kačáku; u Hor. Ptič ukrývá se pod opuku. Jiný pruh táhne se od Plešivce přes Lhotku kolem Chrustenic k Hořelicum. Oba pásy křemence provázeny jsou vrstvami zelenokamův a červené rudy železné, krevele. Její ložiska odkryta jsou u Svárova a u ústí Kačáku pod mlýnem Podkozským. S křemencovými pásy rovnoběžně táhnou se dva široké pásy drobivé břidlice, náležející rovněž k vrstvám spodního siluru, jeden přes Železnou, Nenačovice a Ouhonice, druhý přes Vráž, Nučice a Jinočany. Také tato břidlice jest provázena vrstvami **rudy železné**; zvláště mohutné jsou sloje její u Nučic, kdež přicházejí „v háječku" na den. Ruda tato dováží se do hutí na Kladno a do Králova Dvora. Půda v této části jest převahou žitná.

Jihovýchodní cíp okresu u Tachlovic zasahuje do vrstev **svrchního útvaru silurského**. Nalézá se zde výborný vápenec, mezi jehož vrstvami vyskytují se také vrstvy tenkolupenné břidlice. Ve vápenci zdejším nacházejí se zkameněliny mnohých mořských zvířat; zvláště pamětihodny jsou otisky raku trojlaločnatých nebo trilobitů.

Opuka leží na širokém prostoru mezi Unhoští a Bílou Horou. Přichází na den také u Přítočna, Dolan, severně Jenče a Hostivic. Většinou jsou vrstvy opukové pokryty naplavenou hlínou, jako u Pavlova, Hájku a Hostouně. Půda na těchto místech jest velmi úrodna, většinou pšeničná. — U Netřeb, Hřebče, Lidic a Makotřas podél potoka Lidického prorážejí opuku úzké pásy tvrdé břidlice spodního siluru, kteráž jest opukou přikrytá. Osady Jeneček, Hostivice, Litovice, Chýň a Sobín leží na pískovci útvaru křídového. Pás tohoto pískovce táhne se také přes Dol. Ptice, Drahelčice, kolem Dušník, přes Chrášťany ke Stodůlkám. V opuce a pískovci zachovány jsou zkamenělé zbytky zvířat podobných našim hlemýžďům, tak zvané ammonity.

Vrstvy útvaru kamenouhelného pokrývají části okresu Kladenského a zasahují do okresu Unhošťského jenom u Družce a Dokez. Uhlí zde není, nýbrž pevný pískovec kamenouhelný, jehož se užívá k výrobě mlýnských kamenů („žehrováků"), schodů a p. Láme se v okrese našem u Dokez. Časem jsou v něm zkameněliny rostlin, až i celé kmeny. Malá osamocená pánev kamenouhelná, již vyčerpaná, jest též mezi Malými Přílepy a Železnou; nyní se zde uhlí jen paběruje. Z tvrdého pískovce zdejšího dělaly se mlýnské kameny, kterým ještě před několika léty říkali Pražští kamenníci „přílepáky". V těchto místech dolovalo se na uhlí již ve století XV. Listina vydaná Zdeňkem ze Šternberka, nejvyšším purkrabím Pražským, ze dne 6 května 1463

uděluje Václ. Hanukovi z Bochova, Mikuláši Dalekodomovi a Hanušovi, zedníku z Malé Strany, „kteří z daru božího nalezli sú zboží uhlí kamenné v Přílepích," povolení, aby směli dolovati též na zboží arcibiskupství Pražského jménem Železná.

Krásami přírodními okres Unhošťský bohat není kromě údolí potoka Kačáku. Nejrozkošnější kout jest úzké údolí od Podkozí k Nenačovicům, škoda, že pohřešuje kommunikace.

V háji Hůrce u Dobré bývalo pohanské pohřebiště, bylo zde přes 30 mohyl, z nichž asi polovice byla prozkoumána; ve dvou nalezeny popelnice a ruzné bronzové předměty. Polovice mohyl jest posud nedotknuta.

Největší okresem tekoucí voda jest potok Kačák (Loděnický potok), protékající v nevelikých oklikách jen asi čtvrtinu okresu ze severoseverozápadu k jihojihovýchodu. Vstupuje do okresu u Žehrovic a vystupuje z něho pod Chrustenici.

Do Kačáku ústí na levém břehu nad Dol. Podkozím mezi Červeným a Markovským mlýnem potůček Švarcava, jehož pramen jest pod Kožovou. Do Švarcavy teče potůček Čeperka, jenž vzniká pod Hor. Bezděkovem a spojuje se se Švarcavou pod Kalvodovým mlýnem. Pod vrchem Kožovou se strany severní vzniká jiný potok, jenž vine se dále na sever okolo Pleteného Oujezda skrze Malé Přítočno, Dolany a odtud dále lučnatým údolím skrze Běloky, potom chvíli po hranici okresu k Čičovicům a Zákolanům. Z Karabiny vytéká potok Radotínský. Rybníků dosud napuštěných jest 22, větší z nich Litovický, Břevský, Gala u Brvů a Baštů nad Chýní, jež zásobují od starodávna hrad Pražský vodou.

V okresu Unhošťském spadá nyní ročně nejméně deštů v zemích Rakouského mocnářství. Ale nebývalo dříve tak. Bývalo zde více lesů i rybníků; vždyť r. 1845 napočteno skoro 40 rybníků vysušených; s vypuštěnými rybníky a vykácenými lesy zanikl i mnohý potůček.

Obyvatelstvo živí se po veliké většině zemědělstvím a řemesly. Průmyslových závodů jest v okresu málo pro nedostatek tekoucích vod. Na Kačáku jest 20 malých mlýnu. Železná ruda dobývá se nad Nučici směrem k Jinočanům. Snad nejstarší železné huti v Čechách byly huti v okresu Unhošťském v Chrbinách; nejstarší zpráva o nich pochází z r. 1410; zanikly ve válce třicetileté. Peněžní ústavy jsou v okresu tyto: okresní záložna, okres. hospodář. záložna a městská spořitelna v Unhošti, Reiffeisenky v Hostivicích a Chýňavě.

Jediná aerární silnice protíná jihovýchodní cíp okresu přes Chrášťany, Dušníky a Hořelice k Berounu; okresních silnic jest 40. Základem Buštěhradské dráhy byla trať z Lán do Prahy, vystavěná r. 1826 skrze akcijní společnost, v jejíž čele byl slavný hrabě Kašpar ze Šternberka; r. 1834 přešla v majetek Karla Egona z Fürstenberka.

Byla koňská, ale od r. 1863 jest parní. Nučická trať slouží jen k dopravě železné rudy do hutí Kladenských; obě její křídla spojují se u Hořelic. Dráha Pražsko-Duchcovská vstupuje před Velkým Jenčem do okresu a opouští jej pod Jinočany.

Okres Unhošťský skládá se ze 37 obcí a obývá v něm na ploše 240 km^2 28.996 duší, z nichž 89 evangelíku (ve Hřebči 15, ve Vel. Přítočné 21), 211 židů (v Dušníkách 14, v Hořelicích 25, v Hostivicích 16, v Hostouni 36, v Unhošti 34) a 29 Němců (v Dušníkách 16, v Hostivicích 9).

UNHOŠŤ, město se 293 (v pol. obci 337) d. a 2.562 (v pol. obci 2.922) obyv., jest sídlem okres. soudu, berního úřadu, okresní hospodář. záložny, okresní záložny, městské spořitelny, školy měšť. chlapecké a dívčí. Z průmysl. závodů jsou zde 2 pivováry, parní mlýn s pekárnou a olejna. Jako jest průmysl nepatrný, rovněž tak i obchod. Unhošť za městys byla povýšena v I pol. XIV stol; za město prohlášena byla v létech 1785–1790. Farní chrám sv. Petra a Pavla pochází ze třetí doby slohu románského z let 1180–1250. Unhošť patřila jako šosovní městečko a později město hradu Křivoklátu pod ochranu krále a později té vrchnosti, která kdy v držení zmíněného hradu byla. Vyrostši na gruntech královských, byla městečkem svobodným pod ochranou královskou a řídila se svým vlastním magistrátem dle obdarování krále Vladislava II. z r. 1489. V XVI a XVII st. dály se pokusy mnohé se strany zástavních a později zpupných držitelů Hrádku Křivoklátu, aby Unhošť byla uvedena v poddanství, ale pokusy tyto byly vesměs šťastně zažehnány. K Unhošti popisuje se i villová osada Nouzov a mlýny na samotě Dědek, Kalivodův, Markův, Suchý, Nový i Červený.

Nad potokem Radotínským jsou Ouhonice, ve XII stol. duchovenstvi kláštera Strahovského. Starý chrám farní pocházel z r. 1615. Nynější Zvěstování Matky Boží byl zbudován ve slohu gotickém v l. 1897. Nedaleko chrámu stojí kaple, v půdorysu osmiúhelník, bývalá hrobka mnichů Strahovských. Dnes čítají Ouhonice 110 d. i 804 obyv. a jsou tam parní mlýn, pískovny, lomy opukové a výroba kamenných tříčů. Severně objeveno bylo staroslovanské pohřebiště.

Níže Drahelčice od r. 1366 statek učení Pražského, které je postoupilo i se zbožím v blízkých Nenačovicích nad Kačákem a Dolanech Karlu Jáchymu hraběti Bredovi za Malešice a Štěrboholy. V Nenačovicích jest potoční mlýn a na samotě Kalousův mlýn.

Tam, kde přechází potok aerární silnice Plzeňská, leží Hořelice, připomínané již r. 1052 v zakládací listině Boleslavské, ves se 112 d. a 1.115 obyv., v XVI st. prvá stanice od Prahy na nově zřízené poště

říšské. Nyní jsou tu lomy křemencové a zámek, zbudovaný r. 1734 na místě starší tvrze.

Níže Nučice, ves se 115 d. a 1.205 obyv., od r. 1295 s Dušníky a Stodůlkami zboží kapituly u sv. Víta. V XVI st. připomíná se zde tvrz pustá. Nad Nučici jsou doly Stará Šachta a Šachta čís. 3 na dobývání železné rudy a ve vsi jsou také pece na pražení rudy, parní válcový mlýn, dvě cihelny. Dolování na rudu zahájila knížecí Fürstenberská správa po r. 1840. R. 1878 zavedeno ve výrobě Thomasování a bessemerovaní, načež těžilo se v l. 1880 až 1894 34.000.000 *q* rudy, která se nyní praží v 52 rutovnách a vypražená odváží do Králova Dvora.

Již při hranicích okresu Smíchovského jsou Tachlovice, dříve Tahlovice, ves s 88 d. a 938 obyv., připomínaná již r. 1234. V XVI stol. patřily pustá tvrz a pustý dvur poplužný Zdeňkovi z Kladna a pak Žďárským. R. 1670 staly se Tachlovice panstvím samostatným, které v XVIII st. nabylo nynějšího značného rozsahu. R. 1732 koupila Tachlovice Anna Maria velkovévodkyně Toskánská, po níž dědili je falckrabí Zweibrückenští. Od r. 1847 byl majitelem císař a král Ferdinand V, po němž je dědil panující císař František Josef I. V Tachlovicích jest farní chrám sv. Jakuba Většího, dva mlýny, lomy vápencové, pískovny, hliník na jíl hrnčířský. Také jsou sídlem velkostatku o výměře 4.753 *ha*.

Tam, kde přichází Kačák z okresu Novostrašeckého, leží Dokzy, kde byla v XVII stol. dvojí vrchnost. Jedna část patřila s Dobrou Žďárským a druhá část Zejdlicum ze Šenfeldu. Oba díly nebyly nikdy spojeny. Tento připadl ke Smečnu a druhý připojen s Dobrou k panství Tachlovickému. Nyní čítají Dokzy ve 126 d. 1.072 obyv., s mlýnem, lomy na tvrdý Žehrovský pískovec a doly na rudu železnou. K nim popisují se samoty Nohavice a Krahujec.

Níže v příjemné kotlince Družec od r. 1466 zboží pánův a později hrabat z Martinic. Ke Družci patří mlýny Nový, Tumův, Votrhánkův a Švejcarův. Farní chrám Navštívení Matky Boží honosí se zvonem z r. 1486 od mistra Hanuše z Prahy. V Družci jsou tři mlýny, cihelna, pískovna a lom na štěrk.

Pod Družcem nad potokem Kačákem leží Dolní Bezděkov s velkostatkem Jana Bap. Nebeského rytíře z Vojkovic o 99 *ha* a výše v lesích Křivoklátských Horní Bezděkov s mlýnem v Poteplí a Malými Kyšici. V rozkošném údolí, kde potok Kačák do okresu Berounského přetéká, rozprostírají se Chrustenice, jejichž obyvatelé byli dle pověsti za knížete Bořivoje strážci kaple a jeskyně sv. Ivana. V XVI st. byla zde tvrz; k ní patřila také Lhotka (dříve Březová.) V jihozápadním koutě okresu, opodál velikých lesů, jest Chýňava, ves

s 239 d. a 1.527 obyv.: byla hned při založení hradu Karlštejna přidělena ke zboží jeho, až r. 1585 s povolením sněmu byla připojena k panství Křivoklátskému. V Chýňavě jest starobylý filialní chrám sv. Prokopa, farní za dob předhusitských, tři mlýny, dvě cihelny, báně na rudu železnou, výroba řebříkův a zboží železného.

Jihovýchodně rozkládá se Železná, někdy duchovenství kapituly u sv. Víta, s farním chrámem Nanebevzetí Matky Boží, se dvěma cihelnami, parním mlýnem a pilou. Za Železnou směrem k Berounu jest Libečov, jenž patřil v XV stol. klášteru sv. Jiří a v XVII stol. pánum Žďárským. Východně Železné jsou Malé Přílepy, jež byly též duchovenstvím kapituly sv. Víta v Praze: nyní se tu těží v menších rozměrech kamenné uhlí. Východně Dokez na silnici Karlovarské jest Malá a Velká Dobrá. Nedaleko jest v háji Hurce staroslovanské pohřebiště s více než 30 mohylami. V Dobré jest sídlo cís. lesního úřadu pro panství Tachlovické a vodárna král. města Kladna. Kdysi zde bývalo dvojpanství s dvojí tvrzí.

Jihovýchodně jsou Kyšice a maličko dále Braškov, obec původu prastarého: v obou byly tvrze. Opodál Braškova na Karlovarské silnici Toskánka, osada novějšího původu, založená od velkovévod. Toskánských. V obou osadách jsou lomy opukové. Od Toskánky maličko k severu jest Pletený nebo Plotěný Oujezd, malá ves, jež patřila Bezdružickým z Kolovrat. Mimo to měla zde zboží kapitula sv. Víta. Na silnici Kladenské leží Malé a Velké Přítočno, Velké s cihelnou. Část Mal. Přítočna patřila v polovici XV stol. k záduší špitála sv. Pavla před branou Pořičskou v Praze a připojena koupí r. 1672 s druhou částí ke Kladnu. Nedaleko jsou Dolany. Na počátku XV stol. patřily Janu Bečkovi, s počátku XV st. darovány kolleji Rejčkově při universitě Pražské. Severně jest ves Hřebeč, též Řebeč, někdy s tvrzí, nyní s 1.074 obyv. ve 117 d., k níž popisují se Netřeby, vesnička nedávno povstalá. Nad potokem Lidickým, v nejzazším severovýchodním cípku okresu, jsou Lidice, zámožná ves, s deskovým velkostatkem Ant. Westfála o 67 *ha*, někdy hrad, do něhož za neblahé vlády Jindř. Korutanského někteří měšťané Pražští a Kutnohorští zavezli několik nejvyšších úředníků a jiných pánuv. Nyní jsou zde mlýn a cihelna. Filiální chrám sv. Jakuba pochází z r. 1732. Nedaleké Makotřasy honosívaly se znamenitou tvrzí zbudovanou na břidličnaté skalce nad vesnicí; pod ní byl veliký rybník, se všech stran byla obehnána širokým příkopem, přes nějž po svoditém mostě byl jediný přístup. Dnes jsou z ní nepatrné zbytky. Ve vsi, k níž popisuje se samota Koníček, jest mlýn, cihelna a lom opukový.

Jižněji rozkládá se městečko **HOSTOUŇ** se 181 d. a 1.320 obyv. Zde bývaly za starodávna tři tvrze a tři dvory, totiž tvrz a dvur pro-

bošta kapituly sv. Víta, tvrz a dvůr téže kapituly a tvrz se dvorem, jenž od dávna zván jest Šafránov; nyní jest Šafránov velkostatek deskový dědiců Danešových o výměře 73 *ha*. Farní chrám sv. Bartoloměje býval již farním za dob předhusitských. V Hostouni jest zámek kapituly Pražské, pivovár, lihovár a cihelna; též se tu provozují koželužství a výroba podešví. O samotě jest mlýn Koryntov. Mezi Unhoští a Hostouní leží velkostatek Nový Dvůr a vesnice Pavlov. Ve starých dobách byl zde jen poplužní dvůr, který patřil ke statku kapituly v Hostouni. Ferd. Kustoš ze Zubří a Lipky, majitel statku kapituly sv. Víta, přivtělil ke dvoru pivovar v Unhošti, mlýn v Poteplí, 10 čísel v Hostouni a utvořil z toho zboží velkostatek Novodvorský, jejž prodal r. 1744 Voršilkám v Praze. Od rodiny Kratochvílovy koupil jej r. 1896 Josef Daneš s chotí Kateřinou a nyní náleží jejich dědicům.

Jihovýchodně Unhoště jest Červený Oujezd, též Oujezdec, ves se 114 d. a 865 obyv. Ve XIV stol. patřil Hanuši Milheimovi z Pardubic, zakladateli slavné kaple Betlemské v Praze. Zámek zdejší, jenž r. 1612 hostil císaře Matiáše a choť jeho Annu, když se vraceli od korunovace z německé říše, byl před válkou třicetiletou pěkně od kamene vystavěný, ale r. 1622 byl „hrubě spustlý". Opodál jest Hájek, klášter františkánský a hojně navštěvované místo poutnické. Dříve než klášter byla založena zde r. 1623 kaple Lorettská. K ní uvedl Františkány r. 1659 Frant. Adam Eusebius Žďárský ze Žďáru. Až do r. 1663 přebývali v dřevěné chaloupce vedle kaple; téhož roku byl položen základ ke klášteru; do r. 1668 zbudována byla část východní s věží a hodinami. Od r. 1670 konány přístavby až do polovice XVIII st. Podle staré cesty od Prahy do Hájku stálo 20 kapliček v době od r. 1720 do 1726 od rozličných šlechtických dobrodinců zbudovaných.

Jihozápadně pod vrchem Karabinským jest Svárov, prastará osada, jejíž jméno odvozuje K. J. Erben od slovanského boha Svaroha. R. 1249 jmenuje se Svárov mezi statky, které patřily klášteru Břevnovskému. Bývala zde tvrz, jež byla potom sídlem rytířů ze Svárova, kteří zde sídlili asi do konce XV stol. Rod Karlů ze Svárova zastával v XVII stol. dědičný úřad zemských strážců vrat. Farní chrám sv. Lukáše honosí se četnými náhrobky býv. majitelů, zvláště Žďárských ze Žďáru. Ke Svárovu popisuje se Rymáň, nyní pouze panský dvůr, druhdy vesnice se dvěma dvory a pivovárem. Na širé planině, severovýchodně Červeného Oujezda, jsou vsi Jenč a Jeneček. Jenč se 117 d. 1.046 obyv. V Jenči bývaly dvě tvrze a některé zboží vladyčí. Ve XIII stol. měly zde statky klášter Kladrubský, řád Křižovníků s červenou hvězdou a Menší město Pražské. Po válce třicetileté jmenuje se pouze jedna tvrz, jež byla od kamene vystavěna. Nyní jest tu veliký pivovár, parní mlýn, strojovna, cihelna, vše soukromý majetek

císařský, lomy na štěrk a opuku. Ke vsi popisuje se osamělá hospoda při silnici Černý Koníček a samota Dolík.

Nedaleko Bílé Hory, na potůčku, jenž se tudy vine do hradu Pražského, leží Hostivice se 133 d. 1.221 obyv. s císařským zámkem, v němž domácí kaple; u zámku rozkládá se vonný sad. V Hostivicích jsou parní a vodní mlýn, cihelna, lomy opukové, pískovna, osamělý Peterkův mlýn (na místě zašlé vsi Hradiště) a aerární prachárna. Vesnice tato vznikla nejspíše hned r. 1257, když Otakar II. zakládaje v podhradí Pražském nynější Malou Stranu, vykázal některým měšťanům zde pozemky. Tak povstalo zde několik dvorů; jejich majitelé, jsouce lidé svobodní, řídili se ve všem rychtářem a později i knihami Menšího města Pražského. V XVI stol. byla Hostivice majetkem král. komory. R. 1697 koupil Hostivici, Jeneč a Č. Oujezd Jáchym hrabě Breda a přidělil k Tachlovicům. Nynější zámek zbudován byl Annou Marií velkovévodkyní Toskánskou na místě bývalé tvrze r. 1734. Později přistavěna k zámku kaple. Chrám farní sv. Jakuba připomíná se již r. 1277; fara obnovena r. 1733. Na pramenech potoka Šáreckého nebo Litovického Litovice, dříve Letovice, před bitvou Bělohorskou statek Jana Kutnaura ze Sonenštejna, r. 1621 popraveného, načež prodán byl r. 1621 Kryštofu Šimonovi hraběti Thunovi s podmínkou, že kupující a jeho dědici povinni jsou z rybníka, zvaného Gala, vodu dle potřeby na hrad Pražský a do bažantnice propouštěti. Tvrz Litovická, nyní sýpka a kancelář c. k. hospodář. úřadu, byla z tvrzí rozsáhlejších, třípatrová z tvrdé opuky, která do paženi dveří a oken otesána byla v hmotné skoro hlazené štuky. Zdi prvého patra mají zšíři 145 *cm*, druhého ještě 120 *cm*. Ve druhém patře byla veliká síň rodinná se šesti vysokými gothickými okny. Odtud vcházelo se do nevelké modlitebny a z té jakož i z přízemí mohlo se vystoupiti do okrouhlé věže. Tvrz tato jediná v Unhošťském okresu uchovala se v podstatě své až do dnů našich. Nedaleko Litovic jest Chýně. Zde bývala pěkná tvrz, uprostřed vod, objatá 6 rybníky, dvůr se 2 poplužími, s krásnou ovocnou zahradou a se 3 jinými rybníky. Patřila a patří dosud klášteru Strahovskému. Zvláštním příkopem vede se voda z rybníka, zesílená výtokem rybníka Bašty blíže vsi Chýně, k Liboci, odtud do podzemního vodojemu a po trubách do hradu Pražského. Do nedávna bývala tu bažantnice. V Chýni, jež bývala duchovenstvím kláštera Strahovského, jest cihelna.

Při aerární silnici Plzeňské rozkládají se vsi Chrášťany a Dušníky, obě r. 1228 statek kláštera u sv. Jiří na hradě Pražském. R. 1654 prodal je Frant. K. Libštejnský z Kolovrat kapitule sv. Víta. V Dušníkách jest 109 d. a 1.062 obyv., státní stanice hřebeční a cihelna. Nade vsí zdvihá se vrch Homole a na něm kostelík sv. Jiří; dle po-

věsti jest prý kopec ten mohyla, kterou nasypali Čechové jistému Saskému vůdci. V Chrášťanech jest zámek a deskový velkostatek kapituly Svatovítské o výměře 742 *ha*. Jinočany byly r. 1547 pro odboj od Ferdinanda I zabrány Starému městu Pražskému. Nyní jsou tu doly na rudu železnou a pískovny.

Frant. Melichar.

Fot. K Klegna.

HRAD KŘIVOKLÁT.

XX. OKRES KŘIVOKLÁTSKÝ.

V ty stráně nade Mží, porostlé hustými lesy, které jako bohaté koberce schodiště pokrývají, v ty stráně Křivoklátské již od pradávna, kde kdo rád se uchyloval. Máť naše vlasť hojně krásných koutečků, pestrých měst a romantických tišin — ale v údolí u Křivoklátu vinoucím se v úkrytu zarostlých pohoří, shledává se na jednom místě i divoká romantika, spojená s jemným půvabem idyllického zákoutí, mohutnost lesních velikánů prokreslenou něžným ornamentem březových lesíků. A v luhu dole kolem šepotající bystřiny slyší sluch povolaných ta-

jemné písně ticha, melancholické jako šalmaje a plné touhy jako srdce mladistvé. Tak bloudí tady neznámý chodec, zmámen jsa svým okolím, a třeba byl už blízko, blízounko, hrádku přece dosud ani nespatřil. A přec jest dnes obklopen kol dokola domky a villami jako pastýř stádem bílých ovcí. Až konečně rozhrnou se větve habrův a buku a mezi nimi jako v živém rámci vyhoupne se hrad se svými červenými střechami a ozubenými valy. Co let přeletělo nad jeho hlavou!

HLAVNÍ BRÁNA KŘIVOKLÁTU.

Od dávných dob patřívala lenní povinností celá tato zalesněná krajina kolem soutoku Mže a rakovnického potoka ku Křivoklátu. Dnes přináleží k okresu tomu 29 obcí s 18.798 obyv. Z celé této rozlohy zaujímající 346 km^2 připadají skoro úplné dvě třetiny na lesy, 70% půdy pak připadá velkostatku Křivoklátskému, k němuž se druží 24 dvorů.

Obyvatelstvo jest převahou české a katolické kromě 30 evangelíků, 149 židů (18 v Hudlicích, 18 na Křivoklátě, 17 v Roztokách, 24 ve Zbečně) a 51 Němců (34 na Křivoklátě). Rozvlněným povrchem svým čítá se okres Křivoklátský ke Středočeské palaeozoické kopčině, geologicky v jižní části k pánvi silurské, v severní k útvaru křídovému, zdvihá pak se Javůrkem (443 *m*) a Požáry (433 *m*). Jižní část má již ráz značné hornatiny s půvabem mohutných hvozdův a malebně zarývajících se údolí, v níž vévodí Krušná Hora (606 *m*), nejvyšší bod Středních Čech, a v jihozápadním sousedství jejím Velíz (585 *m*), západně Spálený vrch (520 *m*), Špička (528 *m*). Obloukovitým a křivolakým tokem protéká okresem Berounka, příkrými stráněmi po obou březích sevřená, v údolí hluboce do měkkých břidlic se zarývajícím, hořký to host za častých povodní, nízké polohy pustošící.

Na pravém břehu vnímá u Skrej potok Zbirožský, hraniční proti soujmennému okresu, potok Skrejský níže Oupoř, ústící pod sříceninami Tejřovskými, Klučnou a Hudlický potok, v levo potok Nezabudický, mocný potok Rakovnický, ústící pod Křivoklátem, Klíčavu příchozí z okresu Unhoštského a vlévající se u Zbečna a Úžnici proti Nižboru. Převahu má hospodářství lesní a luční vedle zemědělství. Průmysl jest hlavně železářský, ve druhé řadě dřevařský. Údolím Berounky a potoka Rakovnického vedena postátěná dráha Rakovnicko-Protivínská.

V hlubokých lesích Křivoklátských vyhledává mnoho cizinců útulek v letní době.

Na skalnatém pahorku, kolem něhož k nedaleké Berounce spěje potok Rakovnický, zdvihá se z úkrytu lesního

HRÁDEK KŘIVOKLÁT, prostě **KŘIVOKLÁT,** pod ním pak městečko téhož jména, skládající se z prastaré části Bud pod hradem podle potoka a z hořejší části Amalína, dříve Čamrdová zvané, a ze sídla Častonic (od r. 1864), vše se 125 d. a 808 obyv., s domem Chudých školních sester, školou košíkářskou a pracovní, všeobecnou nemocnicí, zaopatřovacím ústavem pro starce ve správě sester sv. Hedviky, pivovárem, sídlo hosp. správy fideikommissního panství Křivoklátu s připojenými statky ve výměře 39.618 *ha*, jehož majitelem jest nyní Max Egon kníže Fürstenberk. V místě i v okolí zkvétá výroba zboží prouteného a slaměného, v okolí jsou ložiska rudy železné a kamenného uhlí. Za našich dnů jest Křivoklát oblíbeným letním sídlem.

Fot. K. Klegna.

ČÁST I. NÁDVOŘÍ SE ZÁMECKOU VĚŽÍ.

Hrad Křivoklát jest z nejpamátnějších a nejslavnějších hradů Českých, vedle Karlštejna nejznamenitější hrad královský, v němž s počátku Husitských válek uchovávány byly koruna Česká, klénoty korunní, majestáty i desky zemské, kdež ukrýval uměnímilovný zeměsprávce, arcikníže Ferdinand, štěstí svého života, ve krásné choti Filippině Welserové vtělené, kdež v podzemních žalářích úpěli začasté političtí provinilci. Zbudován jest na skalnatém trojhranu, na každém rohu mohutnou věží utvrzeném, z nichž nejvyšší ve východě obecně baštou se zove.

Fot. K. Klegna.

ČÁST PALÁCE NA I. NÁDVOŘÍ S DRUHOU BRANOU A STRÁŽNÍ SÍŇKOU.

Nynější hrad jest seskupením několikerých částí, které se různí jak věkem tak i svými původci. Nejstarší částí hradu jest malé nádvoří, obsahující okrouhlou věž, hradní kapli a vězení Augustovo. První či velké nádvoří jest novější a jeho původní stavby pocházejí z dob Vladislavských, čemuž nasvědčují známé Vladislavské lilie a monogramm králův na štítcích portálů. Celkový ráz hradu jest gothický, jehož nejjemnější ukázky viděti lze v hradní kapli, stavěné mistrem Benešem z Loun. Prvé nádvoří jest celé z části obydleno, z části jsou v něm místnosti kancelářů a druhé jest zpola pobořeno. Levá část prvého nádvoří, kde nalézají se knížecí kanceláře a pivovár, byla druhdy obydlím štolbův s konírnami a komorami pro jízdecké náčiní. V pravé části, nad gothickou branou vedoucí do druhého nádvoří, vyplňuje celou budovu ohromná rytířská síň, naplněná archivem obsahu velice vzácného, bohužel nyní pro nespolehlivost některých návštěvníků téměř úplně nedostupného. Chovány jsou zde památky prastaré, některé prý až z dob Václava Svatého.

MALÁ RYTÍŘSKÁ SÍŇ NA KŘIVOKLÁTĚ.

Další pravá část velkého nádvoří, dnes obývaná úřednictvem, byla za dob Vladislavských kuchyní a cukrárnou královskou, odkud se také zachoval název oné části podhradí, která se přímo pod touto části nalézá: „pod kuchyněmi“.

Při starobylé gothické bráně, vedoucí do malého nádvoří, jest ve výši prvého patra galerie, odkudž pronášeny bývaly rozsudky nebo veřejná oznámení vůbec. Pavláčka v rohu nádvoří při hlavní bráně ozdobena jest prapodivnými znaky, které nijak s dobou stavební této části se neshodují: bylať pořízena za usnadněním přechodu pro jistého úředníka z jeho bytu do kanceláře v době nejnovější a použito při tom za ozdobu přední kamenné desky se znaky, která až dosud ležela odkudsi odjinud pohozena.

V zadní části nádvoří jest stará, ve skále vrtaná studna, mající hloubku přes 40 *m*. Za ní vybíhá hrad v ostrý úhel, jehož vrcholem jest čtyřhranná věž H u d e r k a, nalézající se při bývalých hradních mučírnách. Aby nebylo slyšeti křik mučených, hrála prý na této věži hudba — odtud její jméno. Malé nádvoří, nej-

Fot. K. Klegna

VELKÁ RYTÍŘSKÁ SÍŇ NA KŘIVOKLÁTĚ.

*

starší to část hradu, obsahuje kapli a vězení Augustovo i Bílkovo, pozadí tvoří okrouhlá věž a zbytek stržených královských komnat. Kaple jest památkou nejcennější. Gothické její výzdoby pořízeny mistrem Benešem někde až s přepychovou nádherou. Péčí knížete Maxe z Fürstenberka opravována kaple v době nejnovější přesně a věrně ve staré původnosti.

Fot. K. Klegna.

ZÁPADNÍ ČÁST II. NÁDVOŘÍ,
S GALLERIÍ, ODKUD VYHLAŠOVÁNY BYLY ROZSUDKY.

V přízemí, zpola v přísklepí, nalézají se pod kaplí vězení, z nichž v nejpamátnějším byl trýzněn biskup Jednoty bratrské Jan Augusta. Na dveřích vězení nalézá se ornament, jejž prý sám Augusta přiostřeným kaménkem vyškrábal.

V kulaté věži nalézá se nyní knížecí museum, jehož některé zvláště přírodovědecké památky jsou velice zajímavé. Hrad několikráte vyhořel; po posledním ohni r. 1826 poškozené pokoje královské musily býti strženy, ježto hrozily sesutím, a tak jest nyní ona část v roz-

valinách. Nicméně hrad sám působí dojmem neodolatelným, a kdo navštívil jednou tato místa v době, kdy úbočí jeho a okolní stráně prokvetly hojným šeříkem, nezapomene toho nikdy.

Původ hradu Křivoklátu odnáší se do dob dávných. R. 1109 stál již Hrádek, zvaný Křivoklát, nade vsí Budy a poněvadž byla právě potřeba jej opravovati, byl zajisté původu staršího. Knížata a králové

Fot. P. Körber.

ČÁST II. NÁDVOŘÍ
SE VCHODEM DO ZÁMECKÉ KLÉNOTNICE.

na něm věznili vznešené vězně, králové z rodu Přemyslova učinili jej oblíbeným svým sídlem. Otakar II zbudoval palác a vysadil nepochybně četná manství, za jichž držení konána služba na hradě. R. 1316 až 1317 zde chován a později i vězněn v útlém svém mládí Karel IV, který jako markrabí později zde sídlíval. Také Václav IV rád prodléval zde, oddávaje se kratochvíli lovecké. R. 1422 Křivoklát vyhořel. Později býval dílem držán přímo ke koruně, dílem zastavován. Vladislav II

rád tu a často přebýval a také hrad ozdobil a zvelebil. Ferdinand I dal v něm věžniti vzácné osobnosti, politicky provinilé, zejména Jana Augustu a soudruha jeho Jakuba Bílka. R. 1592 vyhořel hrad opět, byl ale ihned obnoven a pokládán s počátku XVII st. za státní vězení. Ve válce třicítileté trpěl velice běhy válečnými a r. 1643 vyhořel, takže docela zpustl. Komora královská hrad i panství dávala v zá-

Fot. P. Kolbe r

VĚŽ HUDERKA.

stavu hrabatům ze Schwarzenberka a r. 1685 jej prodala Arnoštu Josefu hraběti z Valdštejna, s jehož vnučkou Marií Annou, provdanou hraběnkou Fürstenberkovou, připadl této hraběcí a nyní knížecí rodině. Knížata Karel Egon a Emil z Fürstenberka hrad z části v l. 1856 až 1873 obnovili, v další pak obnově se pokračuje.

Údolí pod hradem, jímž vine se Rakovnický potok, vyplňuje původní část městečka Křivoklátu, která se nazývá Budy. Její část nej-

zazší pod hradem nese název „pod kuchyněmi". Druhá část městečka, rozložená na návrší nad hradem, na Amáliině hoře, nazývá se nyní Amálin a honosí se krásným chrámem sv. Petra, u něhož z dávného hradního kaplanství zřízena r. 1856 fara, zbudován byl r. 1886 dle návrhu Josefa Mockra se zachováním kněžiště, pocházejícího z doby Vladislavské, a ozdoben výtvory vynikajících sochařuv i malířu českých.

Fot. K. Klegna.

HLÁSKA POD VĚŽÍ HUDERKOU.

Štíhlá věž s vysokou střechou zavírá průčelí. Od nedaleké kaple sv. Eustacha šíří se čarovný rozhled na hvozdy Křivoklátské.

Rozkošnými procházkami kolem pomníku Karla Egona knížete z Fürstenberka, jednoho ze zakladatelu „Král České společnosti nauk", vede cesta na ostroh skalní, který ční nade Mží příkrým srázem. Naproti leží obec Roztoky se 67 d. a 943 obyv., se zámkem Leontininým, opodál s mlýnem a s továrnou na železo, plech a drát. K Roztokám popisuje se dvůr Karlov. Při samé řece rozpadávají se zvolna opuštěné budovy bývalých železáren montanní společnosti. Proti proudu

lze přijíti do čarovného labyrinthu údolí, z nichž vynikají vedle samotného údolí Mže ještě Klučná a poblíže trosek Tejřovských ústící Oupoř. Není romantičnějších, divočejších strží v naší vlasti nad údolí Oupořské, jímž prodírá se nepatrný, za velkých dešťů však divoký potok soujmenný. Vysoko nad jeho ústím do Mže ční pobořená věž trosek hradů Tejřova. Neurčitá historie nedává o jeho původu žádných

Fot. K. Klegna

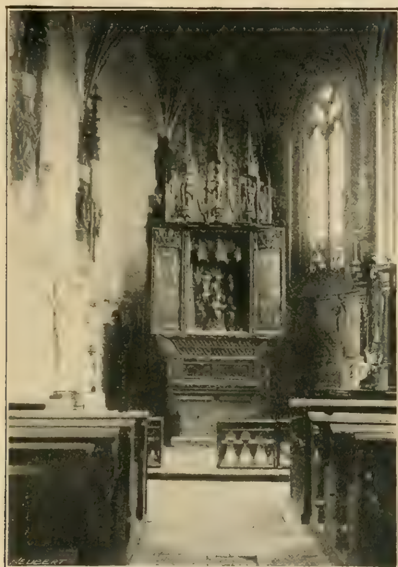

VCHOD DO BÍLKOVA VĚZENÍ
PŘI SCHODIŠTI NA II. NÁDVOŘÍ

zpráv, pouze se domnívají někteří, že založen za Vladislava I. V roce 1685 v inventáři uvádí se zpustlý hrad Tejřov. Dnes ční tato sřícenina tiše nad lesy, jako rozpadávající se pomník. Trosky Jenčova a Jivna které se nalézají v lesích, kolem rozkošného údolí Klíčavského, jsou dnes skoro se zemí srovnány. Vše to byly as pouhé hrádky lovčí, o nichž kromě zmínek v dějinách nic se nedovídáme. Jivno bylo již r. 1551 v rozvalinách. Vzácnou archaeologickou zajímavostí kraje jest

Hradiště u Strádonic na pravém břehu Mže. Bylo to r. 1879, když jistý rolník při kopání nalezl popelnici plnou zlatých penízků. Z nálezu toho mnoho se sbírkám nezachovalo, ale do dnes nachází se zde, když déšť půdu opláchne, tu a tam zlatý neb stříbrný penízek. Výsledkem zavedeného šetření byly veliké objevy mohutných základů zdiva, a hromadné nálezy zbraní, ozdob a šperků. Bylo patrno, že v místech těchto nacházelo se kdysi veliké hrazené město a prof.

Fot. K. Klegna

KAPLE ZÁMECKÁ NA KŘIVOKLÁTĚ.

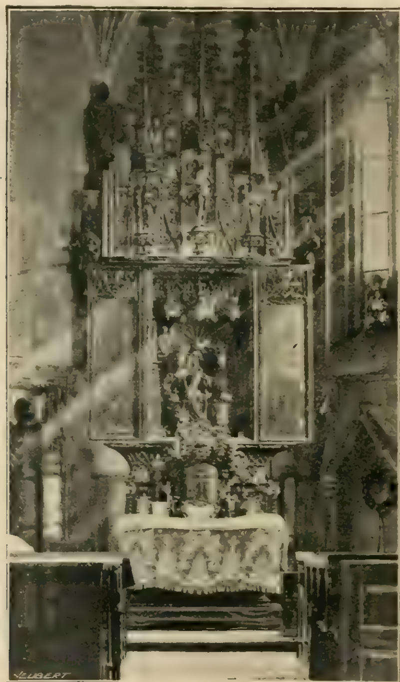
Dr. J. L. Píč shledal v něm slavné Marobudum, střediště a sídlo Markomanů. Nalezených předmětů páčí se přes 30.000 a zachováno z nich mnoho v musei království Českého, Vídeňském i knížecím na Křivoklátě. —

Než nejen na Hradišti, nýbrž i jinde v lesích zdejších vyskytují se stopy, dle nichž soudí se, že krajina zdejší přes lesnatý svůj ráz záhy byla zalidněna. Tak poblíže vesnice Nezabudic jest v lese místo, kde říká se „na Blokhause“, kde jsou mohyly a zbytky staveb. Než

nepodařilo se nic zjistiti, pouze četné pověsti poutají se k tomuto místu.

Poblíže Křivoklátu, směrem k Rakovníku leží vesnice Městečko, se 106 d. a 826 obyv., s prastarým farním chrámem sv. Jakuba. Jméno

Fot. K. Klegna

OLTÁŘ ZÁMECKÉ KAPLE NA KŘIVOKLÁTĚ.

se odvozuje odtud, že to bývalo oblíbené „místečko“ české královny na Hrádku prodlévající.

Na levém břehu Mže leží stará vesnička Nezabudice, která svým původem spadá daleko v doby předhusitské. Už tehdy byl zde nynější farní chrám sv. Vavřince, který má krásnou kazatelnu a dva staré zvony s českými nápisy. Dnes úplně už vymizely stopy tvrze

Nezabudické, která teprve kolem r. 1600 připojena ke Křivoklátu lénem. Přifařen jest nedaleký Branov, po jehož tvrzi pánů z Branova již není též ani památky.

Starobylostí a mnohými historickými památkami vyniká ves Zbečno, ležící v malebném údolí Mže po levé její straně. O něm mluví se už kolem roku 1300 a praví se, že při zdejším chrámu bývávalo

Fot. P. Körber

KOSTEL SV. PETRA NA AMÁLÍNĚ.

šest kanovníkuv a osm kaplanu, jichž pusobnost prý sahala až za Rakovník. Zámeček Zbečenský býval útočištěm lovumilovných panovníků.

Letopisy české zaznamenávají, že Břetislav II zde zahynul rukou najatého vraha Lorka. Malá kaplička na dně rokliny poblíže hřbitova naznačuje prý místo, kde se vražda udála, dle jiných ale je to místo, kde ubili stihatele vraha. Starobylý farní chrám sv. Martina obsahuje mnoho zajímavých nápisů na deskách náhrobních i na zvonech.

*

Podobně jako u Zbečna najali Vršovici Lorka na českého knížete, usilovali i ve hvozdech kolem Velízu o bezživotí kněžice Jaromíra. Než tento zachráněn družinou věrných Pražanů od jisté smrti. Velíz je poutnické místečko, skládající se z chrámu sv. Jana Křt., fary a čtyř domků. Tvoří obec spolu s Kublovem, jenž jest v nejjižnější části okresu na úpatí hory Krušné a čítá ve 133 d. 927 obyv. Velíz vyniká nejen krásnou polohou, nýbrž i svojí historií: bylať to

Fot. P. Körber.

VNITŘEK KOSTELA SV. PETRA NA AMÁLÍNĚ.

bašta pohanství, kde obětováno „věčným ohněm" ještě kolem roku 1000, čehož dosvědčují nalezené spousty popele a bronzových i jiných ozdob.

Při trati Rakovnicko-Protivínské, na pravém břehu Mže leží pod zámkem Nižborem obec Nová Huť se 138 d. a 1.131 obyv. Jméno svoje odvozuje od zaniklých železáren při řece. V zámku Nižboru pak jest chrám Povýšení sv. Kříže, od r. 1857 farní, kde drahocenná monstrance je vyzdobená zlatými dukátky Hradištskými. Ve chrámu jest

knížecí hrobka a zvláštní náhrobek Karla Egona z Fürstenberka; Nižbor vznikl někdy ve XIII st. jako lovčí zámek a zván původně Miesenburg („hrad nade Mží“). Do roku 1312, patřil řádu Templářů, r. 1349, připadl ke Křivoklátskému zboží korunnímu, nicméně byl několikráte zastaven a prodán přerůzným pánům.

Fot. K. Klegna.

POMNÍK KNÍŽETE Z FÜRSTENBERGŮ.

Když zastaveny byly práce v hutích, byla v Nové Huti veliká bída. Právě v tu dobu počalo se nacházeti na Hradišti veliké množství kostí, tak že chudý lid chopil se toho horečně a drahocenné památky ty odvážel houfně do továren na umělá hnojiva ku spálení. Horlivostí tou vzalo mnoho za své, než dán tím i podnět k vypátrání základu starého města. V obci jest též lučebnická továrna jež zpracovává ponejvíce dříví na ocet (suchou destilací) a dehet.

Nový Jáchymov vynikal těžařstvím železné rudy a továrnou zboží emajlovaného, nyní však ruda Nučická utlačila zdejší úplně, tak

že se jen tesařskou prací doly udržují, aby nevzaly zkázu úplnou. Rudy je však dostatek a zajisté se zase jednou práce v zdejších dolech obnoví.

Největší politická obec okresu jsou Hudlice se 204 d. a 1.686 obyv., rozložené při silnici Křivoklátsko-Berounské. Nepatrná původně obec vzrostla hlavně za rozkvětu dolu Novojáchymovských. Jest zde veliký farní chrám sv. Tomáše. Památností chrámu je ohromný obraz Matky Boží Sněžné, na jehož dolní části zobrazeno jest vyměřování ku založení chrámu Santa Maria Maggiore na Viminále v Římě. Rodný dům Josefa Jungmanna jest majetkem národním, uprostřed vesnice postaven jemu pomník.

Na pramenech potoka Oupoře jest veliká ves Broumy se 167 d. a 1.131 obyv. Nedaleko Tejřova po pravé straně Mže leží vesnička Skreje, založená v dolách pradávných, chovající starý farní chrám sv. Michala Archanděla. Kolem Skrej a naproti na levém břehu ležících Tejřovic uloženy jsou vrstvy siluru jako u Jinec a částečně i kambria, prozkoumané Joaquinem Barrandem. Celá řada předpotopních ráčků, trilobitů, jablkovcuv a ramenonožcu vystoupila z těch němých břidlic a dosud kladívku snaživého geologa se objevuje.

Ant. Trýb.

Fot. K. Klegna.

RODNÝ DOMEK JOS. JUNGMANNA
V HUDLICÍCH.

HUDLICE.

Fot. K. Klegna

XXI. OKRES NOVOSTRAŠECKÝ.

V průměrné nadmořské výši více než 400 *m* rozprostírá se Novostrašecko po pláních a údolích, jež činí přechod od věkopamátných lesů Křivoklátských na jihu, k zelenému chmelařskému Podlesí Lounskému na severu, a od červenavých permských lánů Rakovnicka na západě k rozbrázděným plošinám Slánska na východě. Zaujímajíc prostor 254 km^2, vykazovalo r. 1900 ve 27 obcích obyvatelstva 21.251 duší, mezi nimiž 37 evangelíků (v Novém Strašecí 14, v Rynholci 11), 172 židů (v Novém Strašecí 72, v Rynholci 14, v Řenčově 23) a 29 Němců (v Lánech 14).

Nejjižnějším místem okresu jest hradiště Jivno, nejvýchodnějším myslivna Mráková (někdy ves Mrakov, nyní zaniklá), nejsevernějším kaplička a studánka Královka nad Líským, opředená vlasteneckou pověstí o Elišce, poslední Přemyslovně, Benešem Třebízským vzdělanou, a nejzápadnějším Kroučová v katastrální poloze Hýža (sz. od obce) zvané.

Nejvyšším bodem Novostrašecka jest vrch Louštín jihozápadně Řenčova (534 *m* n. m.), nejnižším pak poloha Mladiny pod Pozdní (278 *m*). Uzlem horským v krajinách těchto jest vrch Čbán, stejné výše s Louštínem, ležící však již mimo území Novostrašecka na rozhraní Lounska s Rakovnickem. Od něho vybíhají hřbety vysočin na několik stran jako trs. Tři taková mohutná pásma, zvaná rozsocha Kroučovská, prostupují sever Novostrašecka směrem východním, poněkud k severu nachýleným. Severnější jest planina Borsko-Liská s vrchem Voškovým sz. Bdína (471 *m*). V jejích rozstupech ukrývá se několik půvabných údolí, z nichž nejznamenitější jest sv.-

Gotthardské. Jižnější pásmo, začínajíc vrchem Králkou (514 *m*), zdvihá se nad Kalivody vrchem Dokem a strmým hřbetem Pozdeňskými Bory (418 *m*). Třetím pásmem jest planina Mšecká s nejvyššími vrchy Sušicí (506 *m*) a Kopaninou (504 *m*) západně Třtic, Hájem (539 *m*) u Mšece a Kačickou Kopaninou (414 *m*).

Příčně ze severozápadu k jihovýchodu Řenčova vyplňuje okres náhorní rovina Strašecko-Stochovská s již jmenovaným Louštínem, Hrobkou u Stochova (459 *m*) a Lánskou Horou (477 *m*).

Jihozápadní část okresu prostupuje vysočina Křivoklátská s několika vršky porfyrovými a buližníkovými. Kde se pramení potok Červený (u Malkovic) a kudy proplétají se jeho přítoky, náleží Novo-

Fot. V. Cvekl

NIŽBOR S NOVOU HUTÍ.

strašecko do povodí Vltavy. Největším z přítoků jeho jest potok Kalivodský či Pozděnský, prýštící se na východním svahu Králky a tekoucí okresem o délce 16 *km*.

Ostatní území patří do povodí Berounky. A tu jest nejdůležitějším potok Loděnický či Kačák, hlavní to voda okresu, protékající jej na příč v délce 25 *km*. Pramení se u Kroučové a napájí rybníky Třtický, Punčochu, Mlýnský, Pilský, Červený a Loděnický. Mimo to podobným směrem od Třtické hájovny k Jivnu teče také potok Klíčava.

Nejstaršími vrstvami geologickými v okresu jsou drobové silurské břidlice u Lán a Žiliny. Kamenouhelný útvar vystupuje u Hvězdy, Řenčova, Kroučové, Srbče, Hřešic a Pozdně. Permský zvláště zna-

telně v údolí Srbečsko-Pozdeňském. Nad ním pak na některých místech spočívají mohutné vrstvy křídového útvaru, nejsilnější ve Čbánských rozsochách Kroučovských. Opuka z těchto skal jest výtečným stavivem, ale na venek nerada na sobě podržuje omítku. Kvádrový pískovec Kamenno-Žehrovický proslulý je značnou tvrdostí. U Rýnholce jeví se také rašelina.

Novostrašecko náleží mezi české krajiny, lesy nejbohatší, jichž jest 11.322 *ha*.

V úvale Pozdeňském pěstuje se řepa a chmel u Mšece, Srbče, Pozdně, Třtice, Řenčova, Kroučové, Bdína a v katastrech přilehlých. Tato část Novostrašecka ve mnohém podobá se a má i mnoho společného s Lounským Podlesím. V létě tu všude bujná zeleň, lesy odstínem tmavším, chmelnice světlejším. Ovocného stromoví všude dosti.

Také mnohé ze starodávných zvyků se tu zachovaly, zvláště pálení a práskání čarodějnic 1 května (v sousedním Lounsku večer před sv. Janem Křtitelem). O rarášcích koluje více pověstí.

Zimní a jemu příbuzné počasí trvá na Strašecku asi 185 dní. R. 1903 bylo 539 *mm* srážek dle stanice ve Mšeci, kdež se spustilo 14 bouřek, kdežto Žilina jich vykazovala jen 6. Mimo to Žilina s Mrákovem a Hradečno s Novou Vsí náleží do vikariátu Slanského.

Okres z východu na západ probíhá dráha Buštěhradská dotýkajíc se Lán a N. Strašecí. Skoro rovnoběžně s ní vede aerární silnice Karlovarská, vzorně upravená, od Hvězdy na Mšec a Řenčov. Síť okresních silnic vytvářena tu v posledních létech tak, že spojuje všecky končiny Strašecka. Před 35 roky tak nebývalo. Pro neschůdnost cest za jarního tání stalo se zvláště údolí Pozdeňské pověstným.

Závody báňské a průmyslové jsou: Kamenno-uhelné těžařství v Rynholci, Kroučové, Pozdni a Jedomělicích, továrny na dřevěné zboží v N. Strašecí a Pecinové, patero větších parních mlýnů a parní pily v N. Strašecí i Kam. Žehrovicích.

STRAŠECÍ NOVÉ, město se 428 (v pol. obci se 506) d. a 2.561 (v pol. obci 3.029) obyv., sídlo okr. soudu, berního úřadu, měšť. školy chlapecké i dívčí, úvěrního spolku, r. 1880 založeného, okr. hosp. záložny a náboženské obce židovské.

O Strašecí ještě jako vsi jest první zpráva z r. 1143, kdy čtvrtý díl zdejšího popluží dán byl klášteru Strahovskému. 1334 král. komorou zastaveno jakožto část panství Křivoklátského. Na městečko povýšeno králem Janem r. 1340. R. 1450, když táhl král Jiří na Rokycanské, bylo Strašecí vypáleno. Majestátem krále Vladislava II z 24 srpna 1503 povýšeno na město, byvši již 1480 ohraženo pevnými baštami a hradbami, jimiž do vnitř vcházelo se branami Pražskou, Řenčovskou a Rakovnickou; brány ty v čtyřicátých létech předešlého století bez

rozmyslu byly rozbořeny. R. 1554 město vyhořelo, jakož i za krále Matiáše, kdy celé nově postaveno, odkud na rozkaz tohoto panovníka nazváno Nové Strašecí. Do těch dob znamenáno všude jen Strašecí.

Chrám Narození Matky Boží byl farním již 1344. Hned od válek husitských byli při něm kněží pod obojí, což trvalo až do 1614. Tehdy královský hejtman Křivoklátský, Ondřej z Otěšova, poslal sem kněze pod jednou, však měšťané jej do kostela nepustili. Událost tato jest předehrou náboženské války v Čechách, byvši považována za vzpouru proti králi Matiášovi, který za to 6 února 1616 odňal Novostrašeckým všecka městská privilegia. Dále odsouzeni ku ztrátě hrdla primas Chládek, purkmistr Hlaváček, písař Nosek, měšťan Turek a podruh Strunka, původci vzpoury, dána jim však milost s podmínkou, aby se do čtyř neděl vyprodali a město na vždy opustili. Poněvadž poslední utrakvistický kněz, Jan Popel, již se sem nevrátil a Ondřeje Molitoria měšťanstvo netrpělo, zůstalo město bez kněze a vůbec duchovní správy až do 1658. Většina privilegií byla časem vrácena, ale nejdůležitější, totiž právovareční, nikdy.

Za války třicitileté město nesmírně zkusilo. Pochody válečnými bylo sužováno hned na počátku, zvláště postupem od Rakovníka na Bílou Horu, jenž předcházel osudnou bitvu 8 listopadu 1620, což dle podání připomíná kříž kamenný v Rynholci, označující tam vojenské pohřebiště. Po té následovaly požáry celého města 1628 a 1639 (tento při vpádu Švédů), jakož i rány morové.

Pomalu jen zotavovalo se Nové Strašecí z pohrom XVII věku. Však při počátku předešlého století 39 května 1811 vyhořelo tu zase 73 domů, a jako v zápětí 8 srpna 1812 70 domů a 28 stodol i s chrámem, při čemž zvony se rozlily. Tomuto chrámu nezaručené zprávy připisují veliké stáří: byl prý již 1158 biskupem Danielem u přítomnosti krále Vladislava I a králové Jitky, vysvěcen. Nynějšího vzhledu nabyl v létech čtyřicátých předešlého století. Hlavní oltář slohu barokového jest z r. 1747, křtitelnice z 1555. R. 1525 ukradena odtud monstrance a nalezena u žida v Budyni.

Před kostelem směrem k faře a na náměstí jsou sochy sv. Jana Nep. z doby před jeho svatořečením — prvá z 1710, druhá 1688. Na radnici jsou pěkné a zajímavé sbírky musejní.

Na jihovýchodním konci města stojí kaple sv. Isidora, založená v polích 1700 měšťany zdejšími. 1782 byla zrušena, ale 1829, když k ní od farního chrámu hřbitov přeložen, opět obnovena. Město N. Strašecí má obecní velkostatek se 152 *ha* pozemků.

Vzhled nynějšího města s prostorným náměstím nepřipomíná jeho stáří. Čilý ruch národní jest mu však ozdobou. Průmysl zastupují pivovár, továrna na zboží dřevěnné a výroba lihovin.

2 *km* na jihozápadě leží ves Ruda s cihelnou, třemi mlýny, doly kamenouhelnými a s popl. dvorem Amaliiným s lihovárem, za hodinu cesty téměř za lesy na jihozápad vzdáleným, od něhož na východ jest dvojí samota Brejl s pilou a myslivnou. Patří sem ještě více samot. Majitelé bývalé tvrze konávali manské služby na Křivoklátě. Myslivna „u tří stolův" a památné tři stoly v jedné řadě upomínají na král. hony v lesích Křivoklátských. Také se v Rudě připomíná jakési klášteřiště.

Jihovýchodně N. Strašecí jest Pecinov Strašecký a Rynholecký, odtud pak nedaleko Rynholec, kdež uprostřed vsi stojí kříž kamenný, nepochybně na rově českých bojovníků, kteří zde od Plzně k Bílé hoře ustupujíce, v putce s císařskými padli. Od zdejšího dvora, 1½ *km* na jih vzdáleného, na východ na stranu k Vašírovu, jest

Fot. Brunner-Dvořák.

ZÁMEK V LÁNECH.

tvrziště Sobín, o němž okolní lid mnoho si vypravuje, zvláště o kouzelnících, kteří měli velikou knihovnu. Písemných zpráv o tvrzi této není.

Jihovýchodně jsou Lány, ves se 156 d. a 1.291 obyv., sídlo panstva Křivoklátského, se kterýmž hradem spojeny králem Rudolfem II 1589. Té doby byla stará tvrz rozšířena a přestavěna. Nynější lovecký zámek vystavěn v XVIII stol. a nynější podoby nabyl r. 1825. Jest v něm 47 pokojů, moderně zařízených. V nádherném parku kol zámku, mezi rozkošnými skupinami rostlin všelikých, šumí vodotrysky a stojí umělecké kovové sochy i figuriny. Na rod Fürstenberský přešly sňatkem Marie Anny z Valdštejna, kteroužto paní vystavěn byl 1750 ve slohu rokokovém zdejší chrám Jména Ježíšova, od r. 1850 farní, provedený ve střízlivém rokoku do podoby kříže, s rohy otupenými. Sem náleží 10 samot. V Lánech jest dům Chudých školních sester. Tu již jsou hradby proslulé Křivoklátské obory, v jejímž nitru, na levém břehu potoka Klíčavy, ukrývá se v lese hradiště Jivno. O minulosti jeho

neví se ničeho určitého. Dle všeho byl však přede důležitým hrádkem českých králů vedle Křivoklátu. Zbytky jeho jsou nehrubé, čehož příčinou Křivoklátský hejtman Jan Žďárský ze Žďáru, který hledaje tu pokladů, hrad r. 1551 rozkopati dal.

Východně Kamenné Žehrovice s 222 d. a 2.009 obyv., s proslulými lomy pískovcovými. Víska Srby založena ke konci XVII století,

Fot. V. Typolt

STARÝ PAMÁTNÝ DUB SE SOCHOU SV. VÁCLAVA VE STOCHOVĚ.

když nedaleká osada Německá Lhota morem byla zpuštěna. Místa tato patří farou do nedalekých Tuchlovic, vsi se 196 d. a 1.533 obyv., kdež chrám sv. Havla byl již 1352 farním. Po válce třicítileté neměl kněze, až 1787 zřízena při něm lokalie, která 1854 proměněna ve faru. Ze staré stavby gothické zbyla jen presbyteř.

Na severozápadě přívětivě se rozhlíží památný Stochov, tradicionální rodiště sv. Václava. Dub, dle pověsti v den jeho narození vsazený, stojí tu dosud, udržován jsa pohromadě mnohými již jen

železy, a pod ním pěkná socha z r. 1887. Starodávné hradiště spatřiti lze na severní straně obce. Tvrz s deskovým statkem zdejším spojena byla 1581 s panstvím Smečanským. Chrám sv. Václava, ve středověku již farní, po válkách husitských byl filialkou Smečanskou, až 1787 při něm zřízena lokalie a 1854 opět fara. Presbyteř jest ještě ze středověku. Nad jeho vítězným obloukem stkví se nápis: „Zde se narodil sv. Václav l. P. 903“.

Na severovýchodě jsou Kačice, kdysi s tvrzí, po které dnes není ani památky. V křestních matrikách Smečanských 1624—68 vyskytuje se pod jménem Nemravná ves. Jsou tu sochy sv. Blažeje a sv. Vojtěcha, převezené sem ze zaniklé osady Německé Lhoty.

3 *km* na sever u vísky Hradečna bývala také tvrz na ostrohu, utvořeném dvěma potůčky. Tu stával hrádek v XI až XIII stol., po jehož zaniknutí dědina pod ním nazvána Hradečnem. Dle ní dostala opět jméno vodní tvrz, v XIII neb XIV stol. v témž místě vyzdvižená. 1542 byla již příslušenstvím panství Smečanského a pustá. Obci do Hradečna náleží nedaleká Nová Ves, za stara Nové Hradečno nazývaná, a Nová Studnice nad Kačákem, založená hrabaty z Martinic r. 1726.

Pověsti lidu zdejšího vypravují, že u Drnku, k němuž patří samoty Hlína a Martinice, stávalo město Svídná, správně ves, zaniklá již v XV st. Nyní jest na blízku zámeček lovecký.

Malkovice, k nimž popisují se Čanovice s farním chrámem Všech Svatých původu dávného, ale r. 1826 nevkusně přestavěným. Tvrz bývalá přeměněna v sýpku, v níž uchovávají se ještě krásně pracované veřeje.

Z daleka viditelna jest víska Hvězda, prodaná 1611 Fridrichem z Donína Jaroslavu Bořitovi z Martinic na Smečně. Také nedaleké Jedomělice, v jejichž západním katastru ukrývá se v lese, květenou bohatém, hradiště Ostrov, k témuž panství r. 1599 spolu s Malkovici připojeny.

Z Hvězdy vede silnice Karlovarská do

MŠECE, městečka se 171 d. a 1.083 obyv., sídlo fideikommisního velkostatku knížete Adolfa Josefa ze Schwarzenberka o výměře 4065 *ha*, se zaopatřovacím ústavem. Zámek zdejší původně jako tvrz vystavěl Albrecht z Kolovrat, maršálek čtvrté manželky Karla IV, a nazval jej dle tehdejšího způsobu „Kornhaus“, poněvadž uchována tu byla lovecká tenata Václava IV (dle jiných Garnhaus), kteréžto jméno udrželo se v lidu až do dnes ve formě Kornouz. Za krále Václava IV ztrestán tu loupežný rytíř zdejší, Ješek z Kolovrat. Po bitvě Bělohorské byl Janu Jindřichovi ze Štampachu zkonfiskován a Vratislavu z Fürstenberka prodán, od jehož rodu 1662 koupí přešel na rod Schwarzenberský a dosud náleží primogenituře Třeboňské. Hrad zdejší zemskému

škudci Ješkovi z Kolovrat zbořen r. 1394, nákladně však obnoven v XVI st. Nynější úprava zámku jest z času 1760–1833.

Farní chrám sv. Kateřiny, připomínaný již 1352, shořel 1681 i s farou, která proto přeložena do Srbče, odkud až 1759 zase dána zpět. Nynější chrám vyhořel r. 1776 a byl vystavěn r. 1780. Věž 5 června 1811 shořela a zvony se rozlily kromě největšího. U chrámu stával kamenný pranýř, nyní u obecní kašny. V zámku jest bohatý archiv a patří k němu cihelna, obora, bažantnice, sýrárna a nedaleký poplužní dvůr Háj. V městečku jest parní mlýn. Fideikomissní panství Mšec o výměře 3.527 *ha* jest majetkem Adolfa Josefa knížete ze Schwarzenberka. Opodál Pilský mlýn.

S panstvím zdejším osudy sdílely zvláště ve válce třicítileté Loděnice, Žehrovice Mšecké a Čelechovice. V Žehrovicích Mšeckých bývala tvrz, pustá již v XVI st. Nyní jest tu kaple sv. Martina z r. 1774; opodál opevněný středověký tábor, nepochybně z dob Husitských.

Třtice dříve Trstice, někdejší kostelec, má starožitný filiální chrám sv. Mikuláše s památným velkým zvonem z r. 1607. Nynější úprava jeho jest z r. 1840. Po dávné tvrzi není památky. V místě jest cihelna.

Na západě jest největší ves Novostrašecka Řenčov, dříve Řevničov, s 233 d. a 1.641 obyv. s farním chrámem sv. Petra a Pavla od 1857, zbudovaným v jednoduchém baroku a připomínaným již 1352. Lokalií učiněn 1791. Patříval k panství Krušovickému; nyní jsou tu parní mlýn a dvě cihelny.

V malebném údolí Kalivodského potoku rozkládají se Kalivody a Přerubenice nebo Červenice se zaniklými středověkými tvrzemi. Na severozápadě od nich stávala ves Zulezlice nebo Cuřelice a nedaleko na severovýchodě vísky Dučice (pův. Dubčice) a západně „Stolu Vácslavova“ Cupkov, obě zaniklé ve válce třicítileté.

Bdín měl od poč. XVII stol. společné osudy s Mšecem, jakož i k vysoké opukové stráni tulící se Milé.

Nad touto strání na chudičké kamenité planině skromná víska Bor, jejíž obyvatele v zimě v létě oživuje les. Jahodáři, brusináři, houbaři a košťišťáři Borští známi jsou ve valné části sousedního Lounska.

Údolí Kalivodskému vévodí Srbeč, někdy Sohrobeč, s pěkným třílodním farním chrámem sv. Jakuba, v nynější novogothické podobě r. 1877 až 1880 upraveným. V starém presbyteři na evangelijní straně spatřuje se velmi zajímavý a historicky významný votivní obraz rodiny rytíře Adama Hrušky z Března, jehož vypouklá podoba vidí se i na protějším, umělecky provedeném mramorovém náhrobku jeho. Paní Eva, v pravo na kraji stojící, ovdověvši, provdala se za Matiáše ze Štampachu

ve Mšeci, odkudž oba statky spojeny. V předešlém století v dědinách rozlehlého údolí zdejšího bydlili potomci v třicetileté válce schudlého rodu toho, Štampachové ze Štampachu. V Srbči jest továrna na kávové přísady.

K statku Srbečskému patřívaly blízké Řečice (ob. Hřešice), v nichž až do XV stol. také stávala tvrz.

Pouť Novostrašeckem ukončuje se Pozdní, nad níž charakteristicky vyjímá se farní chrám Stětí sv. Jana Kř., v prostém slohu barokovém r. 1854 až 1860 vystavěný na místě starého kostelíka, kdež na vítězném oblouku naznačen byl letopočet 1289. Uvnitř od 1879 je umělecky Achtermannem pořízený hlavní oltář z rozličných českých mramoru, který býval od 1770 v kapli Moravské velechrámu Svatovitského. Ceněn na 44.000 zl. I postranní dřevěný vysoký oltář jest dílo umělecké, oku zvláště mile lahodící. Krásný velký zvon r. 1560 připomíná tehdejší patronku kostela, Dorotu z Krumlova, abatyši Týneckou. Po třicetileté válce patřila osada se zdejší farou do vzdáleného Vrbna nad lesy, až 1718 hr. Jan Filip Clary z Aldring faru zdejší obnovil. Jeho dědičky a dcery prodaly statek Pozdeňský, k němuž i Líské patřilo, r. 1754 metrop. kapitole u sv. Víta, jíž dosud náleží. Půvabný jest pohled do Pozdeňského údolí zvláště na jaře, když kvete ovocné stromoví, tvořící tu rozsáhlé zahrady a dlouhá, četná stromořadí. Celá ves jako ze sněhu vyhlíží.

Okolí zdejší jest nejčastějším předmětem tklivých novel bělovlasého kaplánka Klecanského, Václava Beneše Třebízského.

Fr. Brod.

XXII. OKRES RAKOVNICKÝ.

Z národní písně známo, kterak Rakovničan pyšně hlásí se k užší své domovině — třeba skrovné, přece po staletí již úctyhodně světu známé vlastní pílí zemědělce, průmyslu oddaného měšťana i vynikajících rodáků — literátův. Také přirozené, dosud daleko ne dosti využitkované bohatství země, jako malebná, geologicky pestrá její tvářnost, historií bohatá, vrývá se příslušníku nezapomenutelně.

Na severu střežen jsa mocnou, místy zcela příkrou zdí bělavého Žbánu, někdejšího to rozhraní Lucka a Rokycka, kde na příkrém ostrohu nad samými „Vraty" pomezný rozkládal se strážný hrad jediné cesty, spojující tyto vlasti, poskytuje odtud malebný pohled na největší část celého okresu, lemovaného po východu a jihovýchodu černými lesy Křivoklátskými, na jihu strmými břehy Mže, na západě hřebenem

Petrovických skal a rovinou rozbrázděnou, přecházející v Jesenicko, Podbořansko i Žatecko.

Jak pestrá ta jeho líc! Z prahornin vycházejí na den žula u Přílep, obnažené syénitové lomy u Petrovic. U Rakovníka, Pavlíkova a v jižní části okresu prahorní vyčnívá břidla kyzem prostoupená, skytající druhdy suroviny výrobě kyseliny sírové, po níž temné zbytky dodnes tu teskní. U Kostelíka v břidlu vtrousen leštěnec antimonový.

Pozdějším vyvřením hornin povstal ostrůvek žlutošedého živcového porfyru u Rakovníka a dioritu „Na skalce“ u Lubné.

Značnou část celé rozlohy zabírá uhelná pánev Rakovnická, táhnoucí se z východu k západu, s mírnými severními sklony od Kladna přes Moravči, Spravedlnost, Krček, Lubnou, Brant, Hostokryje k Petrovicům a Zavidovu, kdež spojuje se s uhelnou vrstvou, jdoucí od Jesenice ke Žihli, Plasům a Plzni.

Severně této pánve jsou malé uhelné ostrůvky u Kněževsi, Veclova a dále u Mutějovic, Hředel. Vrstvy uhelné, prostoupené lupky a kamínkem, t. j. lupkem vypáleným či chamotem, který dříve u Lubné nyní v Krčku a Moravči se těží, požívaji s četnými výrobky rozsáhlé dílny pověsti světové.

Toto dosud blíže nepoznané bohactví kryjí silné vrstvy pískovce uhelného, skytající širokému okolí známé lomy na Hoře Senecké a zvláště v Přílepích v různé kamenické zboží obráběného. Důkladným probádáním těchto vrstev pamět zvučnou, trvalou zůstavil prof. J. Kušta. Zejména severní části okresu rázovitým jest perm, jdoucí v několika mírných údolích směrem ze západu k východu. Spodní jeho vrstvy složeny jsou z pískovce slídou bohatého a slepence, místy i z lupku, různě zbarvených jílů, ba i vrstev vápence (u Krupé, Hředel, Mutějovic, Lišan, Kněževsi). Křídový útvar řídce kryje perm na ostrůvku u Krušovic. Za to mocný hrubozrný i jemnozrný pískovec tvoří podklad vysočiny Žbánské, vycházející u Hředel a Mutějovic. Na něm vysoko trůní terrassovitě vyzdvižené vrstvy opuky Žbánské, rozlévající se v několika proudech do okresu Rakovnického, Lounského i Novostrašeckého, rozbrázděné v hluboké až do permských pískovců sáhající údolí.

Nemá-li Rakovnicko třetihor — až na jediné, téměř plastické jíly na Bendovce u Rakovníka, z nichž po věky již živeno rozvinuté v městě hrnčířství, — tím štědřeji obdařeno naplaveninami. Starší náplavy skytly vrstvy složení nejrozmanitějšího: od jalových a chudých štěrků a písků (u Hlavačova, Krupé, Olešné) až do nejúrodnějších půd těžkých několikometrových hnědých žlutek a červenek (u Mutějovic, Milostína, Pavlíčina, Kněževsi, Krušovic, Hředel, Rakovníka, Senomat, Šanova, Lubné atd.). Jsou to hlinitky a jílky s příměsí jemného písku a vápna (nezřídka s okrouhlými vápennými peckami, „cicvary“ či zázvorky) natěsněné v údolích, než i po úbočích okresu

CHRÁM SV. VÁCLAVA VE STOCHOVĚ.

Fot. Fr. Duras.

Rakovnického, Lounského i Novostrašeckého často dosti vysokých, povstalé směsí zvětralých vrstev siluru, kamenouhelných, zejména ale permu a útvaru křídového.

Obdobně proslulého anglického „Malmu" a krajiny Špaltské skytají typické chmelné půdy, rodící nejlepší světové jakkosti chmele českého, staleté základy a krajinám nevelkým věhlas v světě celém. Znalec dobře si povšimne, kterak tyto „pravé" české chmelné půdy nejvíce rozšířeny jsou právě v českých obcích. Skoro 90 proc. všech chmelnic české chmelařské oblasti nalézá se na těchto náplavách, kdežto v obvodu obcí německých sotva 40 proc. chmelnic má stejné stanoviště (ponejvíce v údolí Zlatého potoka). Diluvium Lubenské vešlo ve známost učeného světa zásluhou prof. Kušty, který zde zjistil jsoucnost člověka již v době nejstarších naplavenin. V jižní třetině okresu jako mocná clona obloukovitě z východu k západu zdvihá se Senecká hora a Petrovický les, k severu příkře, k jihu ku Mži a Slabcům se táhle svažující, dělíce okres Rakovnický ve větší část severní, Údolí Podžbánské, od jižní vyvýšené, mírně zvlněné, severním větrům otevřenější, tedy chladnější Rakovnické planiny.

Údolí Podžbánské, rozčleněné několika mírně vzedmutými vlnami v úvaly potoků Černého, Nesuchyňského, Červeného a nejhlubšího i nejužšího, jímž plyne potok Rakovnický, jest nejúrodnější a proti severu nejlépe chráněnou částí chmelařskou. Žbán přichází ze sousedního Novostrašecka širokým, téměř vodorovným hřbetem, prorvaným u Mutějovic „Ve Vratech", po severních hranicích okresu, načež svažuje se, do Žatecka se ztrácí. Nejvyšší jeho bod leží 534 *m*. K němu přidružují se kotlinou Krušovickou s vévodícím Louštínem (534 *m*) lesy Křivoklátské s volným sklonem k Červenému potoku, srázné u Hlavačova a konečně s příkrými svahy potoka Rakovnického. Nejvíce v strže a rokle rozbrázděné okolí Šanova, Hostokrej, Lubné, Senomat i Nouzova jest nyní vzorem upravených strží.

Rakovnická planina mírně zvlněná a četnými úvaly potoků členěná, ohraničena jest na jihu Mží, východně Rakovnickým potokem.

severně Lesem Petrovickým, Horou Seneckou a Pavlíkovskými vršky, rozdělena pak jest údolím Tyterského potoka v chladnější vyšší část Pavlíkovskou a jižní Slabeckou. Od srázných břehů Mže zdvihá se mírně krajina k údolí Tyterskému, odtud stoupá náhleji k své severní hranici, dosahujíc nejvyšších boduv u Malinové (537 *m*), nad Žďáry (535 *m*), nad Pavlíkovem (503 *m*), kdežto na Slabecku dosahují výšky kopce: Ostrý 450 *m*, Čertův Kopec 407 *m*, Bílý Kámen 417 *m*, Stráž 407 *m*, ve střední pak části planiny Remízský Kopec 472 *m*, Čepiny 465 *m* a jižně Pavlíkova se zdvihající Na Stráži 478 *m*. Senecká Hora s nejvyšším místem Nad Žďáry (535 *m*) v části západní končí východně Březovým Kopcem (471 *m*), od něhož východně obloukovitě běží Pavlíkovské vršky, omezené po straně severní a východní potoky Rakovnickým a Krčelským.

Velkých tokuv okres nemá, jen Mže v hluboké prorvě zcela krátce dotýká se jižního úzkého cípu jeho. Potok Krakovský, prýštící západně Malinové, má příkré, hluboké břehy, poceluje památné sříceniny hradu Krakova, spojuje se s potokem Šipským a u Jankova mlýna s potokem Zhořským i spěchá jihovýchodně v Královickou Javornici Mži vstříc. Tato, sotva Rakovnicka se dotkne, posílí se u Rybárny potokem Modřovickým, z hlubokého údolí silným spádem spěchajícím, a po krátkém toku, když opouští okres tento, přijme potok Slabecký, tvořící středním a dolním tokem svým rozhraní Rakovnicka a Křivoklátska. Nad Hvozdem se počínající potok Tyterský, oživený odtokem rybníka Na Vlčí hoře a četnými jarními pramének, prochází roklinou k V. Újezdu. Tytrám, pod kterými s pravé strany pojme potok Skupský u Skřivaně a z levé strany stálou vodou svou Všetatské rybníky pilně napájející potok Všetatský, východně Pavlíkova se pramenící, aby společně pak u Nezabudic snoubily se se Mží. Největší potok Rakovnický vzniká v rybníce Jesenickém, postupuje severovýchodně nad Šanovem do okresu, krátce na to přijme z prava potok Řežský, u Čechova mlýna v údolí širokém a lučnatém pojí se s potokem Petrovickým, nad samým městem vnímá v upravené své břehy potok Černý (druhdy napájený vodou Lubenských dolův uhelných). Potok tento, do nedávna dravostí vysokých vod celou krajinu, zejména město ohrožující (na př. 1872), dnes v klidné, jakby bázlivě spěchající spoután vlny, v obvodu města plyne mezi krásně upravenými na nejvyšší vodu břehy. Pod městem přijímá Červený potok, vyvěrající nad Hředly v úpatí Žbánu, v katastru Krušovickém regulovaný, a pak potokem Milostínským zesílený.

Jednou z nejstarších a již v XVI stol. velice živou silnicí jest Pražská, jdoucí přes Lišany, Mutějovice k Žatci a v opáčném směru k Novému Strašecí a Praze, s odbočkou z Lišan do Rakovníka. — Plzeňská silnice vychází z Rakovníka přes Senomaty do Jesenice.

Dnešní nejživější silnicí jest aerární silnice z Prahy přes Krušovice, Krupou na Vary Karlovy, téměř přímočárně s vyvýšeninou do údolí a zase opáčně na samém povrchu krajiny ležící, v době válek Napoleonských na rychlo postavená. Ostatní silnice jsou vesměs okresní v délce asi 114.000 *km*.

Hlavní drahou okresu jest sice Buštěhradská r. 1867—71 vystavěná, s odbočkou Lužné-Rakovník r. 1871 otevřenou v délce 9·9 *km*, ale pyšně míjíc obce a hlavně středisko obchodu i průmyslu jako uražená dáma, krátce prodlí v okresu k nevelkému jeho prospěchu. R. 1874 až 1876 postavena trať státních drah Rakovník-Protivín, r. 1897 otevřena místní dráha Rakovník-Blatno, r. 1899 Rakovník-Mladotice a 1904 Rakovník-Louny, i zdá se, že tato pokračujíc až do Berouna a na druhé straně přes Libochovice do Lovosic, stane se hlavní tepnou zdejšího ruchu a obchodu.

Soudní okres Rakovnický má plochu 301·24 *km*², 39 obcí a 29.778 obyv., z nichž 42 evangelíků (21 v Rakovníce), 458 židů (v Rakovníce 332, v Mutějovicích 18) a 762 Němci (v Rakovníce 18, ve Svojetíně 522, ve Veclově 206); Veclov jest všecek obýván Němci, Svojetín většinou. Obyvatelé živí se zemědělstvím, průmyslem hospodářským (hlavně lihovárstvím s dvěma pivováry). Cukrovár zanikl. Teprve v posledních desítiletích nabývají nových směruv a světové známosti chamotka i Linhartova továrna na sušírny chmelové. Krom toho pozoruhodnou jest těžba chamotu a uhlí, na různých místech po okresu roztrousená, a lomy pískovce. V Rakovnicku rázovitým jest chmelařství prastarého původu a světového jména, zboží nejlepší jakosti.

RAKOVNÍK, král. město se 617 d. a 6.622 obyv., z nichž je v Plzeňském předměstí 381 d. a 3.721 obyv., rodiště kancléře Pražského Sixta z Ottersdorfu, Mistra Tomáše Rakovnického, rektora vys. škol pražských, Jana Grylla z Gryllova a j. historicky významných mužů, poslední dobou utěšeně všestranně se rozvíjející v hlavní části na levém břehu potoka Rakovnického; toliko Plzeňské předměstí a část nádražní ulice přechází na pravý břeh jeho. Celé město rozloženo jest směrem ze západu k východu v hlubokém, úzkém údolí, jsouc ze strany severní a jižní jeho náhlými svahy stěsněno a příchozímu z těchto stran téměř po samý vstup zastřeno. Skládá se z vlastního města, po jehož hradbách dochovány zbytky po straně severní, zvláště město výrazně zdobící brány, Vysoká, do výše 52 *m* vztýčená, tato po straně severní a Pražská po východní, jsou za posledních let velmi zdařile renovovány.

Hlavní náměstí s radnicí nesoucí vděčící desku Rakovnického rodáka a věhlasného řečníka, „ozdoby zlaté doby“ XVI stol. Sixta z Ottersdorfu, zdobeno sousoším Matky Boží a stromořadím, zakončuje

ve východní části před hlavním gothickým chrámem sv. Bartoloměje v původním slohu dle návrhu architekta Mockra obnoveným, u prostřed malým parkem, přecházející v hlavní úpravnou část, rozloženou po jižní a jihovýchodní straně chrámové, v levo (na sever chrámu) v náměstí Chlumčanského s pravdě malebnou věrně staletími dochovanou památkou dřevěné zvonice a s jedním z největších zvonů v Čechách „Žebrákem". Náměstí toto východně střeženo branou Pražskou, po severní největší části budovou děkanství a nejstarší české nyní sestátněné reálky, na niž již r. 1816 vděčné paměti Pražský arcibiskup Václav Leopold Chlumčanský, rytíř z Přestavlk a Chlumčan, složil 140.000 zl. stř.

Fot. Fr. Mrskoš.

VYSOKÁ BRÁNA V RAKOVNÍCE.

Větší ještě vzácností znalci cizinci obdivovanou jest na hřbitově u kostelíka Nejsvětější Trojice severozápadně města a severně předměstí Svatojilského ležící dřevěná zvonice, r. 1585 vybudovaná. Západním směrem z hlavního náměstí vybíhající silnice Rakovnicko-Kněževeská projde předměstí Svatojilské, končící z prava rolnickou a chmelařskou školou, z leva parním mlýnem, po krátké mezeře stihne nově vystavenou skupinu domů Transvál, dále okresní nemocnici a konečně na polní vypnulině dle pověsti nejstarší kostelík sv. Jiljí, tklivého to svědka krvavého počátku konce svéprávnosti české.

Od města východně proti silnici Pražské a od brány Pražské rozkládá se předměstí stejného jména zakončující hořejší svou villovou částí, stejného mládí jako rychle po severní straně města vyrůstající předměstí Vinohrady.

Jižním směrem z hlavního, Husova náměstí vybíhající ulice Lubenská, přecházející v silnici Rakovnicko-Zbirožskou na předměstí Plzeňském, zakončená družstevním hospodářským skladištěm, Linhartovou slévárnou a téměř sousedící mydlárnou.

V opáčném směru z pravého boku předměstí tohoto vyrůstá nová část města Kréta.

Z východní části náměstí souběžně s ulicí předcházející vychází ulice Nádražní, přerušená náměstím Na Sekyře, z větší části v sady

PRAŽSKÁ BRÁNA V RAKOVNÍCE.
Fot. Fr. Mrskoš.

upraveným, a zakončuje ústředním velkým nádražím pěti se zde sbíhajících směrů drah do Protivína, Loun, Lužné, Mladotic a Blatné.

Rakovník jest sídlem okr. hejtmanství, okresního soudu, vyšší školy realné, rolnické a chmelařské školy, dvou škol měšťanských, chmelné známkovny a obchodu, velké exportní továrny na zboží chamotové, parostrojního právovárečného pivováru, slévárny a továrny pro stavbu sušíren chmelových, hospodářského družstevního lihováru, hospodářského družstevního skladiště, strojní mydlárny, továrny na zboži cementové, tiskárny, parostrojní i rukodílných cihelen, městské plynárny, parníhoi vodních mlýnu, dvou parních pil, vyvinutého průmyslu kamnářského a j. řemeslných závodů. Obyvatelstvo zaměstnáno v těchto závodech a obchodech jakož i zemědělstvím, zejména chmelařstvím, jehož jméno po našich vlastech i mimo ně těší se zaslouženou nejlepší pověstí a jednotlivci i vlády jiných států i zemí vysilají sem na školu chmelařskou často, některé i pravidelně své zástupce, aby zde chmelařství se přiučili, ceníce zdejší chmelařský pokrok výše než v zemích a obvodech jiných.

Opodál Mže Kostelík, zvaný druhdy Chlistov, s Modřovici v jednu polit. obec spojený, při silnici Rakovnicko-Zbirožské. — Druhdy byl osadou far-

Fot. Fr. Mrskoš.

CHRÁM SV. BARTOLOMĚJE V RAKOVNÍCE.

ní; dnes přifařen fil. chrám sv. Maří Magdalské ke Slabcům. K němu patří samota Kočkův mlýn. Slabce, pěkně rozložená ves na mírném svahu na silnici Rakovnicko-Zbirožské. Zde jest zámek, krásný park sídlícího tu knížete z Croy a pěkný románský chrám sv. Mikuláše z XII st. Obyvatelstvo zaměstnává se zemědělstvím. Sem patří Německé Slabce a samoty: Slabecký mlýn, Rybárna, dvůr Sádlno a Bor. Velkostatek jest o výměře 2.125 *ha*. Svinařov, čistě zemědělská obec, s prastarým poplužním dvorem a krčmou na zaniklé cestě Rakovnicko-Radnické. Něm. Slabce r. 1784 baronem Fr. Hildprandtem založené a přivolanými sem Žateckými chmelaři osazené. Chmel se však zde neudržel. Skupá, ves při silnici Rakovnicko-Zbirožské. — Obyvatelstvo zaměstnává se zemědělstvím. Severněji Rousinov, polit. obec spojená s Novou Vsí a hájovnou zvanou Vinice, dle pověsti založená lidem z Červené Rusi knížetem Břetislavem do Čech uvedeným, čemuž prý i nasvědčuje zdejší Polský rybník, Polský ovčín, názvy dosud obecně užívané. Jest zde pěkný farní chrám Narození Matky Boží. V lesnaté krajině Krakov, dědic to jména historicky památného hradu, po němž na severní straně dosud zachovány sříceniny. Přifařen k Petrovicům. Od r. 1890 má vlastní školu.

Fot. Fr. Mrskoš.

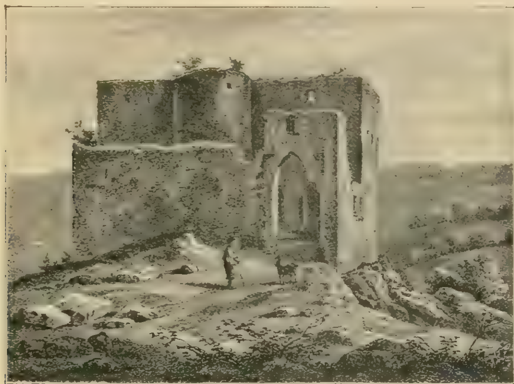

STARÁ ZVONICE NA HŘBITOVĚ V RAKOVNÍCE.

Poblíž jest Zámek Červený, správně Krakovec. Zámek tento puvodně byl předhradím památného Krakovce, jehož sříceniny na ostrohu stoku potoka Šipského a Krakovského tu dosud čnějí. K nim poslední léta lid z velkého okolí koná pouti k výroční paměti pobytu mistra Jana Husi. Po zániku Krakovce přezděn zámek v Červený zámek. K němu patří samoty: Jankovic mlýn, Zhoř, Nový Dvůr, Ovčín a cihelna. Skrovná, ale v planině Rakovnické daleko viditelná jest osada Zhoř při potoku téhož jména. Někdy zde byla tvrz, na jejímž místě stojí dnes lihovár, vodní mlýn a cihelna. Oujezd na silnici Rakovnicko-Zbirožské a potoku Tyterském skládá se ze dvou částí: z Velkého a Panského Oujezda. Při dvoře panství Křivoklátského, spojeného s lihovárem, zachován správou statku obývaný zámeček.

Chrám farní Nanebevzetí Matky Boží byl již v XIV stol. farním. Samostatná školní budova vystavena r. 1767, nově postavena r. 1843.

Na silnici Pavlíkovsko-Křivoklátské po svahu úrodném rozkládají se Všetaty se dvorem panství Křivoklátského a lihovárem, sýrárnou i rybničným hospodářstvím. V místě jest vodní mlýn a cihelna. Pavlíkov, na silnici Rakovnicko-Zbirožské, sídlo pošty a telefonní stanice. Úpravností, zemědělskou vyspělostí řadí se k předním obcím. Zemědělství, všímající se jak chmelařství tak ovocnictví, jest hlavním zaměstnáním obyvatelstva. Hvozd, jehož obyvatelstvo živí se zemědělstvím. Severněji Žďáry na planině Rakovnické, nejvýše položená osada, r. 1777 rozdělením stejnějmenného dvorce vzniklá, se samotou Di-

ZÁMEK KRAKOVEC
(dle staré rytiny).

vínem. Opodál Senec, bývalá tvrz. Obyvatelé živí se jednak zemědělstvím, jednak i prací v blízkých uhelných dolech a lomech pískovcových. V nejzápadnějším cípu okresu jest Zavidov, neveliká ves, jejíž obyvatelstvo po zániku uhelných dolů hledí si jen zemědělství. Příčina při silnici Rakovnicko-Královické. Kdysi stávala tu tvrz, manství to Křivoklátské. Obyvatelstvo zaměstnává se zemědělstvím a v uhelných dolech. Ke Příčině popisují se Žďáry, část Kolonie a samota Divín. Petrovice, ves s výstavným zámkem velkostatku Fürstenberského, spojeného s lihovárem, s pěkným pozadím zalesněného hřebene Petrovického lesa. Obec na svažině jmenovaného lesa dělí se ve dvě části: v Petrovice Dolejší, rozložené podél silnice Rakovnicko-Královické, a výše těchto Petrovice Hořejší s farním

chrámem Navštívení Matky Boží. S výšiny před hlavním vchodem chrámovým rozkošný naskytuje se výhled do údolí Podžbánského. Od několika rokuv opětně počíná se těžiti kamenné uhlí. Východně obce nalézá se lom syénitový.

Severněji Hostokryje, jejichž obyvatelstvo zaměstnává se zemědělstvím. Mocné vrstvy uhlí tou dobou netěží se. Okolní četné strže po léta vzorně se upravují. Šanov na potoce Řežském s chrámem Nanebevzetí Matky Boží již ve XII stol. doloženým. Obyv. živí se zemědělstvím, četně chmelařstvím. Lubná při silnici Rakovnicko-Královické. Obyvatelstvo živí se zemědělstvím a v okolních uhelných dolech i lomech. K Lubné patří samota Krčel s uhelnými doly a cihelnou, v druhé Lubenské cihelně odkryty prof. J. Kuštou bezpečné pozůstatky člověka diluvialního. Starobylý farní chrám zasvěcen sv. Jiří. Nad potokem Rakovnickým jsou Senomaty, druhdy kvetoucí městečko s prastarým farním chrámem sv. Vavřince a filiálním chrámem sv. Štěpána, nákladem českých bratří vystavěným, se dvěma vodními mlýny. Vynikající obec chmelařská. Zde žil jako tkalcovský pomocník básník samouk Frant. Chládek. K Senomatům patří samoty: Davidův mlýn a Na Občině.

Na úpatí Žbánu KNĚŽEVES, po městu Žatci nejchmelařštější osada v celé říši (r. 1905 měla 33.670 kop chmele) ležící na silnici Rakovnicko-Kněževeské a dráze Rakovnicko-Lounské i Krupsko-Kolešovické, s 227 d. 1.688 obyv. Od r. 1897 jest krásně upraveným městečkem s památným farním chrámem sv. Jakuba u prostřed rybníčka a obce. Od r. 1861 povoleny městečku dva výroční trhy. Od r. 1905 značným nákladem zařízena měšťanská škola. V katastru zdejším jsou dnes opuštěné, dosud nedotěžené uhelné doly. Pestrý a nevídaný jest tu život do tisíců jdoucích z celé vlasti v čase chmelobraní se tu každoročně scházejících česáčův všech povolání i stáří.

Veclov, převážně německá obec s dosti rozsáhlým chmelařstvím, s prastarým chrámem Všech Svatých. Svojetín, smíšená obec chmelařská. Někdejší uhelné doly zanikly a obyv. živí se dnes výhradně zemědělstvím. Chrášťany, vynikající obec chmelařská. Jižněji Přílepy, s parním mlýnem, cihelnou a mnohými velkými lomy pískovcovými. Sem přísluší samoty: Mrázkuv mlýn a Bělidlo. Obyvatelé živí se zemědělstvím, chmelařstvím a dílem obráběním i lámáním pískovce „Přílepského.“ Olešná, se samotou Cihelnou a hájovnou Na Borech. V místě nalézá se velkostatek knížete Fürstenberka s lihovárem a dosti mocným rašeliništěm k hospodářským účelům těženým. Obec zemědělská s vyvinutým chmelařstvím. Nouzov, nevelká obec zemědělská, jež mnoho příslušníků vysílá do zaměstnání v Přílepské lomy pískovcové. Nesuchyně na potoku stejného jména se 120 d. a 817 obyv., velká chmelařská obec požívající v oboru tomto jména

velmi dobrého. Povlčín, s Milotínem spojen v jednu polit. obec, na pěkném površí rozložený a bohatý historickou minulostí. Obec, živí se zemědělstvím, především vyvinutým svým chmelařstvím. Krupá, při dráze Buštěhradské a silnici Karlovarské, s památným opodál vsi na návrší nad potokem v sousedství vrchu Stráže (383 *m*) stojícím prastarým chrámem sv. Gottharda, někdy farním, sídlo rozvinulého chmelařství. Mutějovice, ves pěkně rozprostřená pod strmými svahy Žbánu v malé kotlince, sevřená daleko se rozkládajícími výbornými chmelnicemi, hlavním a vynikajícím to pramenem zaměstnání výstavné velké této obce se 158 d. a 1.096 obyv. Leží na křižovatce silnic k Žatci k Lounům. Žbánskými vraty procházejících i k Rakovníku vedoucích, s farním chrámem sv. Václava a parním mlýnem. Velhota jest jedinou obcí ležící na severním úpatí Žbánu, při silnici Mutějovicko-Lounské. Dříve dolovalo se tu na uhlí, nyní jsou zde velké lomy opukové. Obyvatelé zaměstnávají se zemědělstvím a chmelařstvím velmi rozsáhlým i zvučného jména. Hředle leží na úpatí Žbánu, při silnici Rakovnicko-Lounské, se 131 d. a 939 obyv. Patří k nejlepším chmelařským obcím; chmelu a vůbec zemědělství velká věnuje se péče. Část obyvatelů zaměstnána v uhelných dolech, v parním mlýně, dvou cihelnách. Farní chrám zasvěcen jest Všem Svatým. R. 1829 dne 23 srpna narozen tu básník samouk Frant. Chládek. Krušovice, sídlo fideikommissního velkostatku knížete Fürstenberka, s chrámem sv. Trojice, pivovárem parostrojním, lihovárem, cihelnou a rozsáhlým sadařstvím. Středem obce teče potok Červený, v katastru této obce pěkně upravený. Sem patří samoty: cihelna Ovčín, myslivna Bažantnice, mlýn Rabasův. Obyv. živí se rolnictvím, hlavně chmelařstvím a v závodech velkostatku.

Jižněji Lužná, na pokraji lesů Křivoklátských, se 192 d. a 1.448 obyv., s farním chrámem sv. Barbory, s četnými obytnými domy úřednictva a zřízenců dráhy a s hostincem na nádraží, na pokraji mohutných lesů, oblíbené to letní sídlo s blízkou Merkovkou na krásné dolině, U tří stolů, Štilovnou, Belišankou a Kateřinkou u chamotové továrny. Obyv. živí se zemědělstvím, v Rakovnické chamotce a při dráze.

Lišany, na Červeném potoku, na němž tu dochovány dva vodní mlýny, s farním chrámem Nanebevzetí Matky Boží. Obyvatelé živí se zemědělstvím, najmě chmelařstvím.

Opodál potoka Rakovnického jest ves Chlum. Zde stávala tvrz, obehnaná příkopy a valy. Sem popisují se samoty: myslivna Haná, Hájovna, Podchlum a kamenouhelné doly na Chladné Stráni.

Ant. Mohl.

XXIII. OKRES SLANSKÝ.

Celé území Slanského okresu má svah dle tekoucích vod, jež ubírají se ze západu k východu, aby se slily v potocích Červeném a Zákolanském, ústících do Vltavy. Vranský, Zlonický, Bakovský, Červený a Sv. Jirský či Knovízský potok, jež se vějířovitě sbíhají, rozdělují území okresu na větší nebo menší planiny s mírnými svahy a většinou s velmi úrodnou řepnou a pšeničnou půdou. Západní část okresu je značně vyšší a má lesnatý ráz sousedního okresu Novo-Strašeckého, severozápadní pak má povahu Podřipska, k němuž

Fot. Fr. Duras.

SLANÝ.

se i obyvatelstvo této krajiny svým občanským, národním a politickým vědomím ode dávna hlásí. Převážný díl okresu prostoupen je útvarem kamenouhelným, jenž také určuje spůsob života, socialní poměry a zaměstnání obyvatelstva jižního nejlidnatějšího území Slanska.

V okolí Zlonic vystupuje útvar permský a valnou část kamenouhelné pánve pokrývají opuky i pískovce útvaru křídového. Na dvou místech vyvřely čedičové vrchy Slanská Hora a Vinařický Vrch, jež dodávají výborný štěrk a dlažební kámen. Jehličnaté lesy rozkládají se souvisle jen po západní a jižní hranici, kdežto ostatní území je téměř bezlesé. Luk jest málo a chmel pěstuje se ojediněle u Zvoleněvsi a Řisut. Nejdůležitější plodinou je cukrovka, která se dodává nejen do čtyř cukrovarů v okresu, nýbrž i do některých cukrovarů

v okresích sousedních, a pak ječmen, jenž stal se již v obchodě oblíbeným proslulým. Ovocnictví pěstuje se soustavněji jen na velkostatcích, kdežto rolnictvo nevěnuje tomuto důležitému odvětví hospodářské práce pozornosti, jaké by zasluhovalo. Většina obyvatelstva okresu zabývá se zemědělstvím, malým průmyslem a obchodem, v jižním a západním území hornictvím a ve větších obcích průmyslových věnuje se práci tovární. Obchod podporují dráhy a to Pražsko-Duchcovská, která probíhá celým okresem a k níž připojuje se u Zlonic odbočka do Roudnice, pobočná státní dráha z Kralup ke Smečnu a Buštěhradská dráha vedoucí z Kralup do Kladna, jež se dotýká jižních hranic okresu Slanského na více místech. Celá soustava silnic aerárních a okresních (těchto je 226 *km*) usnadňuje spojení všech částí okresu.

Fot. Fr. Duras.

RADNICE V SLANÉM.

Zámožnost obyvatelstva možno posouditi dle úspor uložených v pěti peněžních ústavech (tři v Slaném, jeden v Zlonicích a jeden na Smečně), které spravují více než 18,000.000 K jmění. Že bylo území Slanské již od nepamětných dob hustě zalidněno, o tom svědčí četné, namnoze vzácné nálezy archaeologické, učiněné téměř na všech místech okresu, jež pro praehistorii Čech mají neobyčejnou důležitost. Za úsvitu dějin českých bylo Slansko obýváno kmenem Českým, jehož sídla sousedila s kmenem Lučanů na severu usazených. Město Slaný bývalo sídelním místem kraje Slanského a když se tento r. 1714 připojil k Rakovnickému, zůstalo jím dále až do r. 1849, kdy kraj Rakovnický splynul s Pražským. Okres Slanský náleží k nejrozsáhlejším a nejlidnatějším okresům v Čechách, neboť zaujímá plochu 295 km^2 a má v 58 obcích 56.761 obyvatel, z nichž 199 evang. (v Hobšovicích 18, v Libušíně 19, v Motyčíně 17, ve Slaném 46), 357 židů (v Libušíně 18, ve Slaném 15), ve

Vraném 17, ve Zlonicích 44) a 122 Němců (v Libušíně 28, ve Slaném 65, ve Vinařicích 12).

Král. město **SLANÝ** jest z nejstarších měst českých, rozložený na návrší sklánějícím se k Červenému potoku pod Slanskou Horou, má v 643 domech 9.491 obyv. (r. 1900). V r. 1907 je 669 domů a asi 10.500 obyv.

Fot. Fr. Duras.

VELVARSKÁ BRÁNA V SLANÉM.

Slaný jest sídlem okresního hejtmanství, okres. soudu, hlav. berního úřadu, revírního horního úřadu a okresního zástupitelstva. Z ústavů vyučovacích jmenovati sluší vyšší gymnasium, zimní hospodářskou školu, měšťanskou školu chlapeckou a dívčí, průmyslovou pokr., obchodní pokr. a městskou hudební školu. Město je pravidelně stavěno. Do hlavního náměstí obdélníkového tvaru ústí ze šesti stran ulice, jež jsou hlavními tepnami života městského. Ještě dnes jsou patrny obrysy starého města, jež bylo ohrazeno dvojitými hradbami a četnými baštami. Bývalá předměstí splynula v nové době úplně s vnitřním městem. Slaný byl založen na předhistorickém sídlišti, o čemž svědectví podávají četné nálezy na všech stranách města. Dle všeho vznikla tu osada na důležité obchodní cestě ze středu země do Německa při „slaném prameni", kde také založen hospic a při něm chrám sv. Gottharda (snad r. 1136). Osada stala se brzy místem trhovým a sídlem cúdy Slanské, příslušné ke kraji Pražskému. První určitá zmínka o Slaném jest v listině papeže Řehoře IX z roku 1239, kterou se potvrzují statky kláštera Kladrubského v kraji Slanském. Roku 1305 byl Slaný povýšen na město a opatřen hradbami, jež se staly městu a obyvatelstvu osudnými. 10 května 1371, právě o trhu, vypukl v městě požár a zničil nejen všecky domy, nýbrž i 2.000 lidí domácích a přespolních uhořelo. V době Husitské stál Slaný v popředí událostí.

Hned r. 1420 vypuzeni byli z města Benediktini a na jejich místo dosazen kněz podobojí. Když Slanští s Lounskými a Žateckými pobořili klášter v Postoloprtech a odtáhli ke Praze, přitrhl pan Vilém Zajíc z Házmburka k Slanému a položil se na Slanské Hoře. Předstíraje, že Praha poddala se králi Sigmundovi, zastrašil měšťany tak, že jej vpustili do města. Za nedlouho přitrhl sem z Mělníka sám král, v jehož družině byl i papežský legát Ferdinand, biskup Lucký, jenž nejen dal ze chrámu sv. Gottharda odstraniti vše, co souviselo s bohoslužbou kališnickou, ale spůsobil, že dva z obyvatelů, kteří se nechtěli

PRAŽSKÁ BRANA S CHRÁMEM SV. GOTHARDA V SLANEM
(dle staré rytiny)

vzdáti kalicha, byli upáleni. Město však brzy vzdalo se vojsku Pražskému, když táhlo od Chomútova skrze Slaný. Ve sporech mezi Pražany a Tábory dobyt byl Slaný po krvavém boji od Táborů a od té doby, až do bitvy u Lipan r. 1434, zůstalo město věrno Táborům. I v pozdějších dobách Slanští činně se súčastnili všech událostí v zemi. Poslové jejich byli r. 1451 při sněmě v Benešově a o rok později v Praze při volbě Jiří z Poděbrad za správce zemského a měšťan Slanský Bartoš Ptáček byl zvolen i do rady páně správcovy ze stavu městského.

Jiří Poděbradský prokázal městu mnohé milosti, za něž Slanští prokazovali se vděčnými tím, že na čelných místech postaviti dali

PARTIE Z OKOLÍ CHRÁMU SV. GOTTHARDA V SLANÉM.

Fot. Fr. Duras.

sochy tohoto krále, jež se v městě podnes zachovaly. V r. 1547 súčastnil se Slaný odboje proti králi Ferdinandovi I a byl zato pokutován ztrátou statků svých. Těžce dolehla na město doba Pobělohorská. Za své účastenství ve vzpouře potrestán byl Slaný snad nejkrutěji ze všech českých měst. Statky městské byly r. 1623 Jaroslavu Bořitovi z Martinic za 200.000 kop zastaveny a později prodány. Jen pětadvacátý díl dosavádních příjmu byl městu k uhrazení potřeb obecních ponechán a ten později ještě téměř o dvě třetiny ztenčen. Slaný byl zbaven i práva měst královských a stal se poddaným městem hrabat

CHRÁM SV. GOTTHARDA V SLANÉM.

z Martinic. Město drancováním různých vojsk, jež z Německa ke Praze táhla, bylo během třicetileté války téměř úplně zničeno. Noví majitelé těžce zkoušeného města hrabata z Martinic byli nuceni obyvatelstvu ulehčiti, městu některé svobody vrátiti a o zvelebení jeho se starati. Bernard Ignát z Martinic založil r. 1655 klášter Františkánský a o tři léta později Piaristskou kollej. V druhé polovici XVIII stol. stal se Slaný důležitou poštovní stanicí na nově zřízených silnicích ke Karlovým Varum a Lipsku. Probuzení národní bylo patrným v Slaném hned záhy, neboť se zde již v prvních letech XIX stol. hrálo divadlo česky. Zmáhající se průmysl, objevení ložisk uhlí v okolí Slanském, zřízení dráhy Pražsko-Duchcovské a rozvoj školství působily v rozvoj obce blahodárným spůsobem, žel, že tento rozvoj v posledních desítiletích

Fot Fr. Duras.

FRANTIŠKÁNSKÝ KLÁŠTER S CHRÁMEM NEJSV. TROJICE V SLANÉM.

značně byl zadržen. Obyvatelstvo Slanské stálo vždy v popředí života národního a již záhy chápalo se svépomoci, již vybudováno mnohé, co Slaný v popředí českých měst stavělo. Již r. 1864 založena byla obč. záložna, r. 1871 akc. plynárna, divadlo, museum, tělocvična, veřejná knihovna a čítárna. Neméně záslužnou činnost jevilo i okresní zástupitelstvo, jež zřídilo nemocnici, chorobinec, sirotčinec, okresní školku a postavilo krásnou okresní radnici v české renaissanci dle návrhu arch. Vejrycha, v níž umístěno jest též městské museum. Toto obsahuje mnohé cenné památky ze Slaného a okolí, zvláště duležité starožitnosti předhistorické, ukázky krojové, cechovní, sbírku mincí, některé pozoruhodné obrazy a ukázky staré keramiky.

Z bývalého opěvnění města zachovaly se ještě některé zbytky bašt se znaky a nápisy z XV stol., se sochami krále Jiří z Poděbrad, a Velvarská brána z r. 1460. Z bývalé Pražské brány, zbořené r 1841,

zazděny jsou některé ozdoby a poprsí krále Jiříka na budově městské opatrovny. Gothický děkanský chrám sv. Gottharda při bývalém Benediktinském klášteře byl původně románský. V nynější celkové podobě postaven byl v XV stol., z kteréžto doby pocházejí i cenné nástropní fresky v presbyteři, při poslední opravě chrámu odkryté. Hlavní vchod má bohatě řezaná dvojitá vrata gothická. Na vnější straně presbyteře jest mnoho zajímavých nápisův a letopočtu červenou hrudkou a epitafia z XVI stol. Při rozsáhlé budově kláštera Františkánského jest chrám Nejsvětější Trojice ze XVI stol. s několika slohovými oltáři a cennými obrazy, z nichž dva se Škrétovi připisují. Na hřbitovech ke chrámu přiléhajících jsou některé pozoruhodné pomníky z novější

Fot. Fr. Duras.

SLANSKÁ HORA.

doby. Město honosí se značným prumyslem, který jest zastoupen odbočným závodem akcijné spol. dříve Breitfeld, Daněk a spol., Scheinpflugovou továrnou na výrobky měděné, kovové a železné, akc. továrnou na strojená hnojiva a lučebniny, přádelnou, továrnou na motocykly, velocipedy a slévárnou, třemi tiskárnami a j. V dolech uhelných se od nějaké doby nepracuje. Zmínky zasluhuje značný obchod s obilím, zvláště s ječmenem. Peněžní ústavy občanská záložna, městská spořitelna a okr. hospod. záložna spravují téměř 17.000.000 vkladů. Nad městem vypíná se čedičová Slanská Hora, 326 *m* vysoká, na jejímž temeni bývalo předhistorické sídliště. Popelová vrstva až 3 *m* silná je důležitým nalezištěm hojných starožitností kostěných, kamenných, bronzových, hliněných, pazourkových a jiných, z nichž největší část ucho-

vána jest v zemském a ve Slanském musei a ve sbírkách rodiny Zahrádkovy.

Čtvrt hodiny od Slaného na východ jsou Ovčáry s chrámem sv. Václava a pozoruhodným sloupem vinařův i rybářů Slanských asi z r. 1600. Maličko dále jsou Blahotice, jež se připomínají již v XI stol., s allod. statkem, dvěma dvory a zámečkem. Dále při Červeném potoce Vítov, Žižice a Lunkov. Při všech těchto obcích učiněny byly hojné nálezy starožitností z různých dob. Při potoce Bakovském Hobšovice s farním chrámem sv. Václava, o němž jest zmínka již ve XIV stol., a severně odtud při Zlonickém potoce Skury, odkud pochází zvon s českým nápisem z r. 1400, chovaný nyní v zem. musei. Od Slaného severových. je ves Dolín s filiálním chrámem sv. Šimona a Judy, jenž býval již ve XIV stol. farním. Přímo od Slaného na sever Želevčice, kde stávala tvrz, a dále Bakov, ves, jež se připomíná již v XIII stol. a kde stávala výstavná tvrz, z níž před několika lety objeveny byly zbytky cenných renaissančních sgrafit ze XVI stol. V úrodné krajině při potoce Zlonickém jest městečko

Fot. Fr. Duras.

SLOUP VINAŘŮ A RYBÁŘŮ U OVČAR.

ZLONICE s 2.053 obyv. a 256 domy. Allodiální panství kníž. Kinského má 4321·24 *ha* půdy, z čehož tři čtvrtiny jsou pole, 21 dvorů, dva cukrováry, pivovár, sladovnu a pilu. Osada vznikla při hradu Staufu, jemuž lid říkal Stáf; jeho držiteli byli králové Čeští. V zámku stojícím na jeho místě jsou byty úřednictva a kanceláře. Farní chrám Nanebevzetí Matky Boží, jenž byl již v dobách předhusitských farním, jest z nejkrásnějších barokových staveb v Čechách. Byl postaven r. 1732 dle návrhů Kil. Ign. Dientzenhofra a ke konci XIX stol. arch. Ohmannem restaurován. Chrámu odkázal Bohuchval Valkoun z Adlaru r. 1623 statek Uhy u Velvar. Také pěkná baroková fara vystavěna

byla současně s chrámem dle návrhů Dientzenhofrových. Zlonice jsou důležitou stanicí na Pražsko-Duchovské dráze, k níž se připojuje odbočka do Roudnice. Obyvatelstvo městečka zabývá se většinou zemědělstvím, avšak i průmysl se zde v poslední době vzmáhá. Vedle panského cukrováru a pivováru je zde továrna na kůže, továrna na obrábění dřeva a výrobky cementové. Od Zlonic na sever jde se dvojitým stromořadem do **Budenic** s pěkným parkem a zámkem knížete Vchynského. Zde stávala tvrz, již hrabata z Martinic začali počátkem XVIII stol. přestavovati v zámek, který r. 1748 nový majitel Fil. Jos. hrabě Vchynský dokončil. V barokovém zámku jsou některé pozoruhodné malby, zvláště portraity hrabat Vchynských, kamna, nábytek, nářadí a j. Na cestě ke Zlonicům jest farní barokový chrám sv. Isidora,

Fot. Fr. Duras.

ZLONICE.

ke konci XVII stol. postavený, při němž jest nákladná hrobka rodiny Vchynských z r. 1840. Nejsevernější obec okresu je **Lukov** s fil. chrámem sv. Jiří ve spusobu románské rotundy. Na blízku městečko

VRANÉ s 185 domy a 1.104 obyvateli. Stará tato osada je sídlem panství kapituly sv. Víta na hradě Pražském s 8 dvory a 1879 *ha* půdy. Farní chrám sv. Jana Křtitele postaven byl v slohu barokovém r. 1761. V jeho kněžišti umístěno jest bronzové epitafium Petra Chotka z Vojnína z r. 1571, zhotovené zvonařem Brykcím z Cimperka. Barokový zámek z druhé polovice XVIII stol. chová drahocenný gothický zlatý kalich pocházející asi z XV stol.

Na silnici do Zlonic jest **Velký Páleč** se zbytky tvrze někdy Hrobčických z Hrobčic. Ve filiálním gothickém chrámu Narození Matky Boží, který byl již ve XIV stol. farním, jest gothická opuková křtitelnice ze XIV stol. a četné náhrobky bývalých majitelů tvrze. Od Vraného

k jihu jsou Vrbičany a nedaleko Klobuky, které se již v XIII stol. připomínají. U Klobuk učiněny byly četné nálezy starožitnické; tu také stojí v poli menhir z červeného pískovce, jemuž obyvatelé okolní říkají „kamenný muž." Farní chrám sv. Vavřince byl postaven r. 1729. V obci je akcijný rolnický cukrovár. Blízko jsou Čeradice a Malý Páleč, lépe Paleček, s pohanským pohřebištěm. Filiální chrám Navštívení Matky Boží, který byl v dobách starších farním, má znak Kekulů ze Stradonic. Na zvonici je krásný zvon, litý Brikcím z Cimperka. V nedalekých Stradonicích stávala tvrz Kekulů ze Stradonic, jichž potomci dosud žijí v Německu. Čtvrt hodiny od Slaného na sever jsou Lidice (Menší), dříve ves, nyní allodiální statek s chrámkem sv. Jakuba Většího, pak Votruby, Trpoměchy a Královice. Na silnici k Lounům je Písek a nedaleko Neprobilice, kde stávaly dvě tvrze a chrám zbořený v XVIII stol., z něhož zbyly náhrobní kameny Pětipeských a starobylá dřevěná zvonice. V levo od silnice jsou Kvílice, jež se připomínají již r. 1211, s novým farním románským chrámem sv. Víta, silnice pak protíná Třebíz, rodiště povídkáře Václava Beneše Třebízkého, jehož pomník od Procházky a Hergesella stojí „nad skalami". V Třebízi bývala tvrz s bílou věží, jež náležela Křižovníkům Svatojanským a v níž prý bývaly vězněny jeptišky z kláštera v Pan. Týnci. V severozápadním cípu okresu Slanského jsou Malé a Velké Horešovice, v jejichž blízkosti učiněny četné nálezy archaeologické, nejcennější z nich zlatá mince římská z doby císaře Valentiniana. Při vsi byla tvrz a chrám sv. Petra a Pavla, který byl již ve XIV stol. farním. Nejzápadnější obcí okresu je Bilichov na pokraji rozsáhlých lesů botanicky zajímavých.

Od Slaného na západ, při důležité Karlovarské silnici, jsou Tuřany s menšími uhelnými doly a s poutnickým farním chrámem Nanebevzetí Matky Boží, kde za oltářem ukazují pouta a ostruhu, jež prý zde Odolan Pětipeský zavěsil, když se vrátil ze zajetí tureckého. Nedaleko odtud je Byseň, se zbytky tvrze. Půl hodiny k jihu leží Studněves s cukrovárem a velkým mlýnem hrab. Clama z Martinic a na hranicích okresu Řisuty, naleziště starožitností i koster Ounětického typu. Filiál. chrám sv. Jakuba býval farním. U vsi je tvrziště s patrnými valy a příkopy. Půldruhé hodiny od Slaného na jihozápad vypíná se 352 *m* vysoko hrad a město

SMEČNO o 236 d. (r. 1907 již 257 d.) a 2.531 obyv., jehož připomíná již Kosmas. R. 1510 povýšena byla ves Smečno na městečko a o pět let později na město, ale jméno jeho změněno v Muncifaj (z Mons Fagi). Od r. 1832 jmenuje se opět Smečno. Město bylo dosti chatrně ohrazeno a mělo tři brány, z nichž však na naše dny žádná se nezachovala. Smečno bylo několikrát stíženo ohněm. Starobylý zámek hrabat Clamů z Martinic tvoří pravidelný obdélník s příkopem, v němž

*

chována bývala zvěř. Mohutná stavba založena byla v nynějších rozměrech Bořitou z Martinic a jeho manželkou Annou Dražickou z Kunvaldu ke konci XV stol. a znovu přestavěna r. 1586 Jiříkem Bořitou z Martinic, takže má ráz staveb XVI stol.; jen gothická věž východní, v níž je kaple, odnáší se rázem do XV stol. Do zámku vchází se nyní po kamenném mostě branou, nad níž zdvihá se mohutná věž o čtyřech poschodích s pěknou gallerií a dvojitou bání. Uvnitř zámku jest zmíněná již památná kaple sv. Anny s krásným skládacím oltářem a jinými pamětihodnostmi, dále obrazárna, knihovna, důležitý archiv, rodinný nábytek hrabat z Martinic, kamna z r. 1603 a j. V zámeckém parku jest zahradní pavillon, navržený Dientzenhofrem s temperovou

ZÁMEK VE SMEČNĚ
(dle staré rytiny).

nástropní malbou. Před zámkem stojí bohaté pískovcové sousoší Nejsv. Trojice od Ig. Platzra z r. 1744. Děkanský chrám Nejsv. Trojice byl částěji opravován a má ráz gothicko-renaissanční. Pozoruhodný jest čistě renaissanční portál a uvnitř chrámu náhrobky pánův a hrabat z Martinic. Panství Smečanské má 17 dvorů, cukrovár, pivovár a 5548·87 *ha* půdy. Nedaleko Smečna jest lázeňské místo Šternberk (dříve Bílý Újezd). Zde stávala dříve tvrz. V lázních hledali úlevy na sklonku svého života Jos. Jungmann, který tu psal své známé zápisky, a Karel Havlíček. Západně odtud jest ves Ledce, naleziště hrobů s různými starožitnostmi. V obci je kaple sv. Jana Křtitele a na domě č. 3. pozoruhodný kamenný relief „Kladení Krista do hrobu“. Na cestě ze Šternberka k Slanému je ves Přelíc, naleziště starožit-

ností, s filiál. chramem sv. Petra a Pavla, který byl již r. 1361 farním; z původní románské stavby zbyl ozdobný portál. Na starobylé dřevěné zvonici je památný zvon s nejstarším českým nápisem z r. 1380. Jižně od Smečna je velká obec Libušín s 275 d. a 4.087 obyv., nad níž se rozkládá hradiště; na něm patrny jsou trojí valy a o bývalém sídlišti svědčí četné nálezy starožitností. Starožitný chrám sv. Jiří*) se hřbitovem chová cenné obrazy dvanáctera apoštolův. Naproti hradišti, na druhé straně hlubokého úvalu, říká okolní lid, „na starých zámcích," kde prý stával původní hrad Libušín, jenž dle pověsti s hradištěm spojen býval koženým mostem. Libušín vzrostl rychle z nepatrné osady, čítající před objevením ložisk uhelných 85 domů a 780 obyv., na obec, jež r. 1907 má 320 domů a asi 4.600 obyv. a obě obecné školy zdejší mají po 16 třídách. V katastru Libušínském jsou troji uhelné doly (Janův, Schöllerův a Maxův), které dávají ročně 10.000.000 *q* uhlí. V nedalekém dolu Mayrau u Vinařic dobývá se 4,500.000 *q* ročně. Nad Vinařici, jež mají ve 154 d. 1.585 obyv. a v jichž okolí nalezeny cenné starožitnosti, zdvihá se 410 *m* nad hladinou moř. mohutný čedičový Vinařický vrch, nejvyšší to místo okresu Slanského. Čtvrt hodiny odtud jsou velké obce Motyčín s 358 d. a s 4.026 ob. a Hnidousy se 197 d. a s 2.467 obyv. Třebichovice, konečná stanice dráhy Kralupsko-Smečanské, jsou známy nálezem lidské lebky v hloubce 2 *m* v diluvialním nánosu. Na téže dráze jsou Saky i Jemníky a nedaleko dvě lidnaté obce Pchery a Humny, mající dohromady ve 222 domech 2.416 obyv. Při všech těchto osadách nalezeny starožitnosti. Farní chrám sv. Štěpána ve Pcherách byl již r. 1352 farním. Směrem k Slanému jsou Netovice, kde dle mínění archaeologů bývalo pohřebiště lidí usedlých na Slanské Hoře. Tam, kde dráha přetíná silnici od Prahy, jest ves Knovíz, jež se připomíná již v XI stol. U vsi, „na Hrudném," nalezeny byly rozné předhistorické nástroje, kadluby na slévání kovův a roztříštěné zbytky lidských kostí s patrnými známkami lidožroutství. Filiální, původně gothický chrám Všech Svatých, býval farním a obsazovací právo náleželo královnám českým. Na křižovatce dráhy Pražsko-Duchcovské a Kralupsko-Smečenské jest ves Podlešín (Potleštín neb Padlešín), kde bývala tvrz, dále Zvoleněves, mající jméno od vladyky Zvolena. Také zde je bohaté naleziště starožitností, z nichž zvláštní zmínky zasluhují kamenné kadluby na slévání bronzu. Tvrz stávala na místě nynějšího zámku, postaveného počátkem XIX století. Farní chrám sv. Martina chová některé náhrobky z XVI a XVII stol. V obci čítající ve 130 domech 1.203 obyv. jest cukrovár a sídlo panství náležejícího k soukromým statkům císařským, jež má 8 dvorů, cukrovár, pivovár a 1962.74 *ha*

*) Viz obrázek na str. 327, omylem opatřený podpisem „Hudlice".

půdy, z největší části orné. Na návrší k jihozápadu jsou Želenice (Želunice), naleziště starožitností, z nichž nejvzácnější je velká bronzová spona z VIII neb IX stol., r. 1843 vykopaná, chovaná v zemském musei. Ves uvádí se již v X stol. a filiál. chrám sv. Jakuba Většího byl původně románský. Na jižní hranici okresu při Buštěhradské dráze jsou lidnaté obce Volšany, Brandejsek a Cvrčovice, celkem se 255 d. a 3.121 obyv., s uhelnými doly Rak. Uh. státní dráhy. Při dráze Pražsko-Duchcovské v jihovýchodním výběžku okresu Slanského je Koleč se 147 d. a 1.094 obyv., s dvorem, náležejícím k soukrom. císařským statkům, který se připomíná již r. 1135. Po bývalé tvrzi není již památky. Zámek nemá nic pozoruhodného. Ve farním chrámu Nejsvět. Trojice z r. 1714 jest cenné kostelní barokové nádobí z počátku XVIII stol. a obrazy, připomínající školu Škrétovu. Na faře chová se cenný obraz sv. Maří Magdalské od Brandla. Pod nedalekou Budčí, jež je již na půdě okresu Smíchovského, jsou vsi Mozolín a Týnec se studánkou, k níž dle pověsti chodíval sv. Václav z Budče pro vodu.

Ant. Ctibor.

XXIV. OKRES VELVARSKÝ.

Velvarský okres má na území 216·85 km^2 39 obcí a 16 osad, v kterých bydlí 29.885 obyvatel, z nichž jen 28 osob bydlících v Kralupech a nejbližším okolí přihlásilo se k obcovací řeči německé. Většina obyvatelstva je náboženství katolického. 657 evangelíků (v Chržíně 34, v Budohosticích 30, v Kralupech 35, v Lobči 72, v Mikosicích 33, v Mlčechvostech 67, v Sázené 43, ve Velvarech 61) hlásí se ke sborům v Libšicích a Ledčicích. Židů je 359 (v Ješíně 23, v Kralupech 127, ve Velvarech 81).

Vltava vstupuje na území okresu Velvarského právě v těch místech, kde ji přehrazuje zdýmadlo postavené mezi Libšicí a Dolany a mocným obloukem zahýbá se mezi Vepřkem i Dušníky ze směru severního na západ. Tok Vltavy dělí okres na dvě nestejné části, z nichž část na pravém břehu je menší a méně úrodná, ježto má půdu lehkou, proniknutou pískem a štěrkem. Východní část okresu zachovává ráz ostatního Podřipska, k němuž náleží, tvoříc úrodnou planinu, jež se při potocích Hospozínském, Zlonickém, Bakovském, Červeném a Svatojirském mírně snižuje v údolí, jsoucí z nejúrodnějších krajin všeho království. Téměř horský ráz má však údolí potoka Zákolánského, které je na pravém břehu vroubeno sráznými, z větší části zalesněnými

stráněmi původu silurského, na levém pak končí se kamenoúhelná pánev Slansko-Kladenská, jež je zjevna vrstvami uhlí, zde na den vycházejícími.

Okres Velvarský jest z nejúrodnějších krajin Českých a rodí obilí zvláště ječmen, cukrovku, jež zásobuje pět cukrovarů v okresu, a něco, chmele, který se u Vepřku a Ouholic pěstuje. Hojné jsou zahrady podél Vltavy, jež rodí jablka a proslulé švestky. Vinic není. Lučin a lesů je málo. Jen ojedinělé háje, jichž převahou listnaté stromoví kryje úvaly a stráně neschopné k orbě, dodávají na mnohých místech krajině poněkud rozmanitosti a malebnosti. Zemědělství je velice po-

Fot. Fr. Duras.

CHRÁM SV. KATEŘINY A RADNICE VE VELVARECH.

kročilé, podporováno jsouc příznivou polohou, výbornou půdou a inteligencí obyvatelstva, jež je známo svojí občanskou probudilostí a mohutně vyvinutým vědomím národním.

Že bylo Velvarsko již v dávných dobách zalidněno, o tom svědčí četné nálezy starožitností z doby praehistorické. V dobách kmenového rozdělení Čech náleželo obyvatelstvo zdejší ke kmeni Čechův a v první době křesťanství přiděleno Velvarsko z větší části k dekanátu Řipskému, z menší pak k Chlumínskému.

Obyvatelstvo severní části okresu zaměstnává se většinou zemědělstvím, jižní část však nabývá čím dále tím více povahy průmyslové. Četné železnice, jež se sbíhají ve vlastním kommunikačním středisku

okresu Kralupech ze šesti stran, pak spojovací dráha ze Zlonic do Roudnice, jež prochází severozápadním koutem okresu, a splavná řeka Vltava podporují rozvoj průmyslu i obchodu, jemuž třeba jen více podnikavosti a iniciativy se strany českého obyvatelstva. Silnice jsou hojné a v dobrém stavu. Železný most se zdýmadlem kombinovaný, postavený nákladem říšským, vede přes Vltavu u Veltrus, železniční most Severní dráhy u Kralup a devět přívozů na Vltavě umožňuje spojení obou částí okresu, rozkládajících se na obou březích Vltavy. Peněžní síla okresu patrna je v sedmi peněžních ústavech (3 ve Velvarech, 2 v Kralupech a po 1 v Hostíni i Kmetněvsi), jež spravují celkem 8 a půl mil. korun jmění svěřeného.

Fot. Fr. Duras

HŘBITOVNÍ CHRÁM SV. JIŘÍ VE VELVARECH.

VELVARY, král. město čítající ve 280 domích 2.392 obyvatel, sídlo okresního zastupitelstva, okres. soudu, berního úřadu, měšťanské školy chlapecké a dívčí a průmyslové pokr. školy. Je to zemědělská obec, jejíž vzrůst v posledních desetiletích značně ochábl. Průmyslové podniky zastoupeny akciovým cukrovárem a chemickou továrnou na ledek i ledek draselnatý, zřízenou na místě, kde před léty anglická společnost učinila pokus s dolováním na uhlí, třemi mlýny, třemi strojnými dílnami zámečnickými, výrobou sodové vody a elektrárnou. O založení osady a původu jména

PRAŽSKÁ BRÁNA VE VELVARECH.

mnohé smyšlenky byly báječny. Jisto je, že zde v dávných dobách při Červeném potoce v krajině úrodné vznikla tvrz Malovary, r. 1302 připomínaná, a při ní založena byla osada, jež výhodně jsouc na cestě z Prahy do Saska položena, během doby vzrostla a stala se střediskem okolní lidnaté krajiny. Za Karla IV byla povýšena osada tato na městečko a za Vladislava II r. 1482 na město, r. 1593 na město královské, jemuž sázel rady sám nejvyšší purkrabí. Město nemělo pohnutých dějin, neboť položeno jsouc v rovině a pohřešujíc důkladného opevnění, nemělo zvláštního strategického významu. R. 1639 vypáleno od Švédů. Poblíž města nalezeny starožitnosti praehistorické. Z památek dob minulých sluší uvésti děkanský chrám sv. Kateřiny ze XIV st., který roku 1620 shořel a nákladem pražského měšťana Tůmy z Podhořan a rodin Hrobčických i Pětipeských znovu vystavěn byl. R. 1701 opraven byl v slohu barokovém a 1906 přestavěn byl v původním gothickém slohu. Po levé jeho straně stojí věž, původně mnohem vyšší. — U chrámu stojí velmi cenná baroková socha sv. Kateřiny. Hřbitovní chrám sv. Jiří je zajímavá stavba z přechodu gothiky do renaissance, zbudovaná r. 1613 až 1616, nákladem Jiřího Pechara, který založil a nadal též u chrámu špitál pro 6 chudých. Ve chrámě jest pozoruhodný krásně řezaný oltář z r. 1678, v jehož bohatém rámu obraz sv. Jiří od Petra Maixnera. Na náměstí socha Panny Marie z r. 1718. Zde je též radnice, pocházející z první polovice XVIII stol. Z bývalých opevnění zustala jen Pražská brána s pěknou trojpatrovou věží a v západní části fortna. Západně města jest chrám Všech Svatých původně románský, stojící na místě, kde stávala tvrz Hrádek se zaniklou osadou Malovary, jejíž jméno nesla dříve Malovarská neb i Slánská brána a připomíná dosud Malovarský rybník. Městské museum chová některé obrazy snesené z místních

Fot Fr Duras.

MARIÁNSKÝ SLOUP NA NÁMĚSTÍ VE VELVARECH.

chrámů, chrámové nářadí, památky cechovní a j. Před radnicí jest mohutný a v bohatém rokoku vypravený Mariánský sloup se sochami českých patronu z r. 1716.

Západně Velvar na potoce Zlonickém osada Nabín s filial. chrámem sv. Barbory, který býval již v dobách předhusitských farním. Na hřbitově starobylá dřevěná zvonice. Výše na témž potoce Bratkovice, Bradkovice, dříve Bratrkovice, kde stávala kdysi tvrz s kaplí Matky Boží z r. 1808, válcovým mlýnem a cihelnou. Severně od jmenovaných osad při potoce Hospozínském největší katastrální obec okresu (1063 *ha*) Černuc, ves se 157 d. a s 1.002 obyv. někdy majetek Vršovcův, od r. 1143 nepřetržitě příslušenství kláštera a pak panství Doksanského, s kaplí sv. Linharta z r. 1884 a válcovým mlýnem. Hospozín, ves se 121 d. a 1.055 obyv., s cukrovárem a velikým poplužním dvorem knížete Vchynského. Zde stávala tvrz, jež přestavěna okolo roku 1670 na zámek zbudovaný do čtverhranu; zámek tento roku 1836 přeměněn v dům, kdež nyní bydlí panští úředníci. Filiální chrám Stětí sv. Jana Křtitele v nynější pozdně gothické podobě s renaissančními přístavky z roku 1595 má krásný renaissanční portál, zajímavou kazatelnu z pískovce a náhrobky pánu Hrobčických z Hrobčic. V Hospozíně jest knížecí, cukrovár, mlýn, cihelna a ovčín. Velkostatek deskový téhož jména o výměře 750 *ha* jest majetkem knížete Vchynského a slyne výtečným štěpařstvím i ovocnictvím. V blízké bohaté vsi Kmetiněvsi jest farní chrám sv. Václava v nynější podobě z r. 1730. Nejsevernější osada okresu jest Paršenk (Bergschenke), která vznikla u zájezdní hospody na

Fot. Fr. Duras

PORTÁL CHPÁMU SV. JANA KŘTITELE V HOSPOZÍNĚ.

říšské silnici, s kaplí sv. Jana Nep. z r. 1711 v krásném a hojně ozdobeném baroku.

Na severovýchod Velvar je bývalé sídlo zemanské a od r. 1696 svobodná ves Budohostice dříve Buděhostice, jímž naproti malebně na příkré stráni rozložen Chržín se 157 d. a 1.073 obyv., s farním (od r. 1723) chrámem sv. Klimenta na návrší nade vsí, v nynější podobě z r. 1691. Na hřbitově chržínském je pomník Ant. Strnada, proslulého hvězdáře a professora pražské university, který zde byl r. 1799 pochován. Doleji u Červeného potoka Sazená, ves a kdysi příslušenství kláštera Doksanského. Spustlý zámeček má ještě některé renaissanční ozdoby, jež svědčí o bývalé výstavnosti jeho. Nad týmž potokem jsou Nové Ouholice, jež založeny byly obyvatelstvem Starých Ouholic, když tyto byly povodní 28 února r. 1784 téměř úplně zničeny. Při ústí Červeného potoka do Vltavy je ves Vepřek na výšině se starobylým farním chrámem Narození Matky Boží, který se již ve XIV stol. připomíná. Ve vsi jest mlýn. Na mnohých místech učiněny důležité archaeologické nálezy, z nichž zvláštní zmínky zasluhují kadluby na slévání bronzu. Zbytek tvrze zašel r. 1810. V okolí pěstuje se chmel. Níže, při Rak.-Uherské státní dráze při Vltavě Mlčechvosty, důležité naleziště archaeologické.

Fot. Fr. Duras.

KAZATELNA CHRÁMU SV. JANA KŘTITELE V HOSPOZÍNĚ.

Nejdůležitějším kommunikačním, průmyslovým i obchodním střediskem okresu Velvarského jsou

KRALUPY NAD VLT., které jsou také nejlidnatější obcí okresu. Město Kralupy vzniklo spojením dvou sesterských obcí Kralup a Lobče. Obě obce byly před r. 1850 nepatrnými osadami majícími asi 40 čísel, avšak šťastnou polohou staly se během padesáti let jedním z nejdůleži-

KRALUPY N. VLT.

Fot. Karel Kaplan.

tějších průmyslových míst v král. Českém. V Kralupech, jež leží na trati Rak.-Uh. státní dráhy vedoucí z Prahy do Podmokel, sbíhají se dráhy: Buštěhradská dráha z Kladna (r. 1855), Severní dráha od Neratovic (1865) a místní dráhy z Velvar (1881) a ze Smečna (1882). Ležíce pak u splavné Vltavy, mohou se Kralupy vyšinouti mezi nejvýznačnější průmyslová a obchodní místa v království, bude-li dostatek podnikavosti v kruzích tomu povolaných. Minulost Kralup nepřipomíná význačnějších událostí. První zmínka o Kralupech děje se v listině Břevnovské r. 993. Za času krále Václava I. uvádí se Francouz

Fot. Karel Kaplan.

CHRÁM P. MARIE A SV. VÁCLAVA V KRALUPECH

Champnois, podkomoří královny Constancie jako bezprávný majitel vsi Kralup. Po jeho smrti byly Kralupy dědicům odňaty a vráceny Křižovníkům Pražským (před r. 1253), jimž již dříve patřily. Tvrz, jež stávala v místech nynější chlapecké školy, zanikla nejspíše již v XV st. Různé nálezy archeologické učiněny na všech stranách města a jsou důkazem, že byla krajina zdejší záhy osazena. Kralupy nabyly významu teprvé postavením Buštěhradské dráhy z Kladna do Kralup r. 1855. Hned v tomto roce založena zde první chemická továrna, která koupí přešla do rukou Rakouského spolku pro chemickou a hutnickou výrobu a vedena je jako filiální závod továrny v Ústí n. Lab. Kralupský závod postaven je na ploše 8 *ha* 56 *a* a 87 m^2 a zaměstnává přes 300 lidí. V roce 1865 provedeno bylo železniční spojení z Kralup do Neratovic a do Turnova a o čtyři léta později postaveny byly v místě dva akciové cukrovary. Vedle uvedených průmyslových závodů jsou v Kralupech dílny Severní a Buštěhradské dráhy, pivovar (vaří 24.000 *hl* roč.), sladovna, továrna na smaltované zboží, továrna na zpracování dehtu, raffinerie minerálních olejů, továrna na motory a hospodářské stroje, továrna na součástky automobilův a motobicyklů, pět cihelen, z nichž tři kruhové, a dva velké mlýny. Také menší průmysl, zvláště zámečnický a strojnický, je zde čestně zastoupen. Z obchodních odvětví zasluhuje zmínky obchod s dřívím a uhlím a obchod obilní, který je podporován plavbou na Vltavě. Kralupy měly při posledním sčítání lidu 4.722 obyv., (2403 muž., 2319 žen., 107 evangel. 127 židů) a 378 domů. Ke konci r. 1906, dle soukromého sčítání, měly již v 450 domech 5.600 obyv. Krásný nový farní chrám, zasvěcený Matce Boží a sv. Václavu, zbudován byl nákladem proboštа hradu Pražského dr. E. Terše v moderním slohu gothickém skrze architekta Rudolfa Štecha r. 1895 a samostatná fara při něm zřízena r. 1906. Chrám jest elegantní stavba se štíhlou průčelní věží. O vzdělání mlá-

Fot. Fr. Duras.

„VEČEŘE PÁNĚ“ V CHRÁMU NAROZENÍ SV. JANA KŘTITELE V ZEMĚCHÁCH.

deže postaráno měšťanskou školou dívčí a chlapeckou, která má též zvláštní učebný kurs a prumysl. pokr. školou o šesti třídách. Město mile dojímá úpravnou moderní výstavností svou.

Na západní straně s Kralupy bezprostředně souvisí Mikovice, též Minkovice, velká obec se 158 d. a s 1.344 obyv., jež se připomíná poprvé r. 1337. Naleziště starožitností z doby Ounětické. Výstavná tvrz někdy v místě nynějšího dvora, příslušenství císařských soukromých statků, byla v třicetileté válce zpustošena. Býval zde pivovár a vinice, jež připomínají dosud rozsáhlé sklepy při dvoře. V blízkosti nad Zákolanským potokem Minice s farním chrámem sv. Jakuba,

Fot. Karel Kaplan

ZÁMEK V NELAHOZEVSI.

v nynější podobě z r. 1668 až 1678 a mlýnem. Směrem k Tursku v poli učiněn hromadný nález bronzu. Výše nad potokem v Rusavkách hradiště na vrchu 267 *m* vysokém, tedy na nejvyšším místě v okresu. Blízko při Buštěhradské dráze v malebné krajině jsou Votvovice, ves se 120 d. a 966 obyv., s kaplí sv. Prokopa z r. 1715, se sklárnami a uhelnými doly.

Půl hodiny od Mikovic při potoce Svatojirském jsou Zeměchy s farním chrámem Narození sv. Jana Křtitele, vystavěným na sříceninách dřívějšího chrámu r. 1723 skrze velkovévodkyni Toskánskou Marii Annu Františku, majitelku panství Zvoleněveského. Ve chrámě jest zajímavý obraz Večeře Páně, pocházející asi z konce XV století, který býval v Betlémské kapli. Je řezán z lipového dřeva a jest pozoruhodný jak uměleckým provedením, tak místem odkud pochází. R. 1786

byl v Praze dražbou při zrušení kaple Betlemské prodáván, jistým rolníkem koupen a sem darován. Nad týmž potokem Volovice, dříve Olovice s pivovárem a někdy tvrzí, Nouměřice, dříve Neumiřice, kde se narodil r. 1539 Martin Bacháček Nouměřický z Nouměřic, proslulý rektor university Pražské, též někdy s tvrzí, a Kamenomost, původně Most Kamenný, kde stojí předhistorický menhir z hrubozrného pískovce, naproti němu pak objeveno předvěké sídliště. Na cestě z Kralup podél Vltavy k severu, vroubené pískovcovými skalami zajímavých tvarů, jež proráží prukop Rak.-Uh. státní dráhy, rozkládá se Nelahozeves se slavným zámkem, jejž zbudovali

Fot. Karel Kaplan.

VCHOD DO ZÁMKU V NELAHOZEVSI.

Florian a Blažej Gryspekové z Gryspachu. Původně tu stávala tvrz, někdy zboží kapituly Pražské, již r. 1552 zakoupil důvěrník Ferdinanda I Florián Gryspek z Gryspachu a jal se ihned budovati náhradou za zpustlou tvrz nový nádherný zámek v nejčistším slohu renaissančním a ozdobil jej nákladně výtvory uměleckými. Po smrti otcově r. 1588 pokračoval ve stavbě Blažej Gryspek, ale nedostavěl ho, načež vdova jeho panství stavbou zadlužené prodala r. 1621 paní Polyxeně z Lobkovic. Zámek zdvihá se malebně na příkré skále nad Vltavou a má podobu pravidelného čtverhranu, s diamantovou rustikou a sgraffity na vnějších stěnách, uvnitř s bohatým sloupením a značně povystoupilými římsami, krásnou branou v jihozápadním risalitu a nádherným vlašským krbem. Nad střechou vznáší se štíhlá hodinová věž italského spůsobu. Skvostná někdejší zahrada jest spustlá. Památný zámek tento jest nyní

velice sešlý, dosud však mohutná stavba a některé zbytky zachovaných okras svědčí o neobyčejné výstavnosti a nádheře tohoto šlechtického sídla. Zde byla Gryspekova veliká knihovna a obrazárna, v níž chována i prastará podobizna Jana Žižky. Od r. 1623 jest Nelahozeves majetkem Roudnické větve knížat z Lobkovic, ale zámek nebyl jimi nikdy obýván. Fideikomissní panství má 1087·73 *ha* výměry. Zámek utrpěl velice v třicetileté válce, neboť byl vojskem několikrát vydrancován a co zbylo cenného, odneseno bylo na zámek Roudnický, kde dosud krásně vyřezávané dvéře zdobí některé skříně. Budova jest jen částečně způsobilá k obývání. Do prostranného nádvoří vchází se od

Fot. Fr. Duras.

NÁDVOŘÍ ZÁMKU V NELAHOZEVSI.

západu po mostě pěknou branou. Jižní strana nádvoří není zastavena. Nejzachovalejší je strana severní a má pěkné sloupy, gallerii a některé zbytky sgraffit. Vnitřek zámku, aby byl k obývání způsobilý částečně opraven byl německými jeptiškami, které zde měly až do nejnovější doby pensionát. V některých místnostech jsou ještě kassetové krby. Celý zámek vyžadoval by nákladných oprav, jež by tuto stavitelskou památku zachrániti mohly, aby se nestala v nejbližší době smutnou zříceninou. Park na jižní straně na srázném svahu k Vltavě založil dr. Štelcinger, který zde asi uprostřed XIX st. bydlil. Ve vsi pod zámkem gothický farní chrám sv. Ondřeje, který má presbyteř ze XIV a náhrobky z XVI a XVII stol. Níže nad Vltavou jest osada

Miřovice s pivovárem. Zde stával dřevěnný most, který r. 1755 na kamenném podkladě postavil Jan Pantzenberger, načež byl povodní r. 1784 stržen. O něco výše než tento stával, zřízeno jest na Vltavě zdýmadlo spojené se železným mostem, vedoucím po staré říšské silnici do

VELTRUS, od r. 1899 městečka se 194 d. a 1.397 obyv., známého výletního místa a letního sídla při rozsáhlém parku, majícím 116 *ha* rozlohy. U Veltrus v cihelně byla nalezena keltská mince. Ves připomíná se poprvé v listině z r. 1226. Farní chrám sv. Jana Křtitele jest u velmi chatrném stavu a bude v nejbližší době nahrazen novým. V parku je lovecký zámek v rokokovém slohu, vystavěný Janem Rudolfem hrabětem Chotkem z Vojnína na počátku XVIII stol. Zámek, jsa nápodobením zámku ve Fontainebleau, byl původně stavěn do podoby kříže s kruhovitým středem, ale r. 1744 byla hvězdovitá křídla prodloužena, tak že nyní z mohutné rotundy čtyři křídla paprskovitě vybíhají. Zámek bývá obydlen a chová velmi cenné kusy nábytku, nádobí a rodinných památek hrabat Chotků, z nichž zvláště pozoruhodny jsou některé obrazy. Zde pořádána byla při návštěvě císařovny Marie Terezie r. 1754 první výstava českých výrobků. Podnes pěkný pavillon opodál zove se pavillonem Marie Terezie. Veltrusy jsou sídlem správy fideikommisního panství hrabat Chotků z Chotkova a Vojnína, které zabírá 9 dvorů, cukrovár, lihovár, pivovár a 2.064·97 *ha* půdy, z níž větší část jsou role. V parku, nyní dosti zanedbaném, jsou některé zajímavé chrámky a pavillony v různých slozích provedené. Za-

Fot. Fr. Duras

NÁDVORNÍ PORTÁL ZÁMKU V NELAHOZEVSI.

jímavý jest i Červený mlýn, opodál vsi, v gothickém slohu z cihel zbudovaný s krásným portálem a římsovím. Ve Veltrusích vznikl novou dobou klášter německých jeptišek Sester křesťanské lásky s dívčím pensionátem a německou školou. S parkem souvisí daňčí obora s četnými koloniemi vran, jichž melancholický skřek daleko jest slyšeti. Pod vrchem Dřínovským 243 *m* vysokým, z něhož je pěkný rozhled po širé nížině mezi Vltavou a Labem, ves Dřínov; opodál jest rozsáhlé staroslovanské hradiště. Severně leží Hostíň, druhdy Hostina, s farním chrámem Nanebevzetí Matky Boží, který byl původně románský, ale za prvých dob gothiky byl přestavěn. Z té doby pochází

Fot. Karel Kaplan.

ZÁMEK VE VELTRUSÍCH.

kněžiště a stará věž v průčelí. Na hřbitově baroková kaple Božího Těla, centrálně osnovaná, r. 1736 Filipem knížetem z Lobkovic postavená, s pěknou nástropní malbou. Na dráze Kralupsko-Neratovické jsou Oužice s cukrovárem. Jižně Kralup na levém břehu Vltavy jsou Dolany někdy s tvrzí, s hojnými zahradami, kde se daří znamenité švestky. Na pravém břehu na svahu k řece rozloženy jsou Chvatěruby (Chvatoruby), ves s farním chrámem sv. Petra a Pavla, v nynější podobě z r. 1538, a s hradem, r. 1467 zbořeným, jejž rodina Voračických z Paběnic v XVIII stol. přestavovala, ale stavbu nedokončila, nyní namnoze v rozvalinách. Nedaleko odtud jsou vsi Zlončice a Postřižín, někdy zboží proboštů Boleslavských, a Kozomín, kde stávala kdysi tvrz.

Ant. Ctibor.

ČERVENÝ MLÝN VE VELTRUSÍCH.

Fot. Fr. Duras.

XXV. OKRES LOUNSKÝ.

Lounsko jest přechodem z pahorkatiny severozápadních Čech do Středohoří, majíc se sousedními okresy na západě a východě svém (Postoloprtským a Libochovickým) účinkem Ohře, jimi protékající, mnoho podobného.

V rozloze 358·012 *km*² mělo r. 1900 41.850 obyv. skoro vesměs českých v 59 katastrálních obcích (1 město, 5 městysů, 54 vesnice s osmi místy). Dle pohlaví 20.583 mužů a 21.267 žen. Lounsko činí pro sebe politický okres, náležející obvodem ku kraj. soudu v Mostě. V církevním ohledu jest od r. 1631 rozděleno na 3 vikariaty, jejichž hranice odpovídají třem bývalým krajům, k nimž až do r. 1853 území okresu zdejšího náleželo.

Nejjižnější místo v okresu jest v lesíku 1 *km* na jihovýchod hory Džbánu, nejvýchodnější za Černochovem, nejsevernějším jest rozcestí na severozápadním svahu Štrymplova Vrchu severozápadně od Křtěna, a nejzápadnějším Kapucínský les na jihozápadě Netluk.

Nejvyšším bodem Lounska jeví se hora Džbán (534 *m*), důležitý to horský uzel na českém severozápadě, od něhož vychází na území toto směrem severovýchodním mohutný horský trs Hvížďalsko-Týnecký, který nazýván jest dále vysočinou Džbánsko-Peruckou, průměrné výše 467 *m*, od níž k severu před Toužetínem se odštěpují nad údolí Oharské Bytiny. Na sever od Džbánu za úžlabím Třebockým táhne se trs Ročovsko-Selmický s nejdůležitějším vrchem Borem, nad Konětopy, a na

CHVATĚRUBY.

Fot Karel Kaplan.

severozápad několikráte lomený trs, jehož nejdůležitějšími vrchy jsou Roviny (526), Pravda (491) a Markvarecká Bašta. Sever okresu prostupuje České Středohoří Litoměřické, jež tu začíná již na pravém břehu Ohře Chlumem Pšanským a Vrchem Chlumčanským, na levém pak Chlumem Zájezdským nad Lenešicemi a mohutnou Ranskou Horou (410). Nejvyšším bodem Středohorským na Lounsku jest hora Oblík (509), v dnešních dobách od severu po staré, od jihu po nové turistické cestě pohodlně přístupný. Vyhlídka s něho zařaďuje se mezi nejznamenitější v Středohoří. Na východ jsou ještě vrchy Srdov a Brník,

HŘBITOVNÍ KAPLE BOŽÍHO TĚLA
V HOSTÍNI.

zvané také Předníkem a Zadovem. Chlum Týnecký (také Chrabřecký řečený), kupa to velice podobná Oblíku, táhlý Kožovák a Křtěnský vrch. Na jih a jihovýchod naproti Oharskému údolí jsou nejdůležitějšími výšinami Černodol, vynikající pěknými otisky rostlinnými v pálených jílech, a Vršovický Chlum, za ním pak Hladoměř a Trlávek.

Nejnižším místem okresu jest hladina Ohře za Volenicemi při výtoku jejím z okresu pod polohou Dobročkou.

Údolí Oharské jest nestejné šíře, ale celkem velkolepé.

Řeka Ohře, protékajíc severní částí okresu, sbírá téměř veškeré jeho vodstvo. Výjimku činí tu pouze údolí pod „Týnečkem“, před-

Kreslil P. Körber

LOUNY.

cházející úval Úherecký, sv. Blažejské s úžlabím Jezíreckým, Zichovesské a úval Telecký, odkud vodstvo spěje k potoku Červenému, čímž ona končina náleží k povodí Vltavy.

Ohře činí na Lounsku tolik oklik, že přímá vzdušná délka v tomto území k délce skutečné se má jako 1 : 1·67. Následkem toho jeví se pomalý spád vodní, který na sedmihodinnou cestu po řečišti činí pouze 14 *m*. Tím stává se, že na jaře spousty vod od Smrčin, Krušných a Doupovských Hor, prudce ženouce se do Ohře, způsobují povodně náhlé a veliké, poněvadž rychleji přitékají, než spodní voda odchází.

Největším přítokem Ohře na půdě okresu jest u Obory potok Džbánský, pramenící se na severozápadním svahu Džbánu nad Třebocí, a přijímající pod Smolnicí s pravé strany potok Vinařický, prýštící nad Pochválovem.

Dále na pravé straně ústí do Ohře nad Kystrou potok Slavětínský a v Pátku Dýbeřský.

Výše ještě, než do okresu se dostane, pod Skupicemi naproti Postoloprtům přijímá potok Hřivický, soutok to dvou pramenů, Velhotského až z Rakovnicka a Domousického.

Na levé straně kromě potoku Lenešického tekou do Ohře jen některé drobné potůčky.

CHRÁM SV. MIKULÁŠE V LOUNECH.

V geologickém ohledu shledáváme na Lounsku jako hlavní útvar křídový, v největší části okresu, zvláště v soustavě Džbánské, spočívající na útvaru Permském, v údolích Podlesských na venek značně vystupujícím. Mohutné vyvřeliny čedičové v Středohoří mají podkladem třetihory. — Nejdůležitějšími horninami okresu jsou bělohorské opuky, perucké a korycanské pískovce, lounské a černčické řasáky s četnými zkamenělinami a otisky, a čedič, jehož se užívá na štěrkování silnic. Lomy jeho jsou zvláště na Pšanském a Chlumčanském vrchu a na hoře Ranské.

Okresní město **LOUNY** leží v severozápadní části území; katastr jeho dotýká se na západě již hranic ci zího — německého okresu. Město rozkládá se na pravé straně Ohře, jen několik stavení jest na levém břehu tam, kde před válkou třicítiletou stávalo předměstí Benátky. Dnešní Louny mají od západu na východ 3 *km* délky a r. 1907 11.185 obyv. českých. Vojska bývá okolo 70ti i více mužů.

Nad západní třetinou vyší se velkolepé, mistrovské dílo královského kamenníka, Benedikta Rieda z Pistova, Balbínem Benešem Lounským zvaného — děkanský chrám sv. Mikuláše v překrásném slohu Vladislavském z prvé polovice XVI století.

Štíhlé věže jeho druží se v ladnou, charakteristickou skupinu, bez níž Louny vůbec si ani představiti nemůžeme.

Stavitel a tvurce jeho smělých pilířu a klenbových rozpjetí v něm odpočívá — kde však, nevíme. Za protireformace a vandalismu na počátku XIX století na sta mramorových náhrobku v Lounech bylo zničeno! I vápno z nich pálili!

Znalci shodují se v úsudku, že chrám tento jest nejskvělejší památkou rozkvětu pozdní gotiky. V severozápadním rohu jeho zachována jest mohutná čtyřhranná věž, památka to po puvodním ještě kostele, připomínaném již r. 1384. Nad čtvrtým patrem má ochoz, z venku ozdobený kalichy a znaky. Uvnitř ochozu jest obydlí hlásného, a nad

NÁMĚSTÍ V LOUNECH.

ním tyčí se lepá, štíhlá střecha sedlová s třídílným vikýřem po dvou stranách nahoře, a dole na každém rohu štíhlý jehlan. Odtud rozvírá se čarokrásný pohled na město a jeho okolí, zvláště do zelených luhu Ohře a malebných skupin Středohor.

Nad schodištěm, vedoucím na kruchtu (a dále až k umělé vazbě krovů nad chrámem, odkud z polotemného přístěnku teprvé se vstupuje do druhého a třetího patra velké věže), vypíná se taktéž štíhlý jehlan. Celá pak střecha budovy v pravdě uměleckým způsobem vyvedena jest do tří jehlanů, z nichž prostřední, jen o metr nižší velké věže, upraven na věž sanktusovou.

Vnitřek chrámu překvapuje rozměry. Šest štíhlých sloupů a přes metr silné zdi nesou bohatou síťovou klenbu v stejnoměrné výši 18 *m* na prostoře 800 m^2, jejíž díl nad kruchtou sbíhá se ve visutý svorník.

S rozkoší sleduj oko umělé žebroví, tvořící pěkné obrazce jak v klenbě, tak v kružbě oken, kde zvláště zajímavými jsou obrácené lilie. Na kruchtě nacházíme ještě zachovalé starodávné lavice literátské, a na patce, založené na rohu věže, hlavici, kterou mnozí považovati chtějí za podobiznu Benešovu.

Na epištolním druhém pilíři jest pětihranná opuková kazatelna, stejného stáří s kostelem, v jehož východním čele stojí velkolepá skulptura tří krásných velikých oltářů — arciť slohu jiného, renesančního — však díla uměleckého z r. 1700—1708 s něžnými akantovými vlysy a přebohatými rozvilinami. — Vůbec náleží chrám tento mezi nejpřednější svatyně naší vlasti. V létech 1885 až 1892 byl celý opraven architektem Mockerem.

Kreslil P. Körber.

ZATECKÁ BRÁNA V LOUNECH.

Na Pražském předměstí nacházíme nyní ve smutném stavu spuštěný kostelík Matky Boží asi z r. 1500, kolem něhož rozkládá se zrušený hřbitov s památnými náhrobky, kde leží mnoho mužů, o město a vlasť zasloužilých. Na Žateckém předměstí jest hřbitovní kostel Čtrnácti Pomocníků z r. 1718 a kostel sv. Petra, nejstarší to budova celého města, skládající se z presbyteria a starší ještě lodi, užívaný teď za evangelickou modlitebnu.

Z městských hradeb, druhdy znamenitých, zachovaly se dnes pouze zbytky nad Ohří. Žatecká brána z doby Vladislava II. dnes gothické střechy zbavená, a z části tři fortny.

Památnými stavbou a vzpomínkami dějepisnými jsou zvláště domy: Sokolů z Mor v Pivovarské ulici z r. 1470—80, architektem Mockerem 1890 renovovaný, s lepým arkýřem, jejž kryje štíhlá sedlová střecha, v Pražské ulici dům pánů z Bilejova, v České (Dlouhé) třídě dům pánů z Černčic, na náměstí dům, nyní řečený „Daliborka".

V nové radnici, vystavěné v létech osmdesátých předešlého století na místě architektonicky a historicky památného domu „U tří lip", uloženo ve dvou přízemních místnostech museum, obsahující značnou snušku praehistorických nálezů, středověkých památek, více obrazů, sbírku numismatickou, znaky, fragmenty z oltářních řezeb, rozličných stavitelských ozdob atd. Zvláště pozoruhodné jsou modely oltářů děkanského chrámu, český kancional Jana Táborského z Klokotské Hory z r. 1563 a latinský Pavla Mělnického z r. 1530.

Dnešní Louny mají železniční spojení na pět stran: ku Praze, Libochovicům, Mostu, Postoloprtům a Rakovníku. — Taktéž silniční síť sestřeďuje tu paprsky z celého okresu.

Nejpamátnější silnicí je nynější erární od Slaného a Týnce, vedoucí směrem dávné zemské stezky Kralupsko-Lipské, jejíž stopy až dosud v polích lze znamenati. Nazývána byla obecně via regia a po vystavění od r. 1799 „královská stavovská silnice".

V novějších dobách prosluly Louny jako sídlo značného průmyslu cukrovarského, jehož jsou tu dva závody mezi největší čítané. Přerozsáhlé železniční dílny, kotlárna, mlýny, Švarcenberský pivovar a jiné ještě závody opravňují město k názvu „průmyslové".

Kreslil P. Körber.

DŮM SCKOLŮ Z MCR V LOUNECH.

Z peněžních ústavů v celém okresu nejdůležitějšími jsou veskrze v Lounech: spořitelna král. města Loun, občanská záložna, okr. hosp. záložna, severočeská a j. Povšimnutí zasluhuje báječný takřka vzrust města za posledního čtvrtstoletí. Mělyť r. 1869 pouze 3.800 obyv.

Louny jako dědina připomínány jsou v pověstech již za panování knížete Vojena. Dle jiných založeny byly až kněžnou Boženou. Historicky připomínají se po prvé r. 1088. Staré tyto Louny stály původně

prý v poloze, kde dosud ve Vísce se říká, a pošinovaly se po té dále k východu okolo kostela sv. Petra. Kolem r. 1260 zdviženo v nynějších místech královské svobodné a hražené město, k jehož založení potřebné pozemky odňal král Přemysl Otakar II Sršům z Loun a dle některých i Plichtovi z Žerotína. Při tom hned u Pražské brány založil a hojně nadal klášter Dominikánský. — Město vysazeno bylo nejspíše právem Magdeburským a obydleno osadníky německými až na jedinou ulici. Každý měl dědičně lán pozemků o 84 korcích, z čehož odváděl vždy o sv. Martině do král. komory 28 grošů, od čehož veškeré louky byly osvobozeny. Tak nacházíme to v potvrzení krále Jana z r. 1325. V předměstí Benátkách založil Lounský rychtář Bero roku 1330 klášter Magdalenitek ku cti sv. Anny, nadav jej vesnicemi Nečichy a Trhlavou a mnohými pozemky v Dobroměřicích, k čemuž sám král ještě jiného zboží přidal. Týž panovník r. 1335 udělil městu právo vybírati poplatek ze všeho zboží průvozného na dlažebné. Privilegia města rozmnožili dále i příznivci

RODNÝ DOMEK JAR. VRCHLICKÉHO V LOUNECH NA PRAŽSKÉ ULICI.

P. Körber.

Fot. J. Borl.

KAPLE SV. VÁCLAVA VE VLČÍ.

jeho Karel, Otec vlasti a Václav IV. Nejvíce prospěla rozvoji města výsada z r. 1376, dle níž v okolí jeho zapovězeno bylo provozování řemesel, obchodu a vaření piva.

Již za prvního hnutí husitského Louny ocitly se v předu tehdejšího ruchu, což bylo příčinou, že sám Hus obyvatelstvo zdejší zvláštním dopisem pochválil a vyzýval k neoblomnosti. Jaké as bouře byly ve městě po upálení jeho, ukazuje zvláštní napomenutí Zikmundovo Lounským, k němuž se odhodlal ještě za živobytí krále Václava IV. což však je více ještě podráždilo a snad bylo největší příčinou, že již r. 1420 oba kláštery zdejší byly domácími lidmi zničeny.

O statky kláštera Magdalenitek hlásil se za 61 roků rytíř Lev z Divic, potomek zakladatele jeho, rychtáře Berona. Nároky jeho byly

Fot. J Borl

CHLUMČANY
(S ČÁSTÍ STŘEDOHOŘÍ V POZADÍ).

sice uznány, však dán mu jen doživotní plat a za pokání a na památku zničeného kláštera vystavěn městem kostel sv. Magdaleny u mostu.

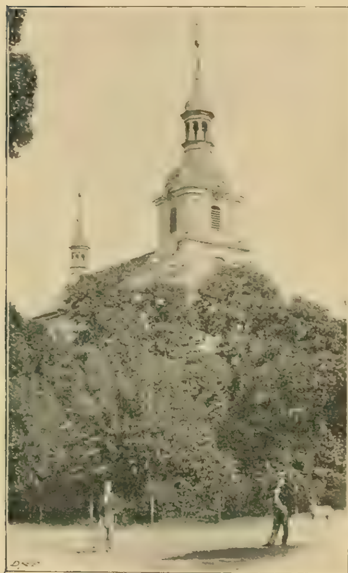
Spolu s všeobecným hnutím na počátku válek husitských potlačeny tu také všecky zbytky dřívějšího Němectví a město jeví se od těch dob jako obec česká mezi nejpřednějšími, tak že dostalo se jí názvu luny měst husitských, jako Žatec jmenován sluncem a Slaný hvězdou.

R. 1422 na radnici zdejší, stávavší na místě nynějšího úředního domu zeměpanského, obšírně vyjednáváno bylo mezi Zikmundem Korybutem a vyslanými Saského kurfiřta. Od srpna 1424 byly Louny při straně Táborů a účastnili se s nimi všech podniků. Na konci válek husitských zvláště prostřednictvím Matěje Loudy z Chlumčan smířili se se Zikmundem. Však jeho zetě a nástupce nechtěli za krále uznati. V krvavé bitvě u Želenic padlo mnoho Lounských a mnoho jich z celé

krajiny dostalo se do zajetí Míšňanů. Jakoubek z Vřesovic přitáhl k městu s vojskem, které se na Pšanském vrchu rozložilo. Když však učinil útok na Pražské předměstí, poražen od Václava Cardy z Petrovic a Bedřicha ze Strážnice.

V Lounech scházelo se také vojsko pod vedením Alše Holického na prospěch věci Poděbradské. R. 1451 byl tu sám Jiří jako zemský správce se Saským knížetem. Však za nedlouho pro odvod berně královské se s ním Lounští znepřátelili, tak že v září 1452 vojensky na ně přitáhl. Však bez odporu se mu poddali. V lednu 1454 byl tu Jiří opět a 2. února téhož roku přijel sem i vévoda Vilém. 1456 uzavřen tu mír mezi králem Ladislavem Pohrobkem a Bedřichem Saským po četných půtkách se Sasy, kteří byli zástavními pány Mostu.

Fot. J. Borl

CHRÁM SV. JAKUBA V CITOLIBECH.

R. 1459 musili Lounští vydati králi Jiřímu statky zničeného kláštera Postoloprtského, za to však jim potvrdil jakožto nadání špitálu statky obou domácích klášterů.

Když Jan Zajíc z Hazmburka přidal se ke straně Matyáše Uherského, zmocnili se Lounští na čas jeho městečka Slavětína.

Středověký ráz města setřen 25. března 1517, kdy celé i s kostelem sv. Mikuláše a předměstími vyhořelo. Jen několik domů na Pražském předměstí obstálo.

Za 30 let po té zasazena městu nová rána zkonfiskováním statku a všech svobod, jakož i pokutou 5.000 kop gr. míš. pro účastenství ve vzpouře stavů proti Ferdinandovi I. Od těch dob nad ním zřízen byl královský rychtář s mocí rozhodující. Později přijato na milost a vráceny mu statky zádušní za dalších ještě složených 3.100 kop. Potom utěšeně rozkvétalo, zdobeno tehdejším uměním, až do 1620. Z těch dob mnoho staveb ještě se nám tu zachovalo, více však jich padlo za oběť vandalismu let pozdějších. Nejvíce litovati jest proslulé kašny Strašrybovy na náměstí z r. 1576, která r. 1762 roztlučena, že nechtěla prý vody

držeti, dále již uvedeného domu „u tří líp“, zbořeného až — 1887! — a domu „u zlaté růže“, na jehož místě 1880 vystavěn hotel „Union“.

„1619 v pondělí na den sv. Šimona a Judy po 23. hodině přijel do města Luna Fridrich falckrabě, volený král český, s manželkou, kteráž jest krále Anglického dcera, a s mnoha knížaty, hrabaty a lidem jízdním i pěším. Bytem se vším fraucimorem byl u Václava Užidila. Při vjezdu knížete stáli dva muži na nejvyšších makovicích kostela, jeden práporem fechtuje a druhý bubnuje. Uvítán byl za zadní brankou, co pod Mělce se chodilo. Tam Václavu Vopozdilovi, primatoru, Řehoři Kladrubskému, písaři a Řehoři Šafařovic, purkmistru, pravé ruky podal. Potom Řehoř Kladrubský jeho latinsky vítal, a kníže

Fot. V. Bláha.

ZŘÍCENINA HRADU „PRAVDY“.

v krátkosti německy odpovídal.“ Toť zápis očitého svědka Pavla Mikšovice, měštěnína Lounského, z kroniky jeho, která nepovědomým nám způsobem dostala se do zámeckého archivu v Duchcově a jest dle výroku Palackého důležitým pramenem k dějinám českým v první třetině XVII století.

Po roce však jiných událostí dočkaly se Louny. V neděli o všech svatých 1620 sedláci přespolní i nádenní chasa domácí za vojsky od města se hnali a jim na zámku Novém Hradě jeden sud a půl druhého věrtele vína s mnohými jinými věcmi pobrali a do města přivezli. Tu se opili — a takto opět na novou výpravu se vydali. Ale s vršku nad Balasy se na ně spustili rejthaři, kteří jich do 70 pobili. Na zejtří vojáci zapálili obě předměstí a drancovali. V úterý plukovník, Albrecht

z Valdštejna, vyzval město ku vzdání císaři Ferdinandovi II, což odloženo na středu. Po úradě měšťané prohlásili, že na psaní, v nichž za pomoc prosili Žatecké, Mostecké, Litoměřické a Slanské, od nikoho nedostali odpovědi, a sami že se ubrániti nemohou. Proto ve středu 4. listopadu se vzdali. Albrecht hned s velikou silou lidu vojenského do města vtrhl, obci 30.000 kop výpalného uložil, poručil odvésti mu půl osma sta sudů vína a dobytka hovězího i skopového za 6.000 kop. Jaká úzkost v městě nastala, vysvítá z toho, že po vzdání teprvé 25. listopadu opět se tu zvonilo klekání a poledne.

R. 1631 vydrancováno bylo město opět Sasy a 1639 Švédy. Po třicítileté válce zbyl ze starých Loun sotva osmý díl. Mimo to zasaženy 1680 a 1714 strašlivým morem — a tu není divu, že v stol. XVIII jevily se jen malým městečkem. R. 1813 sídlili tu po delší čas císařové rakouský a ruský s králem pruským. General Moreau tu na válečné rány zemřel.

V novějších dobách jsou Louny nejdůležitější baštou národní na českém severozápadě. Získaly mnohými novými monumentálními stavbami, z nichž třeba vyjmenovati tři školní budovy, sokolovnu, více domů měšťanských a j. Známý majitel knihtiskárny, Theodor Venta, který do průmyslu tiskařského zavedl řadu originelních novinek, vystavěl v Lounech dva domy (na náměstí a „Na valech“), vyznamenávající se krásně provedenou architekturou, jejíž tvůrcem byl známý stavitel sv. Vítského velechrámu Hilbert.

V kulturních dějinách národa našeho náleží Lounům místo z nejvýznačnějších; zde stála kolébka nejzářivější, vedle Svatopluka Čecha, hvězdy českého básnictví, Jaroslava Vrchlického, v jehož přeobsáhlé tvorbě vyvrcholuje česká poesie, zde působilo více o vlast a národ zasloužilých mužů, z nichž přede všemi třeba jmenovati ředitele škol Ant. Jos. Volfa, paedagoga a profesora Jana Kuštu, archaeologa a palaeontologa.

Školství v Lounech a okresu vykazuje od r. 1896 vyšší realku, zimní školu hospodářskou, hospodyňskou, měšťanské chlapecké a dívčí o 12 třídách, obecné o 20 tř., v okresu pak 2 školy pětitř., 4 čtyř., 6 troj., 23 dvou a 4 jednotřídní. V XVI století prosluly Louny po celé vlasti školami tak, že Daniel Adam z Veleslavína svůj slovník latinsko-český jim připsal.

Vůbec v době humanismu platilo o Lounech známé rčení, že sedláci tu za pluhem četli řecké a římské klasiky.

Přes Ohři vede teď železný most na místě krytého dřevěného, který tu až téměř do konce předešlého století stál, jakž bývalo i v Litoměřicích až do let čtyřicátých.

Za „Střelnicí“ u tak zv. „tůní“ jest dlouhý kamenný most přes louky pro erární silnici o 40 obloucích. Prvotně byl stavěn r. 1605;

r. 1814 byl odstraněn a po té nynějším nahrazen, aby za povodní s břehu na břeh nad lukami se mohlo přecházeti.

Na východ odtud za drahou Pražsko-Duchcovskou, vedoucí tudy po vysokém náspu s mosty, jest samota Bužehrady (Lužehrad), půvabné výletní místo s mnohými popelovými vrstvami.

Blízké Dobroměřice mají starobylý fil. kostel sv. Matouše, r. 1331 farní. Pod svrchní omítkou nalezeny tam vzácné malby středověké, ale tak poškozené, že obnoviti je asi nebude již možno. Na severovýchodě jsou Nečichy s mešní kaplí sv. Anny. Pole kolem pokryta jsou z velké části tmavou prstí se střípky nádob neolitických. Západně odtud stávala značná ves Trhlava, ve válce třicítileté zaniklá. Opět západně odtud za erární silnicí spatřujeme největší ves okresu, Lenešice, s 1.900 obyv. Má cukrovar, továrnu na kávové náhražky a jiné ještě závody. Nynější farní kostel sv. Šimona a Judy s úpravou z r. 1800 má věž z XII stol. se zajímavým nápisem ještě z dob, kdy patřil ku klášteru „Porta apostolorum". Lenešice byly zachráněny před germanisací zásluhou Postoloprtského děkana Vaćkáře a zdejšího učitele Karla Jos. Nedaleko jsou samoty Bažantnice, Poustka, Nový Dvůr a Zájezd, odkud za půl hodiny pod mohutnou Ranskou Horou přijdeme do národně smíšené osady Ranné s farním kostelem Všech svatých, již r. 1384 připomínaným. Náleží pod patronát král. města Loun. Vláda česká zašla zde jen ztrátou statků, které z českých rukou dostaly se Němcům. Německá příjmení vyskytují se tu po prvé r. 1732, když vlivem německých úředníků města Loun, tehdy silně poněmčených, česká příjmení překládána na německá. Louny vyvázly z germanisace již v létech šedesátých předešlého století, Ranné však

Fot. J. Borl.

ZŘÍCENINY HRADU ŽEROTÍNA.

v ní vězí dosud. Půda kolem, ač kamenitá, bohatne předce neustále větráním vulkanického čediče.

Pod soujmenným vrchem na východě jest dvůr Oblík (Hoblík), za starodávna množstvím skřivanů proslulý. U bývalé kaple sv. Jiří na vrchu hlučné pouti se konávaly.

U nedalekých Chrabřec na jihu obce nalezeny řadové hroby se skrčenými kostrami a předměty rázu únětického. Severovýchodně za Chlumem ležící Týnec Mnichovský teprvé před nemnohými léty vyrván byl germanisaci. Blízké Křtěno honosí se ve sbírkách na Ohradách u Hluboké krásnými bronzy. Na severu chráněna obec řadou sedmi vrchů před větry severními.

Farní ves Kožov (Chodžov) pod soujmenným akátovým vrchem, o němž více pověstí koluje, má kostel sv. Michala z r. 1839 zcela jednoduchý na místě bývalého gothického. Na hlavním oltáři obraz patrona chrámu od Petra Brandla. Směrem k Počedělicům stojí socha Madonny Rožmitálské.

Počedělice nad Ohří mají zvláště půvabné okolí samých takořka jen luk a luhů s četným stromovím. Zdejší gothický filiální kostel sv. Havla býval v 14. stol. farním. Výše na Ohři jsou Vršovice, puvodní sídlo známého staročeského rodu. Zdejší zámek, v nynější podobě z r. 1736, má dvoupatrovou věž a mešní kapli, při níž je zvláštní kaplan ustanoven.

Pod Počedělicemi jsou na levém břehu Ohře ještě Orasice s nově, již v tomto století postaveným fil. kostelem sv. Mikuláše, r. 1356 farním, a Volenice, v jejichž katastru nalezeny řadové hroby ze začátku křesťanství a kostrové hroby laténské.

Na pravém břehu Ohře hned pod Louny jsou Černčice s kostelem sv. Vavřince, jehož vysoká poloha a široká, románská věž, krytá cibulovitou bání, jsou zvláštní charakteristikou tohoto krásného koutku našeho Poohří. V Oboře spatřujeme farní kostel sv. Kateřiny z r. 1731, již 1363 připominaný.

Za hodinu po pravém břehu řeky dojdeme odtud na Kystru, na jejímž nejvyšším místě, kde dnes panský ovčín stojí, býval v době předhusitské farní kostel se hřbitovem. Vysoká stráň, drobící se rok od roku do Ohře, odkrývá stále nové a nové kostry. Nedaleko stávala tvrz v dějinách našich známého Prokopa Dvořeckého z Olbramovic.

Radonice dnes zdobí nový, lepý gothický farní chrám sv. Kříže, již r. 1273 praemonstratem spravovaný. Za pul hodiny jsme na Pátku, poslední obci Lounska na pravém břehu Ohře. Jest tu zámek ze začátku 18. stol. s mešní kaplí nar. P. Marie, v níž více uměleckými předměty se potěšíme. Na řece jest mohutný renesanční mlýn z r. 1567 s pěknými sgraffity, vkusnou rustikou a rozkošnými rozvilinami s ptáky, zajíci, psy a jinými, i fantastickými zvířaty.

Bývalý kaplan Radonicko-Pátecký, náš Boleslav Jablonský, o této končině napsal:

„Krásná dcero české vlasti,
ráji rovná krajino,
blažen, komu přáno slasti
k tobě volat: otčino!“

Půl hodiny na jihovýchod jsou mohutné kulturní vrstvy s neolitickými předměty, hroby se skrčenými kostrami rázu únětického a hroby a přečetné nálezy laténské, z nichž v přilehlých Stradonicích i jinde jsou pěkné sbírky. Nade vsí zdvihá se výšina „valy“, mohutné to praehistorické městiště.

Fot. Mir. Stříbrný.

ZBYTKY STAVBY KLÁŠTERNÍHO CHRÁMU V PANENSKÉM TÝNCI.

Pod táhlým hřebenem Bytin, jejichž severní svah kryje půvabný háj, nacházíme starobylý městys

SLAVĚTÍN, s památným kostelem sv. Jakuba. Hlavní loď jeho jest ještě z dob románských, vedlejší z první gotiky a presbyteř v krásné gotice polovice 14. století. Celé toto kněžiště jest vymalováno obrazy z konce 14. stol. Nepochybně v dobách husitských byly zabíleny a nahraženy malbami ve způsobu jakéhosi národního vyšívání. Po odkrytí r. 1881 byly P. Maixnerem obnoveny, a jsou vzácným předmětem studií života středověkého, neboť biblické příběhy tu představeny v krojích konce 14. století. Skládací hlavní oltář s nápisem „Vácslav Sokol z Mor 1531“, nesoucí na sobě již oblouk lomený, 26 šlechtických znaků a jiné ještě památnosti ukazují, čím Slavětín v minulosti býval.

Hluboce pohnuti jdeme odtud kolem pěkné sochy sv. Jana Nep. z r. 1761 a kaple Navšt. P. Marie z r. 1677. Cestou k Veltěžům

v pravo v polích zbytky kamenného pomníku označují morový hřbitov z r. 1713–14. V rozsáhlém katastru zdejším časté udávají se nálezy neolitické, bronzové a laténské.

Nedaleký Pšanský zámek s vížkou upomíná nás na lidumilnou paní Magdalenu z Příchovic, která toto zboží 1682 odkázala na nadace pro chudé šlechtičny a staré ženy z lidu. V blízkém Vlčí v nejnovější době postavena byla ve vytříbeném uměleckém vkusu moderním slohem francouzským překrásná mešní kaple sv. Václava.

Fot. K. Gozler.

BOŽENINA STUDÁNKA NA PERUCI.

V sousedních Chlumčanech, ležících v malebné poloze na úpatí lesnatých vrchů, vroubených k severu typickými kupami Středohoří, jest fil. kostel sv. Klimenta, prastarého původu, v nynější podobě 1774 vystavěný. Na západě rozkládá se v novější době utěšeně vzrůstající městys

CITOLIBY. Rozkvětu jeho přispěla nejvíce koncentrace švarcenberských panství Toužetínského a Vršovického se zdejším pod jedno ředitelství. Farní chrám sv. Jakuba, již r. 1384 připomínaný, v nynější podobě vystavěn 1717. Z téhož roku jest i zámek a přilehlá okrasná zahrada s mnohými sochami a alegoriemi, r. 1765 doplněnými.

Přifařený a přiškolený Brloh má kostel z druhé polovice 18. st. r. 1355 farní, při němž o prostředním svátku svatodušním koná se hlučná pouť, ku které dostavují se účastníci z celého podlesí. Bytinska a Poohří. Na jihu a jihozápadě bývaly předbělohorské vesnice Hrádek, Újezdec a Nevezenice.

Lišťany s mešní kaplí při dvoře Področovského konventu v náhorní poloze, Senkov taktéž s mešní kaplí a malá Kocanda leží při frekventované silnici Ročovsko-Rakovnické. K východu spatřujeme Brodec, kde bývala tvrz se samostatným deskovým statkem, teprvé

1664 s Citolibským panstvím spojeným. Výše na Džbánském potoce jsou dědiny Břinkov a Oulovice s bohatými chmelnicemi a ovocnými zahradami.

Západně Kocandy mezi vrchy Karhancem a Borem ukrývá se myslivna Selmice s hájovnou, r. 1894 ze zrušeného kostela sv. Ondřeje přestavěnou. Jest to zbytek dědiny, ve válce třicítileté téměř vylidněné, v sedmileté pak na dobro zaniklé. Nade vsí stávala tvrz, která ještě r. 1667 o poschodí zvýšena byla. Nejbližší sousedství, Zbrašin a Hořany, do nedávna tonuly v němectví. Škola německá zanikla tu teprvé rokem 1906. Z objetí Germanie vyrvány i nedaleké

Fot. K. Gozler.

ZÁMEK NA PERUCI.

severozápadní obce Zeměchy a Touchovice. V Hřivicích byla tvrz, původiště Hříců, ještě r. 1587 obývaná. Kostel sv. Jakuba z r. 1724 připomíná se jako farní již r. 1363, jímž je opět od 1845. V přifařeném Markvarci dle tvrzení zkušených není vrabcu, což přičísti lze tomu, že v okolních lesích mnoho dravců se zdržuje. U Netlak (Pnětluk), kdež je fil. kostel sv. Matouše z r. 1765, r. 1363 farní, jeví se dosud základy bývalé tvrze. Soujmenný rod uvádí se již r. 1172.

Na severovýchodě pod náhlým svahem mohutného Boru s jedné, a pod táhlou patou Pravdy se strany druhé při potoce Hřivickém rozkládá se útulná dědina Konětopy. Na Pravdě založen byl r. 1380 Albrechtem z Kolovrat soujmenný hrad, jenž největšího lesku dočkal se za Jana Mašťovského z Kolovrat, který jakožto krajský hejtman Žatecký tu měl stálé sídlo. Po té užíváno ho již jen jako zámku lo-

*

veckého. V zemském deskovém vkladu z 25. června 1593 připomíná se již jako zámek pustý.

Na jihozápadní protější výšině, oddělené odtud hlubokým táhlým údolím, spatřujeme rozsáhlé prachistorické hradiště, odkud kolem myslivny Roviny dojdeme ke kostelíku sv. Vojtěcha, kde dle pověsti tento světec tvrdošíjným Lučanum evangelium hlásával. Překvapeni jsme tu rozkošným pohledem do Rakovnicka.

Za hodinu směrem východním dojdeme do Domousic, kdež od r. 1802 jest ústřední lesní správa pro dolejší panství Švarcenberská. Před tím patřily s Citoliby a Lenešicemi Jakubu svob. pánu Wimmerovi, známému lidumilu a pověstnému siláku. V l. 1599—1754 byly statkem metropolitní kapitoly Svatovítské. Nad přiděleným místem Filipovem, založeným 1785 u zaniklé vsi Krchleb (Rychleb), výší se farní kostel sv. Martina z r. 1754.

Hodinu na severovýchod jsou ve zvláště půvabné poloze, se všech stran lesnými a chmelnými stráněmi věnčené, přívětivé Solopisky, pro mírnější povětrnost pochlebně zvané Meranem Lounského Podlesí.

Středištěm tohoto Podlesí jest **ROČOV,** městys polohy vysoké. Lounské Podlesí vyznačuje se vůbec zvláštní rázovitostí jak geografickou, tak i lidovou. Červená permská údolí i opukové stráně nad nimi osazeny jsou převážnou většinou chmelnicemi, mezi nimiž stromoví ovocného v hojnosti. Vyšší pak svahy a pláně z velké části pokryty jsou lesy, mezi nimiž táhnou se rozsáhlé tabule polí. Ze starodávných obyčejů zachovalo se tu již zcela maloučko. Také lidové písně — zavedením prý hospodářských strojů — vymizely až na skrovné zbytky. Však něco tu zachováno přece, jak bývalo před dávnem: láska lidu k domovině. Rolník zdejší nevypravuje rád dětí svých do kraje, nýbrž nejraději je opět osazuje v Podlesí na chmelní půdě. Podlešák libuje si v kraji svém a velebí jej jak pro zdravé lesy, tak i pro onu plodinu, bez které by nemohl býti — chmel. A od chmelaření neodstraší ho ani protivy v cenách jeho — ač bývají v některých letech velmi značné: 60—400 K za cent. Jest to pravá bursovní plodina.

Na Ročově byl r. 1878 vystavěn farní kostel P. Marie v slohu gothickém, již r. 1358 připomínaný. V Področově (Dol. Ročově) jest znamenitý chrám Nanebevzetí P. Marie, vystavěný 1746—50 Kilianem Ignácem Dienzenhoferem při klášteře Augustinianů, jehož konventní budova nynější pochází z l. 1750—65. Klášter založen byl panem Albrechtem z Kolovrat, již výše řečeným, proslaveným hrdinstvím při obraně Karla IV za povstání v Pise, a jeho manželkou, Annou ze Žeberka r. 1373. Válkami husitskými zpustl a byl r. 1520 Václavem Bezdružickým z Kolovrat znova zřízen. Roku 1631 spustošen Sasy. Upraven opět 1641 Jindřichem a Oldřichem z Kolovrat. Zvláštní podiv

tu budí smělá kopule nad hlavním oltářem. Kostel jest bohatě vymalován Lounským malířem Ant. Smichaeem 1760. Hlavní oltář má vzácnou opukovou sochu P. Marie ze 14. st., z kteréžto doby jsou tu ještě sochy sv. Kateřiny a sv. Barbory. Celková výzdoba chrámu, jemuž před několika léty hrozilo veliké nebezpečí před sesouvající se strání, jest stkvělá.

V konventní budově vidíme krásně vykládaný nábytek a pěkné obrazy. V knihovně jest nejznamenitějším dílem graduale s původními listy ze 14. stol. s jemnými inicialkami a rozvilinami.

Fot K. Gozler

SCHODIŠTĚ ZÁMKU NA PERUCI.

Na jihozápadě v romantické poloze pod horou Džbánem jest ves Třeboc a na jihovýchodě na začátku Vinařického údolí Počhválov s fil. kostelíkem sv. Prokopa, kamž obcí patří i Smilovice Nové a Staré s předvěkou zaniklou tvrzí. Pod nimi spatřujeme Kozojedy, v jejichž katastru výší se věkopamátný Dřevíč, po Libušíně od 10. do 13. stol. župní hrad, proslulý 1004 vstupem knížete Oldřicha. Slavné tu bylo také opatství sv. Prokopa, ještě 1405 připomínané. Hrad zacházel přenesením župních úřadů odtud do Slaného. Žel, že i starý kostel sv. Václava, poslední to zbytek slávomoci jeho, byl 1694 zbořen a na jeho místě vystavěn nevzhledný kostelík nynější, jemuž r. 1890 ještě celá loď byla ubourána. Na valích a stráních přerozsáhlého tohoto hradiště vykopává se mnoho kostí lidských a koňských, železné hroty a zbraně, jakož i jiné starožitnosti, svědčící, že tu kruté a urputné boje sváděny bývaly. Naproti jižnímu cípu, kde dosud v „Železné bráně“ se říká, nacházíme zbytky hradu Rychvaldu, manského to druhdy zboží kláštera Týneckého.

Pěknou polohou v širokém údolí vynikají Vinařice s farním kostelem sv. Jiljí, již r. 1356 připomínaným. Ve věži jeho visí veliký zvon velebného zvuku s nápisem: „Rzehorz Hauda Rychtarz z Kozo-

ged wlastním nákladem swym tento zwon zgednal a zaplatil leta Pánie 1576.“ Pověsť vypravuje, že tak učinil z pokladu, který na Dřevíči našel. Na východní straně dědiny spatřuje se na vrchu valiště starého hradu Vinařického.

Směrem severním kyne nám vstříc typická věž Divická, stavěná proslulým rytířem Lvem I. z Divic dle vzoru věže Karlštejnské. Jest s částí okolních stavení, jimž dosud se říká „na paláci“, jediným zbytkem bývalé mohutné tvrze. Před půlstoletím bylo v ní zabíleno 36 znaků rodových.

Na severovýchodě nad bujným lesem s výšiny shlíží Nová Ves, založená 1347 Lvem z Divic pod jménem „Větřín“, náležející farou do Smolnice, kde jest s návrší daleko viditelný kostel sv. Bartoloměje, již 1386 jmenovaný, v jehož gotickém svorníku nad hlavním oltářem a v křížové klenbě jižního portálového přístěnku spatřujeme v opuce vytesaný kotvový znak široce rozvětvených staročeských Hříčů. Na jihu vidíme velikou obec Hříškov s mešní kaplí nejsv. Trojice. Mezi ním a Novou Vsí stávala v dobách předbělohorských ves Březí, již připomínají dosud tu zachovalé sklepy a jméno této místní polohy. Na jihu dívá se s vysoké stráně do malebného Vinařického údolí malá Hvížďalka (Arnoštov), od níž, minuvše hájovnu a myslivnu s villou Herberštejnskou, směrem východním ladnými lesními partiemi dojdeme na zříceniny hradu Žerotína, puvodiště to soujmenného českého rodu panského, znaku černé orlice s ťialami, proslulého v dějinách našich bohatými pány Plichty, Habarty a Jaroslavy. Poslední zemřel za Jiřího z Poděbrad. V sporé nynější zříceniny počal klesati hrad po vydrancování Švédském 1639. Zkázu jeho urychlili také obyvatelé podhradní, kteří odváželi odtud stavivo.

Zdá se nám, jako by vysoký pilíř Žerotína namáhal se spatřiti chovance svého, klášter v

TÝNCI PANENSKÉM, založený Klariskám blah. Anežky Přemyslovny pány zdejšími. Nedostavěný chrám kláštera toho, r. 1783 zrušeného, dle výroku české akademie „uměleckou hodnotou řadí se k nejdokonalejším památkam království Českého jak velikolepou monumentálností celku, tak vystřibeností a vkusem umělecké vyzdoby a mistrným technickým provedením.“ Stavbu přerušily války husitské a smrt posledního pánů z Žerotína, jejichž kosti z rozmetané hrobky v letech 50tých předešlého století zakopány byly pod novým zámkem v místě, kde stojí vysoký smrk pod balkonem na straně východní. Na hřbitově Týneckém jest empirová hrobka Tuscaniův z r. 1800 a náhrobek cestovatele jihoamerického Benedikta Roezla.

Na aerární silnici směrem k Slanému v soujmenném údolí pod velikánskou lípu tulí se kostelík sv. Blažeje, známý z povídky B. Třebízkého „Mlynář Pacovák“. Vedle pramení znamenitá železitá voda.

Fot. K. Gozler

MOTIV Z PODPERUCÍ.

U nedalekých Úherec, středověké to vsi vinařské, r. 1893 odkryto bylo rozsáhlé pohřebiště z dob krále Vratislava I. Na severovýchodě za návrším Kokovickým široce rozkládají se Telce-Skály s filialním kostelem sv. Anny, 1779—86 vystavěným, 1358 farním, a zaniklou tvrzí.

A již severně na pochod k

PERUCI, opředené idylickou pověstí o divukrásné Boženě Křesinové, jejíž studánka pod úhledným a prostorným zámkem, kolem něhož rozsáhlý sad s fíkovým sklenníkem se rozkládá, až dosud největší část městyse vodou zásobuje. Při zdejším farním chrámu sv. Petra a Pavla z r. 1724, již v XIV stol. připomínaném, po 52 roky působil buditel národa českého, P. Frant. Daneš, zemřelý a pohřbený tu r. 1892. Na severovýchodě jest dvůr Chraštín s několika lesními samotami a na východě Černochov s fil. kostelem sv. Václava z r. 1779, 1384 farním, jemuž za sakristii slouží původní gotický presbyteř ze XIII století.

Fot. Mir. Stříbrný.

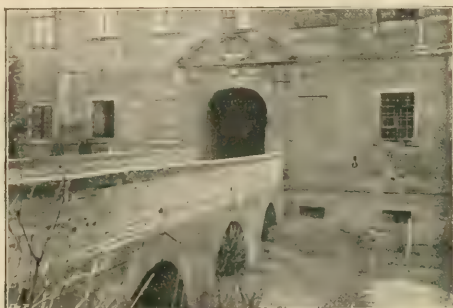
BOŽÍ MUKA NAD DONÍNEM.

V lesích Peruckých nacházíme mnoho znamenitých partií přírodních, z nichž zvláště třeba jmenovati Krásnou Vyhlídku, Macovy Doly, Oldřichův a Boženin dub, u Makaly, neumělé to podoby, ve skále vydlabané, a na Dlouhé Louce, odkud hlubokým údolím kolem osady Dýbře, jejíž jméno jest staročeským názvem rokle (debř), dojdeme do Dřivčic (st. Hřivčic), kamž také patří v pravo se bělající dvorec Miloňka. Před námi zelená se báň ve Vrbně nad lesy, zřízená 1904 nad věží Marianského kostela, již 1321 farního. Zdejší fara s Področovskou v dobách předbělohorských jedině zůstala katolickou v území nynějšího okresu. Presbyteř kostela je ze XIII století. Obraz Madonny z XVI století.

Za 12 minut po válcované silnici směrem západním dojdeme do Donína, původiště soujmenného rodu, znaku církv. Nade vsí u samoty Větrníku stojí Boží muka na místě dávné Toužetínské šibenice. Rozhled odtud překvapuje nesmírným rozsahem obzoru. Celé Doupovské a Litoměřické Středohoří s Krušnými Horami a až Ještědem na východě v pozadí zjevuje se ti jako nevídaný kouzelný zjev, myslil bys,

že jen v pohádce možný. Za tebou opět vlní se středočeské pláně, v jejichž středu valí se sloupy kouře ze závodů Kladenských a Libušínských. Jsme tu na rozlehlé pláni vysočiny Džbánsko-Perucké, na jejímž severním kraji jako přilepeny jsou vísky Bedřichovice, rozložené dle všeho v druhé polovici XIV stol. Bedřichem z Vinařic, a Sulec, vystavěný 1797 knížetem ze Švarcenberka, tehdy markrabím Sulzským (severovýchodní cíp Badenska), odkudž jméno dědinky. Pod ní u křižovatky silniční vedle staré lípy jest pomníček šarvátky z 19. dubna 1759 v poloze Roháčově, kde 23., 24. máje 1420 také tábořili Husité pod vůdci Závišem Bradatým, Petrem Obrovcem a M. P. Špičkou.

Fot. Mir. Stříbrný.

VCHOD DO TOUŽETÍNSKÉHO ZÁMKU.

V bujném stromoví, z něhož vysoké topoly zvlášť charakterisují celou krajinu, ladně jeví se na východě Toužetín v celkové pěkné poloze výstavným mlýnem a několika význačnými staveními. Náhorní údolí kolem má hluboké vrstvy kypré ornice. Zdejší r. 1698 na místě staré tvrze a v jejím rozměru a tvaru na pilotách vystavěný zámek, k němuž vede most přes dosti ještě zachovaný příkop tvrze, jest od r. 1692 zbožím Švarcenberků větve Třeboňské. Panství bylo 1622 konfiskováno Bedřichu Hruškovi z Března, jehož rytířský rod v době předbělohorské na nynějším Lounsku byl velice rozvětven. Škola Toužetínská jest 1877—78 vystavěna dle plánu, vyznamenaného na světové výstavě ve Vídni 1873.

Pouť Lounskem končíme vycházkou na táhlý hřeben Bytinský (335 *m*) nad luzným údolím Ohře. Na dolejším mírném svahu spatřujeme slušný barokový kamenný kříž zřízený tu 1812 Toužetínským purkrabím Čejkou na rozhraní tři tehdejších krajů: Litoměřického, Žateckého a Rakovnicko-Slanského.

Fr. Brod.

XXVI. OKRES LIBOCHOVICKÝ.

Okres Libochovický rozprostírá se na dolní Ohři při úpatí Středohor a na východním svahu vysočiny Džbánsko-Perucké ve 207 km^2, maje 17.012 obyvatelů českých.

Na severozápadě charakteristickým bodem území tohoto jest mohutný a malebný Hazmburk, jehož začernalé, omšené věže s věží kostelíka sv. Jiří na Řípu stojí v pravidelné přímce.

Protilehlou charakteristikou na jihovýchodě jest opět starožitný, a význačně na nejvýchodnějším výběžku vysočiny Džbánsko-Perucké položený kostel Charvátecký.

Celkem rozčleniti lze Libochovicko ve tři krajiny: údolí Ohře, Hazmbursko a povlovný východní svah vysočiny Džbánsko-Perucké, který má ruzná jména v jednotlivých polohách: „V houslích" u Podbradce, Loučky u Ředhoště, Holinka u Loucké, Vinice u Radešína, Markovský u Mšena, Hrušky u Vrbice a Bílý Vrch u Charvátec. Sklon této pudy k východu jest znáti zvláště mezi Radešínem a Radošínkem (onen 265 *m* nad m., tento 234 *m* ve vzdálenosti 3 *km*). Nejvýše položenými obcemi v těchto místech jsou Hurky (310 *m*) a Evaň (295 *m*).

Nejvyšším bodem Libochovicka vubec jest Hazmburk (417 *m*). Jemu na sever jako odlukou Sedlecký Planík (277) a na jihozápadě několik menších vršků.

Na Libochovicku celkem převládá útvar křídový. Jen Hazmburk (zde pěkné čedičové vyvřeliny) a okolí náleží době třetihorní, údolí Oharské pak útvaru naplavenin starších i novějších. Puda celkem velmi úrodná. Z polních plodin převládá tu řepa, pšenice a ječmen. Lesu jest skrovně. Na pravém břehu Ohře Šebín, Budyňský háj a lesík Pístský a bažantnice u Chotěšova.

Pod Hazmburkem až do dnes udrželo se vinařství a víno Hazmburské vyniká chvalnou pověstí.

Tepnou celého okresu jest Ohře. Přitékajíc do něho nad Košticemi ve výši 166 *m*, opouští jej pod Brozany o 14 *m* níže. Přímka mezi těmito dvěma body vydá 17 *km*. Celý tok řeky okresem dle veškerých četných zátočí činí 24 *km*. Mezi Libochovicemi a Budyní svírají ramena její rozsáhlý ostrov. Menší utvořen mezi Hostimicemi a Brozany, zvaný Klementský. Nejnižším místem okresu je hladina Ohře pod Brozany (152 *m*).

Největším potokem okresu jest Klapský, pramenící se v Středohoří pod horou Ostrým v nadmořské výši přes 500 *m* a tekoucí od Dřevců na Skalický mlýn, Staré, Granátku, Třebivlice, Solany, Lkáň

a Klapé, vlévající se pod Radověsicemi do Ohře a přijímající cestou několik potůčků.

Podnebí na Libochovicku jest mírné. Krajina zdejší nepociťuje největšího ostří severních větrů, jsouc chráněna proti nim věncem Středohor. Vodní srážky vykazují 485 *mm* průměrem ročně. Nejvíce vody spadne tu v červenci (v Budyni 1903 až 120), nejméně v únoru.

Z původní svéráznosti lidové zachováno tu nejvíce na severozápadě okresu, což bylo také příčinou, že vlny germanisace do tohoto území vniknouti ani nemohly.

Do nedávna byl okres velmi odlehlým. Dnes jej spojují dvě lokálky na sever s dráhou Pražsko-Drážďanskou, na západ s drahou Pražsko-Duchcovskou.

Dějiny krajiny této jsou co nejúžeji spojeny s minulostí Klapského velikána, mohutného Hazmburku. Libochovicko bez Hazmburku a jeho tmavých věží představiti si vůbec nemůžeme; pohled naň jest korunou krás, jimiž na více místech honositi se může útulná krajinka tato.

Libochovicko jest okresem naskrze rolnickým, proto se tu více svéráznosti národní zachovalo než na mnohých jiných místech, o čemž jsme již napověděli.

Hlavní město

LIBOCHOVICE (s 2.171 obyv.) jest přirozeným a skutečným středem okresu. Jsouc již od XVI století sídlem panství Hazmburského, potáhlo po tragickém skonu slávy a moci Hazmburku na sebe i úkol a význam do té doby mohutnější Budyně tak, až samo stalo se pánem a velitelem jejím.

Nad střechy města význačně vypínají se dvě ověžené budovy: zámek a děkanský chrám Všech Svatých, vystavěný od Jana III Zajíce z Hazmburka, r. 1700 v nynější podobě zřízený. Na místě nynějšího zámku stávala až do válek husitských tvrz. Věž a kaple jsou z r. 1560, zbytek to starého zámku, ostatní části z konce XVII věku.

Podél Ohře táhnou se rozsáhlé anglické sady s velikými duby.

Pro národ náš nejpamátnějším jest rohový pokoj přízemní, kde 17. prosince 1787 narodil se světový učenec Jan Ev. Purkyně, jehož pomník stojí na náměstí právě proti oknu pokoje tohoto. Jest to poprsí Purkyňovo na mohutném podstavci, v němž vyryta jsou hesla oslavencova: Věren buď vlasti, víře a příteli", „Volá-li vlasť, ve vlasť se vrať, čiň a raď" atd. Postaven byl z Hořického pískovce od Strachovského.

Městečko Libochovice 1560 na prosbu tehdejšího pána zdejšího, Jana z Lobkovic, král Ferdinand I. na město povýšil. Vyhořelo za války třicítileté, 1661, 1677 a 8. června 1800.

Zajímavou jest lidová satyra z minulých již let o Libochovicích, že tu zámek bez základu, pivovar bez střechy a přes řeku zdvihací most. Vařívalo prý se totiž pivo v přízemí pod zámkem. Starý, dřevěný most, stávavší na místě nynějšího železného, musil býti při očekávání povodně rozebrán.

Na západě města spatřujeme výstavnou budovu obecných a měšťanských škol. Na Libochovicku jsou celkem 2 měšťanské školy (zde chlap. a dívčí), obecné 3 pětitř., 2 čtyřtř., 3 trojtř., 7 dvoutř. a 5 jednotřídních.

Dějiny Libochovic těsně spojeny jsou s Hazmburkem, kam odtud směrem severozápadním kolem hřbitova s kostelem sv. Vavřince, r. 1601 vystavěným, za hodinu dojdeme.

Vrch Hazmburský má nadmořské výšky 413 *m*. Vystupuje z žírné Oharské nížiny a odměňuje se turistovi za vystoupení na temeno své rozkošnou vyhlídkou. Na západě i východě zří tu požehnané lány údolí Ohře s městy a dědinami, na severu malebný věnec Středohorský, zdobený celou řadou zajímavých zřícenin, na jihu a jihozápadě východní výběžky vysočiny Džbánsko-Perucké se zeleným Šebínem a předhořím Bytinou.

Nefelinový čedič zdejší s krásnými kolmými sloupovými útvary jest jediným tohoto druhu zjevem v Čechách.

Zvětralé přiléhající třetihorní vrstvy mají podklad nejistý, proto již dvakráte v předešlých létech (1882 a 1898) utrpělo novověké zdejší podhradí, obec Klapí, neočekávaným sesouváním půdy, škody velmi značné.

Zříceniny Hazmburku obetkala lidová fantasie pověstmi nádechu melancholického, a to tak romanticky různými, že by člověk za noční návštěvy hradu očekával tu zjevy hradních pánů, hospodárných matron, zamlklých slečen, ohařích sluhů a bujné, rozpustilé hradské čeledi.

Vácslav Beneš Třebízský napsal o něm: „Naše Poohří chová do dneška celé kytice nejrozmanitějších zkazek. Vždyť sám ten černý, zvětralý Hanžburek (lidový název krajinný) vypadá v tom kraji zdejším jako zkamenělá pohádka z dávno zapadlých let.“

Nejstarší pověsť o nynějším Hazmburku jest v kronice Hájkově a dle ní v knize „Prodromus gloriae pragenae“ od Hammerschmieda: „Roku 747 jistý urozený Košál (jinde Košťál), manžel Běly, dcery Bivoje a Kazy, sestry Libušiny, hrad Košťálov vystavěl. R. 754 dva bratři urození, Kalboj a Veleslav, z rodiny Košťálovské pocházející, hrad Hasenburg, dříve Klopey řečený, vystavěli.“

Dle výkladu Jungmannova značí „Klepy“ nachýlené skály; „sklepení“ a „klenutí“ s tím se dobře srovnati dá.

První listinná zpráva o Klepích, vesnici pod horou ležící, vyskytuje se v závěti zakladatele kláštera Tepelského, Hroznaty, kterážto

listina uveřejněna r. 1854 na str. 26. v „Památkách arch.“ Tu Hroznata jakožto první historický pán Klep, ves tuto odkazuje milému svému klášteru.

Na počátku stol. XIV vyskytuje se tu pánem Hynek ze Žleb a Lichtenburka a po té král Jan Lucemburský, od r. 1336 pak Zbyněk Zajíc z Valdeka. To vše dovídáme se z listiny Karla IV ze dne 10. března 1350, v níž obsaženo potvrzení kupní výsady, kterou

ZŘÍCENINY HRADU HAZMBURKU
(dle staré rytiny).

někdy otec jeho, král Jan Český, Zbyňkovi Zajícovi z Valdeka na prodané jemu zboží, totiž hrad Klepy a vesnici Klepy, pod tímto hradem ležící, pak tvrz a městečko Libochovice, dále vesnice Radověsice, Lhotu a Poplzy 26. prosince 1336 udělil.

Odborníci naši shodují se v tom, že hrad zdejší vystavěn byl po římském způsobu na sklonku prvé polovice století XIII, a to asi současně s Osekem a Rožmberkem. Dle nápadné vzájemné podoby těchto tří hradů domnívají se, že vyvedeny jsou jediným stavitelem.

Rod Zajícův, (ze vsi Zaječova, hodinu na západ od hradu Valdeku v horách Brdských) usídliv se trvale na Klepích, nazval toto

nové sídlo své dle tehdejší rytířské mody Hasenburg, od kteréžto doby říká se již jen vsi, pod hradem ležící, Klepy nebo Klapí.

Zbyněk Zajíc I., z Valdeku a na Budyni, který první psal se „z Hazmburka", rozdělil ještě za živobytí svého zdejší zboží na dva díly, Hazmburský a Budyňský. Hazmburk dal synu svému Vilémovi, Budyni pak vnukovi, Mikuláši, jehož podobiznu spatřujeme mezi votivními obrazy proslulých freskových maleb Slavětínských ze XIV stol.

Ku hradu Hazmburku přizděno bylo také městečko Podhradí, jehožto stopy ještě dnes pod hradem na straně jižní spatřujeme. Městečko to bylo však již na konci XVI stol. pusto.

Úkol jeho převzaly Libochovice. 9. září 1474 veškero zboží Hazmburské opět právem dědičným spojeno dohromady Janem Zajícem II. z Hazmburka a Kosti.

Za předcházejících válek husitských r. 1431 byl hrad Hazmburk Tábory a Sirotky z části dobyt a zkažen. Byl opět obnoven, ale dřívějšího lesku se mu již nedostalo. Proto již r. 1451 Zbyňka Zajíce III. pobyt na hradě netěšil. Vystavěl si z bývalé tvrze v Libochovicích zámek a přebýval jednak tu, jednak v Praze v domě „u Pelikána", který r. 1454 koupil, na Hazmburský přezval a skvostně zařídil. Týž dům nejdéle zůstal v majetku Hazmburků.

R. 1514 nastoupil tu vládu Jan IV., manžel Markéty, dcery Karla, knížete Münsterberského, pravnučky tedy krále Jiří z Poděbrad. Jan IV. bydlel již stále na Budyni. Tu r. 1551 vybuchl ve velké věži prach, neopatrností hlásného, který tam svíčku zapomněl, při čemž 11 osob usmrceno a zámek roztržen. Nejmladší syn jeho, Kryštof, prodal pak Hazmburk s Libochovicemi, Radovesicemi, Klapím, Lkání, Sedlcem, Vojnicemi, Křtěnem, Dubany a Poplzy r. 1558 panu Janu nejst. z Lobkovic na Zbiroze a Točníku a tak přestal býti Hazmburk majetkem rodu, jméno jeho nesoucího.

Třetí syn Jana IV., Jiří, dostal pustý Šebín s Horkami, Levousy, Křesínem, Kostelcem a Lhotou. Druhorozený, Mikuláš III., Budyni. Syn tohoto, Jan Zbyněk, byl posledním pánem z rodu Hazmburků, proslulý velice učeností, štědrostí a stykem s nejpřednějšími osobnostmi své doby. Štědrost jeho a alchymie, jíž byl náruživě oddán, připravily ho téměř o veškero jmění, takže na konec nucen odebrati se do Prahy a žíti tu toliko z příjmů svého úřadu, presidentství nad appelacími.

Stav hradu Hazmburku byl ještě r. 1569 dosti dobrý, ale za 37 roků po té r. 1606 připomínán již jako zámek pustý.

Š e b í n ukrývající se na jihozápadě odtud na pravém břehu řeky Ohře v soujmenném lese, připomíná se po prvé pustým o 34 léta dříve než Hazmburk. Jaký rozdíl v obou zříceninách! Ze Šebína jest již

jen valiště — kdežto zříceniny Hazmburské vévodí jako památník časů dávno uplynulých, veliké části naší vlasti na severu!

V panství nad zříceninami Hazmburskými po r. 1607 vystřídala se komora královská (po konfiskaci zboží známého Jiří Popela z Lobkovic), Zikmund Bathory, pretendent Sedmihradský s rod. 1613—1676, Šternberkové, po té až do r. 1858 Dietrichsteinové, od kteréžto doby patří Hazmburk hraběcí rodině Herbersteinské.

Při Ohři proti toku nad Libochovicemi jsou Dubany se starobylým kostelem sv. Petra a Pavla, v němž se nachází skládací oltář s velmi pěknými soškami obou českých Jagellonců. Na zátoči výše jest osada Křesín, připomínající nám ve jméně otce Boženy Oldřichovy z nedaleké Peruce na Lounsku. U řeky stojí památný chrám sv. Vácslava, při němž farářoval nestor české archaeologie, Krolmus. R. 1741 nalezena byla za trámem kostelního stropu listina Jana ze Šebína z r. 1362, kterou svým kmetům v Křesíně 20 lánu polí pod úrok vysadil.

Za Ohří spatřují se naproti Livousy a nad Šebínem, již vzpomenutým, Hůrky. Někteří nazývají Šebín také Libušiným hradem.

Ještě výše po toku řeky jsou Želejevice a Koštice se starou tvrzí, přestavěnou v hospod. stavení a v obydlí lokalisty při zdejším kostele sv. Antonína Pad. z r. 1752. Východně odtud viděti nad Křesínem vrchy Rohatec a Jeřetín.

Na severu jsou vísky Velké a Malé Vojnice a Loukořany (Loukohořany), a dále Solany s kostelem sv. Martina (v XIV stol. farním) a zaniklou tvrzí Solanských ze Sulevic.

Kolem Hazmburku kromě již jmenovaných Klep (s far. chr. sv. Jana Křtitele) rozloženy jsou ještě vsi Lkáň, Sedlec a Slatina (s chrámem sv. Jana Nep.).

Minuvše v levo Černivo, dojdeme do Chotěšova, kde je lok. chrám Nabeb. P. M. pův. ze XIV stol. Na severovýchodě odtud leží Rochov a při Ohři

BROZANY s farním kostelem sv. Gotharda dvouvěžním, z části gotickým, z části renesančním. Křtitelnice zdejší má tvar Božího Hrobu v Jerusalemě, na paměť pouti Jiří Brozanskéh do Svaté Země.

Král Vladislav II. r. 1482 zapsal tvrz zdejší se vsí, podacím kostelním a dvorem poplužním s nedalekými Hostimicemi a Rochovem Litvínovi z Klinštejna, r. 1487 Vojtěchu Tvochovi z Nedvídkova a 1509 Jindřichu z Vřesovic, jenž odtud přijal další praedikat „Brozanský". Vácslav Brozanský z Vřesovic prodal r. 1601 Brozany Janu Zbyňkovi Zajíci z Hazmburku na Budyni. Z těch dob dosud spatřujeme na severní straně městyse Brozan na kulatém návrší zbytek druhdy velkolepého zámku, jejž Švédové za vpádu ve válce třicítileté spálili. Po úmrtí manželky pána Budyňského, Polyxeny z Minkvic,

velice zadlužený statek tento prodán paní Polyxeně z Lobkovic a spojen s panstvím Roudnickým.

Kromě jmenovaných již Hostimic jsou v Libochovicku na levém břehu Ohře ještě obce Radověsice (Radovesnice), Žabovřesky a Břežany. Pod Hostimicemi stávalo v středověku městečko Mury na ostrově Oharském r. 1346 povodní smetené. Zbyl z něho farní kostel sv. Klimenta, cís. Josefem II zrušený. Na pravém břehu řeky jsou v okresu posledním místem na Ohři Písty s kaplí sv. Anežky P., odkud za tři čtvrti hodiny směrem jihozápadním dojdeme do staroslavné

BUDYNĚ, v dávných dobách hradu a zboží korunního, jež si král Vladislav I., když r. 1173 vládu svému synu Bedřichovi odevzdal, ponechal na výživu. Král Přemysl Otakar II. sídlil tu dvakráte, což dosvědčuje datum několika listin, zde vydaných. Václav II. Budyni povýšil na město a zastavil. Král Jan, usadiv se 1310 na Budyni, spojil se tu s lidem biskupa Pražského, Jana z Dražic. Panská strana Jindřicha z Lipé, na Týřově uvězněného, dobyla r. 1315 Budyně. Však král Jan za pomoci měšťanů Pražských ku konci února 1316 města i hradu nazpátek dobyl. Za pět let zastavil vše to Albertu z Ličníku a Jindřichu z Valdenburka, až r. 1336 směnil Budyni se Zbyňkem Zajícem z Valdeka za hrad Žebrák. Panství Budyňské koupil 1613 za 150.000 kop míš. Adam ze Šternberka. Vojtěch hr. ze Šternberka po r. 1672 spojil je s panstvím Libochovickým, a obojí prodal 31. července 1676 hr. Gundakarovi z Dietrichsteina za 480.000 zl. rýn. Památky slavné minulosti města, přetrvavše podivuhodným zpusobem litici třicítiletou, zničeny byly válkou sedmiletou. Záznam o tom jest v pamětní knize fary Charvátecké. Pisatel sám jen útěkem se zachránil před surovostí Pruského lidu, který podněcován majorem Šafgočem proti měšťanům a děkanu Leopoldu Janu Lausekrovi, 18.—20. dubna r. 1757 spálil hrad a město i s mostem. Poslední zbytky bran a hradeb starobylé Budyně zmizely teprvé v minulém století.

Děkanský chrám sv. Václava má ještě některé památky z doby Hazmburské. Na radnici ukazují vycpaného krokodila, opředeného romantickou pověstí lidu našeho Poohří.

Vzhůru po potoce dojdeme ku hřbitovnímu kostelu P. Marie Sněžné, který má zvon z r. 1550, a po té do Vrbky, odkud jsme za půl hodiny směrem jižním v Martiněvsi, kde r. 1863 zrušen cukrovar, vystavěný ze starého zámku, bývalé tvrze. Na severovýchodě jest osada Pohořice, na jihu pak nám kyne na pozdrav s výšiny památný farní chrám Charvátecký, vzácná památka středověká. Zbudován byv původně v prvotním slohu románském, byl ve XIV. st. slohem gotickým přestavěn. Žel, že staré nápisy ze XIII. století ve věku předešlém tu byly zničeny.

Za čtvrt hodiny západně s vršku dojdeme do lázní Mšenských, jejichž železito-solno-uhličnatý pramen „Karlův“ prozkoumán byl již r. 1797. Od r. 1803 po vyléčení tu Josefa Horstepa, vychovatele Karla Egona kníž. z Fürstenberku, uvedeny v širší známost a dnes vynikají moderní úpravou a četnou návštěvou. Také rašelinné koupele jsou tu upraveny.

Na západě se Mšenem souvisí Podol a Vrbice, na jihozápadě pak na výšině spatřujeme Louckou, odkudž za půl hodiny jsme v Ředhošti, kde je prastarý románský fil. chrám sv. Jiljí a zaniklá tvrz, sídlo rodové. V těchto krajinách ve středověku vládli potomci zpět z Polska se vrátivších Vršoviců. Farní kostel jest v Ječovicích (od 1855, od 1763 lok.), zasv. sv. Barboře, dostavěný 1783. Na jihozápadě vidíme místo Bohdal, o němž v okolí satyra, že prý tam chléb jen po jedné straně pekou. Stojíť tu domy pouze po jedné straně cesty. Severně přijdeme do Podbradce (s kaplí sv. Floriana), od něhož na severozápadě směle nad znamenitým srázem do Oharska se dívá Evaň (v obecné mluvě Nejvaň). Odtud na východ jest Brníkov a dále ještě Roudníček. Při Ohři spatřujeme chrám sv. Petra a Pavla v Kostelci. Za hodinu směrem západním dojdeme do Poplz, abychom na rozloučenou s okresem se tu ještě pokochali pohledem na město Libochovice, východiště naší cesty tímto územím.

Věže, pěkné budovy, hojnost stromoví a vysoké komíny pivovaru a cukrovaru tvoří ladný celek, na nějž upřeně pohlížíme, abychom pěkný tento obrázek hodně hluboko do duše si vtiskli, když odjíždíme některou ze zdejších lokálek, ať již směrem k Lovosicům nebo Lounum.

Fr. Brod.

OBSAH I. DÍLU.

STŘEDNÍ ČECHY.

INDEX MÍSTNÍ.

(Čísla v závorkách znamenají příslušné okresy.)

SEZNAM VYOBRAZENÍ I. DÍLU.

(Číslice v závorce značí příslušnost místa k okresu, dle pořadí v Obsahu uvedeného.)

*) V textu omylem: Vojtěšský důl.

*) V textu omylem označeno co Hudlice.

NAKLADATEL PAVEL KÖRBER.
KNIHTISKÁRNA BINKO A ZIKA

NÁKLADEM
PAVLA KÖRBRA
V PRAZE